

13.853 ✓ 058
13.853 X C94

CVMIDAVA

IV

BRAȘOV 1970

<https://biblioteca-digitala.ro>

CV MIDAVA

IX

(Partea I)

16.019

MUZ. JUDEȚEAN
— BRAȘOV —

C V M I D A V A
CULEGERE DE STUDII ȘI CERCETĂRI
A MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

Colegiul de redacție :

TITUS N. HAȘDEU — responsabilul anuarului

EFTIMIE MODĂLCA

OLIVIA MORARU

FLOREA COSTEA — secretar de redacție

„C V M I D A V A“

Anuarul Muzeului județean Brașov.
Orice corespondență se va adresa :
Muzeul județean Brașov, Piața 23
August, nr. 30
Tel. : 4 36 85

„C V M I D A V A“

Annuaire du Musée de Brașov.
Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse : Muzeul județean Bra-
șov, Piața 23 August, nr. 30. Rou-
manie.
Tel. : 4 36 85

INDEPENDENȚA DE STAT A ROMÂNIEI, REZULTAT AL VOINȚEI FERME DE LIBERTATE ȘI NEATÎRNARE A POPORULUI ROMÂN

de TITUS N. HAȘDEU și TIBERIU COLIBAN

Anul 1877 este piatra de hotar a istoriei noastre, nu numai prin semnificația aceluia moment cînd o națiune s-a proclamat independentă, pășind apoi cu arma în mînă spre a se elibera, ci prin faptul că independența a reprezentat incununaarea unor veacuri de trudă, suferințe și lupte eroice ale poporului român împotriva dominației străine.

Încă din perioada entogenezei, poporul a fost confruntat cu numeroase invazii ale valurilor migratoare. „Prezența acestora și războaiele pustiitoare pe care le-au purtat — se subliniază în Programul P. C. R. — au frînat temporar dezvoltarea forțelor de producție... dar n-au putut distruge ființa poporului nostru, păstrător a unor tradiții și virtuți militare moștenite de la strămoșii noștri geto-daci, nu l-au putut abate din drumul său istoric-obiectiv”.

Treptat, după terminarea migrațiilor, românii au început să se organizeze mai întîi în formațiuni statale mai mici, care prin centralizare, proces ușor sesizabil și în restul Europei, au devenit puternicele state feudale: Țara Românească, Moldova și Transilvania; ele au asigurat conservarea existenței poporului nostru, întărindu-i capacitatea de rezistență în fața tendințelor permanente de expansiune ale marilor puteri.

Apărarea gliei străbune, „visarea iubită a domnitorilor noștri cei viteji” a fost dominantă evului mediu românesc.

Mircea cel Bătrîn în fața puterii crescînde a turcilor, va aborda pe plan intern o politică de întărire a puterii centrale, iar pe plan extern va iniția un puternic front antiotoman, ce își va arăta roadele în bătăliile viitoare. Datorită prestigiului de care se bucura în fața țărilor înspăimîntate de forța turcească, Mircea cel Bătrîn va fi considerat arbitru al Europei de sud-est, reușind chiar să impună propriul său candidat pe tronul sultanilor.

Coordonatele politicii lui Mircea cel Bătrîn vor fi urmate și respectate îndeaproape de domnitorii de mai tirziu.

Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare vor fi excelenți strategii și conducători de oști, dar în același timp vor fi inițiatorii unor largi coaliții antiotomane, cele trei țări române alcătuiind un singur front împotriva planurilor de cucerire ale Semilunei.

La cea dintîi chemare a domnitorului se aduna „oastea cea mare” alcătuită în marea ei majoritate din țărănime¹. Principatele române, spre deo-

¹ *Oastea cea mare*, Ed. Militară, București, 1972, p. 123.

sebie de țările Europei apusene care se bazau pe mercenari, puteau strînge o armată numeroasă formată după cum scria Marx din „țărani veniți direct de la coarnele plugului, care luptau cu tot sufletul împotriva acelor care veneau să le cucerească țara”.

Numai datorită rezistenței eroice a poporului nostru, turcii n-au putut transforma niciodată țările române în pașalicuri, cum au reușit în alte țări din Balcani și în Ungaria, fiind nevoiți să lase românilor o organizare politică și administrativă proprie ².

În lupta pentru independență și unire, o pagină luminoasă a înscris-o epopeea lui Mihai Viteazul. Domnitorul al cărui nume era rostit cu respect și admirație de întreaga Europă a secolului al XVI-lea, a reușit prin îmbinarea strălucită a calculului diplomatic cu acțiunea militară să înfrîngă în mai multe rînduri colosul turcesc. Victoria hotărîtoare de la Călugăreni va demonstra întregii Europe „...cît de puternică este națiunea cea mai mică cînd se luptă pentru libertatea sa” ³.

Deși conducătorii luptei antiotomane din Balcani i-au oferit în mai multe rînduri domnitorului român conducerea luptei pentru alungarea turcilor din Europa și refacerea unității balcanice, adică așa-numitul „plan bizantin”, Mihai a optat pentru „planul dacic”, alegere care se explică tocmai prin conștiința unității de neam, conștiință izvorită din identitatea de origine, limbă și religie a locuitorilor din cele trei țări române.

„Planul dacic” va avea ca urmare realizarea primei uniri a țărilor române, „acest act—după cum spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — devenind un simbol strălucit, însuflețitor pentru toate generațiile care au aspirat spre constituirea statului unic național”.

În aceste secole frămîntate, neatîrnarea nu s-a apărut numai pe cîmpurile de luptă; această idee generoasă va fi reflectată și în lucrările cronicarilor din secolul al XVII-lea. Revelatoare sînt în acest sens cuvintele lui Miron Costin: „Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu singele moșilor și strămoșilor noștri” ⁴.

În răscoala din anul 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan, s-a urmărit eliberarea țărănimii române din apăsătoarea servitute feudală și emanciparea națională a românilor transilvăneni. Unii conducători ai ei, în special Horia, s-au gîdit chiar la unirea Transilvaniei cu celelalte țări române în fronturile vechiului stat dac. Așa se și explică faptul că unii contemporani i-au atribuit acestuia titlul de „rex Daciae”; ori cînd Horia a rostit în ultimele sale momente cuvintele „Eu mor pentru popor”, a avut în vedere

² Prin tributul plătit de țările române, în accepțiunea de răscumpărare a păcii, turcii își asumau obligația să apere Principatele în fața oricărui pericol extern. Pe acest argument se vor baza luptătorii patrioți (N. Bălcescu, I. Cîmpineanu, M. Kogălniceanu) de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd vor demonstra pe plan intern și internațional, prin presă, broșuri și memorii că Poarta Otomană nerespectîndu-și obligațiile asumate, permițînd ocupația austriacă ori înstrăinînd provincii românești și-a pierdut dreptul de suzeranitate asupra Principatelor.

³ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1974, p. 191.
⁴ Ștefan Ștefănescu, *Semnificația primei uniri a țărilor române*, în „Era socialistă”, nr. 16/1976, p. 45.

⁵ Miron Costin, *Opere alese*, Ed. Științifică, București, 1967, p. 91.

existența unei conștiințe naționale și pe acest temei, a înțelegerii necesității unirii tuturor românilor într-un stat național independent⁶.

Paralel, dar de această dată pe plan ideologic, *Supplex Libellus Valachorum* va reprezenta sintetizarea năzuințelor comune ale poporului român, în care un loc important era ocupat de revendicarea unui stat modern, independent și unitar⁷.

În secolul al XIX-lea, secolul marilor revendicări ale popoarelor pentru libertate și dreptate, românii au întrebuințat cele mai diverse mijloace pentru cucerirea independenței, de la cereri și memorii către marile puteri pînă la angajarea armată. În anul 1807 la Iași se întocmește un memoriu trimis împăratului Napoleon I, în care se spune că: „Independența și suveranitatea sînt atît de importante pentru constituirea unei națiuni, încît fără această calitate ea încetază a mai fi o națiune ca atare”⁸.

În revoluția din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, „...una din acele mișcări energice, care arăt junetea popoarelor și dorința lor de propășire” s-a urmărit înlăturarea jugului social și național „prin puterea armelor”⁹.

Revoluția de la 1848, mare și impresionantă ridicare a unei națiuni dornică de progres și libertate este străbătută ca un fir roșu de cele două deziderate, unirea și neatîrnarea, atît de scumpe națiunii române. Unitatea națională a fost însăși deviza celor 40 000 adunați pe cîmpia de la Blaj¹⁰, a fost cerută cu hotărîre de revoluționarii moldoveni, care sub puternica impresie a glasului ce cerea cu hotărîre „...noi vrem să ne unim cu țara”, au elaborat la Brașov, centrul de întîlnire al tuturor revoluționarilor români, cel mai înaintat program al revoluției „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”, în care se cerea „unirea Moldovei într-un stat neatîrnat românesc”¹¹.

Oamenii generației pașoptiste erau convinși că numai independența putea garanta statului unitar pe care românii doreau să și-l făurească, cadrul firesc de afirmare.

Dînd expresie acestui fapt, marele nostru istoric și revoluționar Nicolae Bălcescu, va sublinia în celebra sa lucrare „Mersul revoluției în istoria românilor”: „...după 1848 noi, românii mai avem de înfăptuit două revoluții: una pentru unitate și alta pentru independență, întrucît numai așa se poate ajunge la domnia poporului prin popor”¹².

Căzută sub presiunea baionetelor străine, revoluția nu a adus după sine unirea și independența națională, dar aceste deziderate vor rămîne o permanență a luptei românilor din deceniile următoare pentru progres și neatîr-

⁶ C. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, 1967, p. 7.

⁷ Dan Berindei, *Cucerirea independenței României (1877—1878)*, Ed. Științifică, București, 1967, p. 7.

⁸ Vlad Georgescu, *Idelle politice și iluminismul în Principatele române (1750—1831)*, Ed. Academiei, București, 1972, p. 142.

⁹ Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, 1953, p. 310.

¹⁰ Vasile Maciu, *Crearea României moderne. Înăpăptuirea statului național independent*, în „Studii și articole de istorie”, XI/1968, p. 104.

¹¹ *Ibidem*, p. 106.

¹² Nicolae Bălcescu, *Op. cit.*, p. 312.

nare. Exprimind clar această năzuință, revista „Junimea Română” ce a apărut la Paris în două numere, cerea în 1851 „o patrie mare și independentă”¹³.

La 24 ianuarie 1859 s-a realizat Unirea, act cu multiple semnificații pentru istoria noastră națională. Românii au demonstrat prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza că știu să-și făurească singuri istoria fără să aștepte „bunăvoința” marilor puteri.

Unirea Principatelor a fost cea mai importantă veste pe care au primit-o românii din Transilvania după secole de asuprire. Faptul că dincolo de munți se constituia un stat național român, le limpezea gîndurile, dădea o finalitate precisă luptei pe care ei înșiși o purtau de atîta vreme. Cenzura habsburgică nu a putut să împiedice ziarele românești să publice articole ample și entuziaste în legătură cu desfășurarea evenimentelor din Principate¹⁴. Entuziasmul de care era cuprinsă întreaga suflare românească de dincolo de Carpați l-a determinat pe Alexandru Papiu-Ilarian să scrie cițiva ani mai tîrziu: „Românii din Transilvania, numai la Principate privesc..., iar de cînd s-a ales Cuza domn, entuziasmul la românii din Transilvania era poate mai mare decît în Principate”¹⁵.

În scurta sa domnie, Alexandru Ioan Cuza, a înfăptuit reforme de o deosebită importanță, reprezentînd noi pași spre independența reală a României. Cu clarviziunea care-l caracteriza, Alexandru Ioan Cuza a întrevăzut chiar posibilitatea obținerii independenței de stat pe calea armelor: „ca domnitor — scrisese el — sînt convins de necesitatea de a acționa cu energie și de a scoate toate avantajele posibile din evenimentele ce se pregătesc pentru fericirea și independența poporului meu”¹⁶.

În acest sens sînt bine cunoscute scopurile tratativelor duse de Principatele române unite cu Muntenegru și mai ales cu Serbia, țări ale căror popoare se ridicaseră adeseori cu arma în mînă împotriva dominației turcești. Această activitate neobosită a fost de altfel remarcată în anul 1861, printre alții de ministrul de externe al Imperiului Habsburgic: „Unirea nu face decît să deschidă drumul spre o completă independență a Daco-României”¹⁷.

Deși independența nu a putut fi dobîndită în timpul domnitorului Cuza, politica internă și externă demnă dusă de acesta, consolidarea statului unitar român, au format acea trainică temelie pe care s-au sprijinit românii în cucerirea neatrîrnării în perioada imediat următoare.

Națiunea română aflată într-un frumos proces de realizare pe plan material și spiritual, resimțea ca pe o amară nedreptate prelungirea suzeranității turcești, care deși anacronică, știrbea țara de o dezvoltare de sine stătătoare. De aceea dobîndirea neatrîrnării totale devenise o necesitate stringentă. Ridicarea statului național român, de la autonomie la condiția superioară a inde-

¹³ „Junimea română”, nr. 1, Paris, 1851, p. 30, cf. Arhivele de stat din Viena, L.XXXIV.

¹⁴ Dan Berindei, *Gazeta Transilvaniei și Unirea Principatelor*, în *130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania”*, Brașov, 1969, p. 67–74.

¹⁵ Alexandru Papiu-Ilarian, *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungarul, în timp de pace și în cazul unei revoluții în răsăritul Europei*, prezentat principelui Cuza în 1860, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I (1883), vol. I, p. 145–146.

¹⁶ Dan Berindei, *Op. cit.* p. 11.

¹⁷ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Alexandru Ioan Cuza*, Ed. Politică, București, 1967, p. 121.

pendenței devenise o dorință generală și interesa într-un grad înalt toate clasele sociale existente în România acelei vremi. Lupta pentru independență a fost o permanență în toată perioada premergătoare istoricului act de la 9 mai 1877. Perseverența de care s-a dat dovadă a fost fără egal, mijloacele la care s-a făcut apel, extrem de diverse, colaborarea cu popoarele din Balcani — remarcabilă. Statul național român s-a impus ca un factor extrem de activ în impresionanta bătălie angajată de națiunile mici pentru neatarnare și înfăptuirea unității depline. Experiența acumulată în cursul evenimentelor istorice anterioare le-a demonstrat românilor că independența nu poate fi dobândită prin tratative diplomatice: „Sintem hotărâți a ne face uciși pînă la cel din urmă decît să ne supunem unei hotărîri contrare dorințelor noastre... Nu este putere umană în stare să ne readucă sub jugul dezonorant al Turciei”¹⁸ declara sugestiv în primăvara anului 1877 un diplomat român aflat la Viena. Deși românii erau hotărâți pînă la unul să-și cucerească independența națională, totuși această acțiune nu poate fi încununată de succes decît printr-o conjunctură favorabilă care va apărea începînd din anul 1875, odată cu lupta de eliberare a popoarelor din Balcani, intensificîndu-se pe parcurs.

Independența, proclamată la 9 mai într-o atmosferă de înălțător entuziasm, nu era decît prima etapă a luptei pentru cucerirea suveranității depline a statului. Ea trebuia consfințită și apărată pe cîmpul de luptă prin înfrîngerea forțelor militare turcești.

Pe toată durata desfășurării operațiunilor militare, armata română a dovedit înalte calități de luptă și morale: eroism, disciplină, adaptabilitate la condițiile specifice unui asediu de lungă durată, mobilitate, dîrzenie și abnegație pentru cauza independenței patriei.

Eroismul ostașilor români a fost asemănat adeseori cu virtuțile strămoșilor: „De la primele lovituri de pușcă, armata română s-a arătat așa cum am bănuț-o, cum am simțit-o... Curcanii formați aproape exclusiv din țărani, s-au remarcat prin focul armelor ca romani, cu singele ca daci, al căror costum îl poartă și astăzi”¹⁹.

Armata care a trecut Dunărea și s-a aliniat pentru a înfrunta dușmanul în fața puternicilor redute de la Plevna, Grivița, Rahova și Smîrdan reunea sub steagurile ei moldoveni, munteni și transilvăneni, toți hotărâți să onoreze numele de român. Astfel ziua de 30 august, zi cu valoare de simbol, primul atac asupra Griviței a fost condus de Gheorghe Sonțu, al doilea de Candiano Popescu, cel care a consfințit luarea redutei de Moise Groza.

Această puternică solidaritate s-a manifestat și în spatele frontului; românii din provinciile aflate sub stăpînire străină au acționat ca un singur om la susținerea războiului. Din Transilvania, Bucovina și Banat au pornit spre cîmpul de luptă ajutoare materiale în bani, alimente și echipament sanitar; numeroși tineri au trecut clandestin frontiera, s-au înscris ca voluntari în armata română, luînd parte efectivă la luptele pentru cucerirea redutelor.

¹⁸ *Pagini din lupta poporului român pentru independență națională, 1877—1878*, Ed. Politică, București, 1969, p. 15.

¹⁹ Grammez, de Wardes, *La guerre russo-turque. 1877—1878*, Paris, p. 145; relatarea se referă la luptele de la Grivița, autorul fiind participant direct la război.

Războiul din 1877—1878 a intrat de la început în conștiința națională ca un război popular. El a fost numit de contemporani și de urmași—războiul pentru cucerirea independenței României — denumire care exprimă caracterul și conținutul său esențial.

Recunoscută prin cele două tratate succesive de la San-Stefano și Berlin, independența din 1877 — afirma pe bună dreptate secretarul general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost plătită cu sînge de ostași și dorobanții români în redutele de la Samîrdan, Plevna și Grivița, deschizînd calea unor împliniri ale idealurilor de libertate și progres ale poporului român“.

Experiența istorică demonstrează că evenimentele la care ne-am referit constituie un ciclu logic: dacă luptele pentru eliberare națională împlinite într-un proces organic cu luptele pentru unitate statală duse de-a lungul secolelor au generat istoricul act al Unirii din anul 1859, Unirii îi va succeda la numai cîteva decenii dobîndirea independenței, transformînd statul național modern dintr-un stat autonom într-un stat neatîrnat. Independența a creat premisele de bază înfăptuirii statului național consfințit prin voința și jertfa întregului popor la 1 decembrie 1918.

SUMAR — SOMMAIRE — INHALT

	Pag.
TITUS N. HAȘDEU și TIBERIU COLIBAN, Independența de stat a României, rezultat al voinței ferme de libertate și neatințare a poporului român	III
— Die staatliche Unabhängigkeit Rumäniens, das Ergebnis des Freiheits- und Unabhängigkeitswillens des rumänischen Volkes	III
MARIA CHIȚESCU, Tezaurul monetar roman republican de la Prejmer, jud. Brașov	①
Der römische Münzschatz von Prejmer (Tartlau) Kreis Brașov	13
FLOREA COSTEA, Persistența elementului autohton în sud-estul Transilvaniei în timpul stăpînirii romane în Dacia	15
— La continuité autochtone dans le sud-est de la Transylvanie pendant l'époque romaine (106—271 n.e.)	23
GERNOT NUSSBÄCHER, Contribuții la istoricul cetății Bran și a domeniului ei în secolele XIV—XV	②5
— Beiträge zur Geschichte von Burg und Dominium Bran (Törzburg) im 14. und 15. Jahrhundert	33
MINERVA NISTOR, Brașovul în izvoare cartografice și iconografice	
— Brașov (Kronstadt) in den kartographischen und ikonographischen Quellen	
ADRIAN VĂTĂMANU, Vasile Alecsandri la Brașov	71
— Vasile Alecsandri à Brașov	79
MIRCEA MUȘAT, Spre actul energetic al întregii națiuni române	81
— Vers l'acte énergétique de l'entière nation roumaine (1859)	
VASILE OLTEANU, Adevăratul Maiorescu — în acțiunea de susținere a primului liceu românesc brașovean	103
— Le vrai Maiorescu dans l'action de soutenance du premier lycée roumain de Brașov.	114
MARGARETA SUSANA SPÎNU, Poziția „Gazetei Transilvaniei” față de problema țărănească și răscoala din 1907	115
— La position de la „Gazeta Transilvaniei” vis-à-vis du problème agraire et la révolte de 1907	124
DORICA BUCUR, Tradiții de luptă și legături internaționaliste ale tineretului Brașovean (1921—1947)	125
— Kämpferische Traditionen und internationalistische Verbindungen der Jugend von Brașov (Kronstadt) (1921-1947)	139
MIHAI ROMANCA, Din tradițiile unei școli militare brașovene	141
— Aus den Traditionen einer Militärschule aus Brașov (Kronstadt)	149

ȘTEFAN MIKLÓS, „Totul pentru front, totul pentru victorie“! Contribuția oame- nilor muncii din orașul Brașov	154
— „Alles für die Front, alles für den Sieg!“ — Der Beitrag der Werktätigen aus dem Kreis Brașov	171
MIRCEA GHERMAN, Istoricul conservatorului „Astra“ Brașov	160
— L'histoire du conservatoire ASTRA Brașov	177
SANDA MARIA BUTA, Vechi colecții care stau la bazele muzeului din Brașov.....	179
— Les collections qui ont constitué le musée de Brașov	
ANCA POP SÂNDULESCU, Un sfert de veac de artă plastică brașoveană	189
— Ein Vierteljahrhundert aus der bildenden Kunst in Brașov (Kronstadt)...	197

TEZAURUL MONETAR ROMAN REPUBLICAN DE LA PREJMER JUD. BRAȘOV

de MARIA CHIȚESCU

Tezaurele monetare, indiferent de epoca lor de emisie și de perioada de circulație, au preocupat pe înaintașii noștri, formînd obiectul a numeroase studii cu caracter numismatic. Unele descoperiri monetare au fost prezentate exhaustiv, cu condițiile de descoperire, descrierea fiecărui exemplar, uneori și cu greutatea, folosindu-se mai întotdeauna cataloagele de specialitate existente în acea vreme. Așa este cazul cu multe tezaure monetare din vremea republicii, descoperite pe teritoriul Transilvaniei și publicate în revistele de specialitate românești sau străine. Pentru a exemplifica cele scrise este suficient să amintim tezaurele descoperite la Prejmer¹, jud. Brașov, Axente Sever², jud. Sibiu.

Întrucît multe din descoperirile monetare romane republicane găsite pe teritoriul țării noastre, în secolul XIX sau la începutul secolului XX, publicate de înaintașii noștri, e drept foarte corect sînt astăzi depășite ca sistem de prezentare și datare, dorim să le reactualizăm, chiar și parțial, folosind noile cataloage de specialitate din domeniul numismaticei.

Primul depozit de acest fel și care formează obiectul prezentului articol, s-a descoperit la Prejmer, jud. Brașov și a fost publicat de J. Gross sub titlul *Ein Fund Römischer Consulardenare bei Tartlau im Burzenland*³.

Tezaurul a fost descoperit în iulie 1887, pe cîmpul de la răsărit de Prejmer, lângă cărămidăriile Copony-Kocher ce se aflau aproximativ la 15 minute depărtare de sat. Lucrătorii ce săpau lut pentru cărămizi au găsit la o adîncime de circa 1 m monedele răspindite. Ele au fost adunate și predate, în majoritatea lor, muzeului de la Gimnaziul Evanghelic din Brașov. În colecția gimnaziului au intrat astfel 152 denari romani republicani, un denar incus (nr. 140 în catalog) și opt imitații după denari romani republicani, deci un total de 161 exemplare. J. Gross arată că s-au descoperit circa 200 monede.

Astăzi, o parte din monedele tezaurului de la Prejmer (81 exemplare) se află în colecția Muzeului județean din Brașov⁴. Dăm în continuare nume-

¹ J. Gross, *Ein Fund römischer Consulardenare bei Tartlau im Burzenland*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 1891, XIV, 2, p. 9—11.

² Carl Werher, *Fund römischer Consulardenare*, în *Archiv der Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, I, 1877, p. 1—46.

³ J. Gross, *op. cit.*, p. 9—19.

⁴ Întreaga colecție monetară romană republicană a Muzeului județean Brașov ne-a fost pusă la dispoziție, pentru identificare și studiu. Mulțumim călduros și pe această cale colegilor din muzeul amintit.

rele din catalogul monetar ale exemplarelor identificate ca aparținând tezaurului de la Prejmer. Acestea sînt: 1, 3—5, 7—13, 15, 17—18, 23—24, 26—29, 33—36, 38, 43, 45—52, 59—63, 67—68, 70—71, 86—88, 91—94, 100—101, 103—104, 106, 108—110, 114, 120, 126, 129—130, 141—143, 145, 151. Mai adăugăm denarul incus de la nr. 140. Cele opt imitații trecute la numerele 154—161 n-au putut fi identificate deoarece muzeul are în colecție 12 imitații, iar J. Gross nu dă descrierea lor. După cum se vede, denarii din tezaurul de la Prejmer descriși de J. Gross au putut fi identificați, găsindu-se toate tipurile monetare în cataloagele de specialitate. O neconcordanță există în legătură cu exemplarele ce au numele magistratului monetar P. Clodius. Atît legenda cît și efigiile de pe avers și revers există atît la Grueber cît și la Sydenham, mai puțin constatarea, semnalată de J. Gross, că pe avers și revers este o coroană ce înconjoară efigiile respective. Din păcate, monedele nu mai sînt în colecția numismatică a Muzeului din Brașov. Din această cauză putem presupune că aceste exemplare, unicele de acest fel cu numele lui P. Clodius, nu sînt originale, ele făcînd parte din categoria de monede copiate de către geto-daci. Nu este exclus ca cercul perlat care apare foarte frecvent pe denarii romani republicani să fie mai slab imprimat, punctele unindu-se între ele și în acest caz J. Gross să fi văzut o coroană.

Din analiza întregului tezaur rezultă că denarii, în majoritatea lor, au fost emiși în monetăriile de la Roma (82 exemplare); în cele din Italia (42 exemplare); trei denari au fost bătuiți în monetării din Italia Centrală, 10 exemplare în cele din sudul Italiei (poate Rhegium), trei în nordul Italiei, cinci exemplare în Nordul Italiei sau în Gallia Cisalpină, patru în Spania, două la Narbo, un exemplar în Est și altul în Asia Mică.

Întrucît greutatea monedelor și gradul de tocire nu le avem decît la monedele identificate din colecția muzeului, nu credem că e necesar să discutăm, aici, despre acest aspect.

Urmărind înșiruirea, din punct de vedere cronologic, a tuturor monedelor din tezaur, observăm că ele se eșalonează, ca date de emisiune, între secolele II î.e.n. și anul 41 î.e.n., după cronologia lui Sydenham. Constatăm totodată că monedele au avut o lungă perioadă de circulație documentată prin prezența denarilor din perioade mai vechi de emisiune ce au circulat alături de monede mult mai recente. Este mai greu de precizat însă vremea de acumulare pentru că în cuprinsul tezaurului constatăm două faze în care numărul monedelor este mai mare. Prima este cuprinsă între anii 133—102 î.e.n. și conține 37 denari. Cea de a doua între anii 90—80 î.e.n. și cuprinde 42 monede. Repartizînd monedele pe etapele în care au fost emise, obținem următorul tabel:

133—102	37	exemplare
101—91	20	exemplare
90—80	42	exemplare
79—70	24	exemplare
68—60	12	exemplare
59—50	8	exemplare
49—41	7	exemplare

Din această situație constatăm că o mare frecvență o au monedele din a doua jumătate a secolului II î.e.n. În primul deceniu al secolului I î.e.n. scade numărul monedelor, pentru că în deceniul al doilea al secolului I î.e.n. (90—80 î.e.n.) să avem cea mai mare frecvență a monedelor bătute în acest interval de timp, ca apoi numărul monedelor să scadă odată cu numărul anilor din a doua jumătate a secolului I î.e.n. Faptul ne conduce spre a considera că acumularea tezaurului a început la sfârșitul secolului II î.e.n., iar perioada de vîrf a acestei acumulări s-a petrecut în deceniul al II-lea al secolului I î.e.n.

Această constatare este nouă, ea venind să întărească o observație mai veche formulată de Bucur Mitrea încă din 1958. Într-un studiu amplu privind circulația monedei romane republicane în Muntenia, autorul susmenționat arată că merită reținut faptul că cel mai mare număr al acestor monede (cele emise în secolul al II-lea) se plasează în a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. Pentru următoarele trei decenii (102—73 î.e.n.) se plasează majoritatea materialului⁵.

Dar în toate studiile și articolele cu caracter numismatic, atunci cînd se discută perioada de acumulare a unui tezaur, aceasta se încadra în cele trei decenii (102—73)⁶, așadar niciodată pînă recent nu s-a făcut o defalcare a celor trei decenii, care ar fi schimbat rezultatul concluziilor formulate pînă acum. Este adevărat că s-a remarcat o oarecare frecvență în tezaure a denarilor emiși în secolul II î.e.n., dar ea s-a explicat numai prin rămînerea în circulație a emisiunilor mai vechi alături de unele mai noi. De asemenea, s-a afirmat de către unii cercetători că moneda romană republicană pătrunde în Dacia la sfârșitul secolului II î.e.n. dar niciodată nu s-a argumentat această frecvență și din punct de vedere numismatic, ea explicîndu-se numai prin dezvoltarea economică a societății geto-dace, dezvoltare ce duce firesc și oricum necesar la schimburi comerciale⁷. Tezaurul de la Prejmer are o mare importanță în discutarea problemei pătrunderii denarului Romei republicane, pentru că a permis sesizarea a două perioade de acumulare a tezaurului, la sfârșitul secolului II î.e.n., vreme în care pătrund pentru prima dată aceste monede în Dacia, și a doua etapă, și cea mai importantă, cuprinsă între anii 90—80 î.e.n. și care se amplifică procesul pătrunderii în Dacia a monedelor romane republicane. S-a susținut, de asemenea, că pătrunderea denarului roman republican duce la închiderea monetărilor locale ale geto-dacilor. De aici și conturarea a două opinii privind pătrunderea monedei Romei republicane, și deci, a încetării emisiunilor locale. Mulți cercetători, printre care Const. Moisil⁸, Bucur Mitrea⁹, Iudita Winkler¹⁰ înclină să creadă că dena-

⁵ Bucur Mitrea, *Legăturile comerciale ale geto-dacilor din Muntenia cu republica romană, reflectate în descoperiri monetare*, în S.C.N., II, 1958, p. 174—238; Iudita Winkler, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, XVII, 1967, p. 123 și urm.

⁶ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 179—181; I. Winkler, *op. cit.*, p. 123—140.

⁷ A se vedea nota 6.

⁸ Const. Moisil, *Monedele dacilor*, în BSNR, XV, 1920, p. 58—78.

⁹ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 174—237; Același, *Un nou tezaur de denari romani din timpul republicii descoperit în Oltenia*, în SCIV, 21, 1970, 3, p. 433 și urm.

¹⁰ I. Winkler, *op. cit.*, p. 123—140.

rul roman pătrunde la sfârșitul secolului al II-lea î.e.n. sau începutul celui următor. Constantin Preda, care se ocupă de monetăria geto-dacă, constată că acesta încetează în deceniul al treilea al secolului I î.e.n. și că atunci pătrunde și moneda romană și că pînă atunci prezența ei la nord de Dunăre este sporadică și nesemnificativă¹¹.

Studiind compoziția a zece tezaure romane republicane descoperite pe tot teritoriul României constatăm însă că situația observată de noi în tezaurul de la Prejmer se repetă cu regularitate în toate depozitele monetare. Tabelul rezumativ de mai jos oglindește foarte elocvent această situație valabilă, credem noi, pentru toate tezaurele de acest fel din Dacia.

Tezaurul	Total monede anii 155-120	Total monede anii 80-80	Total monede tez.
Alexandria ¹²	14 exemplare	11 exemplare	32 monede
Călinești ¹³	32 exemplare	34 exemplare	101 monede
Ilieni ¹⁴	33 exemplare	31 exemplare	111 monede
Licuriciu ¹⁵	14 exemplare	28 exemplare	63 monede
Locusteni ¹⁶	32 exemplare	35 exemplare	88 monede
Nicolae Bălcescu ¹⁷	5 exemplare	12 exemplare	29 monede
Roata ¹⁸	5 exemplare	70 exemplare	35 monede
Sălașul de Sus ¹⁹	45 exemplare	33 exemplare	89 monede
Satu Nou ²⁰	49 exemplare	57 exemplare	125 monede
Stupini ²¹	45 exemplare	76 exemplare	101 monede
Gherghina	81 exemplare	85 exemplare	

Tabelul arată, credem, clar existența a două perioade de pătrundere a denarului roman în Dacia și deci de acumulare a majorității tezaurelor.

Repetăm, prima etapă este databilă în ultimii ani ai secolului al II-lea î.e.n. este documentată printr-un număr mare de denari emiși în secolul al II-lea î.e.n. și prezenți în toate tezaurele din România.

¹¹ Const. Preda, *Monedele geto-dacilor*, monografie unde discută numai anumite probleme cu caracter general privind legătura dintre monetăria romană din Dacia și data încetării emisiunilor geto-dace.

¹² Bucur Mitrea, *Legături comerciale ale geto-dacilor din Muntenia cu republica romană, reflectate în descoperiri monetare (Tezaurul de la Strimba, r. Tirgoșle)*, în *SCN*, II, 1958, p. 151—154.

¹³ Un depozit de monede romane republicane descoperit în Muntenia, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 235—254.

¹⁴ Bucur Mitrea, *Spre o revalorificare a tezaurelor de monede romane republicane descoperite în Dacia: Tezaurul de la Illet (jud. Covasna)*, în *SCN*, V, 1971, p. 81—90.

¹⁵ B. Mitrea, *Legături comerciale...* p. 162—163.

¹⁶ Constantin Preda, *Descoperirea de monede romane republicane de la Locusteni, r. Gura Jiului, reg. Craiova*, în *SCN*, III, 1960, p. 135—170.

¹⁷ Maria Chițescu, *Două tezaure romane republicane descoperite în România: Odobești (jud. Vrancea) și Nlc. Bălcescu (jud. Teleorman)*, în *SCN*, VI (sub tipar).

¹⁸ Bucur Mitrea, *Tezaurul de la Roata, jud. Vlașca*, în *BSNR, XXXVIII-XLI (1944—1947)*; Același, în *SCN*, II, 1958, p. 169—170, nr. 29.

¹⁹ Octavian Floca, *Descoperirea monetară de la Sălașul de Sus (Reg. Hunedoara) și unele considerații asupra monedelor romane republicane de imitație*, în *SCN*, III 1960, p. 89—134.

²⁰ Iudita Winkler, *Tezaurul de monede romane republicane de la Satu-Nou (Reg. Oradea)*, în *SCN*, I, 1957, p. 79—112.

²¹ Rodica Tanțău, *Restituirea tezaurului de monede romane republicane de la Stupini (jud. Bistrița-Năsăud)*, în *SCN*, V, 1971, p. 255—264.

A doua perioadă este bine precizată de numărul mare al monedelor din fiecare tezaur prezentat și completat de o serie de descoperiri izolate sau din săpături arheologice și se delimitează concret în al doilea deceniu al secolului I î.e.n. (anii 90—80). În toate descoperirile cercetate circa 1/3 din ele sînt formate din monede emise între anii 90—80 î.e.n. Acest fapt oglindește că în viața socială a Daciei au existat două momente clare de eferescență economică și, ca atare, de prosperitate și înflorire a schimburilor comerciale, așadar prielnice pentru pătrunderea denarului roman republican: la sfîrșitul secolului II î.e.n. și, respectiv, în anii 90—80 î.e.n. Pătrunzînd denarul roman republican, singur sau însoțit de monedele Apolloniei, Dyrrachiumului sau de imitații thasiene, monede ce aveau rol de etaloane universale, se va ajunge la închiderea monetăriei locale geto-dace.

Primele monede din tezaurele descoperite în România au fost aduse în Dacia la sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. sau în primii ani ai secolului I î.e.n.

Perioada de pătrundere intensă și masivă a denarului roman republican în Dacia se petrece în al doilea deceniu al secolului I î.e.n. (anii 90—80).

Așa cum arată tabelul de mai sus, după anii 80 î.e.n. monedele Romei republicane sînt prezente în număr mai mic în Dacia. Credem că acum este vremea cînd își încep activitatea atelierele monetare geto-dace de copiere a denarilor romani republicani. O explicație a mării cantități de monede din secolul II î.e.n. și din deceniul al doilea al secolului I î.e.n. o dă această activitate de copiere a unor exemplare care intraseră în număr mai mare în circuitul lumii geto-dace²².

Din cele scrise mai sus se vede că în primul rînd marea cantitate de monede romane republicane se explică prin înflorirea schimburilor comerciale între geto-daci și romani. Am mai spus că numărul mare de monede își găsește o explicație și în copierea denarilor Romei republicane. Într-un articol recent, am arătat că există și o a treia cale de pătrundere a monedelor în discuție, aceea a formei de plată pentru mercenari în armata romană²³. Că geto-dacii au oferit sprijin sub formă de luptători grecilor și romanilor este dovedit de izvoare istorice, printre care Appian²⁴ și Tucidide²⁵. Pentru vremea de care ne ocupăm este suficient să amintim ajutorul dat de Burebista lui Pompei²⁶ și de Dicomes lui Marc Antoniu²⁷. Așadar, putem spune că denari romani

²² Maria Chițescu, *Copii și imitații de denari romani republicani în Dacia*, în *Memoria Antiquitatis*, 1971, p. 209—258; Bucur Mitrea, *Moneda republicană romană și unitatea lumii geto-dace*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția lui D. Berciu București, 1968, p. 53—64; Gh. Poenaru Bordea și Constanța Știrbu, *Un tezaur de denari romani republicani și de la începutul Principatului descoperit la Breaza, comuna Lîsa (jud. Brașov)*, în *SCN*, V, 1971, p. 265—282; N. Lupu, *Aspekte des Münzumsauf im Vorrömischen Dakien*, în *JNG*, XVII, 1964, p. 101—121.

²³ Maria Chițescu, *Asupra unor tezaure monetare romane republicane*, în *Carpea*, IV, 1971, p. 159—166. Emil Panaitescu, *Numărul geților și al dacilor. Comentariu după Strabon*, în *În memoria lui Vasile Pârvan*, București 1934, p. 259.

²⁴ Appian, *Macedonia*, 18,1.

²⁵ II, 98 (2).

²⁶ Decretul în cinstea lui Acornion, reeditat mai recent de G. Mihajlov *IJB*, I, nr. 13. Interpretare la R. Vulpe, în *Studii și comunicări*, Pitești, 1968, p. 38.

²⁷ Maria Chițescu, *Unele aspecte ale relațiilor dintre Dicomes și Marcus Antonius în lumina descoperirilor numismatice. (O problemă de geografie istorică)*, în *SCIV*, 19, 1968, p. 655—665.

republicani se găsesc prezenți pe teritoriul Daciei în cantitate mare ca urmare a schimburilor comerciale, ca plată pentru ajutorul militar și, bineînțeles dar nu în ultimul rînd, ca urmare a copierii lor de către populația geto-dacă.

Tezaurul de la Prejmer²⁸ a fost ascuns după anul 41 î.e.n. În studii mai vechi s-a arătat că depozitul în discuție a fost îngropat după anii 38 î.e.n., asta pentru că, folosind cronologia lui Grueber, ultimele monede din tezaur sînt datate în anul 38 î.e.n. În zona de sud-est a Transilvaniei mai există două tezaure încredințate pămîntului în anul 41 î.e.n. Este vorba de cel de la Ilienii²⁹, jud. Covasna și cel de la Bran Poartă³⁰, jud. Brașov. Tot pe teritoriul Transilvaniei, dar în partea de nord-vest, mai există un tezaur în care ultima monedă emisă este din anii 41 î.e.n. Ne referim la depozitul de la Cadea³¹, jud. Bihor. Nu putem lega ascunderea acestor tezaure monetare de un motiv anume, chiar dacă trei depozite monetare ascunse după anii 41 î.e.n. se află grupate într-o anumită zonă geografică. Îngroparea acestora face parte dintr-o altă problemă mult mai vastă, privind istoria politică a Daciei preromane.

²⁸ Rodica Tanțău, *op. cit.*, p. 255–264.

²⁹ Bucur Mitrea, *loc cit.*

³⁰ I. Winkler, *Descoperiri de monede antice în Transilvania*, în *SCN*, II, 1958, p. 402–403.

³¹ Kerényi Andras *Nagykagyló romai Kosztársasági denar lelet*, în *Numkôz*, XLVI–XLVII (1947–48), p. 6–12.

³² Cifrele din paranteză, indică numărul sub care se găsește descrisă fiecare monedă făcută de către Gross.

CATALOGUL MONEDELOR

1. *Todillus*³² (1)
Sydenham, Roma, 345, a.
150—146 i.e.n.
Grueber, Roma, 589, a.
196—173 i.e.n.
A.R. 3,88 g, 19/18 mm.
2. *L. Saufetus* (6)
Sydenham, Roma, 384, a.
145—138 i.e.n.
Grueber, Roma, 834, a.
172—151 i.e.n.
3. *P. [Cornelius] Sula* (5)
Sydenham, Roma, 386, a.
145—138 i.e.n.
Grueber, Roma, 828, a.
172—151 i.e.n.
A.R. 3,90 g, 17 mm.
4. *S. Afrantus* (4)
Sydenham, Roma, 388, a.
145—138 i.e.n.
Grueber, Roma, 670, a.
172—151 i.e.n.
A.R. 3,40 g, 18 mm.
5. *L. Semprontus Pittio* (7)
Sydenham, Roma, 402, a.
145—138 i.e.n.
Grueber, Roma, 711, a.
172—151 i.e.n.
A.R. 3,73 g, 20/19 mm.
6. *L. Cuptenntus (?)* (2)
Sydenham, Roma, 404, a.
145—138 i.e.n.
Grueber, Roma, 850, a.
172—151 i.e.n.
7. *M. Fannius C.F.* (19)
Sydenham, Roma, 419, a.
137—134 i.e.n.
Grueber, Italia, 468, a.
150—125 i.e.n.
A.R. 3,75 g, 16/19 mm.
8. *M. [Papirius Carbo]* (21)
Sydenham, Roma, 423, a.
137—134 i.e.n.
Grueber, Italia, 472, a.
150—125 i.e.n.
A.R. 3,82 g, 20/19 mm.
9. *Cn. Gellius* (18)
Sydenham, Roma, 434, a.
135—126 i.e.n.
Grueber, Roma, 918, a.
150—125 i.e.n.
A.R. 2,96 g, 19/18 mm.
10. *P. [Aelius] Paetus* (3)
Sydenham, Italia, 455, a.
133—126 i.e.n.
Grueber, Roma, 877, a.
150—125 i.e.n.
A.R. 3,88 g, 19 mm.
11. *C. [Minucius] Augurinus* (20)
Sydenham, Italia, 463, a.
133—126 i.e.n.
Grueber, Roma, 952, a.
150—125 i.e.n.
A.R. 3,44 g, 18 mm.
12. *P. Calpurnius* (8)
Sydenham, Italia, 468, a.
133—126 i.e.n.
Grueber, Roma, 968, a.
124—103 i.e.n.
A.R. 3,82 g, 19/21 mm.
13. *M. [Caecilius] Metellus Q.F.* (10)
Sydenham, Roma, 480, a.
125—120 i.e.n.
Grueber, Roma, 1145, a. 94
i.e.n.
A.R. 3,74 g, 17 mm.
14. *C. Servellus* (11)
Sydenham, Roma, 483, a.
125—120 i.e.n.
Grueber, Roma, 1166 a. 94
i.e.n.
15. *M. Varguntetus* (12)
Sydenham, Roma, 507, a.
119—110 i.e.n.
Grueber, Roma, 1068 g, a. 102
i.e.n.
A.R. 3,86 g, 20/21 mm.
16. *T. Clautus* (30)
Sydenham, Roma, 516, a. 110
i.e.n.
Grueber, Roma, 1079, a. 101
i.e.n.
17. *L. Porcius Licinus* (41)
Sydenham, Narbo, 524, a.
112—109 i.e.n.
Grueber, Roma, 1187, a. 92
i.e.n.
A.R. 3,80 g, 21/19 mm.
18. *C. [Publius] Malleolus C.F.* (40)
Sydenham, Narbo, (524)a
112—109 i.e.n.
Grueber, Roma, 1194, a. 92
i.e.n.
A.R. 3,83 g, 18,5 mm.
- 19—21. *M. Faurti L. F. Philti* (33)
Sydenham, Italia, Centrală 529,
a. 110—108 i.e.n.
Grueber, Italia, 555, a. 93—92
i.e.n.
22. *M. Tullius* (23)
Sydenham, Nordul Italiei sau
Gallia Cisalpină, 531, a. 109
i.e.n.
Grueber, Italia, 502, a.
102—100 i.e.n.

- 23—24. *Q. Curtius*, *M. [Juntus]* *Silanus* (15)
Sydenham, Nordul Italiei sau
Gallia Cisalpină 537, a.
108—107 î.e.n.
Grueber, Italia, 482, a.
124—103 î.e.n.
AR. 3,68 g, 19/17 mm; 3,75 g,
18/21 mm.
25. *M. Calpurnius*; *Q. [Caecilius] Metellus*; *Cn. Foulvius* (13)
Sydenham, Nordul Italiei sau
Gallia Cisalpină, 539, a. 106
î.e.n.
Grueber, Italia, 474, a.
124—103 î.e.n.
26. *L. Flaminius Cilo* (16)
Sydenham, Nordul Italiei sau
Gallia Cisalpină, 540, a.
106—105 î.e.n.
Grueber, Italia 537, a.
99—94 î.e.n.
AR. 3,50 g, 18/16 mm.
27. *T. Deidus*
Sydenham, Italia, 550, a.
105—104 î.e.n.
Grueber, Italia, 530, a.
99—94 î.e.n.
AR. 3,80 g, 19/18 mm.
- 28—29. *M. Aemilius Lepidus* (9)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 554, a. 109 î.e.n.
Grueber, Italia, 590, a. 91 î.e.n.
AR. 2,88 g, 19/17 mm; 3,93 g,
19/18 mm.
- 30—32. *C. Fontei* (17)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 555, a. 109 î.e.n.
Grueber, Italia, 598 și 601, a.
91 î.e.n.
33. *L. Memmius* (35)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 558, a. 109 î.e.n.
Grueber, Italia, 643, a. 90 î.e.n.
AR. 3,84 g, 20/18,5 mm.
34. *Cn. [Cornellius] Blasto Cn. F.* (32)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 561, a. 105 î.e.n.
Grueber, Italia, 620, a. 91 î.e.n.
AR. 3,90 g, 17,5 mm.
- 35—36. *L. Caesius* (27)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 564, a. 103 î.e.n.
Grueber, Italia, 585, a. 91 î.e.n.
AR. 3,82 g, 20/19 mm; 3,54 g,
18,5 mm.
37. *M. Fontei* (39)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 566, a. 103 î.e.n.
Grueber, Roma, 1204, tip general, a. 91 î.e.n.
- 38—39. *M. Herennius* (34)
Sydenham, Sudul Italiei (Rhegium?), 567, a. 101 î.e.n.
Grueber, Roma, 1231, a. 91 î.e.n.
AR. 3,78 g, 18,5/17 mm; 3,90 g,
17/18,5 mm.
40. *C. [Claudius] Pulcher* (29)
Sydenham, Roma, 569, a. 106 î.e.n.
Grueber, Roma, 1288, a. 91 î.e.n.
AR. 3,75 g, 17/15 mm.
41. *A. Claudius*; *T. Mallius Q.V.* (28)
Sydenham, Roma, 570, a. 106 î.e.n.
Grueber, Roma, 129, a. 91 î.e.n.
AR. 3,86 g, 17/16 mm.
42. *P. [Porcius] Laeca* (22)
Sydenham, Roma, 571, a. 104 î.e.n.
Grueber, Italia, 649, a. 90 î.e.n.
AR. 3,86 g, 17/20 mm.
43. *L. [Appuleius] Sallurnus* (24)
Sydenham, Roma, 578, a. 100—97 î.e.n.
Grueber, Roma, 1493, a. 90 î.e.n.
AR. 3,75 g, 18/19 mm.
44. *C. Collus Calpus* (31)
Sydenham, Roma, 582, a. 100—97 î.e.n.
Grueber, Roma, 1463, a. 90 î.e.n.
45. *C. Fabius C.F.* (43)
Sydenham, 589, a. 96—95 î.e.n.
Grueber, Roma, 1581, a. 90 î.e.n.
AR. 3,75 g, 22/18 mm.
46. *C. Fabius C.F.* (43)
Sydenham, Roma, 590, a. 96—95 î.e.n.
Grueber, Roma, 1595, a. 90 î.e.n.
AR. 3,78 g, 19/18 mm.
- 47—48. *Q. [Minucius] Thermus M. F.* (36)
Sydenham, Roma, 592, a. 96—95 î.e.n.
Grueber, Italia, 653, a. 90 î.e.n.
AR. 3,78 g, 20/18,5 mm; 3,89 g,
20/18,5 mm.

49. *M. [Porcius] Cato* (38)
Sydenham, Roma, 596, a.
93—91 i.e.n.
Grueber, Italia, 657, a. 90
i.e.n.
AR. 3,85 g, 19/17 mm.
- 50—51. *L. Thartius Balbus* (37)
Sydenham, (Nordul Italiei?),
598, a. 100—95 i.e.n.
Grueber, Roma, 1615, tip general,
a. 90 i.e.n.
AR. 3,78 g, 20/19 mm; 3,90 g,
17 mm.
52. *P. Servillus Rullus* (44)
Sydenham, (Nordul Italiei?),
601, a. 100—95 i.e.n.
Grueber, Roma, 1673, a. 89
i.e.n.
AR. 3,76 g, 20/18 mm.
53. *P. [Cornellus] Lentulus Marcellus* (42)
Sydenham, Italia, 604, a.
96—91 i.e.n.
Grueber, Roma, 1704, a. 89
i.e.n.
- 54—55. *A. [Postumius] Albinus*; *L. [Caecilius] Metellus*; *C. [Publius] Malleolus* (25)
Sydenham, Italia, 611, a.
92—91 i.e.n.
Grueber, Italia, 725, a. 89 i.e.n.
AR. 3,95 g, 19,5/18,5 mm; 3,95 g,
17,5/18 mm.
- 56—57. *C. [Publius] Malleolus* (26)
Sydenham, Italia, 615, a.
92—91 i.e.n.
Grueber, Italia, 697, a. i.e.n.
58. *D. [Junius] Silanus L.F.* (45a)
Sydenham, Roma, 645, a.
90—89 i.e.n.
Grueber, Roma, 1842, a. 88
i.e.n.
- 59—60. *D. [Junius] Silanus L.F.* (45b)
Sydenham, Roma, 646, a.
90—89 i.e.n.
Grueber, Roma, 1772, a. 88
i.e.n.
AR. 3,84 g, 18,5 mm; 4,05 g,
18 mm.
- 61—66. *C. Vibius C. F. Pansa* (48)
Sydenham, Italia, 684, a.
89—88 i.e.n.
Grueber, Roma, 2244, tip general,
a. 87 i.e.n.
AR. 3,08 g, 16 mm; 3,86 g,
17/18 mm; 4,00 g, 19/20 mm.
67. *Q. Titius* (46a)
Sydenham, Roma, 691, a. 88
i.e.n.
Grueber, Roma, 2220, a. 87
i.e.n.
AR. 3,45 g, 17,5 mm.
- 68—69. *Q. Titius*
Sydenham, Roma, 692, a. 88
i.e.n.
Grueber, Roma, 2225, a. 87
i.e.n.
AR. 3,80 g, 18 mm.
70. *L. Titulus L.F. Sabtinus* (47a)
Sydenham, Roma, 698, a. 88
i.e.n.
Grueber, Roma, 2322, a. 87
i.e.n.
AR. 3,85 g, 18 mm.
71. *L. Titulus L.F. Sabtinus* (47a)
Sydenham, Roma, 700, a. 88
i.e.n.
Grueber, Roma, 2330, a. 87
i.e.n.
72. *Cn. Cornellus Lentulus* (57)
Sydenham, Roma, 702, a. 87
i.e.n.
Grueber, Roma 2440, a. 86
i.e.n.
- 73—75. *L. Rubnius Dossenus* (56)
Sydenham, Roma, 705, a.
87—86 i.e.n.
Grueber, Roma, 244 a. 86
i.e.n.
76. *C. Marcius Censorinus* (58)
Sydenham, Italia, 714 f, a. 86
i.e.n.
Grueber, Roma, 2414, a. 87
i.e.n.
77. *Gargilius, Ogulnus, Vergilius* (54)
Sydenham, Roma, 721, a.
85—83 i.e.n.
Grueber, Roma, 2606, a. 84
i.e.n.
- 78—80. *M. Fonteius C.F.* (49)
Sydenham, Italia, 724, a. 84
i.e.n.
Grueber, Roma, 2476, a. 85
i.e.n.
81. *L. Julius Bursio* (50)
Sydenham, Roma, 728, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2513; a. 85
i.e.n.
82. *L. Julius Bursio* (50)
Sydenham, Italia, 728, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2498, a. 85
i.e.n.

83. *L. Jultus Bursio* (50)
Sydenham, Italia, 728, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2499, a. 85
i.e.n.
84. *L. Jultus Bursio* (50)
Sydenham, Roma, 728, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2513a, a. 85
i.e.n.
85. *L. Jultus Bursio* (50)
Sydenham, Roma, 728b, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2539, a. 85
i.e.n.
- 86—88. *C. Licinius L.F. Macer* (59)
Sydenham, Italia, 732, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2467, a. 85
i.e.n.
AR. 4,04 g, 21 mm; 4,00 g, 21/
18 mm; 4,00 g, 18/16,5 mm.
- 89—90. *P. Fourtus Crassipes* (60)
Sydenham, Italia, 735, a. 83
i.e.n.
Grueber, Roma, 2604, a. 85 i.e.n.
91. *L. [Marctus] Censorinus* (55a)
Sydenham, Roma, 737, a.
82—81 i.e.n.
Grueber, Roma, 2657, a. 83
i.e.n.
AR. 3,44 g, 16, 5 mm.
- 92—94. *P. Crepusius* (55b)
Sydenham, Roma, 738, a.
82—81 i.e.n.
Grueber, Roma, 2669 și urmă-
toarele, a. 83 i.e.n.
AR. 3,46 g, 16/18 mm; 4,49 g,
17 mm; 4,49 g, 17 mm.
95. *C. Mamilius Ltimelanus*
(55c)
Sydenham, 471, a. 82—81 i.e.n.
Grueber, Roma, 2716, a. 83
i.e.n.
- 96—98. *Q. Antonius Balbus* (52).
Sydenham, Italia, 742, a. 81
i.e.n.
Grueber, Roma, 2730, a. 82
i.e.n.
99. *C. Marius C.F. Capito* (66)
Sydenham, Italia, 744, a. 79
i.e.n.
Grueber, Roma, 2844 (var)
cifra V, a. 82 i.e.n.
100. *A. Postumus A.F. S.N. Albinus*
(68a)
Sydenham, Spania, 748 a.
81—80 i.e.n.
Grueber, Roma, 2836, a. 82
i.e.n.
AR. 3,85 g, 18,5 mm.
- 101—102. *A. Postumus A.F. S.N. Albi-
nus* (68b)
Sydenham, Italia, 746, a. 79
i.e.n.
Grueber, Roma, 2839, a. 82
i.e.n.
AR. 4,04 g, 18 mm.
103. *C. Annius [Luscus], L. Fabius
L.f. Hirsipantis* (53)
Sydenham, Spania, 748, a. 81—
80 i.e.n.
Grueber, Spania, 1, a. 82—80
i.e.n.
AR. 3,80 g, 19,5 mm.
- 104—105. *[Q. Caecilius Metellus Plus]* (62)
Sydenham, Spania, 751, a.
77 i.e.n.
Grueber, Spania, 47, a.
79—77 i.e.n.
AR. 3,79 g. 17 mm.
106. *Cn. [Cornellus] Lentulus [Mar-
cellinus]* (61)
Sydenham, Spania, 752, a.
76—74 i.e.n.
Grueber, Spania, 52, a. 76—72
i.e.n.
AR. 3,88 g, 17/19 mm.
107. *L. Manlius; L. [Cornellus] Sulla*
(5)
Sydenham, Est 757 a, a.
82—81 i.e.n.
Grueber, Est, 11, a. 82—81
i.e.n.
- 108—109. *Ti. Claudius T.F.A. Nepos* (63)
Sydenham, Italia, 770, a.
87—77 i.e.n.
Grueber, Roma, 3096, a. 80
i.e.n.
AR. 3,70 g, 18 mm 3,90 g, 17,5/
16 mm.
- 110—111. *L. Proclitius F.*
Sydenham, Roma, 771, a. 78—
77 i.e.n.
Grueber, Roma, 3147, a. 78
i.e.n.
AR. 3,81 g, 18 mm.
- 112—113. *L. Papilius* (67)
Sydenham, Italia 773, a.
78—77 i.e.n.
Grueber, Roma, 2977 tip general,
a. 80 i.e.u.

114. *M. Volteius* (73)
Sydenham, Roma, 777, a. 76
l.e.n.
Grueber, Roma, 3179, a. 78
l.e.n.
AR. 3.70 g, 17,5 mm.
- 115–116. *L. Rutillius Flaccus* (71)
Sydenham, Roma, 780, a. 75
l.e.n.
Grueber, Roma, 3242, a. 77
l.e.n.
117. *P. Satrienus* (72)
Sydenham, Roma, 781, a.
75–74 l.e.n.
Grueber, Roma, 3208, a. 77
l.e.n.
- 118–119. *L. Rustius* (70)
Sydenham, Roma, 782, a. 74
l.e.n.
Grueber, Roma, 3271, a. 76
l.e.n.
120. *L. Lucretius Prilo* (65)
Sydenham, Roma, 784, a. 74
l.e.n.
Grueber, Roma, 3247, a. 76
l.e.n.
AR. 3,80 g, 18,5/17 mm.
121. *C. Postumius* (84)
Sydenham, Roma, 785, a.
74–73 l.e.n.
Grueber, Roma, 3238, a. 77
l.e.n.
122. *C. Egnatius Cn. F. Cn. N. Maximus* (64)
Sydenham, Italia, 786, a. 73
l.e.n.
Grueber, Roma, 3276, a. 75
l.e.n.
- 124–135. *L. Cossutius C.F. Sabula* (81)
Sydenham, Roma, 790, a. 72
l.e.n.
Grueber, Roma, 3320, a. 74
l.e.n.
126. *L. Plaelorius L.F. [Cestianus]* (75)
Sydenham, Roma, 792, a. 72
l.e.n.
Grueber, Roma, 3312, a. 74
l.e.n.
AR. 3,97 g, 19/17 mm.
127. *Mantus Aquilius* (79)
Sydenham, Italia, 798, a. 68
l.e.n.
Grueber, Roma, 3364, a. 72
l.e.n.
128. *M. Plaelorius M.F. Cestianus* (74c)
Sydenham, Roma, 807, a.
68–66 l.e.n.
Grueber, Roma, 3554 tip general a. 67. l.e.n.
129. *M. Plaelorius M.F. Cestianus* (74b)
Sydenham Roma, 808, a.
68–66 l.e.n.
130. *M. Plaelorius M.F. Cestianus* (74a)
Sydenham, Roma, 809, y.
68–66 l.e.n.
Grueber, Roma, 3596, a. 67
l.e.n.
AR. 3,92 g, 17/18 mm.
- 131–136. *C. [Calpurnius] Piso L.F. Frugi* (76)
Sydenham, Roma, 840 tip general, a. 64 l.e.n.
Grueber, Roma, 3654 tip general, a.
- 137–138. *C. Hostilius C.F. Geta* (82)
Sydenham, Roma, 903, a. 60
l.e.n.
Grueber, Roma, 3386, a. 71
l.e.n.
139. *Q. Pompeius Rufus* (83a)
Sydenham, Roma, 908, a. 59
l.e.n.
Grueber, Roma, 3885, a. 56
l.e.n.
140. *Q. Pompeius Rufus* (83a)
Incus.
141. *P. Aemilius Lepidus* (78b)
Sydenham, Roma, 926, a. 55
l.e.n.
Grueber, Roma, 3373, a. 71
l.e.n.
AR. 3,70 g, 18 mm.
- 142–144. *[Luctus Scribontius] Libo* (78a)
Sydenham Roma, 928, a. 55
l.e.n.
Grueber, Roma, 3377, a. 71
l.e.n.
AR. 3,93 g, 19/18; 3,98 g, 19/18 mm.
145. *Cn. Plancius* (77)
Sydenham, Roma, 933, a. 54
l.e.n.
Grueber, Roma, 3920, a. 54
l.e.n.
AR. 3,70 g, 17 mm.

146. [*L. Casstus*] *Longinus* (80)
Sydenham, Roma, 935, a. 46
52—50 l.e.n.
Grueber, Roma, 3929, a. 53
l.e.n.
147. [*Decimus Postumtus*] *Albinus*
Bruti f. (87)
Sydenham, Roma, 941, a. 45
49—48 l.e.n.
Grueber, Roma, 3964, a. 49
l.e.n.
148. *L. [Cornellius] Lentulus; C.*
[Claudius] Marcellus (85)
Sydenham, Asia Mică 1031, a. 41
49—48 l.e.n.
Grueber, Est, 23, a. 49 l.e.n.
149. *P. Plautius Plancus* (90)
Sydenham, Roma, 959, a. 47
l.e.n.
Grueber, Roma, 4004, a. 47
l.e.n.
150. *M. Cordius Rufus* (86)
Sydenham, Roma, 977, a. 46
l.e.n.
Grueber, Roma, 4040, a. 46
l.e.n.
151. *T. Carisius* (89)
Sydenham, Roma, 985, a. 45
l.e.n.
Grueber, Roma, 4070, a. 45
l.e.n.
AR. 3,80 g, 18,5 mm.
- 152—153. *P. Clodius M.F.* (88)
Sydenham, Roma, 1117, a. 41
l.e.n.
Grueber, Roma, 4290, a. 38
l.e.n.
- 154—161. Imitații după denari romani re-
publicani (91)

DER RÖMISCHE MÜNZSCHATZ VON PREJMER (TARTLAU), KREIS BRAȘOV (KRONSTADT)

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Abhandlung bezweckt, die Arbeit von Julius Gross über den bei Prejmer (Tartlau) im Jahre 1887 aufgefundenen römischen Münzenschatz, bestehend aus republikanischen Denaren, anhand der neuen Münzkataloge, auf den heutigen Stand der Forschung zu bringen.

Von den ursprünglich rund 200 entdeckten Münzen gelangten in die Sammlung des evangelischen Gymnasiums von Kronstadt 161 Stück. Von diesen wurden vor kurzem 81 in den Sammlungen des Kreismuseums Brașov festgestellt.

Der Münzschatz weist zwei wichtigere Akkumulationsphasen auf und zwar zwischen 133—102 v.u.z. und 90—80 v.u.z. Wie die Untersuchungen mehrerer in Dazien aufgefundener ähnlicher Münzschatze aus der gleichen Zeit beweisen, zeichnen sich diese beiden Zeitabschnitte durch wirtschaftlichen Aufschwung aus.

Ausser der Verwendung römischer Denaren in Dazien, wurden auch zahlreiche dakische imitationen der republikanischen Rötermünzen in Umlauf gesetzt.

Der römische Denar konnte auch als Entgelt für militärische Hilfe in die nördlich der Donau gelegenen Gebiete gelangen.

Der Münzschatz von Tartlau wurde nach 41 v.u.Z. vergraben.

Der zweite Teil der Arbeit enthält den Katalog der Münzen.

PERSISTENȚA ELEMENTULUI AUTOHTON ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII ROMÂNE ÎN DACIA

de FLOREA COSTEA

Documentația arheologică privind dănuirea elementului autohton în Dacia romană s-a îmbogățit apreciabil prin cercetările recente. Realitatea istorică a acestei permanențe a fost relevată cu decenii în urmă atât de istorici români cât și străini¹, confirmată și acceptată aproape unanim în prezent². Se poate spune astăzi că există numeroase mărturii din care reiese nu numai persistența dacilor între 106 și 271 ci și o abundență a lor. Cu mulți ani înainte, K. Patsch formula chiar aprecierea că în Dacia romană ar fi rămas, în anumite regiuni, o supraviețuire a organizării teritoriale specifice dacice pe bază de *gentes*, organizare în care — ca și în Dalmația — „cheagul îl forma clasa nobilă a Pileatilor”. Pentru acest istoric însăși dănuirea îndelungată a limbii dacice e sigură³.

Lucrul ni se pare absolut real și explicabil pe mai multe căi. În primul rând toponimia preromană cu greu ar fi continuat pînă în zilele noastre, dacă în perioada provinciei nu ar fi existat elementul băștinaș de la care denumirile să fie preluate. Caracterul ipotetic al acestui punct devine realitate istorică dacă este coroborat cu onomastica traco-dacică din Dacia romană⁴ și cu aceea dacică din imperiul roman, sigur deci posterioară anului 106 e.n.⁵, onomastici despre care pe bună dreptate C. Daicoviciu spunea că nu avem „nici un motiv să ne îndoim atât de mult de naționalitatea (lor, n.n.) geto-dacă⁶ cu atât mai mult cu cât Thracii nici nu au contribuit la colonizarea Daciei din motive de ordin economic ce priveau provinciile dunărene⁷.

Cel mai puternic argument îl oferă însă arheologia⁸. Bogate și variate sînt acum vestigiile, deci documente directe, din castre, așezări rurale și necropole, ele nelipsind nici în alte medii, unde sînt însă mai greu observabile. Cantitativ, ceea ce poate să sugereze o imagine completă privind mediul teritorial-administrativ dar și social-politic în care au trăit dacii după anul 106, mărturiile cele mai numeroase se află în mediul sătesc, ele nelipsind

¹ C. Daicoviciu, în *AISC*, III, p. 200—270, cu bibliografia mai veche.

² D. Protase, *Problema continuității*... cu bibliografia pînă în 1966.

³ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 225 cu notele din subsol.

⁴ I. I. Bussu, în *AISC*, IV, p. 207—215.

⁵ *Ibidem*, p. 216—222.

⁶ *AISC*, III, p. 228.

⁷ *Ibidem*, p. 228—229, cu bibliografia.

⁸ D. Protase, *op. cit.*, p. 15—102.

însă nici din caste (se cuvine a fi subliniat faptul că în regiunea sudică și estică a Transilvaniei orașele romane lipsesc).

Se poate acum afirma pe bună dreptate că „elementul de continuitate sub romani, atât cât se poate surprinde pe cale arheologică, se dovedește a fi satul, cu toate formele materializate ale vieții tradiționale, sărăcăcioase, dar intense și conservative”.

O primă constatare ce se impune în legătură cu satele autohtone din Dacia romană este aceea privind situația topografică, esențial deosebită de cea anterioară. În marea lor majoritate ele coboară în plin șes sau pe terase joase, la mică distanță de centre civile sau militare romane, deci cu posibilitatea ca locuitorii să fie supravegheați. Există însă și situații în care locuirea se reia pe înălțimi (Rișnov-Celate etc.).

Ca suprafață se observă că satele daco-romane sînt în multe cazuri mai mari în comparație cu așezările din Latène, uneori chiar de 4 ha. (Poarta = 1,5 ha; Roșia = 2 ha; Rișnov-„Blocuri” = 3,5 — 4 ha). Faptul este extrem de important. Calculînd — prin comparație cu epoca precedentă — rezultă că în cei 165 de ani de dominație imperială romană numărul localnicilor nu numai că nu a scăzut ci l-a depășit pe cei din timpul confruntărilor militare dintre Traian și Decebal. Este de fapt un fenomen demografic logic, petrecut în toate epocile istorice.

O altă constatare, la fel de importantă, este aceea privitoare la locul pe care se dezvoltă satele Daciei romane. Din observațiile stratigrafice înregistrate se poate observa că nu întotdeauna noua stăpînire a procedat la strămutări de populație. Astfel, în timp ce dacii de la Rișnov, Curciu, Ocna Sibiului etc. vin pe noile vetre din alt loc, la Gușterița, Slimnic, Jigodin III, Roșia, Ruși etc. avem de-a face cu locuiri ce le continuă pe cele preromane.

În majoritatea așezărilor se constată a se fi desfășurat o viață modestă, legată mai strîns sau mai superficial de centrele romane.

Făcînd o observație asupra raportului cantitativ dintre materialele dacice și cele romane, se poate conchide nu numai intensitatea relațiilor dintre autohtoni și mediul cultural roman, ci și precizarea unei anumite cronologii. Credem că acele așezări rurale în care mărturiile autohtone predomină sînt mai vechi, încep deci imediat după anul 106. Ceca ce se degajă, momentan ca o simplă impresie este aprecierea că dominantă romană sub aspectul culturii materiale se înregistrează în așezări ce continuă din Latène. Explicația poate consta și în acest caz (parțial) prin situarea față de centrele civile romane (mai puține în est).

De o fortificare a așezărilor băștinașe nu mai poate fi vorba (cu excepția Jigodinului III, dar care este însă în afara provinciei).

O dovadă certă de continuitate este realitatea întîlnită în aceste așezări. Locuințele au aceeași configurație (patrulater sau circular) și sînt ca și în Latène de suprafață sau săpate în pămînt. Pereții se construiesc în maniera tradițională, din lemn și chirpici, susținuți de pari dispuși la colțuri sau pe linia marginii. Suprafața locuibilă este variabilă dar cu o medie de 14—15 m.

• *Ibidem*, p. 69.

O oarecare deosebire se înregistrează în forma gropilor de provizii, în sensul că intervine un element nou: sint din ce în ce mai numeroase gropile cilindrice, cu fundul ascuțit (Selimnic, Rîșnov), căptușite uneori cu lipitură de lut. Dimensiunile se micșorează.

Vetrele continuă forma și dispunerea premergătoare cuceririi romane. Trebuie subliniat totodată că numărul cuptoarelor cruțate este în creștere.

Ca și în perioada preromană, majoritatea materialului documentar o reprezintă ceramica. În componența ei intră cele două categorii tradiționale: ceramică modelată cu mîna și la roată.

Ceramica dacică de epocă romană lucrată cu mîna este și acum prevalentă. Din repertoriul ei fac parte vasele-borcan, ceștile-opaiț, vasele de provizii, oale cu fundul plat și buza răsfrîntă diferit, oala în formă de sac sau bitronconică, cămile mici cu torți. Dintre toate tipurile ceramice ceașca este cea mai conservatoare în dimensiuni și formă. În general se observă că aceasta din urmă se înscrie pe o linie evolutivă spre zveltețe, spre „stilizare”. Pasta, chiar dacă nu este întotdeauna bine aleasă, este aproape fără excepție puternică și mai uniform arsă față de epoca precedentă. Culoarea înregistrează nuanțe de brun, cenușiu-negricios, brună-gălbuie, toate cu diferite nuanțe.

Se cuvine a fi menționată simplificarea ornamentației care păstrează totuși elementele de bază ale olăriei dacice preromane: briul alveolat sau crestat (simplu sau dublu), butonii mici și „urcați” pînă sub buză, creștături și alveole pe buză, linia simplă sau în bandă ondulată ori neîngrijit trasată, „brăduțul” fiind din ce în ce mai rar. De la Rîșnov-castru provin oale-borcan la care briul este foarte subțire și simplu, ca și la Feldioara—Brașov unde este dublu dar tot subțire. Chiar pereții vaselor au pierdut din grosime, arderea și pasta mai bună asigurîndu-le rezistența. „Se poate spune deci că ceramica dacică din provincie rămîne aproape neschimbată, iar în măsura în care se poate vorbi de anumite modificări minore, acestea rezidă în împuținarea formelor și simplificarea ornamentului, în reducerea dimensiunilor diferitelor forme de oale, care devin mai scunde și mai zvelte, precum și în tehnica de prelucrare a pastei care se îmbunătățește¹⁰.

Olăria dacică lucrată cu mîna a persistat atît în mediul rural cît și în castele din sud-estul Transilvaniei, dintre acestea din urmă cele mai numeroase materiale descoperindu-se la Rîșnov — Cumidava unde se întîlnesc atît în faza de pămînt a castrului cît și în cea cu ziduri de piatră¹¹.

Ceramica dacică lucrată la roată în Dacia romană. Pînă nu demult existau puține dovezi privind perpetuarea ei între 106 și 271 e.n.¹². Cercetările din ultimii ani au făcut din plin dovada continuării lucrării ei și în perioada amintită. Pentru a oferi mai multe exemple procedem la nominalizarea unor descoperiri. Astfel, la Rîșnov, „Blocuri” s-au descoperit fragmente de *dolia* și de fructiere; la Boarta aceleași tipuri de vase; la Curciu „ceramică cenușie lucrată la roată”, la Feldioara—Brașov fructiere, cupe, alături de un ulcior roman; la Mugeni ceramică de ambele categorii, cele mai numeroase fiind tot fragmente de chiup; la Ocna Sibiului „nu lipsesc exemplarele de

¹⁰ *Ibidem*, p. 67.

¹¹ N. Gudea, în *CVMIDAVA*, VI, 1973, p. 25—38.

¹² D. Protase, *op. cit.*, p. 68—69.

cupe și picioarele de fructiere cenușii, de calitate bună"; la Olteni ceramică de ambele categorii; la Ruși „ceramică modelată cu mîna și la roată — fructiere și chiupuri"; la Slimnic, ceramică de ambele categorii; la Șura Mică fragmente lucrate la roată etc.

Se observă deci că tocmai acele tipuri ceramice ce au cunoscut cea mai mare înflorire în Latène-ul tirziu continuă și în epoca romană: fructierele, cupele și, în special, chiupurile. Pasta este foarte fină, arderea de asemenea, în unele cazuri aproape oxidantă. Există exemplare la care este foarte greu a se stabili dacă ele sînt produse băstinașe sau romane (Cașolt, Feldioara — Brașov etc.).

Încă o dovadă a perpetuării acestei categorii ceramice autohtone (ca și a aceleia lucrate cu mîna) în epoca romană este descoperirea de cuptoare de ars vase, cum sînt cele de la Mugeni și Gușterița (și, probabil, Rîșnov-Cetate, cruțat în peretele de rocă dar deteriorat și greu de reconstituit), ambele cu perete median.

Se poate deci formula încheierea că în timpul stăpînirii romane continuă toate formele principale de vase dacice cunoscute în Latène. Probabil se renunță la acele tipuri pentru care dacii găseau un înlocuitor mai bun în olăria romană provincială. Persistența ceramicii primitive poate fi explicată și prin conservatorismul dacilor dar și prin relația mai slabă cu lumea romană din provincie. Cea a vaselor fine, lucrate la roată, este explicabilă nu numai prin conservatorism ci și, în primul rînd, prin calitățile care o apropie pînă la confundare cu cea romană. O parte din ea se pare că a fost lucrată de meșteri romani, la cererea autohtonilor.

Continuînd o atribuire pe categorii sociale a ceramicii (cea primitivă oamenilor de condiție modestă, cea de lux pe seama celor desprînși economic și politic de colectivitate), se poate spune că ambele categorii sociale de bază din perioada statului dac liber se documentează și în epoca romană. Acum ele vor intra în raporturi diferite cu noua stăpînire, ambele însă suportînd condițiile dictate de aceasta, în mod diferențiat.

De persistența elementului autohton se leagă și o serie de alte componente ale culturii materiale dacice cunoscute anterior: fragmente de rîșnițe, tesle de fier, brățări de bronz terminate în spirale la cele două capete, inele de bronz avînd pe chaton figura schematizată a calului ce amintește de reprezentările de acest fel de pe monedele dacilor, mărgelile din pastă de sticlă, lănci de fier, fiare de plug, fusaiole de lut etc. și chiar monede, adesea împreună cu materiale romane, ceea ce arată neîndoielnic alit păstrarea formelor de viață tradiționale dar și legăturile cu elementele culturale ale romanității dacice. Nu este exclus ca o parte din unelte și obiectele de podoabă și pot să fi fost lucrate în continuare în ateliere ce se mențin pe același loc, autorii fiind tot meșteri daci.

Poate că și mai evidentă este continuitatea elementului autohton în necropole și morminte izolate. Aceasta deoarece prin ele se perpetuează, pe lîngă dovezile de cultură materială și ritul și ritualul de înmormîntare. Se constată că ritul incinerăției, „care și-a asigurat în mod hotărît și definitiv o supremație desăvîrșită în Latène¹³, continuă să fie aproape același și în

¹³ *Ibidem*, p. 74.

epoca romană. Morminte daco-getice în tumuli, cu arderea pe loc, se cunosc în necropolele de epocă romană de la Cașolț și Calbor; morminte cu resturile cinerare depuse în urnă la Bruiu; cistă acoperită cu o piatră la Comalău; urne depuse într-o groapă puțin adîncită la Ocna Sibiului.

Arderea se face pe loc sau în *ustrinum*.

Toate tipurile de mormînt menționate au analogii în lumea dacică din a doua vîrstă a fierului. Astfel, cele cu tumuli se cunosc la Popești-Novaci, Viscri, Șimleul Silvaniei (?).

Mormintele cu urnă sînt atestate nu numai la Bruiu și Ocna Sibiului ci și la Soporul de Cîmpie, Lechința de Mureș, Sighișoara și au și ele precedente în Latène (Bicsadul Oltului, Hărman, Murighiol etc.), fie că ele sînt depuse în groapă sau așezate direct pe sol. Mormintele în cistă (Comalău) au analogii și ele în Dacia preromană (Murighiol etc.).

Se constată deci că majoritatea tipurilor de morminte din perioada precedentă se întîlnesc în bazinul Oltului transilvan în epoca romană. Situația este de fapt generală în perioada provinciei, pe ansamblu numai două din tipurile Latène lipsind: incinerația cu cuptor și groapa-butoi¹⁴.

Observația ce a dus la concluzia că în general inventarul mormintelor este de factură romană¹⁵ este valabilă și pentru bazinul Oltului transilvan. Fenomenul este explicabil și nu trebuie să ridice vreun semn de întrebare asupra atribuirii pe seama autohtonilor a necropolelor și mormintelor izolate de aici. Situația de inferioritate economică, socială și mai ales politică a acestora față de cuceritori face ca dacii „să se ascundă sub haina civilizației romane, pe care și-o însușesc în mare măsură și destul de repede”¹⁶. La țară ei își păstrează însă aproape fără excepție nealterate vechile tradiții funerare care, asociate cu inventarul (în primul rînd olăria), își probează total etnicul autohton dacic. Apreciate prin această perspectivă, descoperirile din necropolele și mormintele din zona ce ne interesează completează fericit un capitol important din istoria Daciei sub romani, acela privitor la viața și mai departe, în epoca romană, a populației autohtone, a dacilor¹⁷.

Făcînd referire expresă la bazinul Oltului transilvan, se poate deci formula concluzia că localitățile în care dacii își păstrează ființa etnică nu sînt puține. Dată fiind lipsa orașelor, mai mica frecvență a fermelor și *castella*lor în comparație cu alte zone ale Daciei, mediul în care ei se întîlnesc mai des este cel rural. Din aproape 50 de puncte în care traiul lor este atestat sigur, peste 65 de procente le reprezintă satele, restul revenind în mod aproape egal castrelor și necropolelor. Se cuvine însă a consemna aici că numărul așezărilor, cel cunoscut azi, nu este nici pe departe cel real, el trebuînd apreciat ca minim. Nici aglomerările mari de populație nu sînt excluse, argumentul indirect putînd să-l ofere necropola de la Cașolț a cărei așezare civilă nu s-a găsit (creдем că un cimitir de peste 300 de morminte, care se datează într-un interval mai mic de un secol, trebuie să fi fost în apropierea unei mult mai compacte locuiri decît cele ce s-au identificat pînă în prezent).

¹⁴ *Ibidem*, p. 83.

¹⁵ *Ibidem*, p. 84.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ M. Macrea, în *Materiala*, V, p. 415.

Foarte întinsă, poate mai mult decât cele în care s-au făcut cercetări, pare să fie aşezarea daco-romană de la Feldioara—Braşov. Exemplele oferite de ultimele periegheze par să confirme presupunerea. Cum însă datele provin din cercetări de suprafaţă, trebuie păstrat un coeficient de probabilitate. Oricum, şi aceasta este concluzia la care am ajuns în urma observaţiilor de teren, numărul localităţilor de epocă romană este sensibil mai mare decât cel cunoscut.

Un alt mediu arheologic ce credem că va aduce un spor însemnat de date privindu-i pe daci în această perioadă sînt *canabaele* care pînă acum nu au fost aproape deloc investigate (vezi Rîşnov, Hoghiz, Feldioara—Făgăraş, Cîncşor etc.). Cu legitim interes este aşteptată în primul rînd începerea săpăturilor în *canabaele* de la Cumidava, în special pentru a vedea dacă ele confirmă situaţia arheologică din incinta castrului. Poate şi cercetările (ce se află la început) din forturile romane de la Feldioara—Făgăraş şi Cîncşor vor oferi dovezi arheologice ale prezenţei în ele a dacilor.

Pînă la obţinerea de noi mărturii (care credem că nu vor modifica în mod esenţial, în sensul că demografic cel mai mare număr va continua să fie la sate) se poate afirma că numărul cel mai mare de daci s-a păstrat în ţinuturile rurale, fenomen specific zonei transilvane a Daciei Inferior. Aici, deşi preiau la fel de repede ca şi cei din alte părţi noile forme de cultură materială, ei îşi vor păstra cu mai multă uşurinţă şi pentru mai multă vreme tradiţiile. Aşezările autohtone sînt şi mai retrase şi mai departe de centrele urbane. Poate că în acest aspect trebuie căutată explicaţia modestiei majorităţii lor, lipsa construcţiilor impozante etc. Ar trebui chiar, dată fiind situaţia menţionată, ca relaţiile lor cu mediul cultural roman să fie slabe. Realitatea arată însă că, dimpotrivă, în toate aşezările menţionate se găsesc produse ale atelierelor romane (vase, inele, opaie etc.), ceea ce dovedeşte că aşa-zisul conservatorism al dacilor nu se manifestă şi cînd este vorba de adoptarea (rapidă) a unor produse superioare celor proprii. În cadrul acestor contacte (de multe ori, într-o fază mai recentă cu siguranţă căutate chiar de daci) vor fi înregistrate progrese importante pe planul dezvoltării şi uniformizării culturii materiale şi spirituale a autohtonilor cu romanii (vezi în special ceramica superioară).

Produsele materiale create de autohtoni acum dovedesc nu numai că aceştia acceptă noile (şi, implicit, superioarele) procedee tehnice prin care se obţineau obiecte mai bune ci şi că ei sînt prezenţi şi „se afirmă cu vigoare prin urme tot mai viguroase şi mai variate (în special) în mediul rural al provinciei”¹⁸. Manifestarea lor atît de consistentă se explică în primul rînd prin faptul că în permanenţă în cei 165 de ani, ei i-au coplesit numeric pe colonişti. Ea se mai explică şi prin aceea că, după fireasca atitudine iniţială, de ostilitate, dacii au înţeles repede lipsa de sens a izolării faţă de tot ce însemna latinătate în Dacia, într-un cuvînt faţă de progres. Prin aceasta nu au făcut altceva decât să vină în întîmpinarea intenţiilor imperiului care avea interesul să-i atragă pe daci total în sfera sa de influenţă. Spiritul convieţuirii era deci asigurat în mod firesc, el desfăşurîndu-se intens şi sub toate aspectele în Dacia. Prin mijlocirea acestei convieţuirii au putut dacii

¹⁸ M. Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, 1968, p. 265.

să-și însușească mai ușor și profund elementele civilizatoare romane. Este adevărat că romanizarea înseamnă aproape implicit și neputința de a-i recunoaște pe daci din masa coloniștilor. Dar faptul că ei nu sînt atestați onomastic în număr mare este departe de a ilustra situația reală. Regimul de inferioritate, de supunere, nu exclude folosirea lor pe scară largă în toate ramurile de activitate. Mulți dintre ei vor fi devenit sclavi, condiție din care nu numai că nu au mai ieșit niciodată, dar care le lua categoric șansa de a se evidenția nominal. Nici persoanele care au pactizat de la început cu noua stăpînire (nobilii) nu au mai apărut cu numele dace, mai ales în cazul în care obțineau cetățenia romană și adoptau nume latine.

La fel se întîmpla și cu cei înrolați în armată. Se cunoaște astăzi că Dacia a furnizat cele mai multe trupe dintre provinciile imperiului¹⁹, constituite în 15 corpuri de armată ce poartă nume generic dacic sau de semînții dacice²⁰. Recrutările se fac de la începutul Provinciei pînă spre sfîrșitul stăpînirii romane în Dacia, dovedind deci și pe această cale permanența elementului autohton. Incorporările au loc în toată Dacia, în unele cazuri trupele rămînînd pe loc și primind sarcini defensive în castrele din zona de proveniență. Exemplul cel mai concludent îl oferă cohorta (*miliaria*) de la Cumidava (sub Septimius Severus) care, dacă se acceptă etnicul local al componenților ei, constituie un argument puternic în favoarea existenței a cel puțin 25—30.000 de daci în partea vestică a Țării Birsei în interval de aproximativ un secol.

Majoritatea trupelor erau trimise în alte provincii. Indiferent de locul în care erau cantonați, întorși sau rămași în Dacia la lăsarea la vatră, veteranii deveneau cetățeni romani, cu nume latine.

Tot astfel își pierdeau numele dacic și civilii ce reușeau să ajungă la situații mai bune și, mai ales după Caracalla, să primească cetățenia romană. Chiar dacă unii din ei au ridicat monumente, numele lor dacic nu-l vom mai recunoaște în ele. Cei din mediul rural nu vor fi însă niciodată în măsură să facă acest lucru, ceea ce și explică lipsa totală a pietrelor funerare din satele și necropolele menționate, spre deosebire de centrele urbane și militare importante ale Daciei.

Analizînd situația din Dacia și generalizînd-o și asupra zonei Oltului transilvan putem trage concluzia că fenomenul romanizării a fost și aici similar altor regiuni, cu sublinierea că el se desfășoară mai ales în mediul rural. Evident că romanizarea fără elementul autohton, de bază, este de neconceput. Mărturiile arheologice din bazinul Oltului transilvan, ca de altfel în toată Dacia, argumentează plenar acest etnic. Ele fac dovada că „Departate de a fi fost exterminați, dacii se romanizează în timpul stăpînirii romane în Dacia și contribuie nu numai la formarea unei culturi populare, care se va prelungi și după părăsirea provinciei de către imperiu, ci și la

¹⁹ *Ibidem*, p. 266.

²⁰ *Ibidem*.

viața provinciei și la alcătuirea de la nordul Dunării. Această romanitate nord-dunăreană, rezultată din asimilarea dacilor și a culturii lor, constituie elementul de bază în procesul formării poporului și a limbii române²¹.

Acest proces poate fi urmărit și în sudul și estul Transilvaniei, mărturie stînd în primul rînd vestigiile arheologice la care ne-am referit. Deosebit de important este faptul că el poate fi urmărit și în veacurile următoare, ceea ce aruncă o lumină aparte asupra perioadei și zonei asupra căreia ne-am oprit atenția.

²¹ *Ibidem*, p. 269.

LA CONTINUITÉ AUTOCHTONE DANS LE SUD-EST DE LA TRANSYLVANIE (106-271 n.e.)

(Résumé)

L'auteur présente les plus importants résultats aux recherches archéologiques effectués les dernières 80 années dans le sud-est de la Transylvanie. En analysant systématiquement: les camps, les villages, les cimetières, les découvertes monétaires etc, il relève quelques conclusions très importants pour la genèse du peuple roumain et pour sa continuité. Il démontre qu'ici existaient pendant l'occupation romaine quelques dizaines de villages où la nombreuse population dace vit à côté des colons romains, dans lesquels les divers témoins (céramique, les outils, les objets de parure etc.) daces et romains impériaux ont été trouvés ensemble. Dans les camps romains (*Cumidava*—Rîșnov, *Angustia*—Brețcu, *Comalău* etc) il y a la même situation archéologique. Les cimetières et les tombeaux isolés font la preuve que dans le sud-est de la Transylvanie a persisté longtemps le rit d'incinération propre aux daces.

En base de ces catégories d'arguments et des autres, l'auteur fait une véritable démonstration que dans le sud-est de la Transylvanie, pendant l'époque romaine, comme en la Dacie entière, a continué vivre une nombreuse population autochtone (dace), situé en plein processus de romanisation. Le résultat de ce processus a été la naissance du peuple roumain,

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL CETĂȚII BRAN ȘI A DOMENIULUI EI ÎN [SECOLELE XIV—XV*]

de GERNOT NUSSBÄCHER

Istoricul cetății Bran reprezintă, prin implicațiile sale de istorie politică, economică și socială un important subiect de investigație. O serie de lucrări au adus, îndeosebi în ultimele două decenii, contribuții importante la elucidarea multor aspecte din trecutul Branului și a posesiunilor sale.

Dacă reluăm unele probleme cunoscute deja în bună parte, o facem penru a aduce contribuții noi, ce pot întregi imaginea istorică asupra Branului.

Hotarul cetății Bran din evul mediu este situat pe teritoriul de astăzi a trei comune: Bran, Moeciu și Fundata¹, situate în sudul județului Brașov.

Prima dată, toponimul Bran, în forma maghiară — Törcsvár — sau germană — Törzburg — apare într-un document din 1367, prin care Petru, vicevoievodul Transilvaniei, însărcinează Conventul din Cluj-Mănăstur să participe la înstăpînirea magistrului Iacob, zis de Brașov, nobil de Drag, în posesiunile ce-i reveneau prin moștenire: Bodola (Budila), Zayzen (Zizin), Domonkushaza (?), Puchna (?), Terch (Bran), Tuhan (Tohan) și Zernehaza (Zărnești)².

În 1373, cîte un sfert din posesiunile Turcz (Bran), Tuchan (Tohan) și Zirna (Zărnești) au fost proprietăți ale lui Nicolae, episcop de Cenad și ale nepotului său Mathias, fiul lui Rudolf³.

În documentul privind întemeierea cetății Bran din 1377 apare toponimul „Turchaw“⁴, identificat de unii cu Lunca Turcului, adică a pîrîului Turcul⁵, care curge prin pasul Bran și se varsă în Bîrsa, la răsărit de Tohanul Vechi.

Într-un document din anul 1447, publicat în volumul V din colecția „*Urkundenbuch*“, editat de Dr. Gustav Gündisch, apare ultima știre despre acest sat „*Thercz*“, numit și „*Hwzziwmezew*“ (Cîmpul lung)⁶. La acea dată satul era pustiu, probabil în urma ultimelor invazii turcești în Transilvania.

*) Comunicare prezentată la sesinnea jubiliară a Muzeului județean Brașov, 30 mai 1975.

¹ *Localitățile județului Brașov 1971*, Brașov, 1972, pag. 130, 172, 221.

² Frenz Z i m m e r m a n n, Carl Werner, Georg M ü l l e r, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Stebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1897, nr. 884, pag. 279.

³ *Ibidem*, vol. II, nr. 1010, pag. 407.

⁴ *Ibidem*, vol. II, nr. 1085, pag. 480.

⁵ Pavel B i n d e r, *Toponimia istorică de pe hotarul cetății Bran*, în rev. „Limba română“ anul XX, 1971, nr. 6, pag. 551.

⁶ Dr. Gustav G ü n d i s c h, *Urkundenbuch*, vol. V, Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, nr. 2566, pag. 187—188.

Documentul citat este o poruncă a guvernatorului Ioan de Hunedoara către Capitlul din Alba Iulia, de a introduce în stăpînirea acestei posesiuni pe frații Johannes și Lazarus, fiii lui Gaspar din aceeași localitate.

În documentele voievozilor români de la începutul secolului al XV-lea, Branul apare sub forma „Turciu”⁷ pe cînd primul document în care apare sub forma „Bran” este abia din timpul lui Basarab cel Bătrîn (1474—1476)⁸.

În documentele latine numele Bran apare deja în 1427 în toponimul „Baranmezö”, cu care este desemnat un teritoriu lingă cetatea Bran care a servit în repetate rînduri ca loc de adunare pentru armatele maghiare și transilvănene, înaintea unor campanii în Țara Românească⁹. În secolele XVI și XVII, iarba de pe acest „cîmp al Branului” a fost vindută, banii realizați constituind un venit al castelanilor de Bran¹⁰.

Numele satului distrus sau dispărut „Turciu” s-a păstrat în toponimul „Dorf Statt” = locul satului — siliște) care apare în socotelile castelanilor de Bran începînd din 1534¹¹. Dintr-o însemnare din 1550 aflăm că acest loc al satului era lingă drum (probabil cel ce ducea de la Bran la Brașov)¹². Faptul că acest loc era arendat unor locuitori din Tohan în 1657¹³, 1696¹⁴ și 1697¹⁵ pare să pledeze pentru relativa apropiere de Tohanul Vechi, eventual pe valea pîriului Turcul, mai sus de Tohanul Nou, întemeiat în secolul al XVIII-lea. În secolul al XVIII-lea, același loc pare să poarte denumirea de „Siliște”¹⁶.

La 19 noiembrie 1377, Ludovic I, regele Ungariei, emite din castelul Zvolen (Slovakia) un act foarte important cu privire la hotarul Branului de mai tirziu¹⁷. Raportorul actului din 19 noiembrie 1377 a fost nobilul Johan-

⁷ Ioan B o g d a n, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, nr. 1, pag. 3—6; Gr. T o c i l e s c u, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603*, București, 1931, nr. 3, pag. 4—6 (1413). Gustav G ü n d i s c h, *Urkundenbuch*, vol. IV, Sibiu, 1937, nr. 1899, pag. 151 (1421); nr. 1916, pag. 169 (1422).

⁸ Ioan B o g d a n, *op. cit.*, nr. 95, pag. 121—122; Gr. T o c i l e s c u, *op. cit.*, nr. 89, pag. 85—86.

⁹ Gustav G ü n d i s c h, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 2016, pag. 317 (8 iulie 1427); Barabás S a m u, *Székelly oklevéltár*, vol. VIII, Budapesta, 1934, nr. 88, pag. 146—147 (1 iunie 1480); Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Colecția Stenner, seria latină-maghiară-germană, I, nr. 23 (1 iunie 1480) publicat cu localizare greșită în *Ilurmuzaki*, vol. XV, 1, nr. 189, pag. 106. Denumirea de „Bran” își are originea în cuvîntul slavon „baran”=berbec, cuvînt înrudit și cu cuvîntul maghiar „bárány”=oaie.

¹⁰ Cf. Pavel B i n d e r, *op. cit.*, pag. 551 (nr. 2).

¹¹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. II, Brașov, 1889, pag. 489.

¹² *Ibidem*, vol. III, Brașov, 1896, pag. 471.

¹³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Socoteli alodiale Brașov, Pachet acte nr. 154, nr. 1, pag. 32 (dor statt).

¹⁴ *Ibidem*, anexa 4, pag. 101 (Thor stadt).

¹⁵ *Ibidem*, anexa 6, pag. 164, (Auf der Thorstad).

¹⁶ Cf. Pavel B i n d e r, *op. cit.*, pag. 560 (nr. 98).

¹⁷ Franz Z i m m e r m a n n, Carl W e r n e r, Georg M ü l l e r, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1085, pag. 480—481. Pentru o mai bună înțelegere a circumstanțelor în care s-a emis actul, amintim că în anul 1377 armata maghiară a efectuat o campanie în Țara Românească, învingînd, la 7 iunie, trupele de sub conducerea voievozului Radu I, cf. Constantin C. G i u r e s c u, *Istoria României în date*, București, 1971, pag. 78.

nes de Scharfeneck, castelan al cetății Landskrone¹⁸, situată lângă Tâlmăciu și care apăra pasul Turnu Roșu. Documentul arată că „brașovenii, nefiind constrinși sau îndemnați, ci de la sine au promis să construiască o cetate nouă pe stinca lui Tydricus, s-o prepare cu munca și cheltuiala lor proprie, și să taie, să defrișeze și să niveleze în acest loc pădurea în lung și în lat după voința regelui, aducind și livrind pietre, var, lemne și alte lucruri necesare pentru construcția acelei cetăți, trimițând pe cheltuiala lor proprie zidari, pietrari și dulgheri“. În schimb, regele Ludovic confirma subordonarea localităților Ghimbav, Cristian, Rîșnov, Vulcan, Codlea, Feldioara, Măieruș, Rotbav, Hălchiu, Hărman, Sinpetru, Bod și Prejmer față de orașul Brașov, dreptul de folosire a pădurilor și apelor, a vînătoarei și pescuitului, folosirea finețelor și a cimpurilor comune. Regele își rezervă dreptul de a numi castelanii noii cetăți și ai cetății Hălchiu¹⁹. Obligația orașului Brașov față de judele regal se fixează la un prinz și o cină și anual un cal în valoare de 20 florini, în afară de taxele de judecată.

Construcția cetății Bran s-a încheiat încă în timpul domniei lui Ludovic I, înainte de 1382²⁰. Cetatea Bran și, implicit, teritoriul din jurul ei, apare expres ca fiind în posesia regelui Sigismund al Ungariei în documente din anii 1395²¹, 1398²² și 1406²³.

În 1412 cetatea Bran este menționată într-un document al voievozului Transilvaniei ca fiind „în alte mîini“, expresie sub care trebuie să înțelegem că la acea dată era stăpînită de către Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești²⁴. Putem presupune că cetatea Bran i-a fost conferită domnului muntean în urma întîlnirii de la Severin dintre Sigismund și Mircea cel Bătrîn de la sfîrșitul anului 1406, cînd s-a alcătuit un plan de luptă împotriva turcilor otomani²⁵.

În timpul stăpînirii asupra cetății Bran, Mircea cel Bătrîn a înființat pe lângă cetate o vamă, unde se încasa de la „călărețul care trece pe la Turciu (Bran) 3 bani; /de la/ pedestrul 1 ban“²⁶.

După moartea lui Mircea cel Bătrîn (1418) se pare că fiul său Mihail a predat, în anul 1419, cetatea Bran din nou lui Sigismund, care a subordonat castelanii de Bran comitelui secuilor, însărcinat cu apărarea graniței de răsărit a Transilvaniei²⁷.

¹⁸ Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch*, vol. II, nr. 1057, pag. 449 (1376); nr. 1086, pag. 481; nr. 1089, pag. 485 (1378); nr. 1146, pag. 543 (1381).

¹⁹ Cf. Walter Horwath, *Die Heldenburg*, în volumul Dr. Erich Jekelius, *Das Burzenland*, IV, Brașov, 1929, pag. 68–72.

²⁰ Emil Micu, *Castelul Bran, scurtă privire istorică*, București, 1957, pag. 13.

²¹ Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch*, vol. III, Sibiu, 1902, nr. 1351, pag. 139; nr. 1352, pag. 140; nr. 1358, pag. 148.

²² *Ibidem*, vol. III, nr. 1409, pag. 209–210; nr. 1410, pag. 211.

²³ *Ibidem*, vol. III, nr. 1564, pag. 404; nr. 1565, pag. 407.

²⁴ *Ibidem*, vol. III, nr. 1597, pag. 554.

²⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria României în date*, pag. 85. Menționăm aici că în mod greșit se afirmă că cetatea Bran ar fi fost conferită de Sigismund lui Mircea cel Bătrîn prin tratatul de la Brașov, din 7 martie 1395, în lucrarea Anei Maria Henegariu, *Cetatea Bran*, București, 1963, pag. 11 și a lui Titus Hașdeu, *Cetatea Bran*, București, 1968, pag. 9.

²⁶ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, nr. 3, pag. 6 (1413); nr. 5, pag. 8 (circa 1415–1418); Ioan Bogdan, *op. cit.*, nr. 1, pag. 3–6 (1413); nr. 2 (1415–1418).

²⁷ Gustav Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 1864, pag. 102–103.

În documentele de la Radu II Praznaglava din 21 noiembrie 1421²⁸, de la Dan II din 23 octombrie 1422²⁹ și din 10 noiembrie 1424³⁰ însă, cetatea Bran este amintită, ca și în documentul lui Mircea cel Bătrîn din 1413, ca fiind o vamă a Țării Românești.

Dintr-un document al regelui Sigismund din 3 februarie 1426 reiese clar că la acea dată cetatea Branului era în subordinea sa³¹. Dintr-un alt document, din 1427, reiese că orașul Brașov a plătit la 13 ianuarie 1425, în fața capitlului din Alba Iulia, o despăgubire pentru uciderea unei slugi a castelanului cetății Bran, Petru de Gyapol³². Acest castel a fost numit de către comitele secuilor, Petrus Beweek de Pelseuch, care a primit la 28 aprilie 1423³³ și la 1 iunie 1424³⁴ cite o poruncă pentru a apăra pe locuitorii din Brașov și din Țara Bîrsei de abuzurile castelanilor și dregătorilor numiți de el.

Într-o oarecare contradicție cu privilegiile acordate de Dan II sînt și ordinele de încasare a vămii, date numai vameșilor de Dîmbovița și Rucăr, atît în 1422³⁵, cît și în 1424³⁶. Chiar dacă documentele păstrate nu permit o precizare sigură asupra posesorului hotarului cetății Bran între anii 1419—1424, cel mai tîrziu în decembrie 1424 cetatea Bran era în posesia lui Sigismund³⁷.

Cetatea Bran, după încetarea stăpînirii domnilor Țării Românești, a fost din nou dată în grija comiților secuilor și dotată cu diferite surse de venituri. Dintre acestea însă, în 1427, cu ocazia șederii sale la Brașov, Sigismund a luat cetății Bran veniturile ce-i reveneau din morile situate pe hotarul orașului Brașov³⁸.

În anul 1428, locuitorii din cele Șapte Scaune săsești³⁹ și locuitorii din Brașov și Țara Bîrsei⁴⁰ au fost scutiți de plata vămii.

Cu toate că cetatea Bran nu era în stăpînirea Brașovului, orașul Brașov a trebuit să efectueze lucrări de fortificare a pasului Bran în 1438⁴¹.

²⁸ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1899, pag. 149—151.

²⁹ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1916, pag. 168—170.

³⁰ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1958,—1959, pag. 222—227.

³¹ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1975, pag. 248—249.

³² *Ibidem*, vol. IV, nr. 2003, pag. 282.

³³ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1919, pag. 187—188.

³⁴ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1950, pag. 212—213.

³⁵ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1917 pag. 170—172.

³⁶ *Ibidem*, vol. IV, nr. 1960, pag. 227—228.

³⁷ Folosind o documentație incompletă, Emil Mîcșu, *op. cit.*, pag. 15, afirmă că cetatea Bran a revenit în stăpînirea regelui mîngiar abia în 1427; Ana Maria Henegariu, *op. cit.*, pag. 11, situează stăpînirea domnilor Țării Românești asupra cetății Bran numai între anii 1412—1419; Titus Hașdeu, *op. cit.*, pag. 10, consideră că cetatea Bran se afla, după 1418, cu intermitențe, în posesiunea domnilor munteni.

³⁸ Gustav Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. IV, nr. 3010, pag. 295—297 și nr. 2013, pag. 308—310.

³⁹ *Ibidem*, vol. IV, nr. 2026, nr. 330—331.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. IV, nr. 2051, pag. 365—367.

⁴¹ *Ibidem*, vol. V, nr. 2317, pag. 13—14.

Începînd din timpul lui Iancu de Hunedoara, cetatea Bran trece sub autoritatea voievodului, în perioada în care acesta acumulase și funcția de comite al secuilor⁴².

Împotriva abuzurilor castelanilor de Bran la vămuirea negustorilor din Transilvania și Țara Românească s-au păstrat o serie de plîngerii și s-au emis multe porunci, care nu intră însă în obiectul lucrării de față⁴³.

Legăturile orașului Brașov cu cetatea Bran au fost și de altă natură. Astfel, în 1460, Matei Corvin a poruncit orașului Brașov să livreze alimente pentru cetățile regale Bran, Piatra Craiului (Kyralkew)⁴⁴ și Hălchiu, în valoare de 100 fl.⁴⁵ Și în 1479 voievodul Transilvaniei a poruncit de două ori magistratului din Brașov să livreze alimente pentru garnizoana cetății Bran⁴⁶.

În 1476, voievodul Transilvaniei, Ioan Pongracz, a poruncit brașovenilor să ajute la renovarea cetății Bran⁴⁷. Un alt document, din același an, arată că cetatea era lipsită de „pertinențe”, adică de un domeniu, și de venituri⁴⁸.

Dintr-un document din 1483 reiese că orașul Brașov trebuie să trimită zece călăreți să facă serviciu de pază și curier la cetatea Bran⁴⁹.

În 1485, din cauza unor abuzuri grave, urma să fie destituit castelanul din Bran⁵⁰ iar în 1486 apare prima mențiune despre planul ce prevedea asupra cetății Bran stăpînirea orașului Brașov interesat vital de siguranța comerțului pe drumul spre Țara Românească⁵¹.

Planul a fost însă abandonat, urmînd ca în funcția de castelani de Bran să fie numiți curteni ai regelui (aulicus regius)⁵². Fără să putem prezenta detalii, constatăm că, pînă la urmă, cetatea a rămas mai departe în administrația voievodului⁵³. Abuzurile castelanilor nu încetau însă⁵⁴.

⁴² Francisc Páll, *Iancu de Hunedoara și confirmarea privilegiului pentru negoșul brașovenilor și al Birsenilor cu Țara Românească, în 1443*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, Tom. IX, 1966, pag. 82 (1443); cf. și Gustav G ü n d i s c h, *Urkundenbuch*, vol. V, nr. 2447, pag. 106—107.

⁴³ Amintim numai, că în anul 1458, brașovenii au ocupat cu forță cetatea, închizînd pe castelani. cf. Nicolae I o r g a, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelen (Bistrița, Brașov, Sibiu)* în colecția Eudoxiu de H u r m u z a k i, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea I-a, București, 1911, nr. 91, pag. 52—53.

⁴⁴ Despre localizarea acesteia, care apare documentar numai între anii 1435—1460, cf. Pavel B i n d e r, *Contribuții la localizarea Cruceburgului și unele probleme legate de ea*, în „Muzeul regional, Brașov, Culegere de studii și cercetări”, vol. I, 1967, pag. 128—129.

⁴⁵ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, Colecția Privilegii, nr. 154.

⁴⁶ Szabó K á r o l y, *Székely oklevéltár*, vol. III, nr. 485, pag. 103. (Ca o curiozitate menționăm că documentul conține cea mai veche mențiune a fabricației de bere la Brașov) și Nicolae I o r g a, *op. cit.*, în colecția Hurmuzaki, vol. XV, 1, nr. 182, pag. 102—103.

⁴⁷ Nicolae I o r g a, *op. cit.*, în colecția Hurmuzaki, XV, 1, nr. 156, pag. 90.

⁴⁸ *Ibidem*, Hurmuzaki, XV, 1, nr. 155, pag. 90.

⁴⁹ Nicolae I o r g a, *op. cit.*, în colecția Hurmuzaki, vol. XV, 1, nr. 221, pag. 122.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 226, pag. 124.

⁵¹ *Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums*, Brașov, 1882, Beilage E, pag. 11—12.

⁵² Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Stenner, seria latină-maghiară-germană, I, nr. 27 (1486).

⁵³ Szabó K á r o l y, *op. cit.*, vol. I, nr. 200, pag. 261—262 (1486).

⁵⁴ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegii nr. 240, (1490) și 244 (1492).

La sfârșitul anului 1497 senatorii brașoveni Bartholomeus Schuncke-bunck și Petrus Goldschmid erau trimiși la curtea regală, probabil și pentru a participa la dieta convocată pentru 11 noiembrie 1497⁵⁵. În raportul lor către magistratul Brașovului, cei doi senatori scriu, la 20 decembrie 1497, că din cauza dietei „afacerea noastră” a întârziat, dar speră să-și poată realiza misiunea. Dacă voievodul Transilvaniei (Bartolomeu Dragfi) s-ar fi întors mai devreme (din campania în Moldova) poate totul era rezolvat⁵⁶. Desigur, aceste mențiuni se referă la tratativele pentru obținerea cetății Bran de către orașul Brașov, deoarece la 1 ianuarie 1498, regele Vladislav II emite cunoscutul document prin care cetatea Bran cu domeniul ei este dată „pe veci” orașului Brașov. Totuși, se arată în document, dacă peste zece ani regele va avea nevoie de cetate, el va trebui să restituie brașovenilor suma de 1 000 florini, pe care i-au dat-o, în schimb brașovenii vor trebui să-i restituie cetatea, dar nu înainte de 10 ani. În tot acest timp, brașovenii trebuie să întrețină cetatea, s-o păzească și s-o întărească⁵⁷.

La 4 decembrie 1498 regele reînnoiește actul din 1 ianuarie precizând însă că brașovenii i-au împrumutat suma de 3 000 florini⁵⁸.

În anul 1500 Vladislav II conferă brașovenilor și venitul vămii de sare de la Feldioara, care constituia un venit vechi al cetății Bran⁵⁹. În aceeași zi regele interzice voievodului Transilvaniei exercitarea justiției asupra țiganilor aparținători, din timpuri vechi, de cetatea Bran⁶⁰.

Reiese din aceste documente că trecerea cetății Bran în stăpânirea Brașovului nu s-a produs fără greutate⁶¹.

La 17 martie 1500 voievodul Transilvaniei, Petrus de Sancto Georgio și de Bozin, a pretins brașovenilor plata impozitului pentru satele domeniului Bran ca și restituirea veniturilor de pe sare⁶².

Brașovenii au obținut însă—desigur și cu sprijinul tezaurariului Johannes Bornemizza⁶³—scutirea de impozitul regal a tuturor posesiunilor orașului Brașov, la 24 iunie 1500⁶⁴. Față de opoziția voievodului, regele a trebuit să repete în anul 1501 porunca în această privință⁶⁵.

La expirarea perioadei de zece ani, la 2 ianuarie 1508, Vladislav II zălogește orașului Brașov cetatea și domeniul Bran pe încă zece ani, pentru suma totală de 5000 florini⁶⁶.

Peste numai câteva săptămâni, la 25 ianuarie 1508, regele, având consimțământul magnatilor, pentru încă 1300 florini împrumutați, a zălogit

⁵⁵ Stephanus K a t o n a, *Historia critica regum Hungariae, stirpis mixtae*, tomulus XI, ordine XVIII, Buda 1792, pag. 108.

⁵⁶ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Schnell, vol II, nr. 199.

⁵⁷ *Dte Rechtslage...*, Anhang, nr. III, pag. 5—6.

⁵⁸ *Ibidem*, Anhang, nr. IV, pag. 6—7.

⁵⁹ *Ibidem*, Anhang, nr. VI, pag. 9.

⁶⁰ *Ibidem*, Anhang, nr. VII, pag. 9—10.

⁶¹ cf. Arh. St. Brașov, fondul Primăria Brașov, col. Stenner, seria slavă, nr. 292.

⁶² Szabó K á r o l y, *op. cit.*, vol. III, nr. 514, pag. 150—151, cu data greșită de 9 martie 1501.

⁶³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Stenner, seria latină-maghiară-germană, I, nr. 38.

⁶⁴ *Dte Rechtslage...*, Anhang, nr. V, pag. 7—8.

⁶⁵ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegiul, nr. 269.

⁶⁶ *Dte Rechtslage...*, Anhang, nr. VIII, pag. 10—11.

brașovenilor cetatea și domeniul Bran pe 25 de ani, scoțându-le de sub autoritatea voievodului⁶⁷. Actul de zălogire a fost confirmat de același rege în 1513⁶⁸.

După aceste date privind cetatea Bran și hotarul ei în secolele XIV și XV, pînă la intrarea în stăpînirea orașului Brașov, prezentăm unele date privind domeniul cetății.

Sub numele de domeniul Bran, în evul mediu se înțelegeau satele dependente de cetatea regală Bran, așa numitul „caput bonorum”.

Prima dată domeniul cetății apare menționat în documente în anul 1395, cînd regele Sigismund al Ungariei separă din domeniul Bran posesiunile Zărnești⁶⁹ și Tohan⁷⁰, obligînd în continuare pe noii stăpîni ai acestor posesiuni la plata unor taxe anuale — 5 florini aur de la Zărnești și 10 florini de la Tohan — către castelanii din Bran⁷¹.

În anul 1404, Sigismund a separat și posesiunea Budila de domeniul Bran, donînd-o lui Blasius dictus Zekel, fiul lui Paul de Ghidfalău⁷².

Castelanii de Bran, potrivit unui document din 1453, căutau să-și extindă competențele în mod abuziv și asupra posesiunilor Tohan și Zărnești; în această situație Ioan de Hunedoara a însărcinat magistratul orașului Brașov să-l apere pe Nicolaus Thoscha din Prejmer, proprietar al unor părți din aceste posesiuni⁷³.

Două documente din 1456 atestă prima dată dependența localităților Cernatu, Satulung, Turches și Baciul de cetatea Bran⁷⁴. Aceste posesiuni însă, în 1460, împreună cu localitatea Apața, au fost donate de către Matei Corvin lui Simion Forro din Belin și lui Nicolaus Forro din Sf. Gheorghe⁷⁵.

Dependența localității Crizbav de cetatea Branului este atestată prima dată documentar în anul 1467⁷⁶.

Dacă în 1476, după cum am specificat mai înainte⁷⁷, Branul pare să fi fost lipsit de un domeniu, această situație se schimbă în curînd. În timpul voievodului Transilvaniei Ștefan Bathori (1479—1493) posesiunile Baciul, Cernatu, Turches, Zizin și Apața făceau parte din „pertinențele” cetății Bran⁷⁸. Înainte de 1480 și localitatea Tărlungeni este menționată ca fiind în subordinea castelanilor din Bran⁷⁹.

⁶⁷ *Ibidem*, Anhang, nr. IX, pag. 12—16.

⁶⁸ *Ibidem*, Anhang, nr. IX, pag. 11—16.

⁶⁹ Franz Zimmermann, Carol Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch*, III, nr. 1351, pag. 139—140.

⁷⁰ *Ibidem*, nr. 1358, pag. 147—148.

⁷¹ În 1462, Matei Corvinul fixează pentru castelanii de la Bran un venit de 20 florini din posesiunile Zărnești și Tohan. Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegiu, nr. 161.

⁷² Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegiu, nr. 288, *ibidem*, Palladium Coronense, pag. 290—291.

⁷³ Gustav Gündisch, *Urkundenbuch*, vol. V, nr. 2857, pag. 404.

⁷⁴ *Idem*, *ibidem*, nr. 3014, pag. 527 și nr. 3019, pag. 529—530.

⁷⁵ Szabó Károly, *Székely oklevéltár*, vol. I, nr. 154, pag. 185—186.

⁷⁶ Arhiva Bisericii Negre Brașov, I.E. 86.

⁷⁷ cf. nota 47.

⁷⁸ *Die Rechtslage* . . , Anhang, nr. 2, pag. 4—5.

⁷⁹ Szabó Károly, *op. cit.*, vol. I, nr. 192, pag. 248.

Dintr-un document din anul 1492 aflăm că Vladislav II desprinde din domeniul cetății Bran o sesie aflătoare la Turcheș⁸⁰.

Abia într-un document din anul 1500 apar prima dată specificate toate localitățile care făceau parte din domeniul Bran, zălogit de la 1498 orașului Brașov și anume: Purcăreni, Zizin, Târlungeni, Satulung, Cernatu, Turcheș, Baci, Crizbav și Apața⁸¹.

Cu acest domeniu, format din cele Șapte Sate din sud-estul Țării Birsei ca și din cele două enclave Apața și Crizbav din nordul Țării Birsei, cetatea Bran va continua să existe în tot timpul cît a stat sub stăpînirea orașului Brașov.

Sperăm că publicarea în continuare a documentelor va aduce noi întregiri și precizări cu privire la situația cetății și domeniului Bran, îndeosebi pentru a doua parte a secolului al XV-lea, care să lămurească evoluția acestui important complex feudal.

⁸⁰ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, colecția Privilegii, nr. 245.

⁸¹ *Dte Rechtstage...*, Anhang, nr. 5, pag. 7—8.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE VON BURG UND DOMINIUM BRAN (TÖRZBURG) IM 14. UND 15. JAHRHUNDERT

(Zusammenfassung)

Der Verfasser stellt anhand von zeitgenössischen Urkunden Angaben über die Geschichte von Burg und Dominium Bran (Törzburg) zusammen, wobei er einige Urkunden neu auslegt und so zur Ergänzung der bisherigen Kenntnisse beiträgt.

Vor der Errichtung der Törzburg bestand am nördlichen Ausgang des Passes ein Dorf Turciu, das um die Mitte des 15. Jahrhunderts verlassen war. Die Gründungsurkunde der Burg „in lapide Tydrici“ von 1377 wird eingehend erklärt und ausgelegt. Danach wird der zeitweilige Übergang der Burg in den Besitz von Mircea dem Alten, Fürsten der Walachei (1386 — 1418) in den Jahren 1406 — 1418 festgestellt. Spätestens 1425, wahrscheinlich schon 1419, hörte dieses Besitzverhältnis auf.

Anhand der Urkunden verfolgt der Verfasser die Entwicklung der Einnahmequellen der Burg, die Leistungen der Stadt für die Burg sowie die Beziehungen der Stadt Braşov (Kronstadt) zu den Burgvögten. Wegen der häufigen Missbräuche, die die guten Handelsbeziehungen der Stadt zur Walachei oft trübten, bemühte sich Braşov (Kronstadt) um die Erwerbung der Burg, was im Jahre 1497 gelang, als die Stadt dem König Wladislaus II in schwieriger Finanzlage eine Anleihe gewährte, wofür der König Burg und Dominium am 1. Januar 1498 verpfändete.

Abschliessend verfolgt der Verfasser die Bildung des Dominiums der Burg, das beim Übergang in den Besitz der Stadt Braşov (Kronstadt) die Sieben Dörfer (Baciu, Turcheş, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Purcăreni, Zizin) im Südosten sowie die Orte Apaşa und Crizbav im Norden des Burzenlandes umfasste.

BRAȘOVUL ÎN IZVOARE CARTOGRAFICE ȘI ICONOGRAFICE

de MINERVA NISTOR

Studiul dezvoltării urbanistice a Brașovului, bazat pe documentele arhivistice cunoscute pînă în prezent, nereușind să elucideze complet această problemă, poate fi completat de reprezentări grafice ce se disting la rîndul lor, în mod deosebit, ca o categorie însemnată de documente.

Din variatele izvoare cartografice și iconografice legate de probleme edilitare (străzi, stilul clădirilor și îndeosebi al fortificațiilor), în studiul de față ne-am oprit la primele hărți, planuri și la gravuri (stampe) ce reprezintă vechiul Brașov (fotografia alcătuind un obiect separat, de dată mai recentă).

Din documentele enumerate, cele în care denumirea Țării Bîrsei și a Brașovului apare pentru prima oară, sînt hărțile. Astfel, portulanele și mapamondele evului mediu, cuprind unele atestări, ca de exemplu, pe harta lui Nicolaus Cusanus, de la care ne-a rămas cea mai veche hartă a Europei Centrale și răsăritene — 1490 — (mult simplificată, apoi în Cronica de la Nürnberg — 1493 în care apare și cetatea Bran), sînt menționate la vest de Tisa „Ungaria” iar la est „Wardem”, „Transilvania”, „Sibenbürgen”, „Wurtzland” (Țara Bîrsei) și Valachia.¹

În atlasul lui Nicolaus Germanus, apărut la Roma în 1507², alături de hărțile lui Ptolemeu se află 27 hărți moderne (xilogravuri), printre care și cea a Europei Centrale și răsăritene. Spre deosebire de harta manuscris a lui N. Cusanus, harta lui N. Germanus aduce oarecare progres, prin bogăția numărului de localități, între care apare „Brassco” (Brașov), (Fig. 1) iar în *Atlasul editat, în completare, la Strassburg în 1513* (Fig. 2), Brasco³. Așa cum în prima sa mențiune documentară din 1235, apărută în „Catalogus Ninivensis”, Brașovul făcea parte dintr-un ținut românesc, extins pe ambele versante ale Carpaților, tot astfel apare și printre primele mențiuni cartografice din 1507 și 1513⁴.

¹ Josef Fischer, *Nicolaus Cusanus, Die älteste Karte von Mittel-europa*, Praga, 1903; P. P. Negulescu, Nicolaus Cusanus, *Revista de filozofie*, XXII, nr. 1, București, 1937, p. 1.

² Nicolaus Germanus, *Tabula moderna Poloniae, Ungariae, Boemiae, Germaniae, Russiae, Lituaniae*, în *Geographia Cl Ptolemei a plurimis viris utriusque linguae doctis emendata et cum archetypo gracco ab ipsis collata*, Roma, 1507. (Biblioteca Academiei R.S.R. București, Cabinetul de hărți) din atlasul „*Monumenta Cartographica Moldaviae, Valachiae, Transilvaniae*”, (1508), p. 14, cota 659.

³ Nicolaus Germanus, *Tabula moderna Sarmatiae Eur Sive Hungariae Poloniae ac Prusiae Valachiae* (Atlas Ptolemeu), Strassburg, 1513 (Bibl. Acad. R.S.R.); *idem*, același atlas p. 16.

⁴ Pavel Binder, *Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului*, în *Cumidava III*, Brașov, 1969, p. 130.

După perioada marilor cruciade, cînd interesul pentru cartografia părților răsăritene ale Europei sporește, interesul crește din nou, odată cu marile invazii turcești, îndeosebi după cucerirea Belgradului (1521) și lupta de la Mohacs (1526), cînd turcii se apropiau tot mai mult de inima Europei. Interesul cartografiei crește, mai ales pentru Ungaria, în timpul domniei lui Matei Corvin, interes datorat așezării țării în drumul turcilor spre Europa apuseană. Din acest motiv părțile vestice ale țării noastre (Banatul și Transilvania), au fost mult cercetate și reprezentate pe hărți, fie separat, fie cuprinse în hărțile Ungariei⁵. În această perioadă însă, hărțile nu scăpaseră în întregime de influența și caracterul lor religios, așa cum le preconiza școala italiană și le perfecționase școala germană. Cartografiile erau dominați de lucruri abstracte, desenul bazîndu-se mai mult pe fantezie⁶. Astfel unii reprezentau munții în formă de corturi, alții ca niște frîghii împletite, garduri etc. Epoca realistă a hărților impunîndu-se odată cu întrebuintarea formelor geometrice reprezentate spațial prin linii (hachures) distanțate sau apropiate și tocate.

Între lucrările din prima jumătate a secolului al XVI-lea, care se întregesc acestui sistem și care vor aduce o contribuție reală în cartografia universală prin faptul că pun în circulație știri și informații locale, sînt hărțile brașoveanului Iohannes Honterus *Chorographia Transylvaniae Sybenbürgen*⁷ (Fig. 3), o cromolitografie apărută la Basel în 1532, astăzi piesă a Muzeului Național Maghiar și *Chorographia Moldaviae*, a sibianului Georg Reichersdorffer⁸.

Pe harta lui Honterus, considerată cea dintîi hartă a Transilvaniei, apare prima mențiune cartografică a Brașovului sub denumirea de Corona. Ea corespunde situației politice de după lupta de la Mohacs, cînd au loc certurile între Ferdinand I de Austria și Ion Zápolya, pentru domnia asupra Transilvaniei, perioadă în care Transilvania intrînd în obiectivul politicii expansioniste habsburgice⁹, unele orașe din această provincie ca: Sibiu, Brașov, Bistrița, Sighișoara, Mediaș, Sebeș etc. au jucat un rol important. Harta face parte din curentul naturalist al cartografiei Renașterii, care urmărea întocmirea hărților pe bază de măsurători, el fiind printre primii, cu toate că Honterus nu ține seamă de anumite reguli cartografice. La întocmirea ei, el întrebuintează pentru prima dată metoda hașurilor în redarea reliefului cu forma lui reală, după natură (munții apar în formă de stînci neregulate). Nu poate fi vorba de o orientare geografică exactă și nici de măsurători geodezice precise, de aceea harta are multe greșeli¹⁰. De pildă Brașovul

⁵ Marin Popescu Splenei, *România în Istoria cartografiei pînă la 1600*, I. București, 1938, p. 101, 107.

⁶ A. D. Xenopol, *Decadența Cartografiei*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, București, 1914, p. 118.

⁷ Iohannes Honterus, *Chorographia Transylvaniae Siebenbürgen*, Basillae anno MDXXXII; Oskar Netoliczka, *Iohannes Honterus, ausgewählte Schriften*, Wien-Hermanstadt, 1898.

⁸ Georg Reichersdorffer, *Moldaviae Finitimarumque Regionum Typus*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. I, Ed. G. Schwandtner, ediția 1746, p. 805 (Arh. St. Brașov, cota III/718).

⁹ *Istoria Românelor*, II, București, p. 633.

¹⁰ N. D. Stoica, *Prima hartă a Transilvaniei și o veche hartă a teritoriului actual al țării noastre*, în *Probleme de Geografie*, X, 1963, p. 260.

(Corona), desenat între turnuri și ziduri (semn că devenise la acea dată o așezare fortificată,¹¹) primind din acest punct de vedere și o valoare documentară¹¹), este așezat în estul țării pe o latitudine mai sudică decât Clujul. Se cuimea — Ciculi — și localizarea orașelor Alba Iulia (Weissemburg), Mediaș (Medwich) etc. de asemenea nu corespund. Riurile desenate prin linii, al căror număr depinde de însemnătatea și mărimea lor, la fel nu corespund decât parțial realității. Oltul numit „Aluta”, iar alteori „Alth”, izvorăște din ținutul Cincului. Intreaga Transilvanie este împărțită în țări, formă administrativă întâlnită ulterior și la alți cartografi care s-au ocupat de ea. Astfel, la nord-estul Transilvaniei pe hartă apare Moldaviae terminus, la sud de Olt Burzenland, iar în sud-est Valachiae Pars. Între Olt și Tîrnava Mare apare greșit Altland (Țara Oltului), care nu coincide cu actuala Țara Oltului, ci cu Țara Veche¹².

Cu toate greșelile ei, această lucrare a fost folosită timp de 200 de ani la întocmirea altor hărți ale Transilvaniei.

Numele de Corona, împreună cu alte cetăți marcate cu turnuri între ziduri, este menționat și pe o altă xilogravură, pe harta „Dacia” din lucrarea lui Honterus, *Rudimenta Cosmographica*, Brașov 1542¹³ (fig. 4). Prin aceste lucrări, Honterus și-a câștigat cele mai mari merite în domeniul cosmografiei și cartografiei, rămânând unul dintre marii geografi ai secolului al XVI-lea, alături de Petrus Apianus, Sebastian Münster și Wolfgang Lazius.

În lucrarea *Polonia et Hungaria nova Tavola*, 1548 Gastaldo are menționate o mulțime de orașe sub o transcriere particulară, toponimie românească, Brașovia = Brașov.

În *Cosmographia* lui Sebastian Münster (1544, reapărută în 1550) printre cele 370 vederi gravate de Hans Rudolf Manuel și tipărită de H. Petri, se află o miniatură (o vedere a Brașovului, (fig. 8), iar pe harta *Transilvaniae* din *Cosmographie* (Transilvania XXI Nova Tabula) este trecut Cronenstat¹⁴ (fig. 6).

În lucrările din a doua jumătate a secolului al XVI-lea întâlnim deasemenea preocupări pentru Transilvania, fiind menționat și Brașovul. Astfel apar cele două hărți xilografiate ale lui Reichersdorffer: *Chorographia Transilvaniae* 1550, (fig. 7) și *Chorographia Moldaviae* (fig. 8). În harta Transilvaniei pe lângă denumirea de Corona apare și aceea de Cronstatt, Brasso și Stefanopolis iar în harta Moldovei este cuprinsă și regiunea de răsărit a Transilvaniei cu mai multe localități, printre care „Brassowa” (Brașov¹⁵, fig. 8).

¹¹ Gernot Nussbächer, *Iohannes Honterus, Sein Leben und Werk im Bild*, București ed. 2, 1974, p. 23.

¹² Marin Ionescu Spîneni, *op. cit.*, p. 120; N. D. Stoica, *op. cit.*, p. 262.

¹³ Iohannes Honterus, *Rudimenta Cosmographica*, Brașov, 1542, (originalul la Arh. Bls. Negre, Brașov, cota 912/11/18).

¹⁴ Marin Popescu Spîneni, *op. cit.*, p. 230; Maria Holban, *Căldători străni despre țările române* I. București, 1968, p. 224, 494; *Monumenta Cartographica*, p. 22; Veturla Jugăreanu, *Cărți prețioase din secolul XVI, în Biblioteca Bruckenthal, în Studii și Comunicări*, vol. 13, Sibiu, 1967, p. 300; harta lui M. Cintlhus „*Hungariae totius*, apare în *Speculum Orbis Terrae*, Antverplae, 1593.

¹⁵ Georg Reichersdorffer, *Chorographia Transilvaniae*, în *Scriptores hungaricarum*, vol. I, p. 784; Atlas istoică, București, 1971 pl. 40; Conform celor mai recente cercetări, hărțile lui Georg Reichersdorffer apar în 1595, Gerhard Engelmann, Potsdam, Die Siebenbürgenkarte in Martin Broniovius: *Tartariae descriptio* Köln 1595, în *Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde* Böhlau Verlag Köln Wien-1975 Heft 1. p. 7. Stefanopolis (Ștefan=coroană; polis=oraș, în limba greacă).

Un alt cartograf Iohannes Sambucus, alcătuiește mai multe hărți, printre care o xilogravură „*Transilvania*“ (1566¹⁶, fig. 9), în care introduce atît formatul hărții cît și elementele de hidrografie din harta lui Honterus, indicînd chiar și aceleași hotare. La fel toponimia este luată de la Honterus și transcrisă cu caractere latine. Pe harta lui întîlnim și aceeași împărțire administrativă în țării ca și la Honterus: Weinland (Țara Vinului), Altland, Burzenland (Țara Birsei) sau Burcia, între Olt și munții Bucegi, cu centrul la Corona — Cronstatt — Brasso (Brașov)¹⁷.

Mathias Cinthius (1567), pe harta Ungariei, consemnează Corona și Cronstatt (fig. 10).

În *Chronologia Theatrum Orbis Terrarum*¹⁸, (gravură în metal, Antverpiae = Anvers 1570, reapărută în 1572, 1573) a lui Abraham Ortelius, între cele 139 de hărți executate de Antoine din Roma, de Gerrit de Jode din Anvers, și gravate de cel mai apreciat gravor al vremii: Franz Hogenberg, se află și harta Transilvaniei în care apare Cronstadt. În prefața lucrării autorul arată că pentru executarea cît mai exactă a hărților s-a adunat material din cele mai bune colecții contemporane. Între primele lucrări consultate apare *Cosmographia* lui Honterus.

Pe harta lui Wolfgang Lazius, *Hungariae Descriptio* 1570 (fig. 11) apare Cronstatt, iar *Iacobo Castaldo* (1584) trece Corona¹⁸ (fig. 12).

Reformatorul cartografiei științifice și unul din cei mai de seamă geografi ai secolului al XVI-lea, Gerhard Kremer, cunoscut sub numele de Mercator, în lucrarea sa „*Atlasul*“¹⁹ (o culegere a tuturor lucrărilor cartografice ale evului mediu și ale Renașterii), capitolul „*Siebenbürgen*“ este însoțit de o hartă a Transilvaniei o xilogravură, care în realitate este o hartă refăcută după Honterus, în care apare și Brașovul.

Treptat, hărțile se generalizează, iar Brașovul, marele centru economic, politic și cultural, va figura pe toate hărțile Transilvaniei sub multiple denumiri: Brasso, Corona, Cronstat, Stefanopolis, Cernopolis, Crunnen, Brasiov, Brassov, Coronnel, Brassou etc.

* * *

Tot din grupul de reprezentări grafice fac parte și planurile orașului. Ele ne dau informații referitoare la teren, la caracteristicile fizico-geografice și datele de geografie economică. Foarte importante sînt datele istorice pe care le oferă aceste planuri, ce marchează cu precizie rețeaua de străzi, piețe, clădiri²⁰ și, îndeosebi, fortificațiile care în Transilvania, datorită expansiunii

¹⁶ Ioan Sambucus, harta „*Transilvania*“, în *Theatrum Orbis Terrarum*, p. 92 (Bibl. Acad. R.S.R. Cabinetul de hărți); Maria Ilolban, *op. cit.*, vol. III, p. 10.

¹⁷ Marin Popescu Spineni, *op. cit.*, p. 231; Wolfgang Lazius, *Hungariae Descriptio*, în *Theatrum Orbis*, p. 90.

¹⁸ Abraham Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum*, Antverpiae, 1570 (Bibl. Acad. R.S.R. cota V., 1301; V. Jugăreanu, *op. cit.*, p. 298; Wolfgang Lazius, *Hungariae Descriptio*, în *Theatrum Orbis*, p. 90; Iacob Castaldo, *Romaniae quae olim Thracia*, 1584, în *Monumenta Cartographica*, p. 49 și în *Theatrum Orbis*, p. 96.

¹⁹ Mercator, *Atlas*, 1594 (harta Transilvania), (Bibl. Acad. R.S.R. Cabinetul de hărți).

²⁰ Magdalena Bunta, Comunicare ținută la sesiunea de comunicări științifice a muzeilor, decembrie 1964, București.

tătărași și turcești, iau o mare amploare încă din secolul al XIV-lea, când orașele mari, printre care și Brașovul, sînt nevoite să înceapă ample lucrări de fortificare. Întărituri existau deja în Schei după unii autori²¹.

Primului stadiu de fortificare a orașului îi corespund întăriturile cu palisade, completate cu valurile de pămînt și șanțuri cu apă urmînd apoi fortificarea propriu-zisă cu ziduri. În secolul al XIV-lea se începe incinta interioară, prevăzută cu turnuri în plan pătrat, caracteristice perioadei premergătoare armelor de foc, ce înconjoară de-a lungul zidurilor cetatea, întregind-o într-o formă geometrică poligonală, apărînd-o din orice direcție ar fi fost atacată. Fortificarea apoi se amplifică²². Ca urmare a acestei măsuri, în anul 1438, cînd turcii pătrund din nou în Transilvania pe valea Mureșului, incendiind orașele Sibiu, Mediaș și Sighișoara, nu pot intra în cetatea Brașovului, mulțumindu-se să distrugă doar cartierele aflate în afara zidurilor. Acesta a fost întîiul prilej cînd, angrenată într-o acțiune militară, cetatea a făcut dovada trăinicieii zidurilor sale.

După ajutorul primit din partea lui Ludovic I de Anjou, fortificarea a continuat sub regele Ladislau²³ și Sigismund iar cel care a adus modificări esențiale întregului sistem de fortificare a cetății, a fost strălucitul comandant militar și om politic, lăncu de Hunedoara, ajuns în anul 1441 voievod al Transilvaniei, iar în 1446 guvernator. Arta militară făcea progrese și un strateg cu rîenta lui trebuia să țină seama de acestea, sporind capacitatea de apărare a orașului conform cerințelor noilor tactici militare din vremea răspîndirii armelor de foc și cînd construcția unor fortificații avansate corespunzătoare noilor metode, inclusiv cea otomană, impunea desăvîrșirea sistemului de apărare. Fortificarea orașului continuă și după huniazi, îndeosebi după memorabila luptă de la Mohács, în agitata epocă de conflicte între turci și austrieci pentru stăpînirea Transilvaniei²⁴. Perfecționarea fortificării orașului continuă, îndeosebi în locurile mai expuse, zone unde zidul de incintă a fost dublat sau triplat, prevăzută în unele porțiuni cu drumuri de strajă²⁵. Construcția centurilor de ziduri ia contur definitiv în anul 1646 cînd sistemul de fortificație a Brașo-

²¹ Paul Niedermaier, *Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvănene din secolul al XII-lea pînă în secolul al XVI-lea*, în *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirilor lor cu națiunea română*, București, 1976, p. 165.

²² Hans Goos, *Die Baugeschichte der Befestigungswerke*, în *Das Burzenland*, vol. III, Brașov (Kronstadt), 1923, p. 78; Pavel Binder, *Unde a încheiat Mircea cel Bătrîn tratatul brașovean din 1395?*, considerăți privind localizarea curții feudale din Brașov, în *Cumidava*, IV, Brașov, 1970, p. 64, 65.

După lupta de la Rovine, deși învingător, Mircea cel Bătrîn voievodul Țării Românești, văzîndu-se singur în fața unei eventuale invazii, a trecut munții la Brașov, pentru a se întîlni cu regele Sigismund de Luxemburg. Aici, ei au stabilit, la 14 martie 1395 în deplină egalitate, planul de luptă împotriva otomanilor. După această vizită Sigismund ordonă brașovenilor să continue fortificarea orașului cu ziduri de piatră, dispoziție dată probabil la sugestia lui Mircea care cunoștea și prevedea dezastrul unei invazii turcești, așa cum s-a și întîmplat la 1421 cînd armata sultanului surprinde și pustiește Brașovul, zidurile nefiind terminate.

²³ Hans Goos, *op. cit.*, p. 78; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, Brașov, IV, p. 99.

²⁴ Erich Jekelius, *Kronstadt im Wandel der Jahrhunderte*, Dan Buzduganul

²⁵ Friederich Philipp, *Aus Kronstadts Vergangenheit und Gegenwart*, Brașov, 1873, p. 25; Hans Goos, *op. cit.*, p. 79.

vului este completat pe lingă prima incintă flancată de turnuri cu ziduri exterioare întărite și ele cu turnuri, cu bastioane (considerate cele mai importante întărituri ale cetății), porți, barbacane și cu fortul de pe Dealul Cetățuiei (Straja).

După răscoala curuților (1711), fortificațiile orașului, zidurile, porțile, turnurile, ridicate cu atita trudă și sacrificii de generații în șir, au fost lăsate în părăsire sau sistematic demolate în folosul lărgirii așezării care se dezvoltă. De altfel ele vor deveni anacronice în raport cu tehnica de luptă care se perfecționa mereu. Prin aceste demolări de ziduri, porți etc., ce se aflau între așezările timpurii din Schei și orașul cetate, locuit de sași, procesul apropierii și chiar conviețuirii dintre populația autohtonă și cea săsească devine mai strânsă²⁶.

Cetatea se întindea pînă la limita marcată azi de clădirea Arhivelor Statului (fostul bastion al Fierarilor), poarta Ecaterinei, bastionul Țesătorilor, bastionul Postăvarilor, clădirea nr. 33 de pe B-dul Gh. Gheorghiu-Dej, (fostul bastion al Curelarilor), apoi pe pîrîul Graft pînă la punctul de plecare — Arhivele Statului. Ea era considerată una din cetățile cele mai puternice ale timpului din sud-estul Europei, așa cum apărea pe planurile și gravurile orașului, întocmite îndeosebi după pacea de la Karlovitz (1699), cînd Transilvania fiind încorporată imperiului austriac, au fost întocmite din considerente militare, unele planuri și hărți topografice (Transilvania fiind socotită punct de sprijin pentru pătrunderea spre sud-est în dauna stăpînirii turcești, ce-și începuse declinul) „Austriei, odată stăpîni ai Ardealului, au însărcinat ingineri și topografi destoinici să alcătuiască harta geografică. Inginerii au găsit cu cale, cînd harta a fost isprăvită, să anexeze și cite o schiță a cetăților și orașelor mai însemnate pe acea vreme”²⁷. Aceste planuri și gravuri deși au mici erori, pot servi, alături de materialul arhivistice, drept orientare în reprezentarea grafică aproximativă a cetății de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Dintre acestea amintim *planul orașului*, „*Pianta di Kronstadt, (fig. 13)*”, *întocmit de italianul Giovanni Morando Visconti* 1699, ofițer de geniu și inginer în armata austriacă pentru Transilvania. Planul orașului Brașov apare pe chenarul sting al hărții „*Mappa della Transilvania*” (unde apar și planurile altor orașe cu fortificațiile existente la acea dată, ca Sibiu). Harta a fost întocmită și scrisă în limba italiană de Visconti, care luînd drept teme realitățile istorico-geografice, a întocmit-o și a dedicat-o împăratului Iosif I.

Cartușul hărții are titlul ornamentat cu figuri alegorice, aluzie la războiul cu turcii, și este desenat de aurarul brașovean Ștefan Welzer, iar harta este gravată în aramă la Sibiu în 1699 de Conrad Predtschneider din Nürnberg²⁸ (fig. 14).

²⁶ Hans Goos, *op. cit.*, p. 65; P. Niedermaler, *op. cit.*, p. 150.

²⁷ Mihail Popescu, *Cetăți și orașe ardeleni la începutul veacului al XVIII-lea*, București, 1928, p. 1; Mihail Popescu, *Orașe și cetăți din Transilvania*, București, 1943, p. 5.

²⁸ Plăcile în care s-a gravat harta se păstrează la Muzeul Brukenthal, Sibiu, după care s-au tras mai multe exemplare păstrate la muzeu și în colecții particulare. Steffen Welzer II meșter 1699—1734, cf. Gyárfas Tihamer, *Brassol ötvösseg története*, Brașov, 1912, p. 118; Hans Goos, *op. cit.*, p. 99; Gustav Treiber, *Der Stadtplan als Urkunde*, in *Mitteilungen*, 1944, nr. 1—4, p. 2. Inscriptio: Gio. Morando Visconti sup m Jugegniens per S.M. Ces in Transilvania in Hermannstadt an 1699 — Stephany Welzer de Coroneseccit.

O linie subțire ce înconjură cetatea, marchează pe plan șanțul de apărare. Este vizibilă în primul rînd linia zidurilor orașului și poziția celor 26 de turnuri, nefiind trecute toate turnurile ca cel al pulberăriei, al cojocarilor etc. (după unii autori erau 28 și chiar 32 de turnuri). Sînt consemnate șase bastioane, în realitate erau opt, iar după unii autori chiar nouă. Bastionul Graff, este trecut ca turn. Bastioanele apar în forme variate cum arată în realitate, deosebiri determinate de configurația terenului și importanța strategică în apărare.

Începînd cu analiza planului Visconti, de la bastionul Postăvarilor de pe latura sud-estică a cetății, pînă la poarta străzii Porții (azi Republicii), porțiune fortificată în perioada anilor 1554—1555, se disting două rînduri de ziduri, turnuri și palisade care despărteau pe atacatori de cetate. De la bastionul Postăvarilor continuă centura interioară, iar de la turnul cojocarilor centura exterioară. Pe linia nord-est a zidurilor, încadrat în zidul exterior, este desenată o fortificație — bastionul Tăbăcarilor, întărit prin flancarea cu turnuri legate de zid, printr-un culoar fortificat.

Tot pe latura nord-estică, la capătul străzii Porții, se remarcă poarta acesteia Porta Porzel, (cum este trecută pe plan), cea mai veche. Turnul porții fiind cel mai vechi, este încadrat în zidul interior, iar bastionul porții, adăugat între anii 1522—1524, în formă de semicerc, ce iese mult în afară zidului așa cum poate fi văzut pe stampana nr. 17 unde bastionul porții apare cu guri de tragere (Pechnasen), hersă și galerii. Pentru pietoni, se remarcă o intrare specială în zidul porții. În față se află șanțul peste care se lăsa podul mobil. Mult avariata de incendiile din 1689, 1710, 1718 și de cutremurul din 1802, s-a impus demolarea porții în 1857²⁹. În apropierea porții pe locul actualului hotel Postăvarul se construiește în 1774 hanul „Coroana”.

De la strada Porții pînă la str. Mănăstirii (azi str. 7 Noiembrie), sînt desenate numai două rînduri de ziduri, deși la acea dată existau trei. Zidul interior este prevăzut cu turnuri, iar cel exterior este dublat cu valuri de pămînt (parte expusă atacatorilor). La mijlocul zidului pe locul actualei clădiri a telefoanelor, exista bastionul Aurarilor (ce ieșea în afara zidului), considerat punctul de încheiere a fortificării cetății (1646) și care în anul 1824 a fost demolat. Pe această latură lingă actualul hotelul Carpați, se afla un han, unde a fost găzduită în 1509 soția voievodului Mihnea cel Rău, împreună cu familia (în timpul refugiului la Brașov, cînd Craiovenii revin în Țara Românească cu ajutorul lui Mehmed beg)³⁰.

Tot pe latura nord-estică, de la str. Mănăstirii pînă la bastionul Curelarilor, apar trei rînduri de ziduri și șanțul cetății. La capătul de început al străzii Mănăstirii este consemnată poarta acestei străzi Porta del Monastero, (cum apare pe plan), sau poarta Vămii, prin care se aduceau toate mărfurile în cetate, prevăzută cu porți duble încă din 1521. Poarta interioară, cea mai veche din acest complex (sec. XIV), cu cadran solar, este încadrată în primul zid, iar cea exterioară cu barbacană cu bastionul porții executat

²⁹ În 1537, turnul porții este prevăzut cu ceas, reparat în 1547 de meșterul Gregorius, pentru ca la 1650 să fie înlocuit cu altul, Hans G o o s, *op. cit.*, p. 82; *Quellen*, vol. III, p. 423; Arh. St. Brașov, *Colecția de planuri nr. 47, dulap Ab VIII, 121, dosar 10*.

³⁰ Hans G o o s, *op. cit.*, p. 100; Minerva N i s t o r, Contribuții la cercetarea hanurilor din Țara Birsei, Cumidava VII, Brașov 1973 p. 86.

1639-16
1886

în 1532, se arcuiește în formă de potcoavă în afara zidului exterior, prevăzut cu șanț, peste care se lăsa podul mobil. Bastionul porții Mănăstirii este legat de zidul cetății printr-un pasaj boltit cu un turn apropiat. Avariata de cutremurul din 11 iunie 1836, s-a impus demolarea acestei porți, în locul ei înălțându-se după doi ani o altă poartă în stil clasicist³¹, care va dăinui pînă în 1891, cînd este demolată și aceasta pentru extinderea liniei ferate (numită „tramvai”) Brașov — Satulung³².

Colțul nord-vestic al cetății (locul actualei clădiri din B-dul Gh. Gheorghiu-Dej nr. 33), este flancat de bastionul Curelarilor de forma literei U, și acesta depășind mult zidul cetății, avînd astfel posibilitatea să deservească atît porțiunea pînă la bastionul Graft, apărută și întreținută de curelari, cît și porțiunea pînă la poarta str. Mănăstirii, apărută de blănari. Deși fortificațiile interioare ale acestui colț nordic sînt ridicate în secolul al XIV-lea, iar cele exterioare în al XV-lea, bastionul nu apare menționat decît în 1525, iar în 1887 este demolat³³.

Pe latura de nord-vest a cetății, de-a lungul pîrului Graft, unde există din timpul huniazilor (1455) prima incintă cu opt turnuri, s-a ridicat apoi, așa cum se remarcă și pe planul nostru, o dublă incintă (în perioada 1545—1550). La mijlocul zidului se distinge bastionul Graft, avînd forma arcuită care pe plan este menționat ca turn³⁴.

La limita zidului de vest, spre dealul Warthe (în partea nord-vestică a cetății), este marcat bastionul Fierarilor (1529). Porțiunea din apropiere aparținea pentru întreținere și apărare măcelarilor și mănușarilor. Din bastionul Graft un pod mobil ducea spre turnul Negru³⁵.

Pe latura de sud, azi șirul Beethoven, de la bastionul Fierarilor pînă la poarta Ecaterinei, cetatea este întărită cu trei și patru rinduri de ziduri, de un șanț interior și unul exterior, un val de apărare, turnuri și de „Porta Valace” (cum apare pe plan), Poarta de Sus sau a Ecaterinei, denumire luată după capela din apropiere, demolată în secolul al XVI-lea. Poarta a fost concepută pentru necesitatea de apărare a intrării estice și se încadrează pe plan în cea de a doua centură de apărare, la exterior remarcîndu-se turnul construit în 1559, odată cu altele patru turnulețe la colțuri, ceea ce era o raritate în orașele noastre, ca semn al privilegiului medieval pe care-l deținea orașul, puterea de „Jus Gladii” (puterea de viață și moarte asupra supușilor). Din construcție se mai păstrează doar turnul exterior numit azi Poarta Ecaterinei³⁶.

³¹ Thomas T artler, *Colectanea zu einer Particulair Historie von Kronstadt, 1741, fortgesetzt und ergantz von Iosef Trausch*, vol. II. Mss la Arh. St. Brașov, p. 602; Hans G o o s, *op. cit.*, p. 84—85; Arh. St. Brașov, *Colectia de planuri nr. 479*, Dulap Ab VIII, 121, dosar 10 (planul acestei porți se păstrează aici); G. N u s s b ä c h e r, *Poarta străzii Vămlt*, Drum Nou, 1976.

³² Casil V a s i l e, *Din istoria căilor ferate brașovene*, în *Centenarul complexului feroviar Brașov, 1873—1973*, Brașov, 1973, p. 3.

³³ *Quellen*, vol. I, p. 606; Hans G o o s, *op. cit.*, p. 98; G. N u s s b ä c h e r, *Bastionul Curelarilor*, Drum Nou, 1976, n. 9726.

³⁴ Hans G o o s, *op. cit.*, p. 102.

³⁵ *Quellen*, vol. I, p. 315; Hans G o o s, *op. cit.*, p. 98.

³⁶ Th. T artler, *op. cit.*, p. 601; Hans G o o s, *op. cit.*, p. 86; G. N u s s b ä c h e r, *Poarta Ecaterinei*, Drum Nou, 27 mai 1976, nr. 9752.

Pe latura de apărare sud-vestică (de la poarta Ecaterinei pînă la bastionul Țesătorilor), întărită de generalul austriac Arko în 1554, din ordinul comandantului trupelor imperiale din Transilvania Battista Castaldo aflat la Sibiu (în vederea preîntîmpinării unei invazii turcești). Se mai remarcă pe planul lui Visconti un șanț și un rînd de zid, deși la acea dată acolo era o dublă incintă (Zwingerul dogarilor), un șanț interior și unul exterior, foarte larg, bălți și eleștee. Cele opt turnuri existente nu apar toate³⁷.

Spre extremitatea sud-vestică a cetății se remarcă bastionul Țesătorilor de pînă, în formă poligonală ridicat în anii 1421—1443 (la nivelul corespunzător primelor două galerii) continuat în anii 1570, 1573 la nivelul galeriilor superioare³⁸.

Spre nord-est, de la bastionul Țesătorilor (pe la poalele Timpei), pînă la bastionul Postăvarilor apare pe plan șanțul cetății, un singur rînd de zid (deoarece și Timpa constituia o apărare), întărit din loc în loc de turnuri ridicate în anii 1554—1555. În mijlocul zidului se deslușește bastionul Frîngerilor, cu o ieșire spre Timpa, ce permitea retragerea în caz de primejdie. Bastionul a ars în incendiile din 1641 și 1689, astăzi fiind în ruină. Bastionul Postăvarilor încheie planul fortificațiilor cetății, forma lui indicînd faptul că limita un colț al zidului de apărare (capătul de nord-est al centurii exterioare)³⁹. Bastionul a aparținut la început breslei aurarilor care i-a adus în 1521 modificări. În anul 1641 bastionul este cedat postăvarilor, aurarii ridicîndu-și un altui, cel amintit, pe latura nord-vestică.

În interiorul zidurilor cetății existau spații cuprinse în dubla incintă fortificată (între două centuri de ziduri) așa numitele „Zwinger“, compartimentate prin ziduri perpendiculare, constituind astfel mai multe spații defensive cu rol important de rezistență înainte ca dușmanul să ajungă la incinta interioară.

Sistemul de apărare a cetății este completat cu patru turnuri de observație (libere), în afara cetății și cu fortul de pe Cetățuie. Aceste turnuri nu sînt elemente ale centurii zidului, ci fortificații independente, deoarece sînt amplasate mult în afara zidurilor cetății, întărind sistemul de fortificație și apărare a orașului. Pe dealul Spirii, Straja, cu vîrfurile Warthe, se înalță turnul Alb, de formă pătrată (1494), deși în realitate are formă semicirculară închisă fiind prevăzut, asemenea unui bastion cu metereze, Pechnasen și creneluri, iar în interior cu galerii pentru pușcași care țineau prin gurile de tragere. Avea legătură printr-un pod mobil cu bastionul Graft. A ars în incendiul din 1689 fiind apoi restaurat în 1723, 1912, 1972. Turnul era apărat și întreținut de breasla arămarilor și cositorarilor.

Pe o stîncă aflată la distanță de 31 m de bastionul Fierarilor, se află turnul Negru, construit în plan de formă pătrată (înalt de 11 m), de tip donjon, prevăzut cu guri de tragere și cu un acoperiș cu vîrfurile ascuțit⁴⁰. Data ridicării turnului

³⁷ Th. Tartler, *op. cit.*, p. 602; Hans Goos, *op. cit.*, p. 90.

³⁸ Minerva Nistor, *Cetea Brașovului și fortificațiile din Țara Birsei*, în *Culegere de studii și cercetări*, vol. I, Brașov, 1967, p. 159, 160.

³⁹ Fr. Philipp, *op. cit.*, p. 27; Minerva Nistor, *Lăzile de breaslă din Muzeul Județean Brașov*, în *Cumidava*, IV, Brașov, 1970, p. 112.

⁴⁰ *Quellen*, vol. IV, p. 99; Hans Goos, *op. cit.*, p. 100—101; G. Nussbächer, *Turnul Alb*, Drum Nou, IV/1176, nr. 6710.

nu se cunoaște, se știe doar că la 23 iulie 1559 a ars într-un incendiu provocat de un trăsnet, fapt care i-a dat și numele după culoarea fumurie. A fost refăcut, deoarece și pe plan apare de formă alungită cu vârful ascuțit pe care în prezent nu-l mai are⁴⁰, ceea ce ne face să presupunem inversarea pe plan a celor două turnuri.

Pe plan apare și turnul cuțitarilor, în prelungirea zidului de la bastionul Țesătorilor, deși a fost distrus în 1660 din cauza exploziei prafului de pușcă depozitat în el, fiind reconstruit abia în 1776. Este evident că autorul a luat în considerație planuri mai vechi⁴¹. Al patrulea turn este plasat în prelungirea zidului de la bastionul Postăvarilor spre Tîmpa, ale cărui urme se văd în apropierea intrării în alea de sub Tîmpa.

Planul completează și informațiile referitoare la construirea cetății situată pe dealul Cetății cu vârful Plăieșilor din partea nord-estică a orașului. Acest complex de fortificație făcea parte din sistemul exterior al zidurilor și a fost ridicat din ordinul generalului Arko (1554), pentru a bara pătrunderea dușmanului în cetate dinspre cîmpie. Fiind adaptat la perfecționarea armelor de asediu, și acest fort de la un bastion turn în secolul XV ajunge să fie completat în anii 1554—1557 cu o clădire din piatră, înconjurată cu ziduri robuste tot din piatră și cărămidă, ce înconjurau curtea interioară. Planul cuprinde deja conturul sistemului de fortificare proiectat aici, într-o zonă împădurită. Se remarcă castelul propriu-zis, de piatră, din curtea interioară, construit în 1554—1557 și forma definitivă, patrulateră, din 1625—1630, a zidului exterior cu cele patru bastioane poligonale la colțuri. Turnul intrării, de secțiune dreptunghiulară cu barbacană, hersă, cu guri de păcură, goluri de tragere cum a fost inițial și anexele adăugate la incintă în 1690 indică faptul că în anul 1699 cînd a fost întocmit planul, lucrările de construcție erau deja terminate⁴². În imediata apropiere este consemnată cu o cruce capela de pe dealul Sf. Martin, menționată documentar încă din secolul al XV-lea⁴³.

Pe plan este indicată și rețeaua de străzi și construcțiile principale din interiorul orașului (Chiesa principală, „Piazza”, „Convento”). Se pot desluși și cîteva străzi care continuă din cetate prin porțile amintite, în afara zidurilor. Vechile străzi au constituit ulterior baza rețelei urbanistice moderne. Tot în afara zidurilor sînt subliniate suburbiile orașului, deoarece treptat numărul populației din afara zidurilor (extra muros), ajunge să depășească pe cel al locuitorilor din interior, asemenea Clujului și altor orașe⁴⁴. Spre este și vest, în preajma zidurilor cetății, se remarcă pe plan locuri virane care despart cetatea de cartierele învecinate: de Schei sau Suburbia de Sus, unde se ajunge prin poartă Ecaterinei. Se disting trei drumuri care pornesc de la poarta Ecaterinei (probabil actualele străzi Brîncoveanu, 30 Decembrie și Constantin Lacea). În Schei se mai putea ajunge ulterior prin tirgul cailor, la capătul căruia se deschisese (la propunerea scheienilor adresată împăra-

⁴¹ Hans Goos, *op. cit.*, p. 101.

⁴² G. Treiber, *Kronstadt und das Schloss auf dem Schlossberg*, în *Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, Brașov, 1937, p. 29—54. Erich Jekelius, *Daten zur Geschichte des Schlosses auf dem Kronstädter Schlosseberg*, în *Mitteilungen*, 1937, p. 35—42.

⁴³ Eduard Moos, *Die Kirche von St. Martin*, în *Das Burzenland III*, p. 554.

⁴⁴ Magdalena Bunta, *op. cit.*,

tului Franz Iosif cu ocazia vizitei sale la Brașov în 1819), cu cheltuiala lor, o poartă în stil clasicist, care a dăinuit puțin (1820—1874). Din 1827 se deschide noua Poartă Schei⁴⁵.

Prin poarta str. Mănăstirii „Vămii” se ajunge în Brașovul Vechi (Civitas Vetus — 1522) supranumită și suburbia cu drumuri rele („Suburbium” 1541). Pe plan se disting două drumuri care se despart la poarta Mănăstirii, de unde unul pornește spre cartierul Blumăna, iar celălalt duce spre cartierul Brașov Vechi, pe la poalele dealului Cetățuiei ca ramificație pentru strada de Mijloc).

Prin poarta str. Porții se trece în cartierul Blumăna, a cărei axă principală era str. Fintinii, actualul Bulevard Lenin. De aici se poate trece în str. Leproșilor unde se distinge printre șirul de case și o biserică, capela ce purta hramul Sf. Barbara, amintită în documente încă din secolul al XIV-lea. Pe plan mai este consemnat un drum ce duce de la poarta str. Porții pînă sub dealul Cetățuiei (actuala stradă Nicolae Iorga), ocolind apoi pînă în cartierul Blumăna.

În 1536, pictorul brașovean Gregorius Pictor execută ornamentarea pereților Porții Mănăstirii cu fresce, iar în 1538 vopsește și poarta străzii Porții. Același pictor execută la comanda judeului Lucas Hirscher III, în 1535 un tablou reprezentînd în prim plan portretul aceluia iar în colțurile de sus ale tabloului sint reprezentate castelul Bran și capela Sf. Martin din Brașov (originalul: Muzeul Brukenthal Sibiu⁴⁶, fig. 15).

Începînd cu anii 1782—1785 se mai putea ajunge în Blumăna prin poarta de la capătul str. Negre, deschisă la propunerea tăbăcarilor care locuiau pe această stradă și care credeau că va fi transformată astfel într-o stradă principală. Poarta nu a rezistat mult, în anul 1873 fiind închisă⁴⁷.

Amintim aici și macheta cetății Brașovului executată de profesorul Friederich Hermann în anul 1896, expusă la Muzeul Cetatea Brașovului. Este lucrată în gips (la scara 1:200), după planuri mai vechi, și cuprinde zidurile interioare și exterioare ale cetății, flancate de 26 de turnuri (plus trei exterioare, un turn sub Timpa și turnul Negru și Alb), 7 bastioane și cinci porți. În interiorul zidurilor, orașul cu monumentele existente (fig. 16). Macheta a fost executată pentru expoziția milenară de la Budapesta.

În continuare, amintim alte două planuri primul relevu al orașului, întocmit la 24 iulie 1735 de inginerul de geniu locotenentul Seethal Zultner,

⁴⁵ Hans Goos, *op. cit.*, p. 87; G. Nussbacher, *Poarta trgului cailor, Drum Nou*, 12 II/1976.

⁴⁶ Capela se află în incinta leprozeriei orașului, amintită în documente încă din secolul al XIII-lea, pe locul căreia s-a construit în 1777 actuala biserică evanghelică din str. Cantacuzino nr. 2. După încetarea epidemiilor de ciumă, lazaretul a fost transformat în han (Dumitru Limona, *Catalogul documentelor grecești din Arh. St. Brașov*, vol. II. București 198 poziția nr. 737 Erich Jekelius, *Kronstadts Gassen und Plätze*, în *Das Burzeland*, vol. III, p. 42; Gernot Nussbacher, *Tabloul judeului Lucas Hirscher, Muzeul Regional Brașov. Culegere de studii și cercetări*, vol. I, 1967, p. 251. O copie a tabloului se află la Muzeul Bran, executată de pictorul sibian Hans Hermann, fiul profesorului Friederich Hermann care a executat macheta cetății Brașovului. Tabloul este reproduș în lucrarea lui T. Hașdeu *Cetatea Bran*, București, 1968, pl. 11.

⁴⁷ *Quellen*, vol. IV, p. 176; Hans Goos, *op. cit.*, p. 88.

însărcinat cu relevarea Țării Birsei (originalul la Arhiva Bisericii Negre) și un alt plan întocmit de Blösing J. din Cndexul Iconografic al Transilvaniei⁴⁸. Întrucât însă în mare parte ambele prezintă aceleași fortificații ale orașului la care ne-am referit mai sus, nu vom proceda la o descriere a lor.

* * *

Dintre izvoarele iconografice ne vom ocupa pentru început de *prima reprezentare fantezistă a Brașovului* (1666) o gaură în aramă, opera gravorului de origine germană Iacob Schollenberger, aflată printre ilustrațiile lucrării cronicharului sibian Iohannes Tröster — *Vechea și Noua Dacie germană*, apărută la Nürnberg în anul 1666⁴⁹ (fig. 17).

Aceasta este printre primele imagini cunoscute, care reprezintă orașul văzut dinspre vest. Prim-planul lucrării îl ocupă orașul cetate de formă circulară, deși în realitate era rectangulară, închisă în valea strînsă de la poalele muntelui Tîmpa. Este vizibilă o centură pustie ce înconjoară zidurile, lărgită și transformată într-un șanț umplut cu apă. Pe gravură nu apare decît prima incintă întărită cu 18 turnuri, deși la acea dată cetatea avea treizeci și două. Forma și amplasarea turnurilor și porților nu coincideau cu cele cunoscute de noi (porți, bastioane). A doua centură, cu bastioanele, lipsește complet.

Studiind gravura, se disting ușor anumite trăsături caracteristice orașului-cetate medieval în care fortificațiile trebuiau să corespundă direcțiilor de unde se putea da mai ușor atacul. Însuși felul în care sînt dispuse unele grupuri de case, în incintă, constituiau un sistem de fortificare, construcțiile acestei perioade primind un caracter de apărare. Specificul de oraș medieval, pe deplin cristalizat încă din secolele XV—XVI, se remarcă ușor și din arhitectura sa sobră, masivă, cu aspect propriu, adaptat peisajului muntos al Brașovului.

Centrul orașului cetate, ca de altfel în toate orașele medievale, este marcat de piață (forum — 1520, ring — 1617)⁵⁰, din care pornesc radial străzile principale, în jurul căruia meșteșugarii își așezau dugheanele, în zilele de tîrg. În piață, care are forma de trapez, se văd grupate marile edificii pe care le presupunem, ele fiind atestate și documentar. Patru mari categorii: militare, publice, bisericesti și particulare, se impun de la început privirii de ansamblu. Construcțiile monumentale apar pe gravură cu formele lor impozante printre clădirile obișnuite ale cetății. Biserica Neagră (care atunci se numea încă Sf. Maria), ale cărei începuturi datează din 1385⁵¹, cu virful turnului înconjurat de 4 turnulețe, biserica gotică Sf. Petru și Pavel (se-

⁴⁸ Codexul Iconografic se află la Budapesta din care J. Andor Borbély a publicat (mai multe planuri și gravuri ale orașelor din Transilvania), în *Erdelyi Múzeum*, 48, 1943, 12 „Erdelyi varosok kepekönyve 1736—bol; Arh. Bisericii Negre 912/IV/51.

⁴⁹ Iohannes Tröster, *Das Alte und Neue Teutsche Dacia, ist neue Beschreibung des Landes Stebenbürgen 1666*, în Arh. St. Brașov, I, 296, inv. 366/1; Reprodusă de Huttman Arnold, Barbu G. în *Medicina în Brașov ieri și astăzi*, Brașov, 1950, p. 3; P. N i e d e r m a i e r, *op. cit.*, p. 173, *idem*, în „Karpäten-Rundschau“, 14/VI, 1876.

⁵⁰ Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 28;

⁵¹ E. K ü h l b r a n d t, *Die ev. Stadtpfarrkirche in Kronstadt, Brașov, 1898.*

colul XIV), unde se afla mănăstirea dominicanilor, după care și-a primit denumirea și strada în 1520, pe locul ei ridicându-se în 1775–1782 actuala biserică romano-catolică în stil baroc de pe strada 7 Noiembrie⁵², biserica Sf. Ioan (franciscanilor) de pe strada Sf. Ioan, distrusă în incendiul din 1689, refăcută însă fără să mai prezinte un stil unitar⁵³, Casa Negustorilor (Kaufhaus Casa Breslelor) hala orașului 1544–1545⁵⁴, farmacia 1514–1520⁵⁵, Casa probabil a vămii, biblioteca, ateliere, dughene, brutării, băile publice și diferite clădiri caracteristice perioadei Renașterii, case înghesuite cu cite 2–3 ferestre de la care probabil numeroase fragmente de porți, bolți, ancadramente de uși și ferestre sculptate se păstrează pînă astăzi ca enclave în construcția unor case sau în Lapidarul Muzeului de Istorie⁵⁶.

Monumentul asupra căruia atenția se fixează în primul rînd este — cum e și firesc — Casa Sfatului (Rathaus), menționată documentar încă din 1420, cînd sfatul orașului cere breslei cojocarilor să construiască o încăpere (palatium) destinată justiției (pro-redenda). Nucleul rezidențial feudal și sediul dregătorului (care avea și funcția juridică) fiind înainte în raza dealului Sf. Martin, unde exista o casă cu două etaje, pe locul actualei case parohiale⁵⁷.

Prin intervențiile din secolele următoare proporțiile clădirii au crescut considerabil, așa cum apare pe gravuri tirzii în care se surprind mai multe etape de construcție, purtînd și pecetea Renașterii tirzii și pe aceea a barocului transilvănean. Devenind sediul forului administrativ (Sfatul), judecătoresc (Magistratul) și a ședințelor Consiliului Comunal, Centumvirat, clădirea se impune atît din acest motiv cît și prin proporții și prin poziția centrală ce domină piața centrală a cetății, fiind complet izolată de restul construcțiilor.

Construită pe un plan ce se înscrie într-un dreptunghi, clădirea apare pe gravură spre extremitatea NS cu turnul alungit, gotic (care probabil a fost un donjon⁵⁸), caracteristic secolului al XV-lea, perioada de înflorirea construcțiilor frontale în Transilvania și de apogeu economic al Brașovului.

⁵² Eduard Morres, *Die kleinen Kirchen*, în *Das Burzenland*, vol. III, p. 153.

⁵³ Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 30.

⁵⁴ E. Greceanu și O. Veleșcu, *Restaurarea halet vechii din Brașov*, în *Monumente istorice și lucrări de restaurare*, București, 1964, p. 123–130.

⁵⁵ G. Treiber, *Mitteltungen*, ; Huttman Arnold, Barbu G., *op. cit.*, p. 55.

⁵⁶ Se păstrează, portale gotice, Renaștere și baroc, unele ornamentate cu emblema breslelor, ca de ex. un ancadrament cu emblema breslei cizmarilor (1770), sau în construcția unor case ca de exp. clădirea din Piața 23 August nr. 1, unde se mai păstrează pe lîntoul ușii principale din gangul de acces partea superioară a portalului de piatră, datat 1587, iar pe ancadramentul unei ferestre de la nivelul superior anul 1772. La clădirea din str. 7 Noiembrie nr. 9, care abundă în construcții de bolți cilindrice cu penetrații și nervuri, se mai păstrează ancadramentul portalului de piatră de la intrare în vestibul, datat 1550 și ancadramentul unei ferestre spre curte în stil Renaștere. La casa parohială (Curtea Bisericii Negre nr. 2) sînt vizibile etapele de construcție; secolele XIV, XVIII etc. Întîlnim aici bolți cilindrice, arce, ogive, arce treflate la ancadramentele ușilor, decorații cu elemente de Renaștere, baroce etc. Subsolul parțial păstrează încăperi cu bolți cilindrice simple și cu penetrații și planșee cu grinzi aparente. Se mai păstrează ancadramente de piatră, inițial existînd și un portic decorat cu fresce care a fost înzidit prin închiderea arcadelor în secolul XX, cînd s-au făcut extinderi și modificări a fațadelor.

⁵⁷ P. Binder, în *Cumidava IV*, p. 62.

⁵⁸ P. Niedermaier, *op. cit.*, p. 168.

Este prevăzut cu ceas instalat în 1523 de meșterul Georgius din Sighișoara. Prin lucrările executate de Antonius în anul 1528, construcția se amplifică pe latura SV, adăugându-i-se etajul, iar turnului i se adaugă un nou acoperiș cu patru turnulețe în cele patru colțuri, purtînd același simbol de Jus Gladii ca și Poarta Ecaterinei (semn al funcției importante pe care o avea ca sediu al Magistratului). După incendiul din 1689, care a distrus vechiul ceas, în 1690 s-a instalat o figurină din lemn (păstrată la Muzeul Județean Brașov) pentru clopotul orolor de la ceasul din turn, acționată de mecanismul ceasului. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, turnul are acoperiș baroc în formă de bulb, cum apare pe gravurile din aceste perioade (1790, 1796, 1850 etc.). După anul 1910, cînd turnul primește aspectul de astăzi, apare sub această formă. Accesul în clădire, după gravură se face pe latura SV⁵⁹.

În afara zidurilor, autorul marchează fortificațiile exterioare și porțiuni din suburbiile orașului. În fundal un peisaj muntos. Tîmpa, măreață și pleșuvă (cum a fost în realitate pînă tirziu, ca toate dealurile din jurul Brașovului măsură strategică luată pentru vizibilitate). Deasupra Timpei, între majusculele Kronstadt, se disting doi îngeri care țin un scut cu stema orașului. Stema inscrisă trebuie privită ca o imitație a coroanei de crini (stema familiei de Anjou), Kronstadt — Corona — orașul Coroanei din perioada anterioară ocupării orașului de trupele austriece⁶⁰. Alături — dealul Cetățuiei cu fortificația din vîrf, iar jos în dreapta stampeii iscălitura artistului.

Dacă considerăm că lucrarea lui Schollenberger reprezintă orașul văzut dinspre vest, atunci cele trei biserici sînt situate greșit, plasate fiind pe latura vestică a cetății; în schimb Casa Sfatului este bine amplasată, deși nu respectă întru totul arhitectura existentă la acea dată (lipsește etajul, ridicat în secolul al XVI-lea). Ținînd seama de aceste considerente se impune concluzia că desenul nu a fost făcut la fața locului, că artistul încearcă să cuprindă în gravură ceea ce știm și noi din documente că a existat în realitate, sau ceea ce i s-a descris probabil de Tröster, sau chiar dacă ar fi fost aici, nici retina nu putea cuprinde prea mult, el însă era obligat să introducă tot. Ne mai determină să tragem concluzia că artistul nu a fost la fața locului și faptul că imaginile celor șapte cetăți de pe pămîntul crăiesc („fundus regius”), cuprinse în lucrarea lui Tröster⁶¹, nu diferă prea mult între ele, la

⁵⁹ Victor Roth, *Das Kronstädter Rathaus*, în *Sächs. Hausfreund*, 1911; G. Treiber, *Das Rathaus in Kronstadt*, în *Mitteilungen* nr. 1—4, 1944, p. 12, 23, 57 și în *Das Burzenland*, vol. III, p. 166.

⁶⁰ Trunchiul de copac cu rădăcină, reprezintă uneori fie cele cinci scaune săsești (Brașov, Codlea, Rîșnov, Feldioara, Prejmer), fie cele 13 state libere (Hărman, Prejmer, Hălchiu, Bod, Crizbav, Cristian, Rîșnov, Feldioara, Codlea, Ghimbav, Vulcan, Măieruș, Sînpetru) care împreună cu Brașovul formau o unitate administrativă „Districtul Brașov”, încă din 1377. Această stemă se generalizează în secolul al XVI-lea, îndeosebi prin tipăriturile lui Honterus. Pe stema mai tîrzie, din epoca Renașterii și barocului, este inclusă și o cartușă heraldică spre deosebire de cea timpurie gotică, unde scutul poartă coroana albastră, cum o întîlnim pe gravuri mai tîrzii; F. Zimmerman și F. Stenner, *Das Wappen der Stadt Kronstadt*, în *Das Burzenland*, vol. III, p. 1—3; Iosef v. Sebestyen, *Das Wappen von Kronstadt*, în *Mitteilungen*, 1937, nr. 1—4, p. 11—28; Albert Arz v. Straussenburg, Iosef v. Sebestyen, *Das Wappen von Kronstadt*, în *Mitteilungen*, 1940, nr. 1—4, p. 119—132.

⁶¹ I. Tröster, *op. cit.*

toate se remarcă același mod de tratare stereotip, orașe fortificate doar cu cite o incintă, deși la acea dată majoritatea și îndeosebi Brașovul aveau trei, patru centuri ziduri în locurile mai expuse.

Pe o stampă (fig. 18), copia celei publicate de Tröster descrisă mai sus, stema este înlocuită cu o eșarfă pe care este scris Stefanopolis.

Din timpul războiului austro-turc (1683—1685) se păstrează culegerea de stampe a gravorului și editorului flamand, născut la Anvers la 28 noiembrie 1637, Iacobus Peeters⁶². Albumul cuprinde zece portrete ale conducătorilor celor două tabere adverse cu texte explicative pentru unele așezări din Austria, Ungaria, Transilvania și Imperiul Otoman, din anii 1683—1688 gravate de Peeters, ajutat de desenatorul și gravorul olandez din Anvers (Antwerpen) Gaspar Buttas (1662). La sfârșit sînt redatē alte 57 de desene, reprezentînd orașe din cuprinsul posesiunilor otomane din Grecia, Asia Mică și Africa de Nord, alcătuite de Peeters cit și de gravorul din Anvers, Lucas Vorsterman. Tot în albumul lui Peeters este introdusă o plachetă cu 21 de vederi de localități executate de Iacobus Harwin (Harrewijn) 1688. Această plachetă este o piesă separată, care datorită numai unei întîmplări a ajuns să fie inclusă în albumul lui Peeters⁶³.

Harrewijn a căutat prin opera sa să aducă un omagiu Casei de Austria (cînd austriecii au atins apogeul în obținerea victoriilor împotriva turcilor), reprezentînd mai multe orașe intrate în stăpînirea acesteia și altele pe care împăratul plănuia să le ocupe. Insistăm însă asupra faptului că, exceptînd Viena, Harrewijn nu a văzut orașele pe care le-a redat în placheta sa, fantezia desenatorului înlocuind în mod regretabil situația reală. Din țara noastră sînt reprezentate gravurile unor localități ca Turnu Roșu, Brașov, Alba Iulia, Sibiu, Cluj, Suceava, Tîrgoviște și București⁶⁴. Analizînd această lucrare ne vom opri asupra gravurii Brașovului (fig. 19).

Este util să amintim că stampa lui Harrewijn (gravură în aramă), spre deosebire de cea a lui Schollenberger, cunoscută și reprezentată, aceasta este mai puțin amintită, fiind considerată „anonimă” sau atribuită greșit lui I. Peeters. Lucrarea lui Harrewijn este o simplă fantezie ce nu are nimic comun cu realitatea. Pentru a dovedi acest lucru este suficient să arătăm că Brașovul era o cetate ce nu avea geamii și minarete cu semilună și că, pe malul Oltului (care pe gravură trece prin Brașov), nu creștea o vegetație luxuriantă (de palmieri între conifere și scăie(i)) așa cum încearcă să ne inducă în eroare imaginația destul de bogată a lui Harrewijn. Ne putem mărgini să observăm că reprezentările orașelor amintite nu diferă prea mult între ele. Același sistem de cetăți fortificate așezate pe malurile unor riuri cu meandre (ex. Weissenberg an de revier Morocza în Transilvania, Hermanstadt op. de Revier de Aluta în Transilvania etc.), aceleași clădiri convenționale, aceleași prim-planuri cu arbori sau sălcii plîngătoare. Așa se explică și faptul că Brașovul fortificat se întinde pe o colină, cînd în realitate este într-o vale.

⁶² Biblioteca Academiei R.S.R. (Cabinetul de stampe), cota A.G. I, 8—11. Iacobus Harrewijn 1662—1732. Gravura a apărut în *„Description des places et villes de Royaume de Hongrie”, Anvers, 1688.*

⁶³ Paul Cernavodanu, *O vedere a orașului București din 1688*, București, 1971, vol. III, p. 121—122.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 123.

La poalele colinei, pe gravura noastră se profilează cimpul de semănături, case și nelipsitul riu pe care scrie Aluta Fluvius. Pe malul drept al Oltului stau de gardă trei soldați turci, înarmați, în costumele lor specifice, fapt care nicicând nu s-a petrecut la Brașov. Sînt importante de subliniat unele amănunte care în gravura lui Schollenberger nu apar. Este vorba de elementul viu, oameni și animale care întregesc peisajul. Pe drum apare un călăreț în costum de epocă, cu pălărie mare, iar pe malul apei se întrezăresc niște plutași. În partea superioară, pe o placardă scrie cu majuscule CRONSTADT, iar deasupra placardei în dreapta, iscălitura artistului „I HARREWIJN fecit”. În partea inferioară, sub desen, scrie „Cronstadt ann de Revier de Aluta in Transilvania” (Brașovul la rîul Oltului în Transilvania).

În concluzie, gravorul olandez nu s-a preocupat în placheta sa să reconstituie imaginea exactă a Brașovului de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, așa cum n-a făcut-o nici pentru celelalte orașe din țara noastră de care s-a ocupat, căutînd doar să reprezinte felul în care ar fi putut arăta cîteva localități din niște provincii îndepărtate aflate sub suzeranitatea turcească⁶⁵.

Atît gravura lui Schollenberger cît și cea a lui Harrewijn au intrat în circulație, constituind, în pofida caracterului lor fantezist, primele mărturii de ordin iconografic, cunoscute pînă astăzi asupra cetății Brașovului din perioada anterioară marelui incendiu de la 21 aprilie 1699, incendiu care a distrus în mare parte imaginea gotică și de Renaștere a frumosului burg, fiind considerat cea mai mare catastrofă în dezvoltarea sa urbanistică⁶⁶.

Reprezentările orașului Brașov sporesc la număr în secolele XVIII, XIX, unele fiind realizate de gravori străini, ofițeri de geniu austrieci, spre a servi la lucrări topografice, altele, ca ilustrații la cărți din secolele XVII, XVIII și XIX, sau pe diplome nobiliare, iar unele sînt gravuri în metal ale unor meșteri locali executate după peisaje cu conținut epic (vederi ale orașului cetate), multiplicare apoi pe diplomele calfelor de meșteșugari. Potrivit obiceiurilor breslelor medievale, calfele care plecau din oraș pentru perfecționare în alte orașe, de obicei în Germania, primeau o „adeverință” ce indica vîrsta, ocupația calfei, referință din partea meșterului, în majoritatea cazurilor ornamentate cu gravura orașului și cu emblema breslei. Să nu uităm însă că autorii acestor gravuri erau fie meșteșugari, fie artiști, care în lucrările lor s-au bazat adeseori pe imaginație, sau, mai tirziu, au copiat lucrări anterioare insistînd pe aspecte mai pitorești, cum s-a petrecut și cu alte orașe. Astfel se explică de ce apar într-un timp relativ scurt lucrări referitoare la același spațiu, ce redau numai parțial realitatea. Gravorii, îndeosebi cei din secolul al XIX-lea, nici nu puteau cunoaște orașul în vechea sa formă, unele din clădiri, turnuri, porți, fiind demolate⁶⁷.

Cu toate aceste imperfecțiuni, imaginile gravate constituie, alături de hărți și planuri, izvoare iconografice de certă valoare documentară pentru

⁶⁵ *Ibidem*, p. 126.

⁶⁶ G. M. G. Hermann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, Harmannstadt, 1883; Quellen, vol. VII, p. 150; Erich Jekelius, *Kronstadt im Wandel der Jahrhunderte*, în *Das Burzenland*, vol. III, 14; G. Hermann spunea „Orașul care odată s-a distins într-alt prin acoperșurile de țigilă încît i se spunea orașul roșu, a devenit un morman de cenușă”.

⁶⁷ Magdalena Bunta, *Clujul medieval în gravuri*, Acta Muzel Napocensis, XI, 1974, p. 192, 196.

istoria edilitară a orașului Brașov. Ele oferă și un valoros material pentru studiul demografic, al evoluției uneltelor, al portului, artei, grafiei, fiind evidentă și importanța lor etnografică, iconografică și heraldică.

* *

În continuare vom prezenta gravurile datînd din secolele XVIII—XIX.

Pentru început ne vom opri la un peisaj în acuarelă lucrat după natură „*Cetatea Brașovului*” în 1735—6 (fig. 20) de I. I. Haas concomitent cu planul lui Blassing, (din „*Codexul Iconografic al Transilvaniei*”) întocmit de Conrad Weiss ofițer de geniu și inginer topograf stabilit la Alba Iulia (1729—1736) ca director tehnic al lucrărilor de fortificații din Transilvania.

Codexul se păstrează la biblioteca Academiei militare din Budapesta după care a publicat în 1943 A. Borbely⁶⁸.

Prim-planul lucrării îl ocupă orașul-cetate cu fortificațiile și monumentele sale, privit de pe latura sud-vestică, unde printre turnurile pătrate cunoscute apare și unul circular. În fața zidului, în dreapta primului plan, se remarcă un tufiș ce atrage atenția prin liniile sale frînte, contorsionate și un peisaj cu copaci la umbra cărora stă culcată o persoană. Pe fundal, dealul Straja, neîmpădurit iar „Pe Romburi” apar terasele vopsitorilor cu ramele pentru albit țesături și cojoace, apoi Dealul Cetățuiei, iar între ele abea întrezărindu-se cartierele Brașov-Vechi și Blumăna. În partea dreaptă (superioară) se află înscrisă într-o cunună de frunze stema orașului, iar în stînga, pe o placardă, apare inscripția „Prospect der Siebenbürgischen Sächsischen Stadt Cronstadt” (Prospect al orașului transilvănean săsesc Brașov). Sub gravură sînt notate de artist cu litere cursive obiectivele mai importante: 1. Das Schloss-Castelul (cetățuia), 2. Die Jesuiter Kirchen (biserica iezuiților Sf. Petru și Pavel), 3. Franciscaner Kirchen (biserica franciscanilor — Sf. Ioan), 4. Evang. Kirche (bis. evanghelică „Neagră”), 5. St. Martins oder Berg-Kirche (bis. din deal Sf. Martin), 6. Rathaus (Casa Sfatului), 7. Purzenthor (Poarta Porții), 8. Closterthor (Poarta Mănăstirii), 9. Wallachenthor (Poarta Valachilor), 10. Der Weisseturm (Turnul Alb), 11. Schwarzerthor (Turnul Negru), 12. Valachische Vorstadt (Suburbiul românesc-Scheiul), 13. Die Altstadt (Brașovul Vechi), 14. Blumen Ave (Poiana cu flori = Blumăna).

Și această gravură ne apare fantezistă, datorită faptului că artistul se străduiește să introducă cit mai multe obiective. Orașul apare ca o transformare a realității în sens mapamondic, — ex. deplasarea spațială a tuturor cartierelor orașului. Axa cartierului Schei este perpendiculară pe poalele Timpei, iar Cetățuia este luată din direcția nord-est și plasată în partea vestică. În schimb prezentarea orașului-cetate, este mai completă. Se vede bine teritoriul aproximativ pe care-l ocupa cetatea permițîn-

⁶⁸ I. A. Borbely a publicat gravura în *Erdely Muzeum*, 48, 1913, 12, p. 362. Un alt exemplar al gravurii se află la Muzeul de Istorie al Municipiului București (Inv. 11971/178), ajuns aici probabil din fondul vechi al Primăriei sau Pinacotecii (dimensiuni 72×34). Pe gravura aflată aici apare încălțitura probabil a artistului, care a desenat-o pentru multiplicare, Ayzagas; E. Hulea, Th. Streitfeld „Stampe din sec. XVIII privitoare la orașele Alba-Iulia și Sebeș”, în *Apulum* VI, 1967, p. 663.

du-ne să întregim în parte (servindu-nede și documente arhivistice și de rela-tările călătorilor străini), dezvoltarea urbanistică și ilustrarea sistemului de apărare ce luase contur definitiv în anul 1646.

Privind gravura, se observă că partea orașului numită „Cetate” era dezvoltată la începutul secolului al XVIII-lea, prezentînd chiar un puternic proces de urbanizare, determinat de faptul că pe atunci s-a ajuns la un mare grad de densitate a populației în cuprinsul zidurilor cetății. Orașul-cetate apare cu toate elementele tipice unui oraș medieval strimtorat de fortifica-țiile întinse pe o suprafață mică și de străzi înguste cu case înghesuite. Li-mitarea dezvoltării în suprafață a orașului din cauza zidurilor determină dezvoltarea lui pe verticală, adică îngustimea străzilor și supraetajarea clă-dirilor. Analiza gravurii dovedește persistența caracterului rural al clădirilor tip vagon și folosirea din motive economice a unor părți din vechile construcții, parterele care datează din secolul al XV-lea, folosite și în perioadele ulte-rioare. Deoarece loturile de case erau înguste, clădirile s-au retras în adin-cimea loturilor prin adăugirea treptată a unor încăperi, care serveau mai ales ca ateliere, depozite, șuri, grajduri și mai rar pentru locuințe. După cum se observă și pe gravură, aceste extinderi au depășit limita loturilor spre zidurile de apărare ale orașului. Casele, se observă foarte bine, sînt cu latura lor lungă la limita lotului și perpendicular la alinierea străzii.

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd se generalizează construcțiile cu două nivele, etajul apare ca o supraetajare, cu extindere și deasupra porții, pentru a mări suprafața locuibilă, așa cum apare și pe gravura noastră. Casele au gang de acces boltit, cu penetrații care la etaj formează corp comun cu fațada principală⁶⁹. Acest tip urban de casă cu regim închis la stradă a re-prezentat dezvoltarea firească a caselor de locuit și era tipul predominant din zona pe care o studiem.

Gravura dă și impresia de adîncime în redarea clădirilor și o privire asupra rețelei interioare a străzilor și Pietii. Principalele străzi păstrează și azi vechiul traseu: Platea Petri sau Platea Claustri în 1520, str. Mănăstirii, Vămii (azi str. 7 Noiembrie). Platea Portica în 1522, str. Porții, iar mai tîrziu de la tîrgul cailor pînă la str. M. Weiss, se numea a Căldărarilor (azi str. Republicii). Nova Platea în 1486 = Sf. Ioan cel Nou, str. Călugărițelor (după mănăstirea de aici = Nonnengasse) 1490, (azi str. Maiakovski), str. Michael Weiss (azi str. Armata Roșie), prin care se pătrunde în Prundul Rozelor (1523), azi Piața Enescu, și în str. Mănăstirii. Prundul Rozelor se întinde ca un mare loc viran pînă în str. Călugărițelor. Aci funcționează în 1573 marele han al orașului „La Coroana de Aur”. Mai apare Forum Equinum în 1527 = tîrgul cailor, azi str. Gh. Barițiu⁷⁰ etc. Primele două străzi (Mănăstirii și Porții) erau magistrale ale vechii cetăți, artere de penetrație dinspre Țara Birsei, ca atare fiind apte pentru desfășurarea unei activități comerciale. Din punct de vedere al funcției social-economice pe care o în-deplineau în cadrul vechii cetăți, aceste străzi aveau un pronunțat caracter

⁶⁹ Rolul gangului de acces fiind acela de a permite rebaterea porții mari de lemn, care asigură securitatea curții.

⁷⁰ G. Treiber, *Die Anfänge der Stadt Kronstadt*, în *Das Burzenland*, III, p. 32.

comercial, subordonând producția meșteșugărească. Presupunem că în unele străzi șirul de prăvălii era întrerupt de atelierele meșteșugărești, ex. de fierari și curelari în târgul de Cai⁷¹.

Din str. Porții, printr-o mică stradă, se ajunge în str. Nova Platea în 1475 = str. Spitalului (azi str. Postăvarului), unde locuiau cizmarii. Paralelă cu ea era Nigra Platea în 1479 = str. Neagră azi str. N. Bălcescu, paralelă la rindul ei cu Platea Castri în 1550 azi str. Castelului, locuită de frînghierii și postăvari. De la capătul str. Negre pornesc trei străzi mici. Una intra în târgul Boilor, azi str. Diaconul Coresi, alta în str. Hirscher azi str. Ciucaș, și alta în str. Corpus Cristi în 1491 = str. Valachilor în 1849, azi str. Poarta Schei. Această zonă era socotită mai puțin comercială, fiind ocupată mai mult de locuințele și atelierele meșteșugarilor⁷². Străzile pornesc din centru, mergînd paralel, aliniat, permițînd o bună circulație, deoarece tactica de luptă impunea cetății o rețea de străzi radiale care să ducă direct și rapid din centru (din piața unde se adunau trupele pentru a primi ordine) spre bastioanele de apărare de pe incinta fortificată. Rețeaua stradală apare astfel cu un caracter pronunțat urban, deosebindu-se de cea din suburbii. Totuși relieful terenului și necesitatea întăririi orașului au impus și unele trasee sinuoase⁷³.

Foarte asemănătoare ca stil și unghi de vedere cu lucrarea precedentă, este *gravura privind cetatea Brașovului datînd din anul 1735* (fig. 21). Probabil a fost executată înaintea gravurii lui Haas, servindu-i acestuia ca model.

Elementele comune ale celor două gravuri sînt detaliile privind orașul-cetate cu suburbiile. Le deosebesc doar cîteva amănunte. Pe cununa de frunze în care este înscrisă stema orașului, meduza este înlocuită cu o coroană, iar pe placarda din stînga scrie doar Cronstadt. Desenul a fost conceput ca anexă la harta Transilvaniei. Albumul cu harta se păstrează la secția de hărți a arhivei de război din Viena. Data terminării lucrării după însemnarea făcută pe copertă este 1735. Este o lucrare inginerescă ce a aparținut foarte probabil lui Friedrich Wschwadtnner și Iohann Eltner, care au lucrat și harta geografică a Olteniei (1721) cu marcarea locului mănăstirilor și localităților mai însemnate⁷⁴.

Cea mai veche formă arhitectonică cunoscută a bisericii Sf. Nicolae, apare pe pecetea acestia din sec. al XVI-lea și pe catastife din secolul XVIII (fig. 22 a, b, c.).

Pe *gravura bisericii Sf. Nicolae și a școlii românești din Scheii Brașovului secolul al XVIII-lea* (fig. 22), în prim plan avem o compoziție figurativă: o româncă în costum specific Scheiului, cu androc, laibăr scurt, la briu cordon cu pafte, iar capul acoperit cu tradiționalul ștergar de borangic.

În planul al doilea se vede biserica Sf. Nicolae, de forma unui dreptunghi cu mai multe turnuri, fără stîlpi și paraclisul nou Silueta întregului edificiu se încadrează armonios în peisajul înconjurător de unde domină întregul

⁷¹ Minerva Nistor, *Hanurile*, în *Monografia Țara Bîrsei*, vol. III, p. 144.

⁷² Erich Jekellius, *Kronstadt's Gassen und Plätze*, în *Das Burzenland*, III, p. 31–32; Th. Tartler, *op. cit.*, p. 22.

⁷³ P. Niedermayer, *op. cit.*, p. 144, 151.

⁷⁴ Un exemplar al gravurii se află la Biblioteca Acad. R.S.R. (Cabinetul Stampe), sub cota III, 2269 și a fost reproduș în lucrările lui Mihail Popescu, *op. cit.* alături de alte cetăți din Transilvania: Cohalm (Rupea), Făgăraș, Tg. Mureș (Tg. Secuilor) Sighișoara etc.

Schei. În stînga, clădirea școlii românești, pe două nivele (parter și etaj, adăugat în perioada anilor 1760—1761), formă pe care o păstrează și astăzi⁷⁵.

O cromohotografie a Brașovului este cea datînd din anul 1736 (fig. 23). Oameni simpli, surprinși în activitățile lor cotidiene, arînd pe terenul din fața celor două porți (Mănăstirii și Porții) ocupă prim-planul lucrării. Cetatea apare în planul al doilea și este privită de pe latura nord-estică⁷⁶. Apar cele două porți vechi de la capătul str. Mănăstirii și Porții, iar zidul între ele este marcat în formă de gard. Pe terenul din fața celor două porți trece o birjă; se mai văd soldați patrulind și un car cu fin.

Gravura Brașovului cu fortificațiile lui în 1750⁷⁷ (fig. 24) realizată după un desen de Joseph Teutsch, ne înfățișează orașul-cetate.

La rîndul său gravura Brașovul și fortificațiile lui în 1751 (fig. 25), apare ca ilustrație la o carte cu conținut religios.⁷⁸

Cartea cuprind eun nucleu de cîtece vechi și noi în număr de 807, precum și cîtece speciale pentru zilele de duminică. Prima pagină, împărțită în trei registre, cuprinde un simbol evreesc, un citat din apocalips (capitolul 15 vers 3) și gravura cetății Brașovului. În dreapta monograma redusă la inițialele A.W. Este o gravură în aramă.

Cetatea este privită de pe latura nord-estică și cuprinde doar zidul exterior cu porțile și bastioanele cunoscute, iar în interior clădirile și monumentele existente. (Casa Sfatului apare cu turnul cu vîrfurile ascuțite). Deasupra gravurii se află stema orașului dezvoltată, specifică barocului.

Gravura de față constituie un exemplar ce a circulat în această perioadă, servind ca model de inspirație pentru alte desene, ca acelea realizate pentru ediția din 1759 a aceleiași lucrări și pentru o miniatură în culori de pe o diplomă nobiliară, dată de împărăteasa Maria Theresa (1770) unui cetățean al Brașovului, Joseph Traugott Schobel⁷⁹ fost jude al orașului (1756-57), cînd s-a distins în combaterea epidemiei de ciumă. Frontispiciul diplomei este ornat color, cu teme alegorice, central stema Transilvaniei, iar alături miniatura cetății Brașovului. (fig. 26). Ceea ce deosebește cele două gravuri este mișcarea elementului viu, variat, ex. oameni mergînd la muncă pe terenul din afara cetății, prin fața porții Mănăstirii și Porții, iar stema este mult stilizată în comparație cu prima.

Opera „Brașovul în 1790” (fig. 27) a fost realizată după o gravură în aramă de Sig. Rosa, multiplicată pe certificate de calfă ale breslei fierarilor⁸⁰.

⁷⁵ Candid Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Schei Brașovului*, Brașov, 1943, p. 34, vol. I.

⁷⁶ Un exemplar se găsește la Muzeul de Artă Brașov, inv. nr. 510. Inscricția: Kronstadt zum Jahre 1736.

⁷⁷ Originalul se găsește la Arhiva Bisericii Negre, Brașov, executat probabil pe o margine de hartă. Stampa se află și în *Das Burzenland*, III, p. 108.

⁷⁸ *Geistreiches, Cronstadtisches Gesang-Buch*, Cronstadt, 1751, tipărită de Martino Fernolent, în tipografia lui Zeller (Se află în Biblioteca Muzeului Județean Brașov). Gravura este reprodusă în *Das Burzenland*, vol. III, p. 20, de Tontsch Hermann în *Die Honteruspresse* în 400 Jahren, Brașov, 1932.

⁷⁹ Diploma se află la Biblioteca Muzeului Județean Brașov.

⁸⁰ Reprodusă în *Das Burzenland*, III, fig. 109; Candid Mușlea, *op. cit.*, vol. I, p. 357 (reprodusă după originalul aflat în colecția de stampe a Muzeului Țării Bîrsei).

Spre deosebire de stampele anterioare, aici apare biserica romano-catolică (1776—1782), din str. Mănăstirii și biserica Sf. Treime (Grecească, — 1786—1789), din Tîrgul Cailor⁸¹.

Pe un certificat de calfă a breslei tîmplarilor din anul 1796, *apare o altă gravură a Brașovului* (fig. 28), după un model lucrat în aramă de Sig. Rosa⁸². Este cea mai completă gravură realizată pînă la acea dată, în care artistul se străduiește să cuprindă și obiectivele importante din suburbii: biserica Sf. Bartholomeu (sec. XIII)⁸³, biserica Sf. Nicolae (1495—1594), biserica evanghelică din cartierul Blumăna (1777)⁸⁴, biserica Sf. Adormire de pe str. Bisericii Române (1783), biserica evanghelică tip hală din Obervorstadt-Schei (1790—1797)⁸⁵ etc. Monumentul care apare în toată măreția lui este Cetățuia. Privită de pe latura nord-est și sud-vest, se desprind ușor fazele de construcție, acoperișul cu panta spre curtea interioară, cu turnul central și zidul înconjurător, cu bastioanele și arcada semicilindrică a intrării principale, dominată de turnul de secțiune dreptunghiulară cu barbacană și guri de păcură. În fundal apare Tîmpa, deasupra căreia stă un vultur cu aripile desfăcute, ce ține în cioc o panglică pe care sînt înscrise elemente caracteristice breslei tîmplarilor: compase, echere, ciocane, fierăstraie, burghiuri, iar în centru stema orașului.

Pe *gravura cetății Brașovului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, menționăm că nu apare biserica Sf. Treime (grecească, construită abia în 1786—1789, fig. 29)⁸⁶.

Desenul este executat de pe dealul Straja, avînd în prim-plan două săsoaice tinere în costume caracteristice fetelor pînă la majorat, cu rochii lungi, cu bortene pe cap, sub care atîrnă panglici de catifea neagră (zep) și alte brodate cu motive florale (galon).

În planul al doilea este cetatea, privită de pe latura nord-vestică cu turnuri și cu bastionul Graft. În depărtare se profilează Cetățuia și suburbiul Blumăna.

În ordine cronologică urmează o *gravură colorată tot din secolul XVIII-lea* care reprezintă o imagine a Pieții Sfatului cu complexul de clădiri înconjurător de pe latura sud-est⁸⁶ (fig. 30).

Pe gravură se remarcă în prim plan silueta unui cetățean al orașului, în portul săsesc de sărbătoare, cu mantaua albastră de postav, împodobită cu agrafe de argint, cu manșete de catifea roșie și șnururi. Pe cap are pălăria străveche triconică. Drept încălțăminte—cizme. În planul al doilea apare latura de nord-est a Casei Sfatului cu două uși în prezent înzidite, cu turnul ce se ridică pe o bază patrulateră treptată. Se mai remarcă, pe latura vestică,

⁸¹ Biserica Grecească, rev. „Țara Birsei”; Bartolomeu Baiulescu, *Monografia com. bisericilor greco-ortodoxe-române a Sf. Adormiri, din Cetatea Brașovului*, Brașov, 1898.

⁸² Reprodușă după originalul aflat în colecția de stampe a Muzeului Țării Birsei; *Das Burzenland*, III, fig. 110; Candid Mușulea, *op. cit.*, p. 358.

⁸³ E. Kuhlbrandt, *Die Kirchen und Burgen des Burzenlandes*, Kronstadt 1898, p. 93, 95; V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 108, 1014.

⁸⁴ *Das Burzenland*, II, p. 155, 156.

⁸⁵ Emil Micu, revista „Astra” anul II nr. 8 (15) VI, 1967.

⁸⁶ Un exemplar se află la Muzeul de Artă Brașov (inv. nr. 534). Are inscripția: Ein sächsischer Bürger aus dem 18 ten Jahrhundert Schnell del Lith. n.h. M.R. Tomo in Vien (un orașean sas din secolul XVIII — litografie tipărită de M. A. Tonis în Viena).

o anexă a clădirii pentru trăsurile pompierilor. Sugestiv redat este pavajul pieții cu piatră de gresie. Tîmpa, care formează fundalul, este abea schițată.

O lucrare inedită aflată în Biblioteca Muzeului Județean Brașov, este stampana „*Cetatea Brașovului în 1824*” (fig. 31)⁸⁷ ce prezintă cetatea de pe latura sud-vestică. Prim-planul lucrării îl formează o promenadă, în afara incintei cetății, lingă actualul teren al Clubului Olimpia și Liceul Sportiv), pe unde trec femei și bărbați în costume săsești: femeile sînt îmbrăcate în rochii lungi, croite după modele vechi (probabil din stofă gâlbuie), iar peste rochie tradiționala manta neagră încrețită. Una din femei poartă pe cap scufița neagră de catifea îmbrobodită în față, în jurul obrazului cu dantele late în formă de roze îndreptate în sus, iar alta este îmbrobodită cu tradiționalul vâl (probabil de culoare roșie).

Doi bărbați poartă mantaua (Mente) de pănură, cu guler scund, neindoit, cu clinurile și muchiile împodobite cu șnururi, iar pe piept cu agrafe de argint. Pe cap, unii au pălării străvechi, înalte de pîslă, cu panglici, iar alții cu obișnuita pălărie rotundă cu panglică neagră.

În planul al doilea, bastionul Țesătorilor apare în toată mărția lui, cu zidul cetății complet de la acest bastion pînă la poarta Ecaterinei. În depărtare, dealul Straja cu partea superioară Warthe și cu dealul Spirii cu cele două turnuri (turnul Negru și turnul Alb, primul cu acoperișul cu vîrf ascuțit). Pe Dealul Cetățuiei apare fortificația lui. Central, remarcăm Biserica Neagră și Casa Sfatului, dominînd orașul-cetate.

Este o litografie lucrată în „cretă”, în genul peisajului — vedută, gen practicat de tatăl artistului Adam Neuhauser. Jos în dreapta gravurii, apare iscălitura artistului: Fr. Neuhauser. La Muzeul de Artă din Brașov se mai păstrează o lucrare a lui Neuhauser (1822), executată după o gravură veche, probabil din secolul XVI, operă ce reprezintă în prim plan pe Apolonia Hirscher (soția judeului Lukas Hirscher), fondatoarea clădirii Casei Breslelor, clădirea apare foarte schițată în fundal (fig. 32).

Pentru gravura *Brașovul în 1825* (fig. 33), cetatea a fost privită pe latura nord-estică, desenul fiind executat după planuri dinainte de demolarea zidurilor. La muzeul de Artă a R.S.R., secția gravuri, unde se află un exemplar, figurează „anonim” orașul Brașov, 1815, unde apare biserica Sf. Treime din Schei,

⁸⁷ Originalul se păstrează la Muzeul Județean Brașov. Sub gravură inscripția: Ansicht von Cronstadt in Siebenbürgen. Fr. Neuhauser Sd. 1824 herausgegeben im K. K. priv. L. Institut in Hermannstadt /Vedere a Brașovului în Transilvania editat în Institutul privat imperial la Sibiu.

Fr. Neuhauser născut 1763 la Viena, decedat 1836 la Sibiu, unde se stabilește împreună cu tatăl și cei trei frați, aici vor deschide un atelier de litografie. Familia Neuhauser va avea rol important în dezvoltarea picturii laice transilvănene, introducînd peisajul și scena de gen. J. Frunzetti, Etapele evoluției peisajului în pictura românească pînă la Grigorescu, în Studii, și cercetări de Ist. Artei, București, 1961, p. 98.

Desenul Apoloniei Hirscher de la Muzeul de Artă Brașov, cu nr. inv. 1199, are inscripția: Apolonia des Kroner Richters Witwe Stifterin dieses Zunftgebäudes, das Originalgemälde befindet sich auf dem Rathause Cronstadts. (Apolonia, văduva judeului Lucas Hirscher din Brașov, ctitoră a casei breslelor. Originalul picturii se află la Casa Sfatului Brașov).

construită abea în 1824—1825⁸⁸. Sînt consemnate și suburbiile cu monumentele existente. În fundal, un peisaj muntos, iar deasupra Timpei, stema orașului, și doi vulturi ce țin un scut în care sînt înscrise cele șapte cetăți, încadrate de steaguri, puști, lănci, halebarde. Sub gravură sînt scrise de artist cu litere cursive 23 obiective, inclusiv Zwingerul țesătorilor de in, care nu apare pe celelalte gravuri.

Este o litografie lucrată în cretă, multiplicată pe certificatele de calfă ale breslei țesătorilor de in, procedeu frecvent întîlnit pentru popularizarea orașului în străinătate (de obicei la Nürnberg, unde mergeau calfele pentru specializare), obicei frecvent pentru a face cunoscută breasla dar și acest mare centru meșteșugăresc și comercial, cetatea Brașovului. Tot în acest scop erau gravate și obiectele care probabil erau pregătite pentru tirgurile mari ca cel de la Lipsca⁸⁹. În patrimoniul Muzeului Județean Brașov se păstrează două căni de cositor, una din 1688, avînd gravată pe ea turnul Porții Ecaterinei, și alta din 1790, avînd gravată Cetatea Brașovului (fig. 34, 35).

Stampa privind *Brașovul în 1829* (fig. 36)⁹⁰, este o copie fidelă a stampei din fig. 33, și anume un desen în peniță, colorat cu acuarele, fantezist, aflat în original la Muzeul Județean Brașov.

Pe stampă, în prim plan, sînt desenate cartierele Brașov-Vechi și Blumăna. În planul al doilea, cetatea este prezentată veridic, de pe latura nord-estică. Deasupra Timpei se află stema orașului, cu o pancardă pe care este scris: Kronstadt. Sub gravură sînt consemnate de artist, cu litere cursive, obiectivele mai importante (întîlnite și pe gravura anterioară), asupra cărora se concentrează atenția artistului, și iscălitura acestuia: pinxtt Georg Fuhrmann 1829 (a lucrat-o G. Fuhrmann). Interpretarea elementelor figurale și arhitectonice imprimă gravurii un aspect de ilustrație decorativă policromă.

Kro (Kronstadt) Brașov. 1. Rathaus (Casa Sfatului), 2. Closterthor (poarta Mănăstirii), 3. Catho. H. Peter Kirche (biserica catolică Sf. Petru), 4. Evang. Kirche (bis. ev.), 5. Purzenthor (Poarta Porții), 6. Franziscaner Kloster (mănăstirea Franciscanilor), 7. Schwarzes Thor (Poarta str. Negre), 8. Die grosse Kaserne (cazarma mare), 9. Zuchthaus (inchisoarea), 10. Wallachen Thor (Poarta Valachilor), 11. Evang. Kirche (biserica evanghelică), 12. Festung (Fortăreața = Cetățuia), 13. Wallachische Kirche (biserica românească Sf. Nicolae), 14. Ober Wall Kirche (biserica românească din

⁸⁸ Un exemplar se află la Muzeul de Artă R.S.R. (Cabinetul de stampe, secția gravuri, sub nr. inv. 18836); Vasile Sfetea. Monografia com. bisericesti române ortodoxe a Sf. Treime din Brașov, Tocile, Brașov, 1930, p. 85. Sub gravură inscripția tradusă din limba germană: Noi cinstiții staroști ai breslei țesătorilor de in din orașul liber regesc Brașov în marele principat al Transilvaniei atestăm prin aceasta că prezenta calfă pe nume... de la... născut... în vîrstă... de statură... cu părul... în anul... luna... săptămîna... a stat la noi în lucru și în decursul acestui timp s-a arătat credincios, harnic, pașnic și cinstit. A încercat să se comporte cumsecade cu cinstiții lui colegi de muncă din care cauză toți meșterii, care l-au învîțat și susnumitele calfe după trebuința muncii, a fost folosit ceea ce nu vom precupeți să arătăm documentar cînd va fi cazul sub semnătura numelui nostru și cu pecetea tipărită a breslei. Brașov. ziua... luna... Primul staroste... al doilea staroste... meșterul la care numita calfă a fost în lucru.

Sub gravură, sînt scrise cu litere cursive și 23 de obiective (monumente din oraș), inclusiv zwingerul țesătorilor de in, care nu apare pe celelalte gravuri.

⁸⁹ Octavian Nițu, *Brașov, orașul din valea Șcheilor*, vol. I, Brașov, 1968, cap. IV. Mss.

⁹⁰ Originalul se află la Muzeul Județean Brașov (Dimensiuni: 0,700×0,490 mm).

Schei), 15. Sct. Mart. Berg Kirche (biserica din deal Sf. Martin), 16. Sct. Barth. Kirche (biserica Sf. Bartolomeu) 17. Ungarische Kirche (biserica maghiară), 18. Anfang der Blum. Vorstadt (Început al suburbiei Blumăna), 19. Die Altstadt (Orașul Vechi = str. Lungă), 20. Wall Kirche (biserica românească), 21. Vall. Vorstadt (Suburbia română = Scheii Brașovului), 22. Kapellen od. Kays Berg (Timpa = Dealul Capelei), 23. Der zur Leinwand Wolle Zunft Zwinger (Zwingerul aparținând țesătorilor de pînă), 24. Das Lusthaus in der Allee (Chioșcul de pe alee).

Brașovul în prima jumătate a secolului al XIX-lea mai apare pe o stampă (fig. 37)⁹¹ în care orașul este privit de pe actuala stradă Eminescu. Are în prim plan o promenadă pe care trec persoane în costume de epocă și trei soldați cu armele pe umeri, în uniforme. Planul central îl ocupă orașul-cetate, cu monumentele cunoscute, iar sub gravură este consemnat: Kronstadt.

Aceasta este o litografie lucrată în peniță multiplicată, datată 1829. Un exemplar se află la cabinetul de stampe al Academiei R. S. R. din București, un altul la Biblioteca Brukenthal din Sibiu, întilnind-o și ca ilustrație la o carte de calfă a breslei arămarilor din 1827. Ambele datări credem că sînt greșite, deoarece apare pe gravură Poarta Nouă de la capătul străzii Mănăstirii, construită abia în 1838. Probabil gravura a fost ulterior anexată carnetului.

Brașovul în 1830 (fig. 38)⁹² este reprezentat de o stampă al cărei prim-plan îl constituie o scenă de sărbătoare: Scheieni călări trecînd prin fața porții Ecaterinei și porții Schei, aruncînd buzdugane, unii ducînd în miini cîte un brăduleț (semn simbolic), iar alții cîntînd din surle. Dansul călăreților derivă probabil din marșul junilor roșiori din Schei, ce mergeau spre Poarta Schei ocolind apoi Bastionul Țesătorilor (spre Timpa) numit „Poalele Dosului”, obicei ce-și are originea în acțiunea șcheienilor de la 1 octombrie 1600, cînd participaseră la asediul Brașovului⁹³.

Sub gravură iscălitura artistului: Franz Neuhauser.

O altă stampă din anul 1844 (fig. 39)⁹⁴ reprezintă Piața Prundului, cu complexul de clădiri din jur și biserica Sf. Nicolae. Prim-planul lucrării îl constituie scheience și scheieni stînd pe malul apei „Valea Prundului”, care curgea odată prin fața crucii, dar care a fost acoperită acum cincisprezece ani (adică prin 1931, după cum spune C. Mușlea în 1944)⁹⁵.

În planul al doilea apar clădirile cu parter în stilul caracteristic Scheilor Brașovului, de tip rural, autohton. Arhitectura fațadelor este simplă, cu ancadramele din tencuială la ferestre, iar acoperișurile înalte de șindrilă prevăzute cu lucarne ce reprezintă o ușoară evazare deasupra streășinilor. Porțile la unele case sînt arcuite, avînd gang de acces.

Conviețuirea sașilor cu populația autohtonă a dus la influență reciprocă și în arhitectura locuințelor, ca rezultat al interferențelor (ex. porțile arcuite).

⁹¹ Un exemplar la Biblioteca Acad. R.S.R. (Cabinetul de stampe), inv. nr. G.S.I/91, cota 1136; altul la Muzeul Brukenthal, Sibiu Wanderbuch — Kronstadt 1827. Cartea de meșter se află la Muzeul jud. Brașov.

⁹² Un exemplar la Muzeul de Artă Brașov (inv. nr. 674).

⁹³ Pavel Binder. *Contribuții privind domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *Revista de Istorie*, nr. 4, București, 1975, p. 596—597.

⁹⁴ Reprodusă de Candid Mușlea, *op. cit.*, vol. I, p. 126, după un desen din Muzeul Țării Bîrsei.

⁹⁵ Candid Mușlea, *op. cit.*, vol. II, p. 390.

În fundal apare biserica Sf. Nicolae cu cele două paraclise înălțate între anii 1733—1752 și cu turnul cu ceas după obiceiul epocii, instalat în 1753⁹⁶. Planul bisericii apare ca o reeditare a tipului muntenesc, peste care s-au suprapus peste secole elemente de stil gotic, Renaștere și baroc. Contrastul provenit din această sinteză apare pe gravură, unde se poate recunoaște o vădită influență bizantină (într-o serie de detalii).

În partea stângă apare clădirea școlii românești, refăcută în stil baroc în anii 1760—1761.

Una din cele mai cunoscute reprezentări vechi ale cetății este litografia lucrată în cretă, în atelierul lui Nic. Serelmei din Budapesta (1849), cu drept de autor pentru Clompe din Brașov⁹⁷ (fig. 40).

Cetatea este privită de pe latura nord-estică, unde apare poarta străzii Porții, poarta nouă a străzii Mănăstirii (construită în 1838 și demolată în 1896) și bastionul curelarilor, demolat în 1887. Prin actualul parc trece o birje, o căruță cu coviltir, trasă de șase cai, mai multe persoane în costume de epocă, plimbându-se, iar pe locul actualei clădiri a Casei Armatei, este figurat un șir de case mici.

În continuarea zidului apare orașul-cetate, iar în fundal se zărește Tîmpa, cu zidul cetății complet, dealul Straja cu cele două turnuri și părți din cartierul Schei, cu biserica Sf. Nicolae.

Brașovul anului 1848 este cunoscut și după o stampă care reprezintă *Piața Sfatului, realizată după un desen de Ed. Hüllverding* (fig. 41)⁹⁸.

Prim-planul lucrării îl ocupă latura sud-estică a Pieții Sfatului, cu șirul fructelor, bumbacului, dogarilor, cu tarabe cu mărfuri, birje, cărauși etc. În planul al doilea se remarcă clădirea în stil renescentist, așa cum a fost concepută în anul 1541, a Casei Negustorilor, Breslelor, cu planul clădirii ce se înscrie într-o formă dreptunghiulară, dezvoltată pe două nivele. Cele două pasaje din extremități sînt desființate prin reparațiile din 1775, iar cu ocazia restaurărilor din anii 1957—1962 înzidite, accesul în prezent făcîndu-se prin Piața Sfatului și prin str. Ciucaș. Fațada spre str. Ciucaș are la parter un portic cu arcade în plin cintru, susținut de stîlpi de secțiune pătrată, (porticul avînd dublă funcție, aceea comercială și de adăpost în timp de ploaie.) Se remarcă în desen și ancadramentele de piatră de pe fațada de est ca și ferestrele nivelului superior, accentuate prin profile de tencuială la partea superioară, care împreună cu profilele cornișei, sînt singurele elemente de decorație ale clădirii. Forma actuală a ferestrelor este cea primită

⁹⁶ Sterie Stînghe, *Istoria bisericii Scheii Brașovului*, Brașov, 1899; Ștefan Meteș, *Istoria bisericii române din Transilvania*, vol. I, Sibiu, 1935; Candid Mușlea, *op. cit.*, vol. I, p. 190; V. Vătășeanu, *op. cit.*, vol. 1, p. 570; P. Niedermayer, *op. cit.*, p. 161.

⁹⁷ Un exemplar se află la Muzeul Județean Brașov, este reproducă în *Das Burzenland III*, pl. 5; Ion Podea, *Monografia Județului Brașov*, I, Brașov, 1938, p. 283. O datează greșit 1859, deoarece apare poarta veche. Inscricția de sub gravură: gedr. in der lith. Kunstanstalt des Nic. Szerelmei in Pesth Sigenthum des P.T. Clompe (Este lucrată în atelierul de litografie a lui Nic. Serelmei din Pesta, cu drept de autor pentru Clompe din Brașov.); Szerelmei Miklos (1803—1875), pictor și litograf, stabilit la Budapesta în anul 1844.

⁹⁸ Un exemplar se află la Muzeul de Artă Brașov (inv. nr. 854); este reproducă în *Das Burzenland III*, pl. 72. Inscricție: Ansicht vom Marktplatz in Kronstadt in Siebenbürgen. Gez. nach der Natur v. Eduard Hüllverding, (Tipărită la Viena).

la restaurările din anul 1962. Acoperișul este prevăzut cu țiglă și lucarne pe toate fațadele încă din 1775, când învelitoarea inițială din șindrilă a fost înlocuită⁹⁹.

Multe din construcțiile reprezentate în desen există și astăzi. Astfel, clădirea adiacentă Casei Negustorilor (Piața 23 August nr. 14), apare în forma inițială, transformată apoi prin restaurările din 1962. Parterul care apare pe desen cu două ganguri de acces, unul făcînd legătura cu hala Casei Negustorilor care se păstrează și azi, iar al doilea făcînd legătura cu curtea acestei clădiri, în prezent transformat în vitrină pentru magazinul amenajat aici. La etaj geamurile cu obloane de pe gravură au fost înlocuite cu trei ferestre mari, moderne, adaptînd astfel arhitectura veche la cea contemporană, pentru necesitățile de confort. Acoperișul cu trei lucarne a rămas neschimbat.

Bine reliefată pe gravură este clădirea din Piața 23 August nr. 16 (colț cu str. Ciucaș) de pe latura sudică, denumită înainte Șirul Fructelor, atestată documentar încă din secolul al XVI-lea, unde a funcționat prima farmacie a orașului și a doua din țară. În spatele clădirii era o curte interioară cu grădină unde se cultivau plante medicinale pentru farmacie¹⁰⁰. Etajul și mansarda păstrează forma de pe gravură, primită la restaurările executate după incendiul din 1689. În schimb parterului i s-au adus cele mai multe transformări în decursul anilor, datorită modernizărilor concretizate prin deschideri și decoruri pentru magazinele nou create care au schimbat aspectul inițial. Se mai conservă stilpii porticului, iar încăperile subsolului și parterului mai păstrează sistemul de boltire și o pictură „in fresco”, azi foarte ștersă.

Continuînd cu descrierea clădirilor de pe latura estică, unde se distinge casa de la nr. 18. Se remarcă pe gravură un portic la parter, azi transformat și el complet. În schimb etajul păstrează încă forma inițială, de pe gravură.

Privită din aceeași poziție și foarte asemănătoare cu figura anterioară apare cetatea Brașovului într-un alt desen din 1849 (fig. 42).

Biserica Sf. Nicolae cu paraclisele văzute dinspre sud (după „Allgemeine Bauzeitung”) apare într-un desen din 1853¹⁰¹ (fig. 43).

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sînt cunoscute (și cele mai răspindite) gravurile desenate de Ludwig Rohbock, ca ilustrații la cele trei volume scrise de Johann Hunfalvy „*Ungaria și Transilvania reprezentate în imagini*”, apărute la Darmstadt și Budapesta în perioada 1856–1864¹⁰². Rohbock este cel care călătorește în Ungaria și Transilvania și desenează, iar gravorii care le gravează în aramă sînt diferiți. Volumele, împărțite în

⁹⁹ E. Greceanu și O. Velescu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁰⁰ G. Treiber, *Mitteilungen*.

¹⁰¹ Reprodusă de candid Mușlea, în *op. cit.*, vol. II, p. 178.

¹⁰² Johann Hunfalvy, s-a născut în 1820 la Nagyszalok (Ungaria), a funcționat ca prof de Geografie la Univ. din Budapesta, fiind considerat tatăl geografiei științifice maghiare. Moare în 1888 la Budapesta. Între lucrările sale importante este și „*Ungarn und Siebenbürgen in malerischen Originalansichten*”, 3 volume, apărute la Darmstadt și Budapesta în perioada 1856–1864, în care apar ilustrațiile lui Ludwig Rohbock. L. Rohbock s-a născut la Sulzbach în martie 1824. Își desfășoară activitatea la Nürnberg ca desenator, pictor de exterior și gravor, în metal pentru reproduceri. Moare la München în 1893, Hans Wollmer, *Allgemeines Lexikon der Bildkünstler*, Leipzig, 1934.

fascicule, cuprind 43 de planșe cu diferite cetăți și localități ca: Cetatea Bran, Făgăraș, Rupea, Rîșnov, printre care și Brașovul. Desenele lui Rohbock s-au multiplicat color, tot în același timp.

*Strada de Mijloc din Brașov*¹⁰³ (fig. 44) este reprezentată pe o gravură din anul 1860, fiind o porțiune ce nu se înscrie în perimetrul orașului-cetate. Desenul este executat de Rohbock, iar gravorul este I. Richter. Strada este străbătută de o apă, în prezent canalizată pe malul căreia, la umbra unor copaci, se odihnesc mai multe persoane. Caracteristice sînt casele cu porțile arcuite, specifice acestei suburbii, cum de altfel se mai întîlnesc și astăzi. Sus pe deal, (în planul al doilea,) este biserica Sf. Martin cu casa parohială (ridicată probabil pe locul sediului greavilor din Brașov, adică a feudalilor locali)¹⁰⁴. Pe deal se mai zărește latura nord-estică a cetății (castelul din curtea interioară). Este singura imagine cunoscută nouă a acestei laturi.

Din același an (1860) datează și gravura ce reprezintă *orașul văzut spre sud-vest* (din Schei), operă a desenatorului Rohbock și a gravorului Johann Poppel¹⁰⁵ (fig. 45).

Planul întii îl ocupă cartierul românesc Schei, apoi gimnaziul Andrei Șaguna, cetatea cu fortificațiile întinse la poalele Timpei și dealul Straja, iar pe fundal sînt reprezentate colinele Țării Birsei.

Gravura este reprodusă în lucrarea „*Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*”, fiind greșit datată în anii 1780–1790, deoarece în gravură apare Gimnaziul Andrei Șaguna, construit abia în anul 1850, iar în Monografia Județului Brașov este datată la începutul secolului al XIX-lea¹⁰⁶.

Brașovul în 1860, mai apare într-un desen executat tot de L. Rohbock și de gravorul I. Riegel, în care orașul este văzut de la poalele Timpei, unde (într-un peisaj liric cu pomi și multă verdeată) se plimbă mai multe persoane¹⁰⁷ (fig. 46).

În centrul gravurii apare: Piața Sfatului, biserica Neagră, biserica romano-catolică, iar în fundal suburbiile Brașov-Vechi cu biserica Sf. Martin, Blumăna și Cetățuia.

¹⁰³ Un exemplar se află la Biblioteca Academiei R.S.R. (Cabinetul de stampe), inv. nr. 38955; la Muzeul de Artă R.S.R. (Secția stampe, doc. nr. 4, inv. 11703 (color) gravor Johann Poppel, inv. nr. 18818, desenator I. Richter. Este reprodusă în *Alle Reisebilder aus dem Leben der Siebenbürger Sachsen*, München, 1971, p. 61.

Inscripția de sub gravură: Druck u. Verlag v. G. Lange in Darmstadt, L. Rohbock delt, Iohann Richter, Laufer es Stolp bizemanyaban Pesten. A apărut în editura lui G. G. Lange la Darmstadt, desenator L. Rohbock, sculptor I. Richter). Se află în păstrare la Laufer și Stolp din Budapesta. La Bibl. Acad. București, inv. 40782 se află o variantă colorată.

¹⁰⁴ P. Binder, în *Cumtăva*, vol. IV, op. cit., p. 63.

¹⁰⁵ Biblioteca Academiei (inv. 22859), Muzeul de Artă R.S.R. (inv. nr. doc. 4, 1170 (necolorată) și Doc. 4, inv. 18824 (colorată); Muzeul de Artă Brașov (inv. 534) aici apare desenator I. Richter. Inscriptia de sub gravură: L. Rohbock delt, Iohann Poppel — sculptor, Druck Verlag c. G. Lange in Darmstadt. Laufer e Stolp bizomanyaban Pesten. (Tipărită și editată la Darmstadt, desenator L. Rohbock, sculptor I. Poppel. Se află în păstrare la Laufer și Stolp din Budapesta).

¹⁰⁶ Candid Mușlea, op. cit., vol. I, p. 355 și Ion Poda, op. cit., p. 23.

¹⁰⁷ Biblioteca Academiei (inv. 38956); Muzeul de Artă R.S.R. doc. nr. 4, inv. 11705 (alb-negru) și doc. nr. 4, inv. 11704 (color); Biblioteca Brukenthal Sibiu, reprodusă în *Alle Reisebilder*, p. 65. Inscriptia: I. Rohbock delt., I. Riegel-sculptor, Druck Verlag v. G. Lang in Darmstadt. Laufer es Stolp bizomanyaban Pesten.

Stampa este reproducă într-un ghid¹⁰⁸, sub titlul „Așa arăta Brașovul odinioară” (stampă din secolul al XVIII-lea). Datarea este greșită deoarece apare pentru prima dată între oară ilustrațiile lui Rohbock, din lucrarea lui Hunfalv (sec. XIX).

Brașovul anului 1860, mai apare într-o stampă încadrat de un peisaj pastoral cu pomi, oameni, animale (capre) care pasc, redată într-o viziune sintetică dar realistă, operă a desenatorului L. Rohbock și a gravorului Johann Falkner, cu o porțiune din oraș: Casa Sfatului, Biserica Neagră, Cetățuia, privite de pe dealul Straja. În fundal, Timpa (fig. 47)¹⁰⁹. Gravura este reproducă în Monografia Județului Brașov, amintită mai jos, greșit datată veacul al XVIII-lea, deoarece apare pentru prima dată între ilustrațiile lui Rohbock.

Stampa *Piața Prundului în 1864*, desenată de L. Rohbock și gravată de G. M. Kurz¹¹⁰ (fig. 48), aduce în prim-plan Valea Prundului, pe marginea căreia stau femei cu cofe, un sacagiu, figuri ale oamenilor simpli, obișnuiți. Piața Prundului este înconjurată de clădirile vechi, unele în prezent înlocuite, ca aceea de pe locul actualei clădiri nr. 1 (a Protopopiatului).

Apare casa Cepescu în stilul tradițional scheian, cu arhitectură simplă la stradă, cu obloane la geamuri și acoperiș de șindrilă. În continuare casa Barac (în prezent Arhiva și birourile Muzeului Culturii Românești din Scheii Brașovului), iar alături o clădire azi dispărută. În fundal, biserica Sf. Nicolae, cu paraclisele și cele patru turnulețe legate cu lanțuri de crucea din virful turnului mare, implantat în mijlocul pătrat. În stînga, școala românească, abia schițată¹¹¹.

*Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului (sec. XIX)*¹¹² este un desen în creion de Teodor Glatz. Piața Prundului, cu poarta cea veche de la curtea bisericii, cu sfinții zugrăviți pe ea. Alături, o măcelărie.

În curte se conturează biserica Sf. Nicolae văzută dinspre nord-vest, de plan tronconic cu cele două paraclise construite în secolul al XVIII-lea.

Litografia (fig. 49) ne reprezintă clădirea Gimnaziului Andrei Șaguna după proiectul și desenul întocmit de arhitectul Ștefan Emilian în anul 1850.

Clădirea în stil clasicist desfășurată în plan după forma unui dreptunghi pe două nivele, ocupă partea centrală, constituind punctul de greutate al stampeii. În partea stîngă apar clădirile vechi de pe actuala stradă 30 Decembrie¹¹³.

¹⁰⁸ Brașov, Mic îndreptar turistic, Brașov, 1963, p. 9.

¹⁰⁹ Biblioteca Academiei (inv. 22861); Reprodusă în *Alle Reisebilder* p. 56. Inscriptia: L. Rohbock del., I. Falkner-sculptor. Druck Verlag v. G.G. Lange in Darmstadt. Laufer es Stolp bizomanyaban Pesten. Reprodusă în *Alle Reisebilder*, p. 56.

Gravorul Falkner Johann Friderich 1828–1866 Nürnberg.

¹¹⁰ Biblioteca Academiei (inv. 3897). Inscriptia: L. Rohbock del., G. M. Kurz-sculptor. Druck Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt.

¹¹¹ Reprodusă de Ion Mușlea, *op. cit.*, vol. I, p. 101 (extrasă din *Ungarn und Stebenbürgen*, Darmstadt, 1864, II-te Abteilung Siebenbürgen).

¹¹² Originalul la Muzeul de Artă Brașov (inv. 492).

¹¹³ Arhivele Statului Brașov, Colecția de vederi din Brașov și împrejurimi 1434/C 366, nr. 24. Inscriptia: Ged. bei A. Leykun in Wien. Entworfen und gez. Stef. Emilian Kertesz (proiectat și desenat de Stef. Emilian Kertesz).

Edificiul Scolii resaritene romanesc centrale din Brașov.

*Cetatea Brașovului este reprezentată în anul 1872*¹¹⁴ (fig. 50) privită de pe latura nord-estică, avînd în prim-plan terenul din față cu traseele ce duceau spre Brașov-Vechi și Blumăna. Prin poarta nouă de la capătul străzii Mănăstirii se pătrunde în cetate. Este o vedere litografiată, executată de Johann Gött după o fotografie de Carl Bömches, și apare ca ilustrație la un calendar din 1872¹¹⁵.

Un desen ilustrează *Turnul Porții străzii Negre* (fig. 51)¹¹⁶. Deasupra gîngului de acces se înalță turnul porții deschise aici, cu vîrf acoperișului ascuțit, demolat în anul 1873. Desenul este executat de Joseph Teutsch, din interiorul străzii.

Biserica Neagră, după un desen de O. I. Fritz (fig. 52)¹¹⁷ este executat de pe dealul Straja. Apar fortificațiile de pe această latură: turnuri, bastioane, iar în depărtare biserica, situată într-o piață cu perspectiva închisă spre sud de case care iau mult din măreția acestei construcții și, totodată, barează brusc perspectiva pieții. Impunătoarea construcție domină prin proporții întreaga arhitectură a orașului vechi simbol a puterii economice al orașului.

Brașovul în 1873 (fig. 53)¹¹⁸ este un desen executat de Ian. Greguss, ca ilustrație la lucrarea lui Orbán Balázs „*Descrierea Țării Secuilor*” din punct de vedere, arheologic, geografic și etnografic¹¹⁹.

Cetatea Brașov este privită de pe latura nord-estică, în fața căreia stau căruțe cu coviltir, cai la pascut, iar în fața porții străzii Mănăstirii se află un chioșc. Zidul de pe această latură, puțin schițat, dă impresia de gard. În spatele zidului se întinde orașul-cetate, cu monumentele cunoscute, iar în fundal fortificațiile de pe dealul Straja și Timpa.

Liceul Andrei Șaguna, mai păstrează o reprezentare din anul 1873, executată de Ian. Greguss, gravor Morelli (fig. 54)¹²⁰. Apare din perspectiva actualei străzi 30 Decembrie, cu case vechi, azi dispărute. Pe stradă trec spre Schei căruțe încărcate și diverse persoane.

Și *Poarta Ecaterinei* apare pe un desen executat de Ian. Greguss în anul 1873 (fig. 55). Prin fața porții trec trei persoane în costume de epocă, iar mai distanțată se află poarta Schei cu o singură intrare pentru pietoni (în prezent sînt două). În continuare apare zidul complet pînă la Bastionul Țesătorilor (zid azi dispărut)¹²¹.

¹¹⁴ Un exemplar în Muzeul de Artă Brașov (inv. 493).

¹¹⁵ Apare într-un calendar din 1872, aflat în Muzeul Județean Brașov, sub titlu „*Sächsischer Hausfreund. Ein Kalender für Siebenbürgen zur Unterhaltung und Belehrung auf das Jahr 1872*, Kronstadt, Verlag Gött Sohn Heinrich (Prietenul casei sasești. Un calendar pentru Transilvania, pentru petrecere și instruire). Inscriptia: Lith. & Druck v. Ioh. Gött & Sohn Heinrich in Kronstadt Nach d. Photographie des Carl Bömches (Litografie și tipar de Ioh. Gött și fiul Heinrich, Brașov, executată după o fotografie de Carl Bömches).

Un exemplar la Muzeul de Artă Brașov, inv. 493.

¹¹⁶ Un exemplar se află la Muzeul de Artă Brașov (inv. 905). Reprodușă de Emil Sigerus în *Aus Alter Zeit*, Sibiu 1904; *Das Burzenland*, vol. III, pl. 15.

¹¹⁷ *Das Burzenland*, vol. III, pl. 55.

¹¹⁸ Ian Greguss (1837–1892).

¹¹⁹ Reprodușă în lucrarea lui Orbán Balázs, *A Szekelyföld leirasa, történelmi, regeszteli, természetrajzi s neptsmei szemponbol*, Budapest, 1873, Barczasag, p. 1.

¹²⁰ Reprodușă de Orbán Balázs, *op. cit.*, vol. VI, p. 302.

¹²¹ Orbán Balázs, *op. cit.*, vol. VI, p. 307. Originalul la Biblioteca Academiei R.S.R., inv. 8613.

Din același an, 1873, se păstrează un desen al Bisericii Negre (fig. 56)¹²², executat de Ian Greguss, din perspectiva dealului Straja. În desen apar clădiri de pe această latură, iar în depărtare se zărește turnul bisericii, executat în stil baroc, al cărui acoperiș a suferit modificări radicale.

La fel apare galeria sculptată, cu patru lobi ajurați (care înainte de incendiul din 1689 era liberă), ce înconjoară biserica la limita cornișei. O cornișă cu profile puțin pronunțate, tăiate în blocuri masive de piatră, implinește în mod fericit arhitectura ansamblului. Impresionează plăcut ritmica arcadelor suprainălțate, motivele decorative fitomorfe și dantelăria contraforturilor, care desăvîrșesc frumusețea clădirii. Alături de armonia proporțiilor și de frumusețea linilor ce imprimă o eleganță deosebită construcției, este demn de menționat coronamentul cu fiale ascuțite, specific goticului. El marchează verticalitatea, conferă clădirii tendința de înălțime, iluzia „ruperii” de lumea pămîntească.

Arhitectura exterioară, bine păstrată în stilul inițial din secolele XV—XVI, excelează prin ornamentația gotică deosebit de bogată și îngrijit lucrată, cu ornamente filigranate în piatră. Corul, terminat la începutul secolului al XV-lea, se remarcă și el în partea în care mărginește altarul spre exterior unde se distinge amprenta goticului matur, iar la fațada apuseană goticul tirziu. Se distinge și sacristia dinspre nord, mărită cu două travee încă din prima parte a secolului al XVI-lea. Contraforturile zvelte ale absidei, bogat ornamentate cu figuri și fiale, împrejmuiesc altarul, susținând statui așezate sub frumoase baldachine conținute cu arcade¹²³.

Casa Sfatului a fost obiectul unui desen executat de Bicsérđi în anul 1873 (fig. 57)¹²⁴. Clădirea cu două intrări (în prezent cu trei), cu loggia pe patru travee în stilul Renașterii, dominată de frontonul baroc, ridicat între anii 1770—1774, cînd clădirea primește aspectul de azi, este înconjurată de căruțe, tarabe și diverse persoane în costume de epocă.

Biserica Sf. Bartolomeu apare pe un desen din același an (1873), executat de Bicsérđi (fig. 58)¹²⁵. Edificiul este văzut din fața gării vechi-Bartolomeu, pe unde trec căruțe, oameni etc. Se remarcă latura nord-estică a bisericii, o manifestare a stilului gotic timpuriu de tip cistercian, și complexitatea dispozitivelor de apărare care îi dublează valoarea arhitecturală. Contraforturi puternice, care nu ajung la cornișe, susțin bolțile laterale prevăzute cu ferestre mici în arcuri frînte, întregind ansamblul prin simplitatea și proporțiile lor. Turnul, ridicat în 1842, înălțat în locul celui prăbușit, apare și el pe gravură¹²⁶. Fortificațiile din jurul bisericii își găsesc explicația prin importanța strategică a amplasamentului în plin șes, iar casele de piatră

¹²² Orban Balazs, *op. cit.*, vol. VI, p. 313. Originalul la Biblioteca Academiei R.S.R., inv. 8937.

¹²³ Avariile pe care timpul le-a adus acestor statui, executate din piatră silicoasă, ușor friabilă, a impus înlocuirea lor, în anii 1937—1944 cu copii; originalele se păstrează în lapidarul bisericii.

¹²⁴ Orban Balazs, *op. cit.*, vol. VI, p. 314.

¹²⁵ Orban Balazs, *op. cit.*, vol. VI, p. 331. Originalul la Biblioteca Academiei R.S.R., inv. 9002.

¹²⁶ Eduard Mores, *Die Pfarrkirche von St. Bartholomae*, în *Das Burzenland*, vol. III, p. 121.

ale localnicilor din apropiere, agricultori și meșteșugari, ridicate în stilul țărănesc, serveau și ele ca punct de apărare chiar și după dezvoltarea așezării de la poalele Timpei.

Piața Prundului cu biserica Sf. Nicolae este un desen executat de Ian. Greguss, ce datează din anul 1873 (fig. 59)¹²⁷.

În prim-plan Piața Prundului din vechiul și arhaicul Schei cu tarabe de măcelărie cu carne atârnată, casa Barac, Cepescu; iar în planul al doilea se distinge ușor silueta bisericii, care impresionează prin monumentalitate și prin însușirea de a încheia într-o sinteză stiluri și tradiții diferite.

Bastionul Curelarilor este reprezentat în anul 1873 (fig. 60) în prim-planul unei stampe de Wilhelm Kamner, după un desen de Ian. Greguss¹²⁸.

Bastionul apare cu originala formă de potcoavă ce flanchează colțul nord-estic al cetății, depășind mult zidul exterior și cu o porțiune de zid pînă la poarta străzii Mănăstirii. În fundal casele de la poalele dealului Cetățuiei cu fortificația din vîrf, Cetățuia.

Stampa este greșit datată (secolul XVIII), în Monografia județului Brașov, amintită mai sus, deoarece este opera lui Ian. Greguss (1837—1892).

Latura nord-estică a cetății Brașovului este redată după o acuarelă de Wilhelm Kamner (1832—1911, fig. 61).

De la reprezentarea fantezistă s-a trecut la una realistă, bazată pe planuri dinaintea marelui incendiu din 1689. În prim-plan, compoziții din viața cotidiană; oameni obișnuïți mergînd la muncă pe terenul din afara cetății sau la plimbare.

Planul al doilea îl ocupă cetatea, redată fiind doar o porțiune din latura nord-estică, începînd cu bastionul Curelarilor, apoi poarta veche a străzii Mănăstirii (demolată în 1836), ieșită mult în afara incintei propriu-zise. Spre interior se remarcă turnul porții interioare (inițiale), încadrat în prima incintă și zwingurul. În continuare, bastionul aurarilor (care și el iese în afara zidului). Poarta străzii Porții nu mai intră în cîmpul vizual al artistului, aceasta făcînd obiectul unei alte gravuri semnată tot de Kamner.

În spatele zidului se desfășoară orașul propriu-zis. Printre clădirile obișnuite ale cetății se înalță marile edificii, printre care și Casa Sfatului. Este singura stampă a acestei clădiri, în care turnul central apare încadrat de cele patru turnulețe.

În depărtare se vede dealul Straja cu turnul Negru, avînd acoperișul cu vîrf ascuțit, iar în fundal, din cauza dimensiunilor reduse, se distinge mai greu suburbia Orașului de Sus (Schei).

Stampa este greșit datată (1784) în Monografia Județului Brașov, deoarece este opera artistului W. Kamner¹²⁹.

O altă aquarelă a lui W. Kamner cuprinde *zidul nord-estic cu bastionul și turnul porții străzii Porții cu terenul din față* (fig. 62). Se remarcă bastionul porții, de formă semicirculară, prevăzut cu guri de tragere și de păcură și

¹²⁷ Orban B a l a z s, *op. cit.*, vol. VI, p. 346.

¹²⁸ Wilhelm Kamner (1832—1911), profesor de desen la Gimnaziul Honterus, Brașov. Desenul reproduș de Orban B a l a z s, *op. cit.*, vol. VI, p. 330.

¹²⁹ Ion P o d e a, *op. cit.*

turnul porții exterioare. Alături de intrarea pentru vehicule este intrarea pentru pietoni, iar la o distanță oarecare în interior, apare turnul porții, demolat odată cu poarta în anul 1852.

În spatele zidului se disting acoperișurile caselor care se întind pînă sub zidul de sub Timpa.

Ambele stampe sînt asemănătoare altor două (fig. 63, 64), opere ale unui artist necunoscut executate după planuri vechi¹³⁰.

Casa Sfatului și complexul de clădiri de pe latura sud-estică a pieții (fig. 65)¹³¹, apare într-o litografie lucrată în cretă, la sfîrșitul secolului al XIX-lea semnată de sibianul F. A. R. Krabs, nedatată. A fost expusă probabil la expoziția artistului organizată la Sibiu în anul 1887.

În prim-plan apar aspecte din tîrgul Inului, iar în plan central clădirea Casei Sfatului privită de pe latura vestică a pieții. Tot pe această latură a clădirii este anexată o hală la adăpostul căreia se văd trăsurile pompierilor, fiind sediul acestora, iar la extremități gheretele cu paza militară. De aceeași parte turnul Casei Sfatului, pe balconul de la nivelul al doilea, se făcea supravegherea în vederea prevenirii incendiilor în oraș. Tot pentru acest motiv și pe balconul clădirii era strajă permanentă.

Fundalul îl formează clădirile de pe latura estică și cîteva clădiri de pe latura sud-vestică, colț cu Tîrgul Cailor, de unde se vede venind o chervana cu coviltir, trasă de șase cai (căruță pentru transportul de poveri mari, specifică Brașovului)¹³².

O altă lucrare a lui Krabs, reprezintă *Brașovul la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, (fig. 66). În această litografie, artistul încearcă să cuprindă toate obiectivele cunoscute de noi, chiar dacă amplasarea unora nu corespunde (ex. Cetățuia este plasată în apropierea turnului Alb și Negru, iar restul turnurilor și bastioanelor sînt scunde în raport cu celelalte clădiri)¹³³.

Reprezentările privind: Piața Sfatului, Cetățuia, Biserica Neagră, Piața Prundului și panorama orașului Brașov, sînt desene aquarelate, opere ale aceluiași artist, Raidl, de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (fig. 67, 68, 69, 70, 71).¹³⁴

La fel, reprezentările privind: Biserica Neagră, Poarta Ecaterinei, Casa Sfatului, biserica Sf. Bartolomeu, Poarta străzii 7 Noiembrie, sînt desenate de Gh. Hary și gravate de G. F. Morelli, tot la sfîrșitul secolului al XIX-lea (fig. 72, 73, 74, 75, 76)¹³⁵.

¹³⁰ Reprodusă în *Das Burzenland*, vol. III, pl. 13.

¹³¹ Inscricția de pe gravură: Das Rathaus mit der Hauptwache in Cronstadt. Dr. F. A. R. Krabs W. H. Thierry'sche Buchhandlung in Hermannstadt. Robert Krabs n. 1817 Leipzig m. 1884 Sibiu. În 1836 se stabilește la Sibiu unde deschide o litografie. Este un grafician influențat de romanticii germani K. G. Garus, Ludwig Richter. Un exemplar se află la Biblioteca Academiei R.S.R. (inv. 28783), un alt exemplar la Muzeul Județean Brașov (inv. 495) a făcut parte din colecția Hans Hermann-Sibiu.

¹³² Octavian Nițu, *op. cit.*, p. 250.

¹³³ Un exemplar se află la Biblioteca Academiei (inv. 28783), un alt exemplar la Muzeul de Artă Brașov (inv. 494).

Inscricție: Cronstadt, dr. T. A. Krabs W. H. Thierry'sche Buchhandlung in Hermannstadt.

¹³⁴ Sînt reproduse în albumul, *Kronstadt Verlag der Buchhandlung Hiemesch*, Brașov, 1900.

¹³⁵ Reproduse în albumul, *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie*, în *Wort und Bild*, Viena, 1902, vol. VI, p. 76, 376, 378, 372.

În ultima parte a lucrării, întrucît gravurile prezentau aceleași monumente ale orașului la care ne-am referit anterior, am procedat la o tratare mai puțin detaliată.

Încercarea de a pune în valoare, adunate la un loc, aceste documente (cartografice și iconografice referitoare la Brașov, unele integrate între valorile naționale) a fost dificilă întrucît sursele de informație sînt dispersate în arhive, muzee, biblioteci etc., iar cele existente în arhive străine nu ne-au fost, în întregime, accesibile. La altele am făcut doar referiri indirecte, ajutați fiind de replici contemporane.

O altă greutate a constituit-o cercetarea urbanistică, datorită faptului că orașul, ca organism viu, aflat într-o permanentă transformare, a păstrat puține elemente constructive sau decorative, deoarece unele din clădiri au dispărut, iar pentru unele din ele nu se cunoaște cu precizie nici măcar locul unde au existat, fiind distruse de diferitele calamități (cutremure, incendii), care s-au abatut asupra orașului, iar unele au fost sistematic demolate. De asemenea, multiplele modificări intervenite pe parcurs, îndeosebi la fațadele clădirilor, datorită modernizării parterelor (prin deschideri și decoruri pentru magazinele nou create), au schimbat mult aspectul inițial al acestora. Majoritatea clădirilor schimbîndu-și adesea înfățișarea și proprietarii, odată cu aceasta uneori și denumirea, aceeași clădire apare în epoci diferite sub diverse nume. Imaginea stilistică, arhitecturală a zonelor studiate în lucrare, este destul de eterogenă, stilurile istorice alternează cu cele istorizante, ceea ce asigură unitatea arhitecturală a ansamblului și a creat atmosfera specifică, pitorească. Fațadele clădirilor de o proveniență mai recentă, într-o diversitate de stiluri (barocul tîrziu, clasicismul, eclectismul etc.), ascund în spatele lor clădiri medievale ex. clădirea din strada Gh. Barițiu nr. 4, unde în dosul unei fațade de renaștere se ascunde o clădire medievală). Menționăm însă, că ceea ce nu s-a schimbat pînă astăzi, este structura urbanistică a centrului istoric al orașului și aspectul său medieval.

Numărul mare de gravuri la care ne-am referit, dovedește că Brașovul, centru economic notoriu, a stat de-a lungul secolelor XVI—XIX (inclusiv), nu numai în atenția istoricilor, ci și în aceea a diferiților artiști plastici. Datorită lucrărilor acestora, de o certă valoare artistică și documentară (cu tot caracterul citeodată fantezist al unora dintre ele), avem astăzi o imagine asupra evoluției orașului pentru o perioadă lungă, referindu-ne, bineînțeles, la secolele amintite (XVI—XIX).

BRAȘOV (KRONSTADT) IN DEN CARTOGRAPHISCHEN UND IKONOGRAPHISCHEN QUELLEN

 (Zusammenfassung)

Die Arbeit ist eine auf graphische Darstellungen gegründete Synthese der urbanistischen Entwicklung von Brașov (Kronstadt), die als besondere Kategorie von Dokumenten ausgewertet werden.

Aus den verschiedenen Darstellungen wurden die baugeschichtlich wichtigen kartographischen und Bildwidergaben ausgewählt, die die Strassenzüge, Baustile und besonders die Befestigungen zeigen. Die älteste kartographische Erwähnung von Brașov (Kronstadt) befindet sich im Atlas von N. Cusanus (Rom 1507), wo neben den Karten von Ptolemäus auch 27 neue Karten gedruckt wurden. In der Karte von Mitteleuropa erscheint auch „Brassco“ (Brașov — Kronstadt).

Weiter werden die Kartenwerke von Johannes Honterus und Georg Reichersdorffer angeführt. Sie stellen einen realen Fortschritt in der allgemeinen Kartographie dar, da sie lokale Informationen in Umlauf brachten. Die „Chorographia Transsilvaniae“ von Honterus (Basel 1532) wurde 200 Jahre lang bei der Anfertigung neuer Landkarten von Siebenbürgen verwendet.

Das grosse wirtschaftliche, politische und Kulturzentrum Brașov (Kronstadt) erscheint auf allen Landkarten Siebenbürgens, beginnend mit dem 16. Jahrhundert, unter den verschiedensten Bezeichnungen: Brasso, Corona, Cronstadt, Stefanopolis, Cernopolis, Crunnen, Braseiov, Brassov, Coronel, Brassou usw. Die Stadt kommt vor auf der Karte von Gastaldo (1548), in der Kosmographie von Sebastian Münster (1544), auf der Siebenbürgenkarte des Sambucus (1566), auf der Ungarnkarte des Mathias Cinhius (1567), auf der Landkarte des Wolfgang Lazius (1570), auf derjenigen von Jacob Gastaldo (1584) sowie in dem Atlas von Mercator, einer Sammlung aller kartographischen Arbeiten des Mittelalters und der Renaissance.

Als graphische Darstellungen werden auch die Stadtpläne betrachtet. Unter diesen wird besonders auf den Plan „Pianta di Kronstadt“ eingegangen, der am linken Rand der Landkarte „Mappa de la Transilvania“ (1699) erscheint, die von Giovanni Morando Visconti ausgearbeitet wurde.

Unter den Bilddarstellungen werden anfangs die ersten Phantasiebilder von Brașov (Kronstadt) beschrieben, ein Stich des Graveurs Jacob Schollenberger (Nürnberg 1666) und einer von Jacobus Harrewijn (Antwerpen 1688). Beide Stiche wurden trotz ihres phantastischen Charakters weit verbreitet, da sie die ersten Bilddarstellungen sind, die bis heute über die

Stadt Brașov (Kronstadt) aus der Zeit vor dem grossen Brand vom 21. April 1689 bekannt sind, der den gotischen und Renaissanceaspekt der schönen Stadt zum grössten Teil vernichtete.

Im 18. und 19. Jahrhundert mehren sich die Bilddarstellungen von Brașov (Kronstadt) — es sind über 50. Einige wurden von fremden Künstlern, von österreichischen Genieoffizieren, angefertigt, um für topographische Arbeiten zu dienen, andere erscheinen als Illustrationen auf Büchern oder auf Adelsdiplomen, andere sind Metallstiche einiger heimischer Künstler, und wurden auf den Gesellenbriefen vervielfältigt. Diese Briefe dienten den Gesellen als Ausweis, wenn sie nach Handwerksbrauch in die Fremde zogen, um sich zu spezialisieren.

In der Arbeit wird darauf hingewiesen, dass die Graveure Handwerker oder Künstler waren, die sich in ihren Bildern oft nur auf ihre Vorstellungskraft gründeten, oder später ältere Bilder kopierten und malerische Aspekte berücksichtigten. Trotz dieser Unvollkommenheiten bilden diese Bilder neben den Landkarten und Stadtplänen ikonographische Quellen von dokumentarischem Wert für die Baugeschichte von Brașov (Kronstadt). Sie bieten auch ein wertvolles Quellenmaterial für demographische Studien, für die Entwicklung der Werkzeuge, der Trachten, der Kunst und der Graphik. Die volkswissenschaftliche, ikonographische Bedeutung dieser Bilder ist offensichtlich.

Verzeichnis der Abbildungen

- Abb. 1 Ausschnitt aus der Karte von Nicolaus Germanus, die 1507 in Rom gedruckt wurde mit der Bezeichnung „Brassco“ für Braşov (Kronstadt)
- Abb. 2 Die im Jahre 1513 neu aufgelegte Landkarte von Nicolaus Germanus mit der Bezeichnung „Brasco“ für Braşov (Kronstadt).
- Abb. 3 Ausschnitt aus der ersten Landkarte von Siebenbürgen „Corographia Transsilvaniae“ von Johannes Honterus (Basel 1532), mit der Benennung „Corona“ für Braşov (Kronstadt).
- Abb. 4 Ausschnitt aus der Dazienkarte aus den „Rudimenta Cosmographica“ von Johannes Honterus, Kronstadt, 1542, mit der Benennung „Corona“ für Braşov (Kronstadt).
- Abb. 5 Miniatur aus der Kosmographie von Sebastian Münster, Basel, 1544, mit einer Ansicht von Braşov (Kronstadt).
- Abb. 6 Ausschnitt aus der Siebenbürgenkarte in der Kosmographie von Sebastian Münster Basel, 1544, mit den Benennungen: Cronstat, Cronenstat.
- Abb. 7 Ausschnitt aus der Siebenbürgenkarte des Hermannstädters Georgius Reichersdorffer (1550), mit den Benennungen: Corona, Stephanopolis, Cronstatt, Braso.
- Abb. 8 Ausschnitt aus der „Corographia Moldaviae“ von G. Reichersdorffer, mit der Benennung Brassowa.
- Abb. 9 Ausschnitt aus der Siebenbürgenkarte des Johannes Sambucus, Wien, 1566, mit den Benennungen: Corona, Stephanopolis, Cronstatt, Braso für Braşov (Kronstadt).
- Abb. 10 Ausschnitt aus der Karte von Ungarn des Matthias Cintius, Nürnberg, 1567, mit den Benennungen: Corona, Cronstat für Braşov (Kronstadt).
- Abb. 11 Ausschnitt aus der Landkarte des Wolfgang Lazius „Hungariae descriptio“ (1570), mit dem Ortsnamen Cronstatt.
- Abb. 12 Die Karte von Jacobo Castaldo 1584, und ein Ausschnitt mit der Ortsbezeichnung „Corona“.
- Abb. 13 Plan von Braşov (Kronstadt) „Pianta di Kronstadt“ von der Landkarte „Mappa de la Transilvania“, ausgearbeitet von Giovanni Morando Visconti, Sibiu (Hermannstadt), 1699.
- Abb. 14 Titel der Landkarte „Mappa de la Transilvania“, gezeichnet vom Kronstädter Goldschmied Stefan Welzer und gestochen in Sibiu (Hermannstadt) im Jahre 1699 von Conrad Predtschneider aus Nürnberg.
- Abb. 15 Ausschnitt mit der Martinsberger Kapelle auf dem Bild des Kronstädter Malers Gregorius Pictor (1535).
- Abb. 16 Modell der Inneren Stadt von Kronstadt, angefertigt von Friedrich Hermann, nach älteren Plänen, im Jahre 1896.

- Abb. 17 Die älteste Fantasiedarstellung von Braşov (Kronstadt), von Jacob Schollenberger, Nürnberg, 1666.
- Abb. 18 Im Jahre 1660 erscheint Braşov (Kronstadt) unter der Bezeichnung „Stephanopolis“
- Abb. 19 Braşov (Kronstadt), Stich von Jacobus Harrewijn, Antwerpen, 1688.
- Abb. 20 Die Stadt Braşov (Kronstadt), Wien 1735.
- Abb. 21 Die Stadt Braşov (Kronstadt), Stich von I. Haas, 1736.
- Abb. 22 a. Die Nikolauskirche, Detail vom Siegel der Kirche aus dem 16. Jh., das die älteste architektonische Form zeigt. Original im Museum der ersten rumänischen Schule aus der Oberen Vorstadt – Şcheii Braşovului.
- Abb. 22 b. Die Nikolauskirche mit dem alten Turm, den beiden Türmchen und den Pfeilern der Kirche. Ausschnitt aus dem Titelblatt des Kirchenregisters von 1717–1842. Original im Museum der Oberen Vorstadt – Şcheii Braşovului.
- Abb. 22 c. Die Nikolauskirche mit dem Hauptturm, den vier Türmchen, dem Uhrturm und den vier Pfeilern vor der Kirche. Ausschnitt aus dem Titelblatt des Kircheninventars (1759–1825). Original im Museum der Oberen Vorstadt – Şcheii Braşovului.
- Abb. 22 d. Die Nikolauskirche und die rumänische Schule aus der Oberen Vorstadt – Şcheii Braşovului. Stich aus dem 18. Jahrhundert.
- Abb. 23 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1736 (Cromolitographie).
- Abb. 24 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1750, nach einer Zeichnung von Joseph Teutsch.
- Abb. 25 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1751 (Ausschnitt) und Titelblatt eines Buches von 1751, mit dem Holzschnitt von Kronstadt.
- Abb. 26 Titelblatt eines Adelsbriefes von Maria Theresia aus dem Jahre 1770 für einen Kronstädter Bürger.
- Abb. 26_a Braşov (Kronstadt) im Jahre 1770. Kolorierte Miniatur auf einem von Maria Theresia für einen Kronstädter Bürger ausgestellten Adelsdiplom.
- Abb. 27 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1790; Stich von Sigismund Rósa für Gesellenbriefe der Schmiedezunft.
- Abb. 28 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1796, Stich von Sigismund Rósa für Gesellenbriefe der Tischlerzunft.
- Abb. 29 Braşov (Kronstadt) in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts.
- Abb. 30 Der Marktplatz mit den Gebäuden auf der Südostseite.
- Abb. 31 Ansicht von Braşov (Kronstadt) von der Südwestseite. Kreidelitographie von Franz Neuhauser, Sibiu (Hermannstadt), Sibiu, 1824.
- Abb. 32 Das Kaufhaus auf einer Zeichnung von Fr. Neuhauser, nach einem Stich aus dem 16. Jahrhundert.
- Abb. 33 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1825. Stich auf dem Gesellenbrief der Leinenweberzunft.
- Abb. 34 Zinnkanne aus dem Jahre 1688 mit Ansicht des Katharinentors (Im Besitz des Kreis-museums).
- Abb. 35 Zinnkanne von 1790, mit einer Ansicht von Braşov (Kronstadt), (Im Besitz des Kreis-museums).

- Abb. 35a Detail von einem Zunftbecher aus dem Jahre 1612 mit einer Darstellung von Braşov (Kronstadt) und der Schwarzen Kirche. Werk des Goldschmiedes Michael May aus dem Jahre 1743. (Im Besitz der Evang. Kirchengemeinde A.B. Kronstadt).
- Abb. 36 Braşov (Kronstadt) im Jahre 1829 (Fantasiaequarell von Georg Fuhrmann).
- Abb. 37 Braşov (Kronstadt) in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Stich auf dem Gesellenbrief der Kesselfunft.
- Abb. 38 Ansicht der Westseite der Inneren Stadt mit Katharinentor und Waisenhausgässer Tor, nach einer Zeichnung des Hermannstädter Malers Fr. Neuhauser (1830).
- Abb. 39 Der Angerplatz mit dem Tal „Valea Prundului“ und den Gebäuden rund um die Nikolauskirche im Jahre 1844
- Abb. 40 Ansicht von Braşov (Kronstadt). Lithographie aus dem Atelier Nik. Serllmei aus Budapest, 1847.
- Abb. 41 Der Marktplatz mit den Gebäuden auf der Südostseite, nach einer Zeichnung von Ed. Hüllverding, 1848.
- Abb. 42 Ansicht von Braşov (Kronstadt) aus dem Jahre 1849.
- Abb. 43 Die Nikolauskirche mit den Seitenkapellen, von Süden gesehen. Nach der „Allgemeinen Bauzeitung“, 1853.
- Abb. 44 Mittelgasse in Braşov (Kronstadt) nach einer Zeichnung von Ludwig Rohbock, Graveur I. Richter, 1860 in Darmstadt gedruckter Stich.
- Abb. 45 Braşov (Kronstadt) gesehen von Südwesten, von der Oberen Vorstadt aus. Zeichnung von L. Rohbock, Graveur Johann Poppel, Darmstadt, 1860.
- Abb. 46 Braşov (Kronstadt) gesehen vom Fusse der Zinne. Zeichnung von L. Rohbock, Graveur I. Riegel, Darmstadt, 1860.
- Abb. 47 Teilansicht der Stadt. Zeichnung L. Rohbock, Stich Johann Felkner, Darmstadt, 1860.
- Abb. 48 Der Angerplatz im Jahre 1864, Zeichnung von L. Rohbock, Stich von M. Kurz.
- Abb. 49 Das Gebäude des rumänischen „Andrei Şaguna“ — Gymnasiums nach dem Entwurf und der Zeichnung des Architekten Stefan Emilian, 1850.
- Abb. 50 Braşov (Kronstadt). Litographie von Johann Gätt, 1872.
- Abb. 51 Schwarzgässer Torturm, Zeichnung von Joseph Teutsch.
- Abb. 52 Die Schwarze Kirche (nach einer Zeichnung von O. I. Fritz).
- Abb. 53 Ansicht von Braşov (Kronstadt) von Nordosten. Zeichnung von Jan Greguss, gedruckt 1873 in Budapest.
- Abb. 54 Das „Andrei Şaguna“ — Lyzeum, Zeichnung von Jan Greguss, Budapest, 1873.
- Abb. 55 Das Katharinentor, Zeichnung von Jan Greguss, Budapest, 1873.
- Abb. 56 Die Schwarze Kirche, Zeichnung von Jan Greguss, Budapest, 1873.
- Abb. 57 Das Rathaus, Zeichnung von Bieserdi, 1873.
- Abb. 58 Die Bartholomäer Kirche, Zeichnung von Bieserdi, 1873.
- Abb. 59 Der Angerplatz mit der Nikolauskirche. Zeichnung von Jan Greguss, 1873.
- Abb. 60 Die Riembergstei. Stich von Wilhelm Kammer, nach einer Zeichnung von Jan Greguss, 1873.
- Abb. 61 Die Nordostseite der Stadtbefestigungen mit dem Klostertor. Aquarell von Wilhelm Kammer, nach Plänen aus der Zeit vor dem Brand von 1689 (Braşov-Kronstadt), 1859.

- Abb. 62 Purzengässer Torbastei und Torturm. Aquarell von W. Kamner im Jahre 1858, nach Plänen aus der Zeit vor dem Brand von 1689.
- Abb. 63 Nordostseite von Braşov (Kronstadt) mit dem Klostertor. Stich nach älteren Plänen.
- Abb. 64 Purzengässer Torbastei und Torturm. Stich nach Plänen aus der Zeit vor dem Brand von 1689.
- Abb. 65 Das Rathaus und die Gebäude auf der Südostseite des Marktplatzes. Kreidelitographie des Hermannstädters Robert Krabs (1887).
- Abb. 66 Ansicht von Kronstadt aus dem Jahre 1887, Kreidelitographie von R. Krabs.
- Abb. 67 Der Marktplatz am Ende des 19.Jahrhunderts. Aquarellzeichnung von Raidl S.
- Abb. 68 Der Schlossberg vom Burghals aus gesehen. Aquarellzeichnung von Raidl S. (Ende des 19.Jahrhunderts).
- Abb. 69 Die Schwarze Kirche. Aquarellzeichnung von Raidl S. (Ende des 19.Jahrhunderts)
- Abb. 70 Der Angerplatz. Zeichnung von Raidl S. (Ende des 19.Jahrhunderts).
- Abb. 71 Panorama der Stadt am Ende des 19.Jahrhunderts. Aquarellzeichnung von Raidl S.
- Abb. 72 Die Bartholomäer Kirche. Zeichnung von Hary G., Stich G.F. Morelli (Ende des 19. Jahrhunderts).
- Abb. 72a Die Schwarze Kirche. Zeichnung von Hary G., Stich von F.G.I. Morelli (Ende des 19.Jahrhunderts).
- Abb. 73 Das Katharinentor Zeichnung von Hary G., Stich von F.G.I. Morelli (Ende des 19. Jahrhunderts).
- Abb. 74 Der Marktplatz. Zeichnung von H.R.K.S., Stich G.F. Morelli. (Ende des 19. Jahrhunderts).
- Abb. 75 Panorama von Braşov (Kronstadt) am Ende des 19.Jahrhunderts. Zeichnung von C. Hary, Stich G. Morelli.

Fig. 1 — Detaliu de pe harta lui Nicolaus Germanus apărută la Roma în 1507 (cu denumirea Brassco pentru Braşov).

Fig. 2 — Harta lui Nicolaus Germanus reapărută la Strassburg în 1513 (cu denumirea de Brasco pentru Braşov).

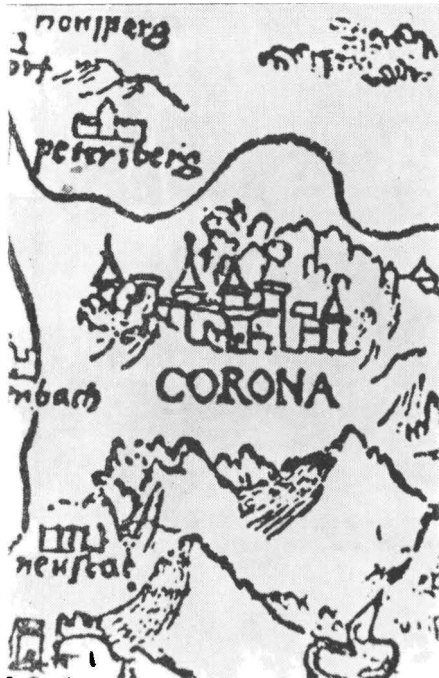

Fig. 3 — Detaliu de pe prima hartă a Transilvaniei „Chorographia Transylvaniae Sybembürgern” Basel 1532, a lui Iohannes Honterus (cu denumirea Corona pentru Brașov).

Fig. 4 — Detaliu de pe harta Europei de sud-est din Rudimenta Cosmographica a lui I. Honterus, Brașov 1542 (cu denumirea de Corona pentru Brașov).

Fig. 5 — Detaliu din Cosmographia lui Sebastian Münster, Basel 1544, reprezentând o miniatură (vedere a Brașovului).

Fig. 6 — Detaliu de pe harta Transilvaniei din Cosmographia lui S. Münster, 1544 (cu denumirea: Cronenstat, pentru Brașov).

Fig. 7 — Detaliu de pe harta Transilvaniei, a sibiianului Georg Reichersdorffer - 1550 - (cu denumirile: Corona, Stephanopolis, Cronstall, Brasso pentru Braşov).

Fig. 8 — Detaliu de pe Chorographia Moldoviae a lui G. Reichersdorffer (cu denumirea Brassowa pentru Braşov).

Fig. 9 — Detaliu de pe harta „Transilvania“ a lui Johannes Sambucus, Viena 1566 (cu denumirile: Corona, Stephanopolis, Cronstatt, Brasso, pentru Braşov).

Fig. 10 — Detaliu de pe harta Ungariei, a lui Mathias Cinthius, Nürnberg, 1567, (cu denumirile: Corona, Cronstatt pentru Braşov).

Fig. 11 — Detaliu de pe harta lui Wolfgang Lazius „Hungariae Descriptio”— 1570 (cu denumirea de Cronstätt).

Fig. 12 — Harta lui Iacobo Castaldo, 1584 (cu denumirea de Corona pentru Braşov).

Fig. 13 — Planul Brașovului „Pianta di Kronstadt” de pe harta „Mappa de la Transilvania”, întocmită de Giovanni Morando Visconti, Sibiu 1699.

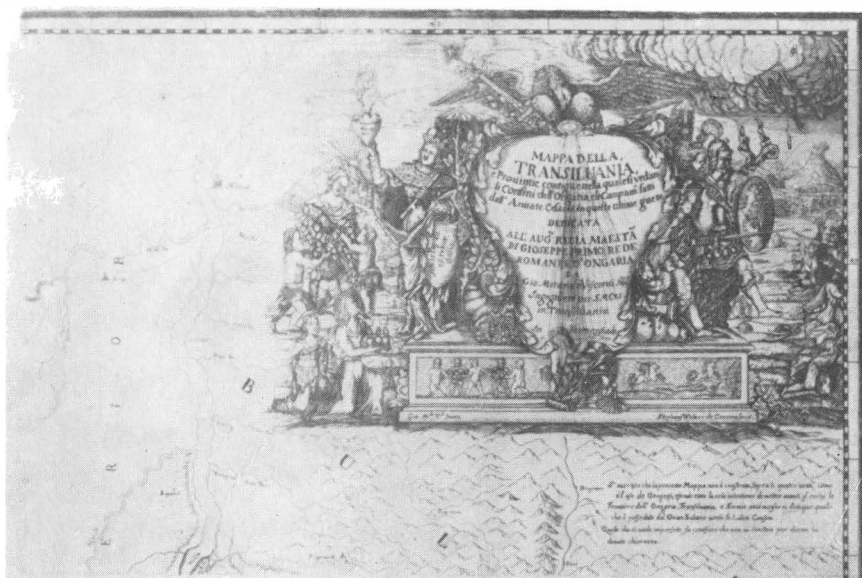

Fig. 14 — Cartușul hărții „Mappa de le Transilvania” desenat de aurul din Brașov Stefan Welzer și gravat la Sibiu în 1699 de Conrad Predtschneider din Nürnberg.

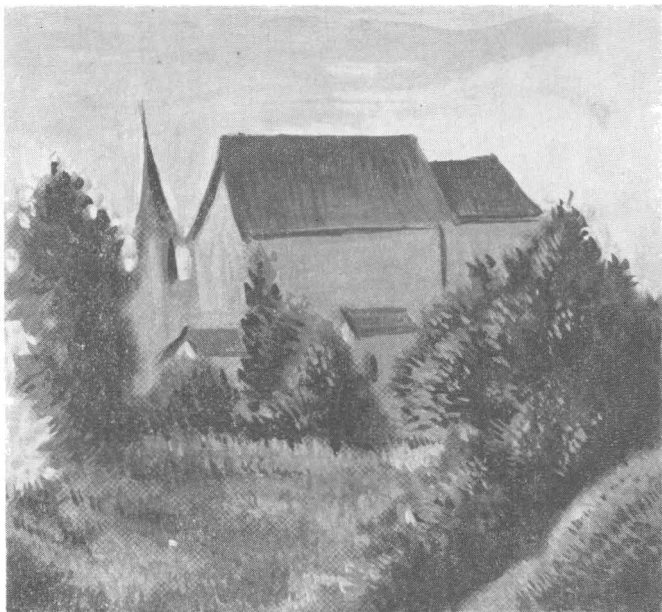

Fig. 15 — Detaliu (Capela Sf. Martin) de pe tabloul pictorului din Braşov Gregorius Pictor, 1536.

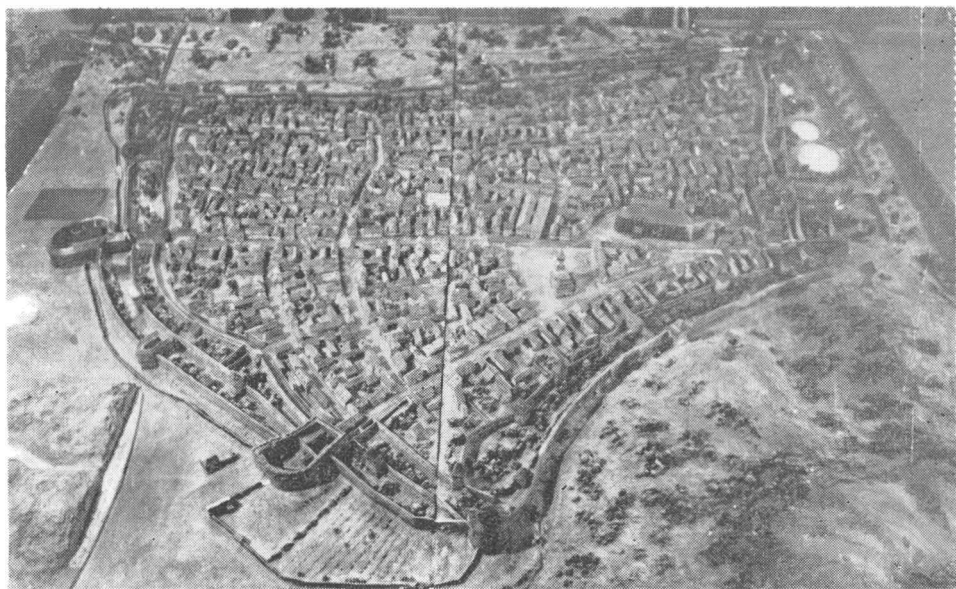

Fig. 16 — Macheta cetăţii Braşovului executată de Fr. Hermann, (după planuri mai vechi), Braşov, 1896.

Fig. 17 — Prima reprezentare fantezistă a Brașovului, aparținind lui Iacob Schollenberger, Nürnberg, 1666 (cu turnul Casei Sfatului alungit — gotic).

Fig. 18 — Brașovul în 1666, cu denumirea de Stefanopolis. (orașul Coroa-
nei). În sec. XVI—XVII, sub influența umanismului care propagă întoar-
cerea la cultura antică greacă, orașul apare sub această denumire.

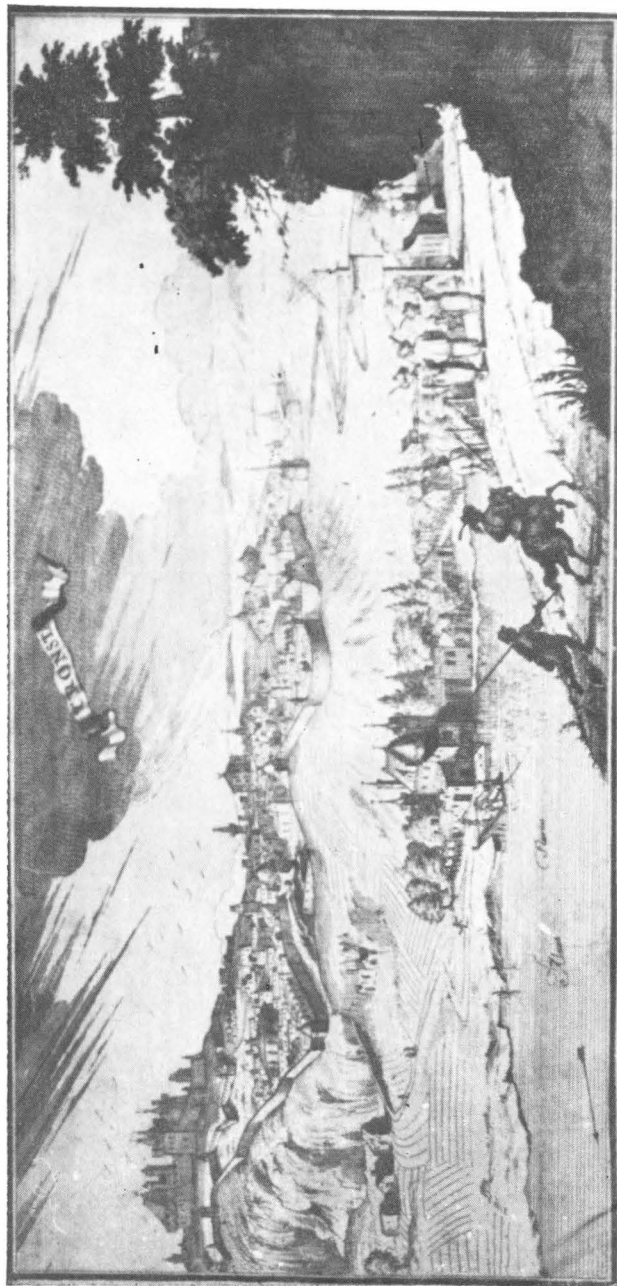

Fig. 19 — Brasovul, gravură de Iacobus Harrewijn, Anvers 1688.

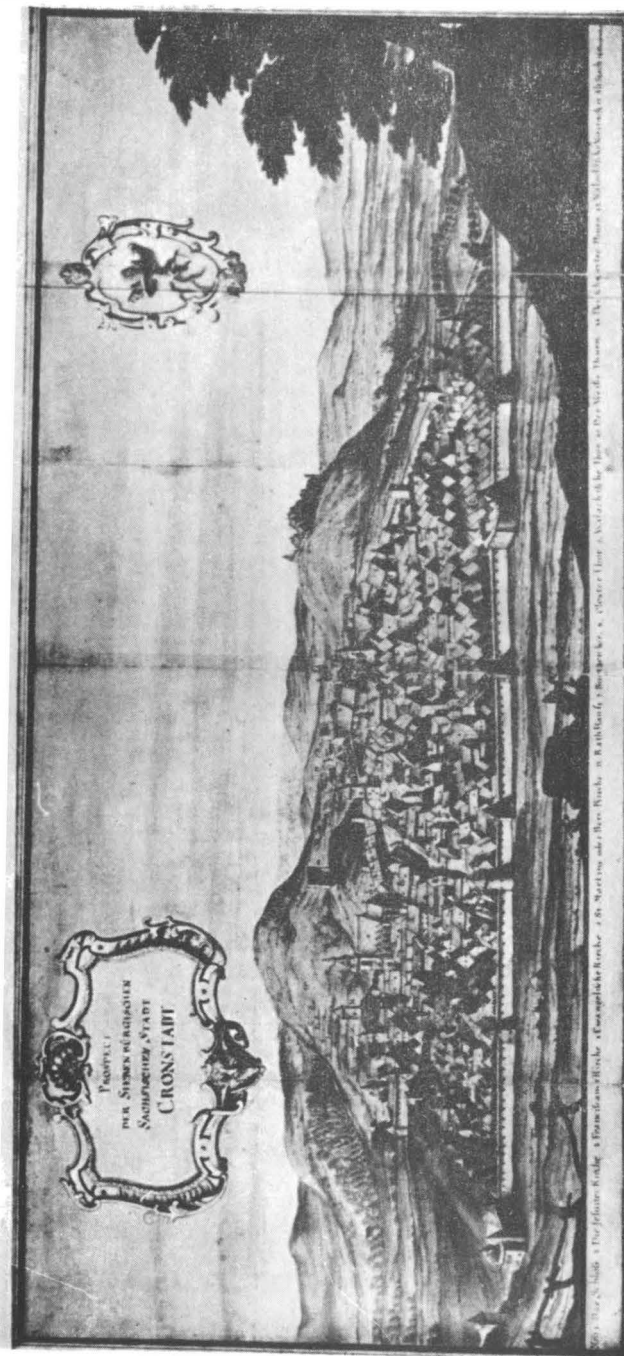

Fig. 20 — Cetatea Braşovului, Viena 1735.

Fig. 21 — Cetatea Brașovului, gravură de J. Haas, 1736.

Fig. 22 a — Biserica Sf. Nicolae, detaliu de pe pecetea bisericii (sec. XVI). Cea mai veche formă arhitectonică cunoscută. Originalul la Muzeul Primei Școli Românești din Scheii Brașovului.

Fig. 22 b — Biserica Sf. Nicolae cu turnul vechi, cele două turnulețe și stîlpii din fața bisericii. Detaliu de pe foaia de titlu a Catastifului bisericii (1717—1842) Originalul la Muzeul din Schei.

Fig. 22 c — Biserica Sf. Nicolae cu turnul central, patru turnulețe, turnul ceasului și cei patru stîlpii din fața bisericii. Detaliu de pe foia de titlu a inventarului bisericii (1759—1825). Originalul la Muzeul din Schei.

Fig. 22 d — Biserica Sf. Nicolae și Școala Românească din Scheii Brașovului, gravură secolul al XVIII-lea.

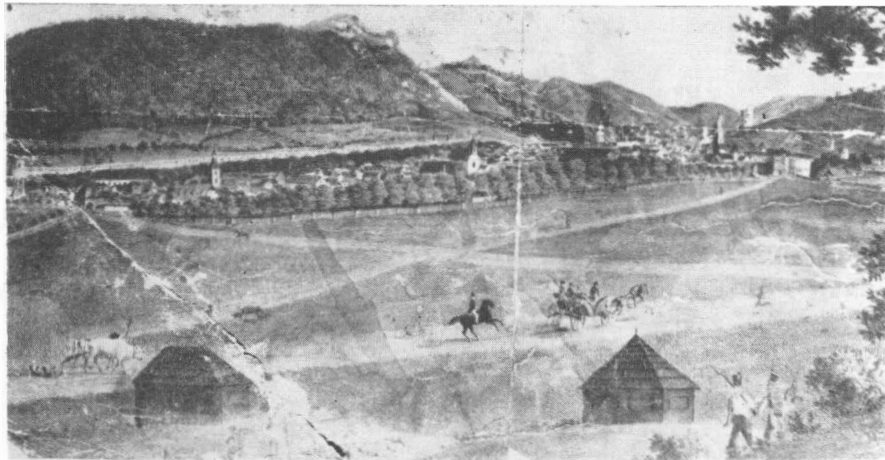

Fig. 23 — Brașovul în anul 1736 (cromolitografie).

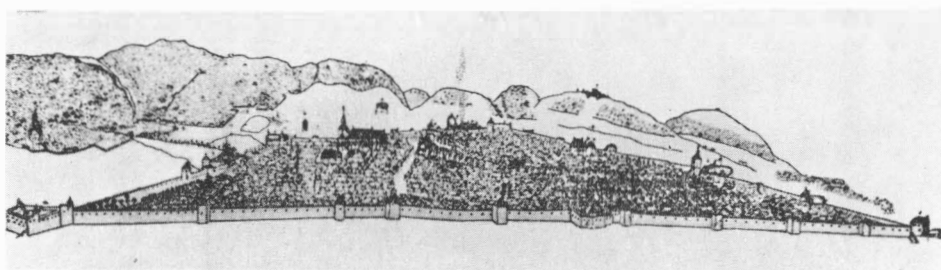

Fig. 24 — Cetatea Brașovului în 1750, după un desen de Joseph Teutsch.

Fig. 25 — Cetatea Brașovului (miniatură) extrasă de pe foaia de titlu a cărții apărută la Brașov în 1751.

Fig. 25 a — Foaia de titlu a cărţii apărută la Braşov în 1751.

Fig. 26 — Frontispiciul diplomei nobiliare dată de Maria Theresa în 1770, unui cetățean al Brașovului.

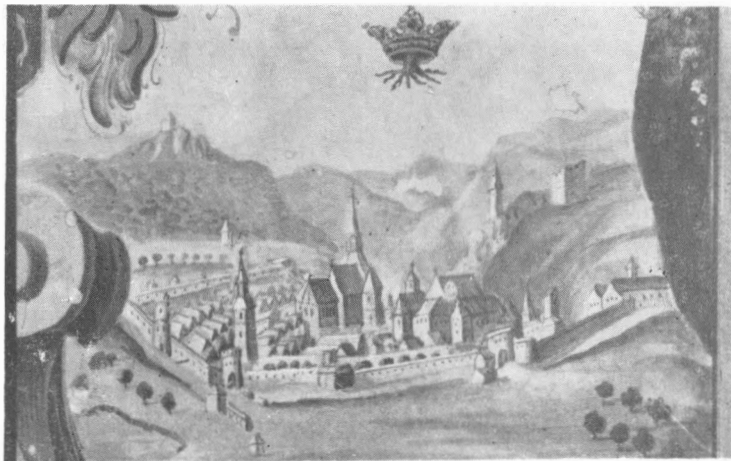

Fig. 26a — Cetea Brașovului în 1770 (miniatură în culori, extrasă de pe diploma nobiliară, dată de Maria Theresa).

Fig. 27 — Brașovul în 1790, gravură de Sig. Rósa, extrasă de pe o carte de calfă a breslei fierarilor.

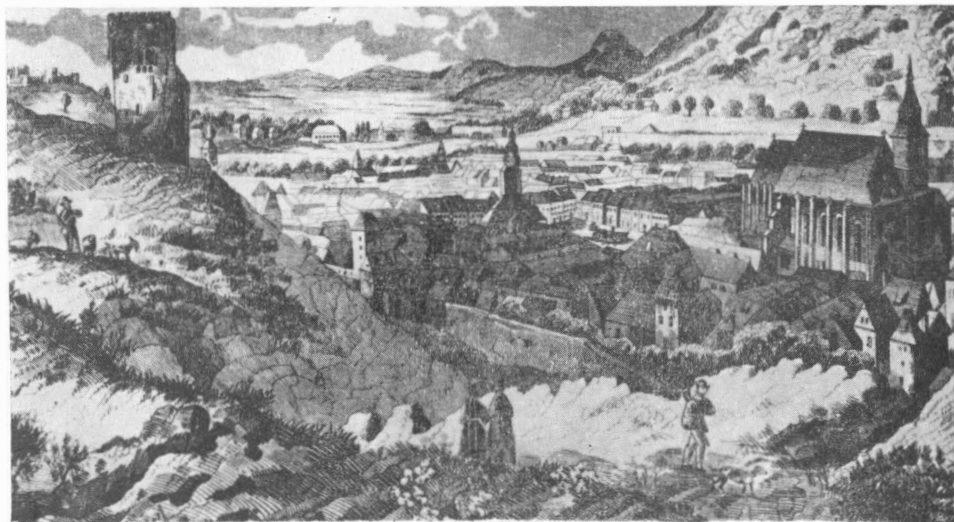

Fig. 29 — Brașovul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Fig. 28 — Brașovul în 1796, gravură de Sig. Rósa, extrasă de pe o carte de călărie a breslei timplărilor.
(sus, elemente ale emblemei breslei: compase, ehere, burghiuri etc.).

Fig. 30 — Piața Statului în sec. al XVIII-lea, cu complexul de clădiri de pe latura de S.E.

Fig. 30 a — Piața Prundului (sec. XIX) după acuarela Paraschivei Frunză. Mz. de Artă Brașov.

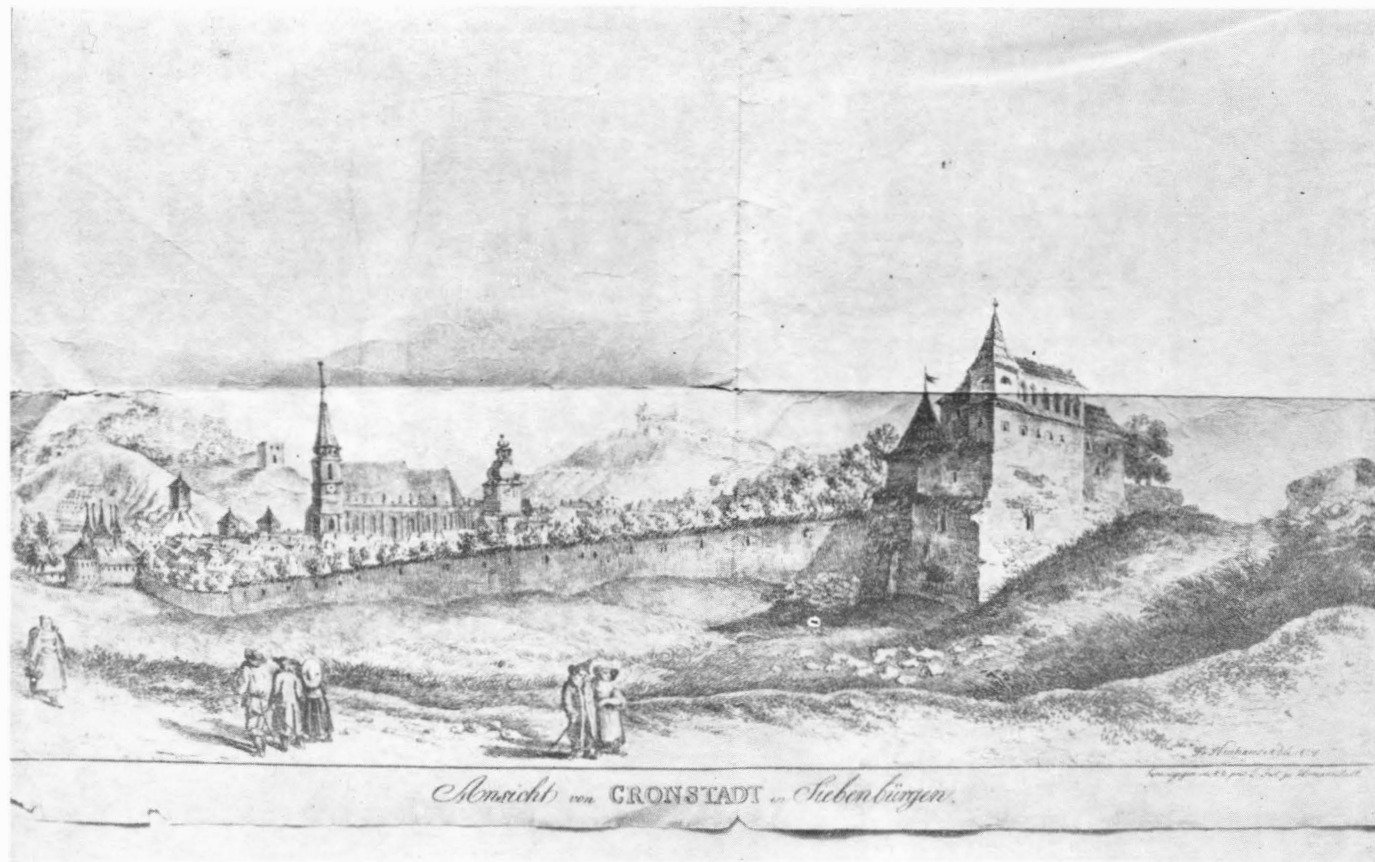

Fig. 31 — Cetatea Brașovului privită de pe latura sud-vestică, litografie lucrată în cretă de Franz Neuhauser, Sibiu 1824, (apare turnul Negru cu vârful ascuțit).

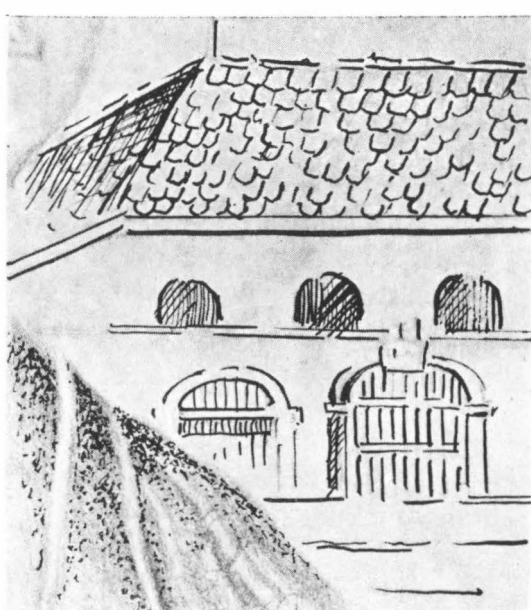

Fig. 32 — Detaliu Casa Breslelor (Neguștorilor) desen executat de Fr. Neuhauser după o gravură din sec. XVI.

Fig. 33 — Cetatea Brașovului în 1825 (gravură pe un certificat de caldă a breslei țesătorilor de in).

Fig. 34 — Cană de cositor (1688), avînd gravat turnul Porții Ecaterinei (Colecția Muzeului județean).

Fig. 35 — Cană de cositor (1790), avînd gravată Cetatea Brașovului (Colecția Muzeului Județean).

Fig. 35 a — Detaliu de pe un pahar de breaslă din 1612 avînd gravată Cetatea Brașovului cu Biserica Neagră de aurarul Michael May în 1743.

(Originalul, patrimoniul Bis. Negre)

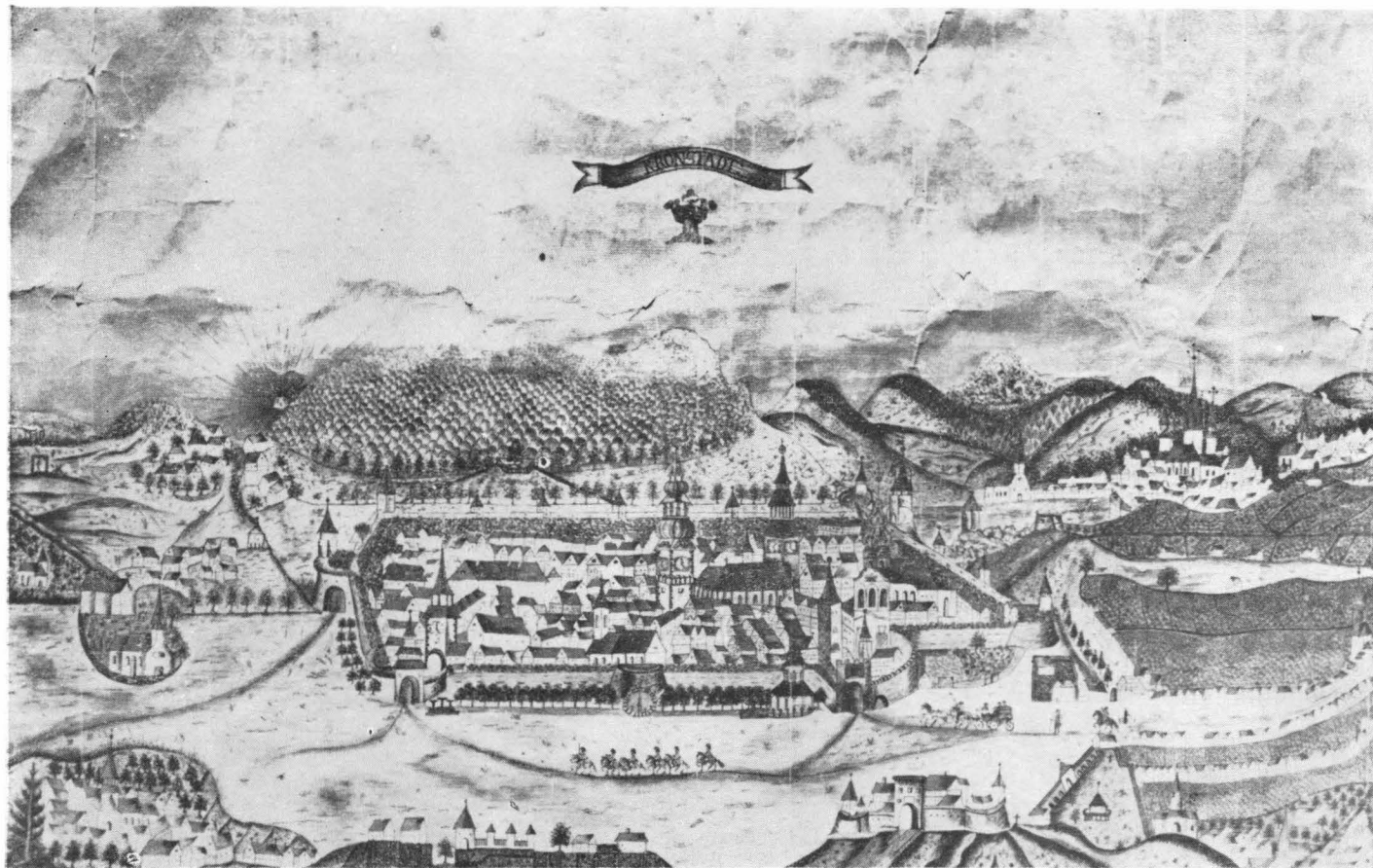

Fig. 36 — Cetatea Brașovului în 1829 (Aquarelă fantezistă de Georg Fuhrman.)

Fig. 37 — Brașovul în prima jumătate a sec. al XIX-lea, litografie extrasă de pe un carnet de calfă a breslei arămarilor.

Fig. 38 — Porțiune din latura sudică a cetății cu Poarta Ecaterinei (1559) și Poarta Schei (în stil clasicist 1827), după un desen al sibianului Fr. Neuhauser (1830).

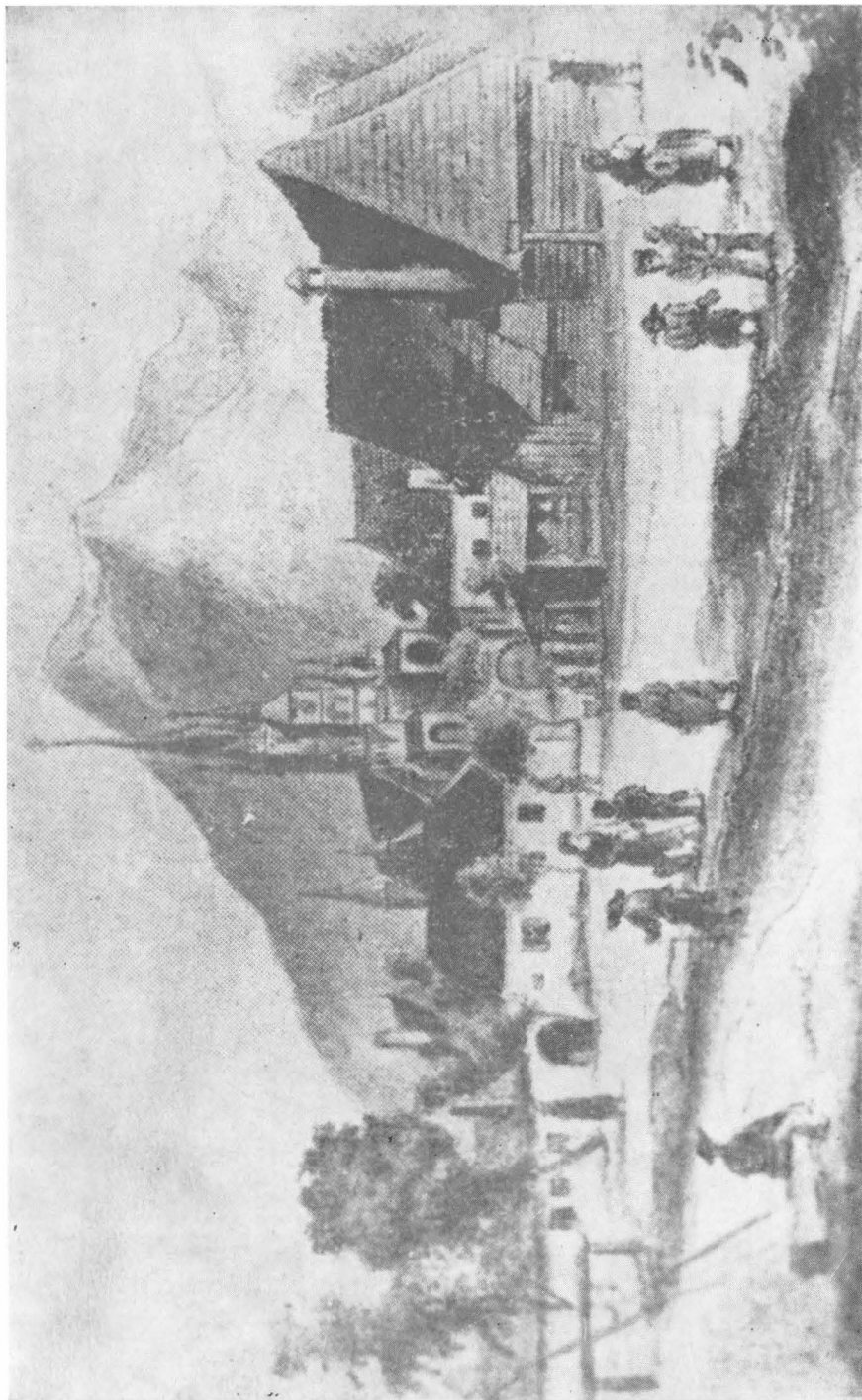

Fig. 39 — Piața Prundului cu „Valea Prundului” și complexul de clădiri din jur cu biserica Sf. Nicolae în 1844.

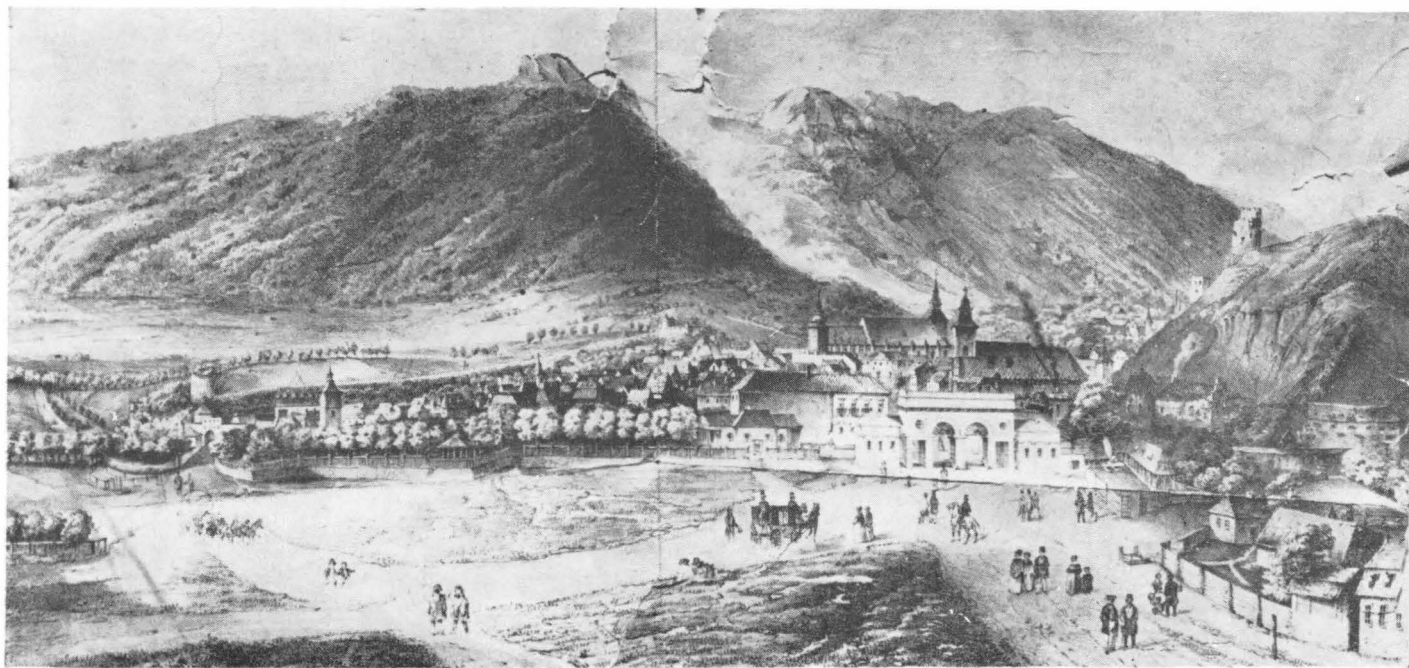

Fig. 40 — Cetatea Brașovului, litografie realizată în atelierul lui Nic. Serelmei din Budapesta în 1847.

Fig. 41 Piața Sfatului cu complexul de clădiri de pe latura S.E. (după un desen de Eduard Hüllverding, 1848, de remarcat porticul și compoziția fațadei Casei Negustorilor).

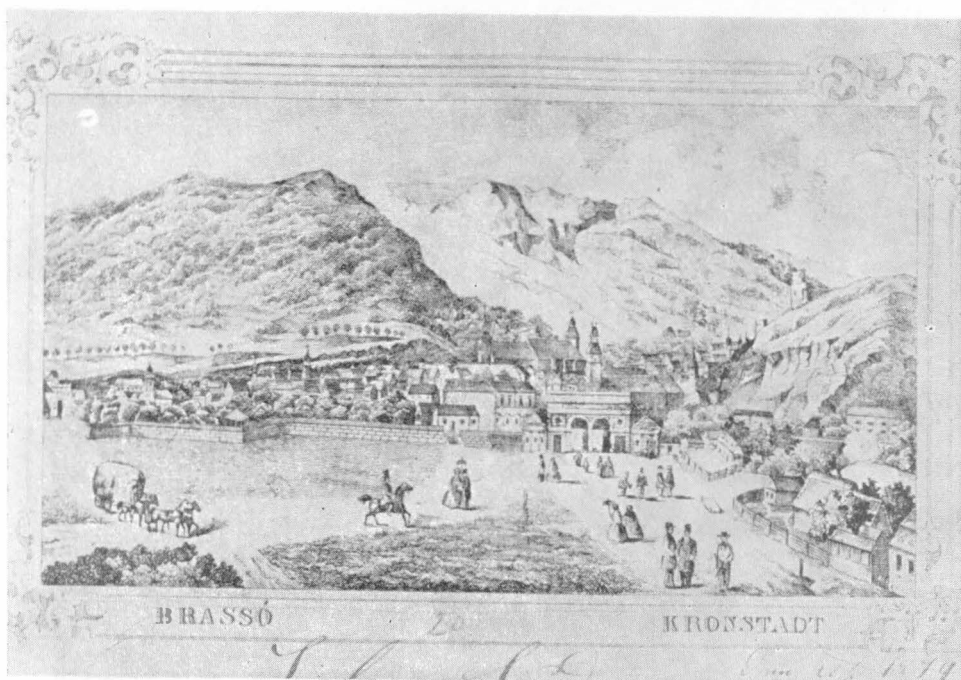

Fig. 42 — Cetatea Brașovului în 1849 (cu poarta nouă a str. Mănăstirii construită în 1838, în stil clasic).

Fig. 43 — Biserica Sf. Nicolae cu paraclisele, văzută dinspre sud (după Allgemeine Bauzeitung 1853).

Fig. 44 — Brașovul — Str. de Mijloc (după un desen de Ludwig Rohbock, gravor I. Richter), gravură apărută la Darmstadt în 1860.

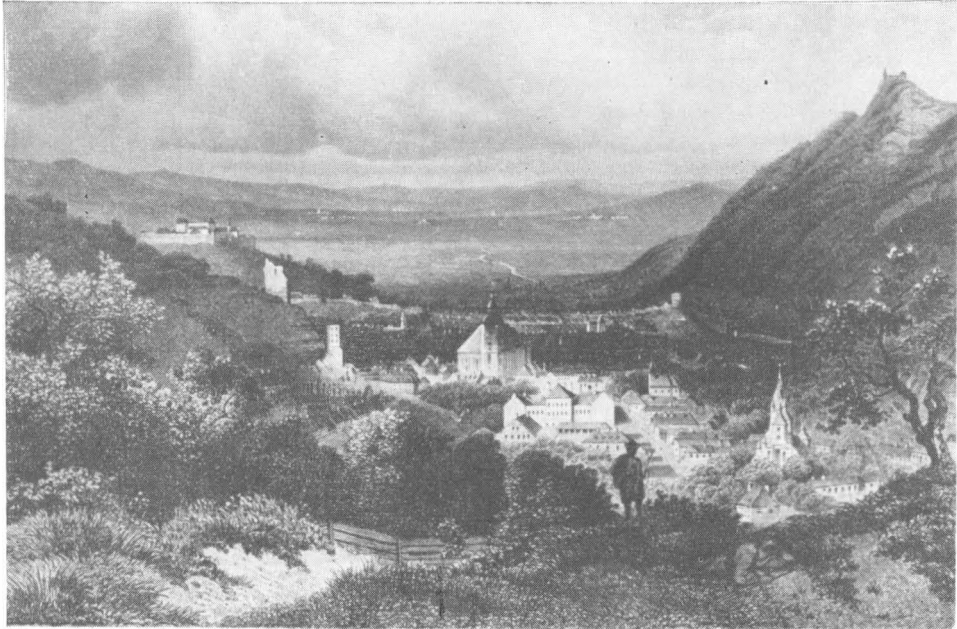

Fig. 45 — Brașovul văzut dinspre sud-vest (dinspre Schei), desen de L. Rohbock, gravor Iohann Poppel, Darmstadt 1860.

Fig. 46 — Brașovul văzut de la poalele Tîmpei, desen de L. Rohbock, gravor I. Riegel, Darmstadt 1860.

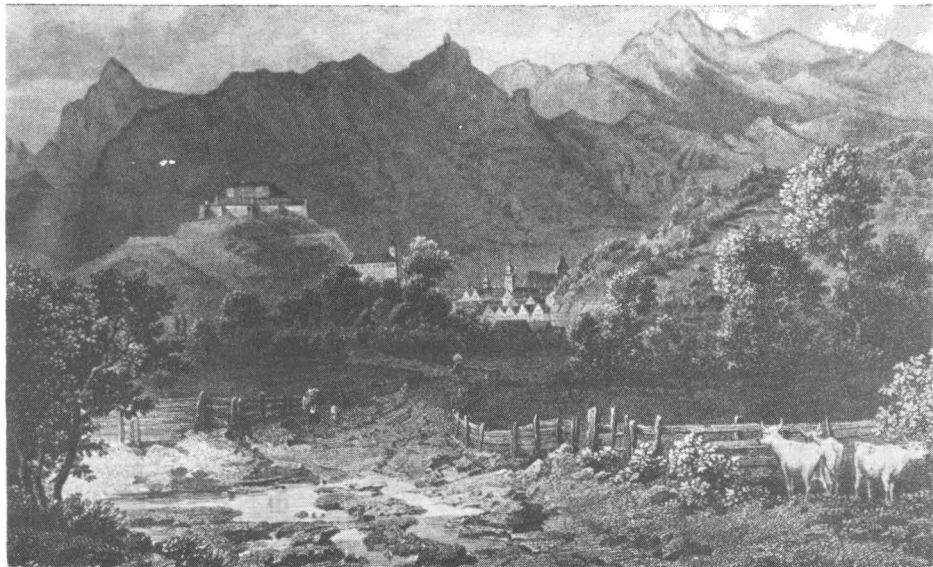

Fig. 47 — Porțiune din oraș (după un desen de L. Rohbock, gravor Iohann Fellner, Darmstadt 1860.

Fig. 48 — Piața Prundului în 1864, desen de L. Rohbock, gravor M. Kurz.

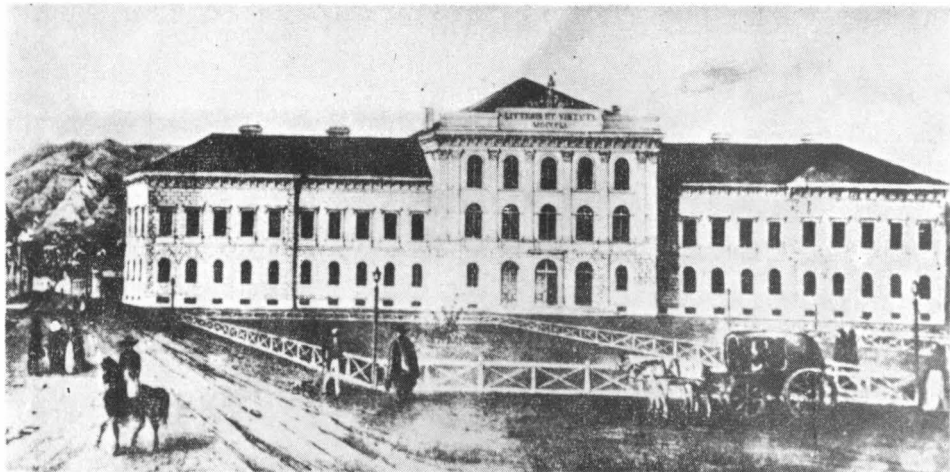

Fig. 49 — Clădirea Gimnaziului Andrei Șaguna după proiectul și desenul executat de arh. Ștefan Emilian, 1850.

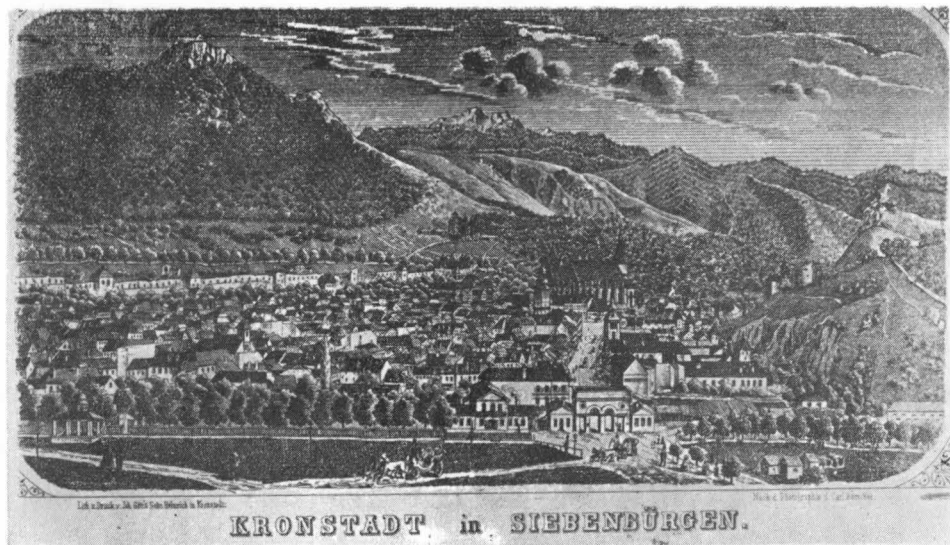

Fig. 50 — Cetatea Brașovului, litografie executată de Ioh. Gott în 1872.

Fig. 51 — Turnul Porții străzii Negre, demolat în 1873, după un desen de Joseph Teutsch.

Fig. 52 — Biserica Neagră după un desen de I. Fritz.

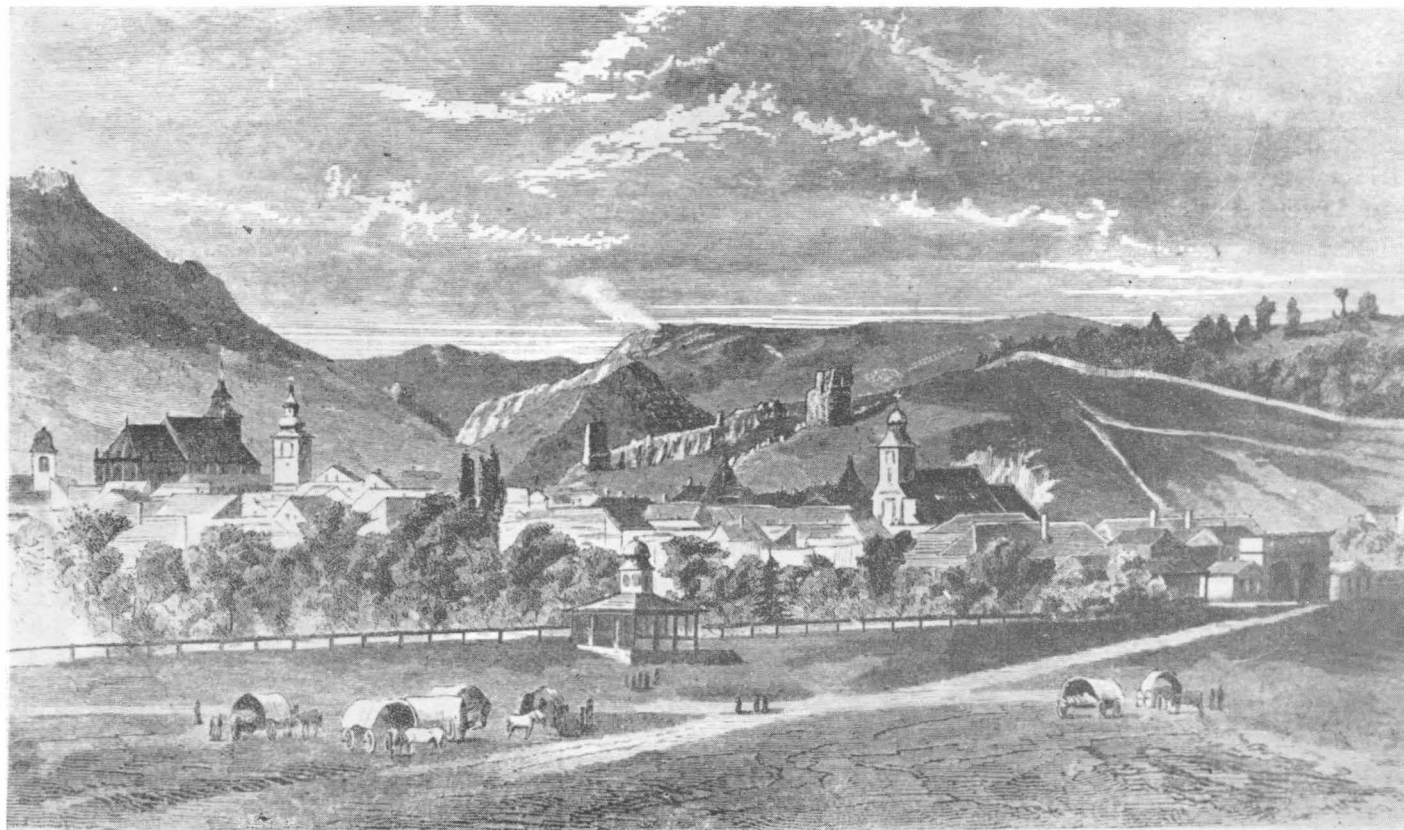

Fig. 53 — Cetatea Brașovului privită de pe latura de nord-est, desen de Ian Greguss, apărut la Budapesta în 1873.

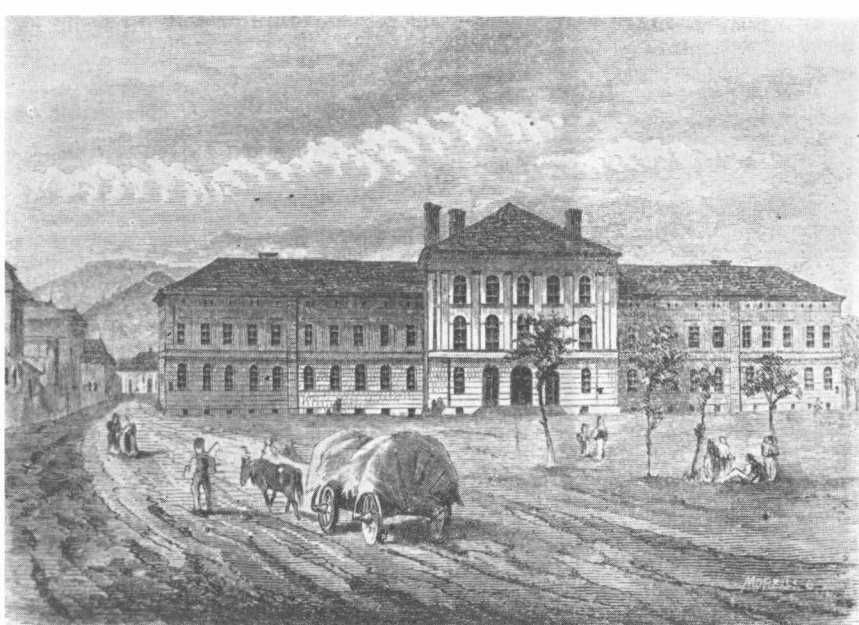

Fig. 54 — Liceul Andrei Șaguna, desen de Ian Greguss, Budapesta 1873.

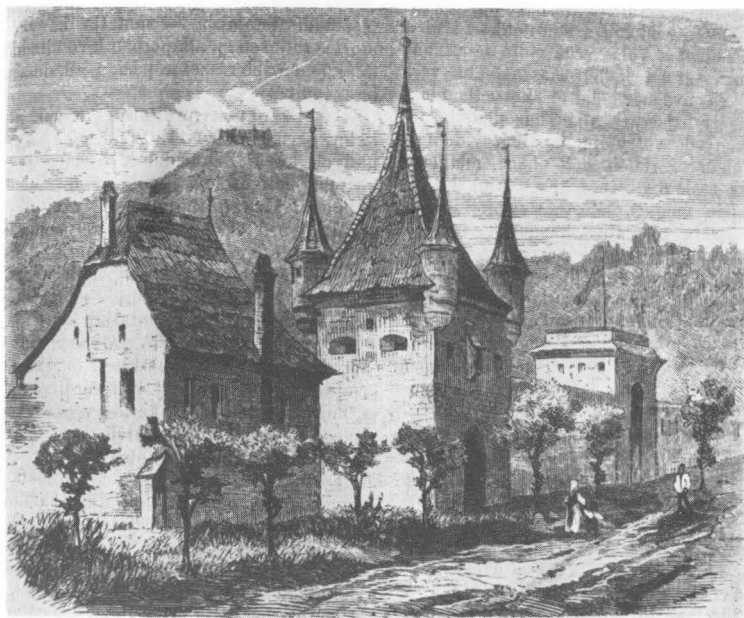

Fig. 55 — Poarta Ecaterinei, desen de Ian Greguss, Budapesta 1873,
(cu stema în stil Renaștere, secolul al XVI-lea),

Fig. 56 — Biserica Neagră, desen de
Ian Greguss, 1873.

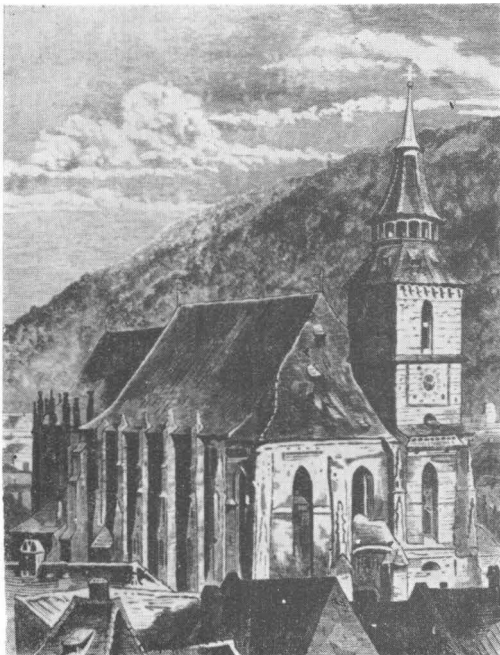

Fig. 57 — Casa Sfatului, desen de
Bicsérđi I. 1873, cu stema în stil
baroc (sec. al XVIII-lea) și vârful
turnului în formă de bulb înlocuit în
1910 cu cel actual.

*Fig. 58 — Bis. Sf. Bartolomeu, desen de Biesér-
rdi, 1873.*

*Fig. 59 — Piața Prundului cu biserica Sf.
Nicolae, desen de Ian Greguss, 1873.*

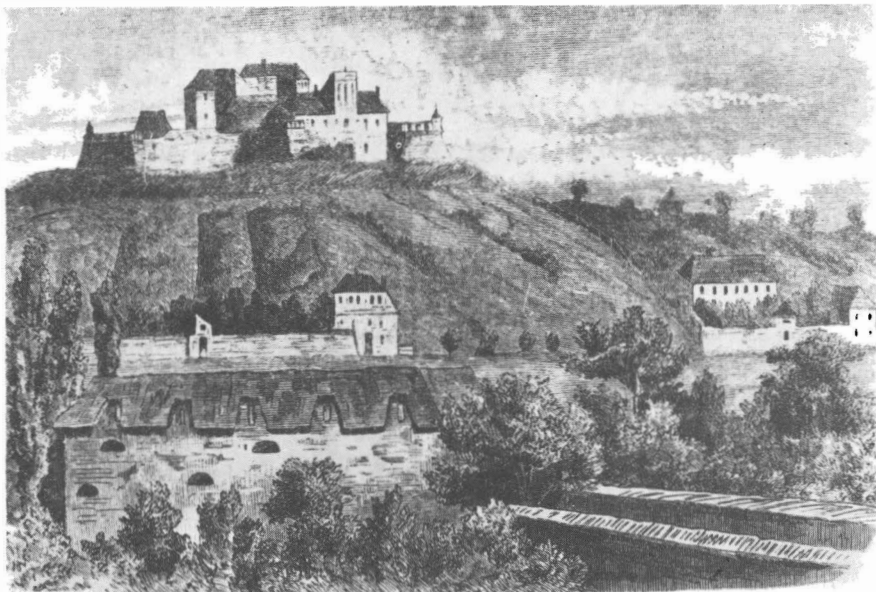

Fig. 60 — Bastionul Curlelarilor, (demolat în 1887) gravură de Wilhelm Kammer, după un desen de Ian Greguss, 1873.

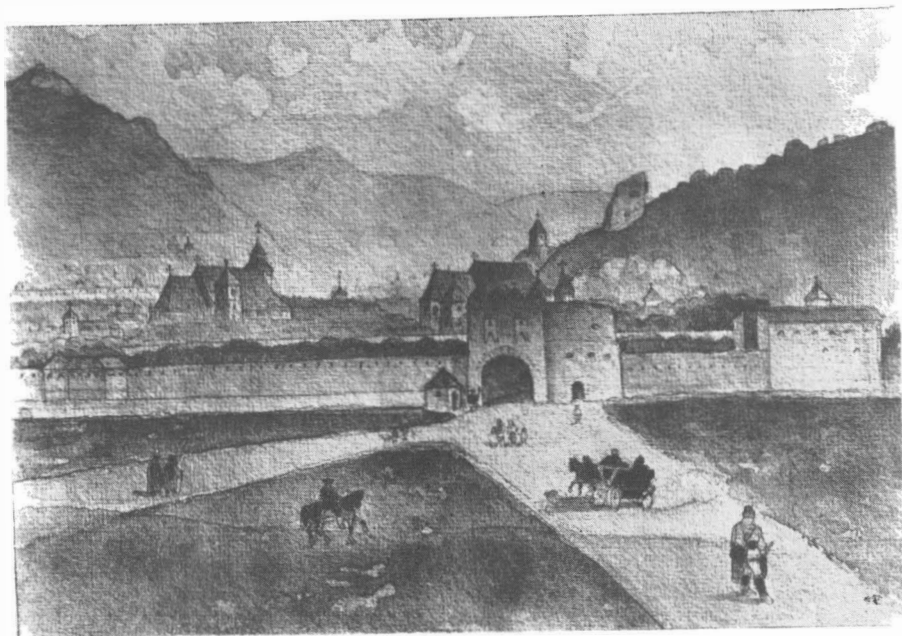

Fig. 61 — Latura nord-estică a cetății Brașovului cu poarta veche a str. Mănăstirii, (demolată în 1836), acuarelă de Wilhelm Kamner, executată, după planuri dinaintea incendiului din 1689 (Brașov, 1859).

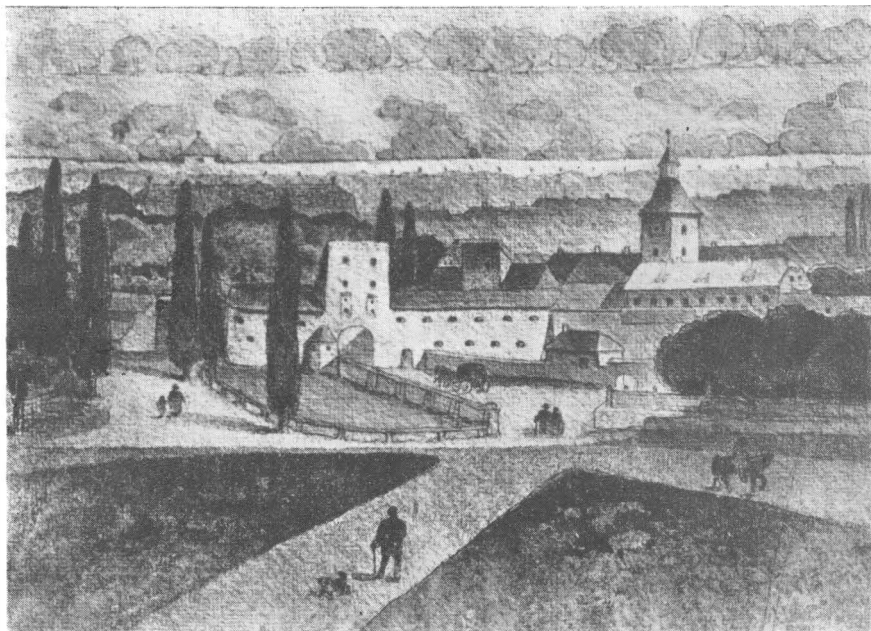

Fig. 62 — Bastionul și turnul porții Str. Porții, (demolat în 1857) acuarelă executată de W. Kamner în 1858, după planuri dinaintea incendiului din 1689.

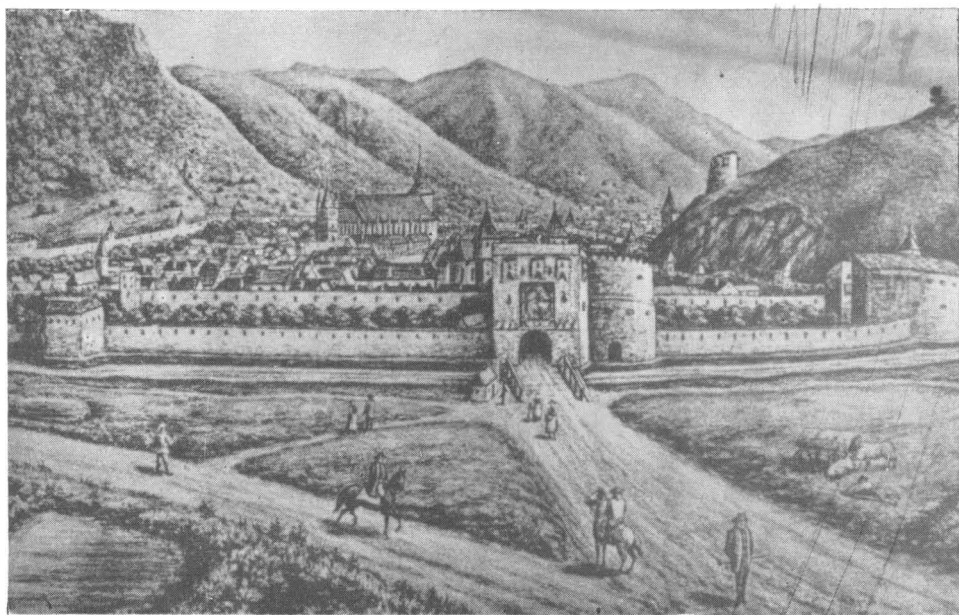

Fig. 63 — Latura nord-estică a cetății Brașovului cu poarta str. Mănăstirii, gravură executată după planuri mai vechi (turnul Casei Sfatului, apar încadrat de patru turnulețe).

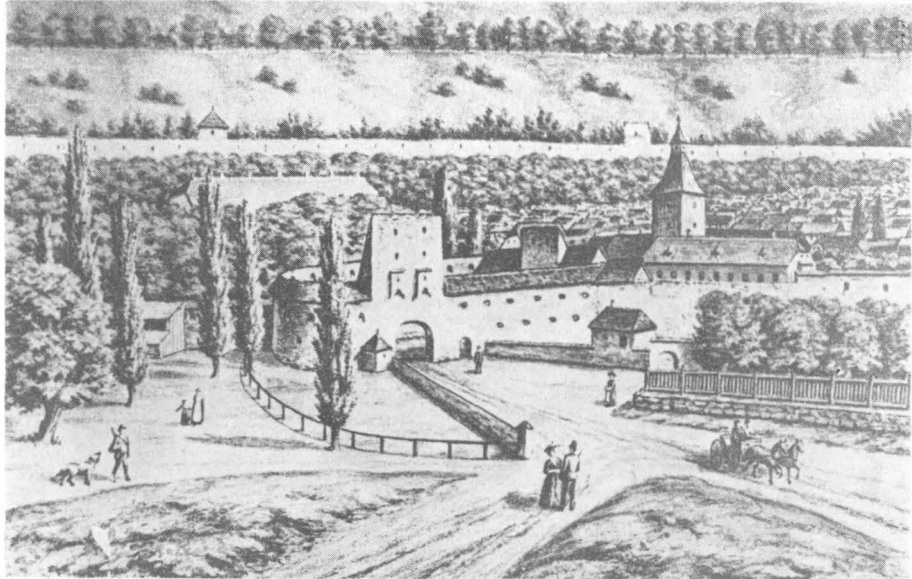

Fig. 64 — Bastionul și turnul porții str. Porții gravură executată după planuri dinaintea incendiului din 1689.

Fig. 65 — Casa Sfatului și complexul de clădiri de pe latura sud-estică, litografie în cretă executată de sibianul Robert Krabs (1881).

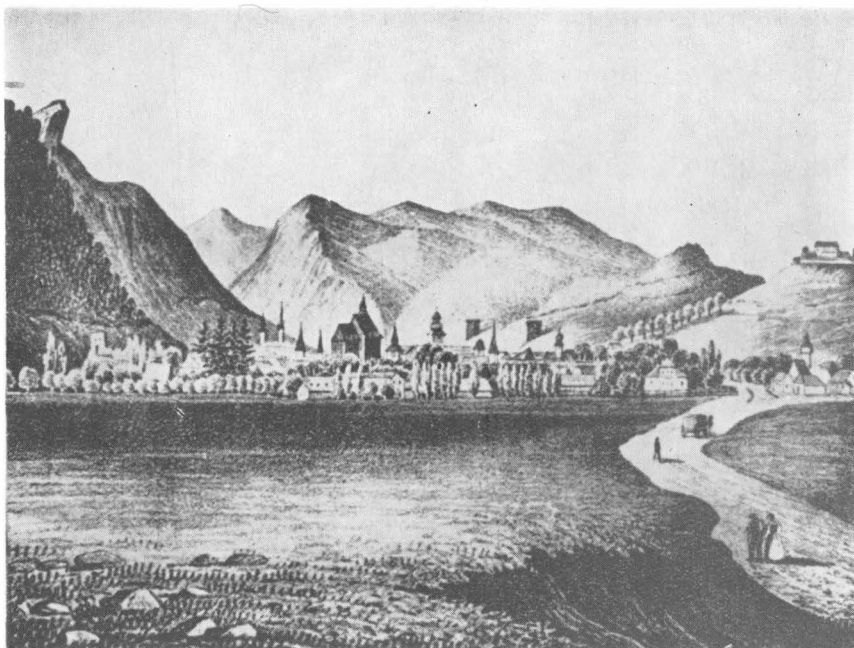

Fig. 66 — Brașovul în 1881, litografie în cretă de R. Krabs.

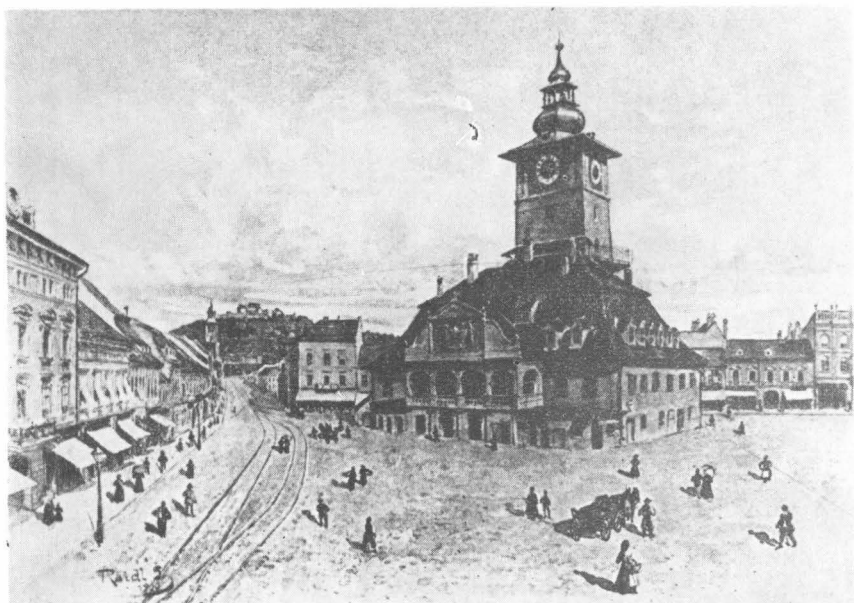

Fig. 67 — Piața Sfatului la sfârșitul sec. al XIX-lea, desen acuarelat de Raidl S. (cu linia ferată numită „tranvai“, Brașov--Satulung).

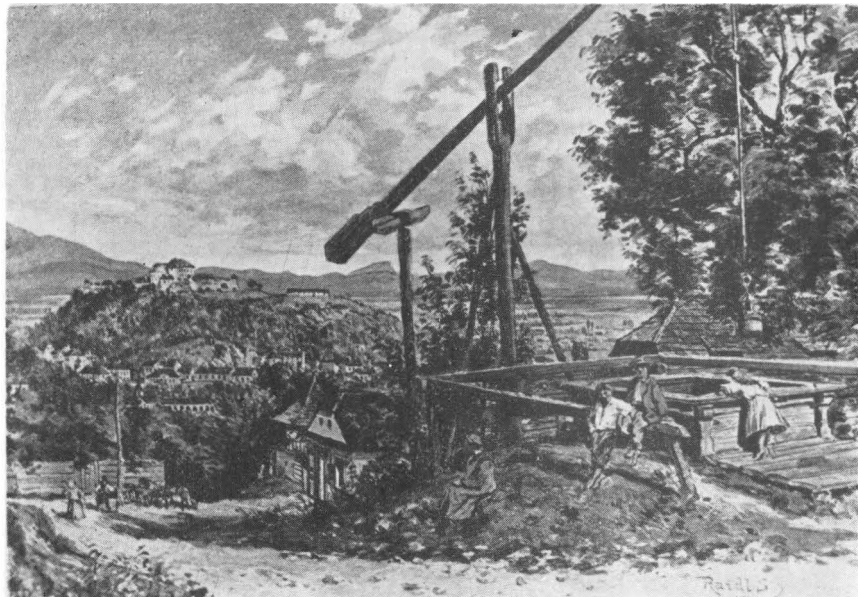

Fig. 68 — Cetățuia sec. XVI, privită de pe Curmătură, desen acvarelat de Raidl S. (sfârșitul sec. al XIX-lea, cu arcada semicilindrică a intrării principale).

Fig. 69 — Bis. Neagră, desen acvarelat de Raidl S. (sfârșitul sec. XIX).

Fig. 70 — Piața Prundului, desen de Raidl S. (sfârșitul sec. XIX).

Fig. 71 — Panorama orașului (la sfârșitul sec. al XIX-lea), desen acuarelat de Raidl S.

Fig. 72 — Bis. Sf. Bartolomeu, sec. XIII, desen de Hary G., gravor Morelli G. F. I. (sfîrşitul sec. XIX).

Fig. 72a — Bis. Neagră, desen de Hary G., gravor F. G. I. Morelli (sfîrşitul sec. XIX).

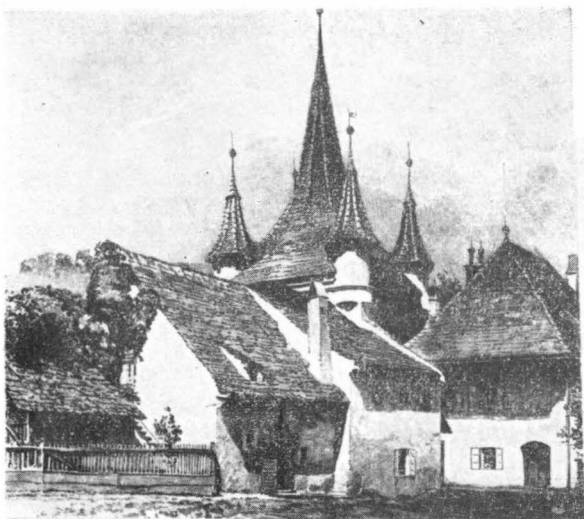

Fig. 73 — Turnul Porții Ecaterinei, desen de Hary G., gravor I. Morelli sfîrșitul sec. XIX) cu cele patru turnulețe „simbol al privilegiului medieval ce-l deținea orașul, puterea de „Jus Gladii“.

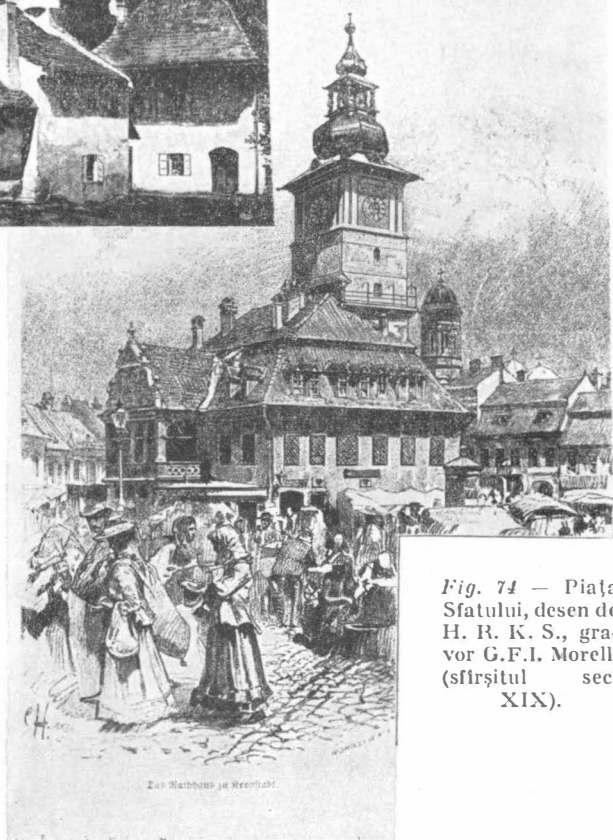

Fig. 74 — Piața Sfatului, desen de H. R. K. S., gravor G.F.I. Morelli (sfîrșitul sec. XIX).

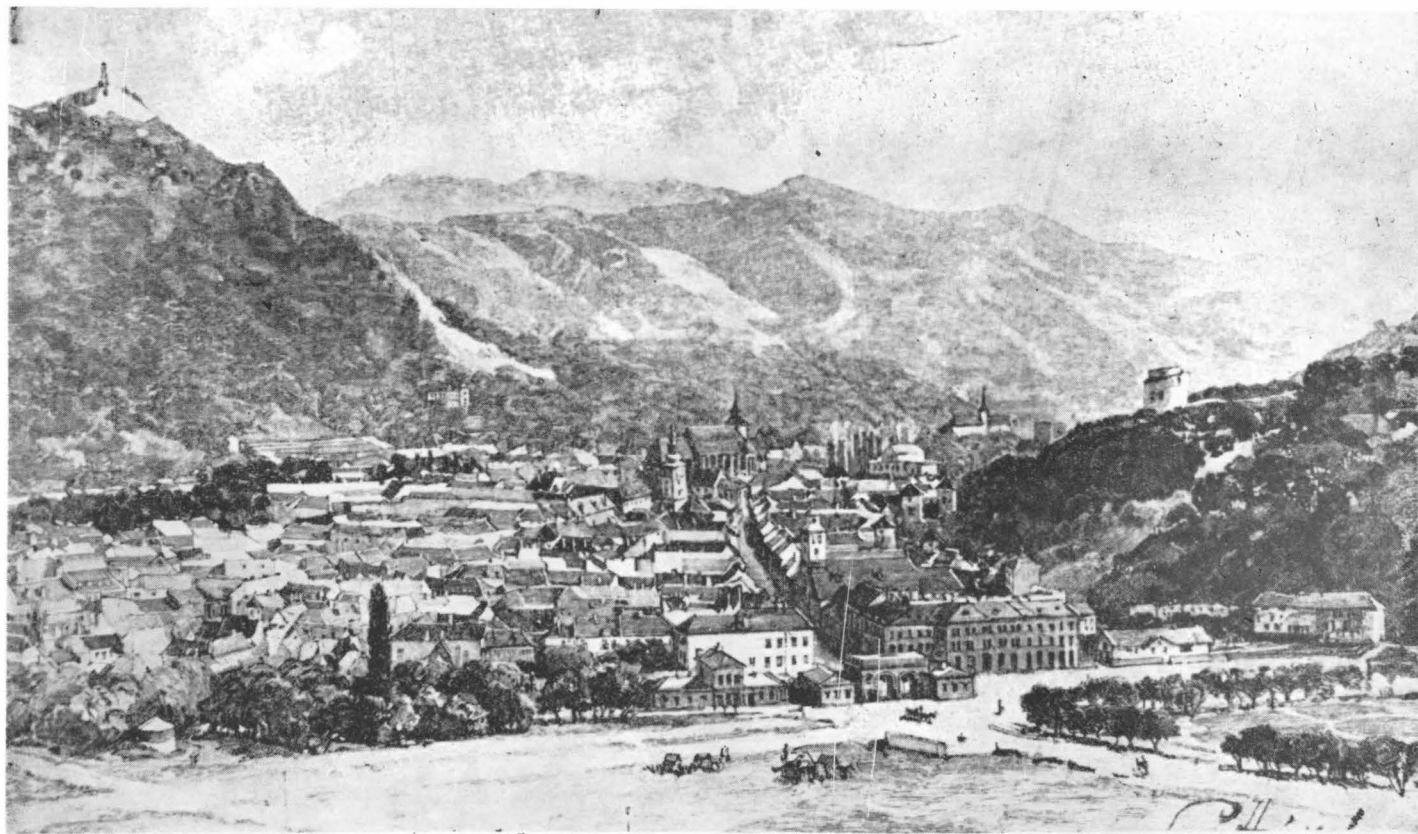

Fig. 75 — Panorama oraşului, la sfârşitul sec. al XIX-lea, desen de C. Hary, gravor G. Morelli
Apare clădirea rectoratului în stil neo-Renaştere (1884).

Intreprinderea poligrafică Brașov

.

7

VASILE ALECSANDRI LA BRAȘOV

de ADRIAN VĂTĂMANU

În anul revoluționar 1848, printre celelalte personalități de seamă ale culturii noastre naționale, care au venit din Moldova și Țara Românească la Brașov, rămânând în acest oraș în mod temporar și intrând în legătură mai apropiată cu brașovenii, se numără și Vasile Alecsandri. De va fi fost marele poet și patriot și cu alte ocazii în Brașov, nu avem cunoștință. dar posedăm dovezi certe că, în urma eșecului revoluției burghezo-democratice din Moldova din 1848, bardul de la Mircești pleacă pe ascuns de la Iași după 29 martie 1848, când o parte din semnatarii „Memoriului”, alcătuit cu ocazia întrunirii de la Hotelul Petersburg din Iași, fuseseră arestați și urmau să fie expulzați din țară de către oamenii siguranței domnitorului Mihail Sturza. Spre a dispărea din ochii oamenilor stăpînirii, Vasile Alecsandri ia drumul către Munții Neamțului și apoi către Brașovul Transilvaniei¹.

În primele zile ale drumului său către Munții Neamțului, Alecsandri poposește cîtva timp la conacul boierilor Cantacuzino de la Băltățești și apoi o ia către Hangu, pe valea Bistriței, unde Cantacuzinii aveau o altă moșie cu conac și unde ajunge la 4 aprilie.

Pe moșia lor de la Băltățești cei cinci frați Cantacuzino concentraseră un oarecare număr de țărani în scopul susținerii revendicărilor, cerute lui Mihail Sturza în Memoriul, înaintat acestuia de către revoluționari la Iași, dar le dădură drumul în urma unei depeșe, primite de către Gheorghe Cantacuzino, poreclit „cneazul”, din partea consulatului rusesc din Iași².

La Hangu a stat Vasile Alecsandri împreună cu Gheorghe Cantacuzino și Teodor Sion cîteva zile, așteptînd pașaportul necesar trecerii în Transilvania. Întrucît nu obținură destul de repede pașapoartele, iar oamenii lui Mihai Sturza erau pe urmele lor, ei trec granița la Tulgheș lăra pașapoarte³.

Ruinele de la Hangu ale conacului Cantacuzinilor, în care poposiseră Vasile Alecsandri și Teodor Sion ca oaspeți ai lui Gheorghe Cantacuzino, se mai văd și astăzi. Aceeași localitate adăpostește vechea biserică a hatmanului Isac Balica, pe care domnitorul Miron Barnovschi o înzestrează cu moșii, dorind să-i fie o principală ctitorie.

¹ Gh. Cr. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, Editura pentru literatură, București, 1965, pag. 176.

² Gh. Sion, *Suvenire contemporane*, vol. II, Editura Minerva, București, 1973, pag. 80.

³ Gh. Cr. Nicolescu, *op. cit.*, pag. 178.

La Tulgheș Vasile Alecsandri trebui să aștepte încă câteva zile și anume între 16 și 23 aprilie, după care timp, primind pașaportul, se îndreaptă cu trăsura împreună cu Gheorghe Cantacuzino și Teodor Sion spre Brașov, în care oraș sosește la 25 aprilie 1848⁴.

Din actele orașului Brașov reiese, că judele orașului raportează organelor sale superioare la 27 aprilie, că „a sosit în localitate boierul mare Cantacuzino, care pleacă miine la Sibiu pentru a se duce de acolo la Blaj”⁵. Împreună cu acesta sosise și Alecsandri, dar el nu e menționat în raportul judeului către superiorii săi.

De îndată ce a poposit la Brașov Vasile Alecsandri ia legătură cu Gheorghe Barițiu, cu Andrei Mureșianu, cu Iacob Mureșianu, cu Scurtu și cu Gheorghe Nica, omul, care s-a dovedit de mare ajutor în rezolvarea multora din problemele românești din Brașovul acelor vremuri. Cu Gheorghe Barițiu era Alecsandri mai de mult în corespondență. În 1843 acesta primise de la Iași un inel cu o adresă omagială pentru opera lui culturală și printre semnatarii ei se găsea și Vasile Alecsandri. Locul de întâlnire al lui Alecsandri cu brașovenii era „Casina”. De locuit își găsiseră toți pribegii, deci și Alecsandri, cite o cameră la Hotelul Coroana, existent în Brașov încă de pe atunci⁶.

Întregul oraș era în fierbere. Problema principală în discuție era aceea a revendicărilor românești, cerute guvernului Habsburgilor de la Viena. Între aceste revendicări un prim loc îl ocupa cererea românilor de a avea drepturi egale în Stat cu ungurii și sașii din Transilvania. O a doua cerere principală, care se auzea din gura românilor, era aceea a dreptului de a avea reprezentanții lor în organele de conducere din Transilvania proporțional cu numărul populației. Cu multă ardoare se discuta hotărîrea, luată de guvernul maghiar din Budapesta în frunte cu Lajos Kossuth, care proclama independența Ungariei față de Austria și dispunea totodată anexarea Transilvaniei în cuprinsul Statului maghiar, lucru cu care românii nu erau de acord.

Pentru ziua de 3/15 mai 1848 se convocase marea adunare de la Blaj. În legătură cu această adunare Gheorghe Barițiu are mai multe consultări cu Vasile Alecsandri. După sosirea sa la Brașov, Vasile Alecsandri era trup și suflet alături de revoluționarii transilvăneni. Principalul om de legătură cu aceștia a fost, cit a stat la Brașov, Gheorghe Barițiu, în ale cărui organe de presă: „Foaia pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta Transilvaniei”, publică un șir de materiale⁷.

Dar nu numai aceste tribune le folosește Alecsandri pentru a face cunoscute ideile sale revoluționare. Tot în răstimpul cit a stat la Brașov, el publică o broșură, intitulată „În numele Moldovei, al omeniei și al lui Dumnezeu”⁸. Broșura cuprinde un șir de acuzații la adresa lui Mihail Sturza, domnitorul Moldovei, care arestase și urmărea și pe cei nearestați, care intenționaseră să ridice steagul revoluției în Moldova. Broșura apare sub semnătura: „Mădular al Comitetului ales de obște pentru redacția cererilor sale”,

⁴ *Ibidem*, pag. 179.

⁵ *Ibidem*, pag. 179.

⁶ Gh. Sion, *op. cit.*, pag. 41.

⁷ Gh. Cr. Nicolescu, *op. cit.*, pag. 181.

⁸ *Ibidem*, pag. 183.

care nu este altul decât Vasile Alecsandri. În cuprinsul broșurii sînt analizate pe rînd cele treizeci și cinci de puncte ale proclamației, redactate în martie 1848 la întrunirea de la Hotelul Petersburg din Iași. Tot aici sînt prezentate pe larg abuzurile, săvîrșite de Mihail Sturza în Moldova.

Dat fiind, că, între timp, apăruseră în „Gazeta Transilvaniei” unele știri, care defăimau revoluția de la 1848 din Moldova ca și pe revoluționari, Alecsandri publică în aceeași „Gazetă” în numărul 41 din 20 mai 1848 o lucrare în formă de scrisoare, intitulată „Correspondență din Iași”. În această nouă luare de poziție față de reacțiunea din Moldova în frunte cu domnitorul Mihail Sturza sînt analizate iarăși cele expuse de Vasile Alecsandri în broșura, publicată sub titlul: „În numele Moldovei, al omeniei și al lui Dumnezeu” precum și cele expuse într-o broșură anonimă, apărută sub titlul: „Întîmplările din Moldova din luna martie 1848”.

În numărul din 10 mai 1848 al „Foi pentru minte, inimă și literatură”, Alecsandri publică în preajma mării adunări revoluționare de la Blaj poezia „15 Mai 1848”. Poezia apare în fruntea revistei, pe prima pagină, ceea ce dovedește importanța care i se dădea. Ea este opera lui Vasile Alecsandri, alcătuită acum, la Brașov, într-una din serile în care se va fi retras în camera sa de la Hotelul Coroana, unde își stabilise domiciliul provizoriu.

Această producție literară, scrisă în cinstea mării adunări, convocate de către românii transilvăneni pe Cîmpia Libertății de la Blaj, nu este atît de importantă prin forma ei, care în cele patru strofe folosește obișnuita versificație trohaică, avînd versurile alcătuite din opt picioare metrice cu cezura la mijloc și utilizînd mijloace obișnuite în exprimarea ideilor și sentimentelor, ci prezintă o deosebită importanță prin conținutul său social și național.

„Fraților nădejde bună! fiți cu toții în veselie!

„Cerul însuși ocrotește scumpa noastră românie!

„Azi e ziua de-niversare a românului popor,

„Care singur își urzește dulce, mîndru viitor”, spune poetul în prima strofă a poeziei.

Chiar de la început Alecsandri insuflă în versurile sale curaj și hotărîre în acțiunile revoluționarilor români de la 1848 din Transilvania, „care își urzesc singuri dulce, mîndru viitor”.

În strofele următoare, descrierea naturii cu frumusețile sale din luna mai este un adaos, care mărește bucuria, născută în sufletele românilor în preajma marilor hotărîri, care vor aduce libertate și independență, „dup-o lungă, dureroasă și fatală despărțire”, cum se conchide de către autor în strofa a III-a.

Poetul amintește și de trecutul măreț al poporului român, afirmînd în ultima strofă cu mîndrie:

„Viitorul ce urziți

Va fi vrednic de trecutul a strămoșilor slăviți!”.

Această poezie patriotică, revoluționară, cere românilor să fie uniți în lupta lor pentru libertate și dreptate socială și se încheie cu strigătul de bucurie: „România să trăiască!”. Este strigătul de bucurie, pe care poporul

român îl va scoate mereu în cursul istoriei sale de mai apoi, atît în cadrul unirii Moldovei și Țării Românești la 24 ianuarie 1859, cît și în cursul războiului pentru independența României de la 1877/78 și la unirea Transilvaniei cu patria mamă, România, în anul 1918.

Pe lingă multe alte merite pe teren social și național, Vasile Alecsandri l-a avut și pe acela de a fi căutat să pună mereu în circulație numele patriei noastre, care fu folosit și în actele scrise din anul 1862, după unirea Principatelor⁹.

Poezia „15 Mai 1848”, publicată în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” e semnată: „Un român”.

Dar, pe lingă Vasile Alecsandri, Gheorghe Cantacuzino și Teodor Sion, apar la Brașov în acest timp și alții din capii revoluției burghezo-democratice din Moldova anului 1848, între care Iancu Alecsandri, fratele poetului, Alexandru Ioan Cuza, viitorul domnitor al Principatelor române, Costache Negri și Alecu Russo¹⁰. Gheorghe Sion, prezent și el tot atunci la Brașov, venise aici ceva mai înainte de Vasile Alecsandri¹¹.

Dintre revoluționarii din Moldova, Iancu Alecsandri, fratele poetului, Costache Negri și Alecu Russo se întîlniră în aprilie la Giurgiu, pe Dunăre, cu Alexandru Ioan Cuza. Cei trei veneau de la Paris cu intenția de a intra în Moldova neobservați de oamenii lui Mihail Sturza, iar Alexandru Ioan Cuza venea din țară, după peripețiile avute în urma arestării sale în noaptea de 29 martie de către arnăuții domnitorului și transportării sale, apoi, la Galați, de unde cu barca fu dus la Brăila, iar de aici urma să fie dus la Măcin și predat turcilor împreună cu ceilalți, care avuseră aceeași soartă. La Brăila însă, folosindu-se de o furtună iscată, ce împiedică bunul mers al bărcilor, în care erau excortați exilații, șase dintre ei reușiseră să fugă. Între aceștia era și Alexandru Ioan Cuza, care avea o rană la picior și din această cauză fu prins de un ofițer din excortă. Folosind viclenia, Alexandru Ioan Cuza promise ofițerului, că îl va conduce pînă la locul unde erau ascunși ceilalți fugari. Ofițerul fu de acord, dar se desmetici abia, cînd văzu, că exilatul îl duse la clădirea consulatului englez, unde intră și nu mai putu fi reluat. De la Brăila, după ce reuși să-și îngrijească rana de la picior, Cuza și ceilalți fugari, înarmați cu pașapoarte austriace, porniră în Transilvania pe la Brașov. La Giurgiu el se întîlni cu cei trei revoluționari moldoveni, sus amintiți, care veneau din Franța, și hotărîră cu toții să se îndrepte către Brașov, unde ajunseră peste cîteva zile și unde îl aflară și pe Vasile Alecsandri¹².

Nu ni s-au păstrat amintirile celor de mai sus în legătură cu Brașovul, căci poate că nici n-au fost așternute pe hîrtie, în schimb Gheorghe Sion, ajuns la Brașov în urma altor peripeții, ne-a transmis impresiile sale în legătură cu acest oraș, așezat pe latura sudică a unghiului, care îl formează Carpații în aceste locuri.

⁹ Const. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă azi*, pag. 615.

¹⁰ Marin Mihalache, *Cuza Vodă*, Editura tineretului, București, 1967, pag. 21.

¹¹ Gh. Sion, *op. cit.*, pag. 79.

¹² Marin Mihalache, *op. cit.*, pag. 21.

„Mărturisesc, că de cum am început să mă apropiu de Brașov”, spune el, „am rămas încântat de curătenia străzilor, de ordinea, ce vedeam domnind în toate, de stilul îngrijit al construcțiilor și de aerul de civilizație, ce părea întipărit în tot, ce ni se înfățișa înaintea ochilor”¹³.

După ce se întâlniră la Brașov, ceilalți revoluționari, între care și Vasile Alecsandri, discutară asupra măsurilor de luat, în legătură cu patria lor.

Și pe Alecsandri ca și pe ceilalți revoluționari i-a impresionat în Transilvania atitudinea întregului popor, unit în revendicările sale în cursul marii adunări de la Blaj. Cu țărănimea erau solidari și intelectualii, indiferent, dacă erau preoți, muncitori, profesori, poeți, învățați. Prozatorul nostru, Alecu Russo, prezent și el pe „Cimpia Libertății”, spune mai tirziu: „Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției dintre surtuce și sumane”¹⁴.

Revoluționarii din Moldova participară cu tot sufletul alături de cei din Transilvania la „Marea Adunare de la Blaj”, subscriind la toate revendicările românilor din imperiul Habsburgic, mai ales la cel strigăt al întregii adunări: „Vrem să ne unim cu țara!”.

Datorită participării active la desfășurarea evenimentelor politice din Transilvania, Vasile Alecsandri și ceilalți revoluționari își revizuiesc poziția, luată în „Memoriul”, înaintat lui Mihail Sturza în Martie 1848, în sensul acordării unei atenții mai mari problemei țărănești. Ei prevăd acum în „Prințișii noastre pentru reformarea patriei”, act alcătuit la Brașov, „desființarea iobăgiei fără despăgubire din partea țăranilor iobagi”¹⁵.

În timpul cit a mai stat în Brașov, Vasile Alecsandri mai compune poeziile: „Către români” și „Hora Ardealului”. Amîndouă se publică apoi în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” și constituie, pe lângă valoarea lor literară, mărturi ale luptei pentru unire, preconizate de românii din cele trei Principate încă de pe atunci. Poezia „15 Mai 1848”, amintită mai sus precum și celelalte două: „Către români” și „Hora Ardealului”, alcătuite acum, la Brașov, în aceste momente de luptă hotărîtă pentru libertate și unire cu frații lor din celelalte două mari provincii românești, constituite nu numai pentru românii transilvăneni, pentru care în primul rînd sînt scrise de bardul de la Mircești, ci pentru toți românii pagini din lupta dîră, dusă de acest popor pentru libertate și independență. Aceste poezii vor rămîne mereu ca mărturii ale unor simțăminte identice la românii din cele trei provincii românești în anul revoluționar 1848, dar și mai apoi, la 1859, 1877 și 1918.

„Hora Ardealului” este poezia, al cărei conținut în parte este reluat de Vasile Alecsandri în poezia „Hora Unirii”, alcătuită în preajma unirii Moldovei cu Țara Românească din 1859. Cînd apare în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, poezia „Hora Ardealului” e semnată tot cu pseudonimul „Un român”. Ea se încheie cu versurile:

„Să-ntărim hora frăției
Pe pămîntul româniei”.

¹³ Gh. Sion, *op. cit.*, pag. 70.

¹⁴ Alecu Russo, *Scrieri (comentate de Petre V. Haneș)*, Editura Scrisul românesc, Craiova, pag. 210.

¹⁵ Gh. Cr. Nicolescu, *op. cit.*, pag. 193.

¹⁶ *Ibidem*, pag. 194.

Prima strofă din „Hora Ardealului” rămâne identică cu prima strofă din „Hora Unirii”, alcătuită de Vasile Alecsandri în 1857. Și identice rămân în „Hora Unirii” și cele două ultime versuri ale poeziei „Hora Ardealului”, publicată pe ultima pagină a „Foaiei pentru minte, inimă și literatură” din 14 iunie 1848¹⁷.

Deoarece, între timp, începuse a se vorbi mai insistent despre revoluționarii moldoveni, poposiți la Brașov, pentru a evita un conflict cu organele de siguranță ale Austro-Ungariei aceștia se pregătiră să plece din Brașov¹⁸. Apăruse în discuții o știre, care mai ales atrăgea atenția asupra lor și anume, că aceștia intenționau a năvăli în Moldova cu armate, formate de ei, din trei direcții: Țara Românească, din Transilvania prin trecătoarea spre Moldova și din Bucovina. Deși știrea nu corespundea realității, ei trebuiră să țină cont de ea¹⁹.

Înainte de a pleca din Brașov despărțiți în trei direcții, revoluționarii alcătuiră împreună două documente de o deosebită importanță²⁰. Un document conținea o proclamație, adresată populației, cerindu-i să reziste împotriva lui Mihail Sturza. Proclamația este semnată de V. Alecsandri, C. Negri, Al. I. Cuza și Iancu Alecsandri. Al doilea document, rămas în manuscris și aflat pe urmă la Eftimie Murgu, este intitulat: „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei”. Printre alte cereri se solicită în acest act unirea Moldovei și Țării Românești într-un singur Stat neatrnat, românesc. Bănățeanul Eftimie Murgu era strâns legat de moldoveni, căci funcționa o perioadă de timp ca profesor la Iași. Documentul e semnat de V. Alecsandri, Costache Negri, L. Rosetti, Gh. Cantacuzino, Manolache Costache, A. Russo, Gr. Balș și Gheorghe Sion.

Marea adunare de pe Cîmpia Libertății de lângă Blaj avusese loc, cere-urile românilor fuseseră puse deschis în fața adunării și votate de adunare, în ea intrînd reprezentanți ai întregii populații românești din Transilvania, dar lupta nu se sfîrșise. Punerea în practică a cererilor, votate în marea adunare de la Blaj, și realizarea dorințelor românilor transilvăneni cerură încă multe jertfe mai apoi.

Prezența lui Vasile Alecsandri la Brașov, consemnată de documente între 25 aprilie și 5 iunie 1848 ca și prezența celorlalți revoluționari din Moldova aici împreună cu participarea tuturor la Marea adunare de pe Cîmpia Libertății ne arată cît de strînse erau legăturile românilor din Moldova și Transilvania în lupta lor pentru eliberarea națională și socială a întregului popor român. Vasile Alecsandri activează pentru cauza românească la Brașov ca și la Iași sau Mircești. Prin prezența sa la Brașov ca și prin poeziile, scoase la lumină aici, la Brașov, nemuritorul poet și patriot român, care a luptat cu condeii, pentru libertate dar și cu fața de dincolo de condei, contribuie la unirea forțelor românilor moldoveni și transilvăneni pentru obținerea de drepturi legitime și pentru unirea lor politică.

¹⁷ „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, nr. 24 din 14 iunie 1848.

¹⁸ Gh. Sion, *op. cit.*, pag. 115.

¹⁹ *Ibidem*, pag. 114.

²⁰ Gh. Cr. Nicolescu, *op. cit.*, pag. 191.

Pentru că nu se poate întoarce acasă, la 5 iunie V. Alecsandri pleacă la Cernăuți, unde îl întâlnim la 13 iunie împreună cu fratele său, Iancu și cu Costache Negri, luind parte la o ședință a grupului de revoluționari moldoveni, care se constituise aici²¹.

La Cernăuți, Comitetul revoluționar, care se constituie și în care intrase Alecsandri, C. Negri, Al. Cuza și Zaharia Moldovan, porni o intensă activitate în scopul îndeplinirii dezideratelor revoluționare, care-i călăuzeau pe moldoveni. Aici revoluționarii lucrău cu mult mai metodic decât la Iași, menținând legătura cu comitetul revoluționar din Moldova, care ființa încă la Iași și din care făceau parte, între alții, Grigore Cuza, unchiul lui Al. I. Cuza, Al. Mavrocordat și Gr. Ghica, viitorul domnitor. În scopul cîștigării sprijinului marilor puteri pentru cauza românilor, V. Alecsandri este trimis de către Comitet în Franța. Același lucru îl făcură și cei din Țara Românească, trimițându-l pe Ion Ghica la Constantinopol, iar pe Al. Folescu și pe I. Maiorescu tot în Apusul Europei²².

Dacă prezența fizică a lui Vasile Alecsandri la Brașov a fost de scurtă durată, prezența sa spirituală între brașoveni a rămas permanentă, iar aprecierea operei sale de ori ce fel s-a făcut cu multă căldură de către aceștia, ca, de altfel, de întreaga Transilvanie.

În legătură cu aceasta, în activitatea componistică a lui Iacob I. Mureșianu, pe al cărui părinte îl cunoscuse Vasile Alecsandri la Brașov în 1848, găsim preluat conținutul literar al piesei lui Vasile Alecsandri, intitulată „Coana Chirița în provincie” și constituind livretul suitei coregrafice a compozitorului, cu titlul „Mare bal la Birzoieni”.

Un alt brașovean care a îmbrățișat cu multă căldură întreaga operă literară a lui Vasile Alecsandri, a fost Andrei Birseanu, cunoscutul profesor, literat și membru al Academiei Române, care, încă de pe cînd era elev, îndrăgise poezia și opera literară în proză a lui Vasile Alecsandri²³. Primele sale producții literare în versuri sînt mult influențate de lirica lui Vasile Alecsandri.

Dragostea lui Andrei Birseanu pentru lirica lui Alecsandri era și o consecință a intereseului, cu care profesorii lui Birseanu, Ion Lepădatu și Ion Popeea, ambii profesori de limba română ai elevului din Dîrstele Brașovului, alcătuiau programele șezătorilor literare ale Societății literare a elevilor liceului „Andrei Șaguna” din Brașov, unde V. Alecsandri era mereu prezent cu părți din opera sa literară. Această dragoste pentru opera lui Vasile Alecsandri o purtă în suflet Andrei Birseanu și mai pe urmă²⁴.

În capitala imperiului austro-ungar, ca student, Andrei Birseanu a fost o perioadă de timp președintele Secției literare a Societății studențești „România Jună”. În cadrul acestei societăți Alecsandri a fost sărbătorit cu mult fast la împlinirea vârstei de 60 de ani în anul 1881. Pe lângă telegrama de felicitare și un album, pe care studenții, între care Andrei Birseanu și Ion Panțu din Brașov, Ion Paul din Banat ca și mulți alții i le trimit lui Alecsandri, ei organizează și o frumoasă serbare, în cadrul căreia se recită multe din

²¹ Marin Mihalache, *op. cit.*, pag. 23.

²² *Ibidem*, pag. 23—24.

²³ I. Brașu, *V. Alecsandri și Andrei Birseanu*, în „Transilvania”, nr. 1 martie, 1941, pag. 40.

²⁴ *Ibidem*, pag. 45.

poeziile sărbătoritului. Ion Panțu și Ion Paul vorbesc în cadrul serbării despre opera literară a lui Alecsandri, iar Andrei Bîrseanu prezintă biografia scriitorului într-o amplă expunere, care, din dragostea mare a acestuia pentru opera literară a lui Vasile Alecsandri, se încheie cu cuvintele: „Alecsandri face parte dintre cei mai mari poeți ai lumii”²⁵.

Dedicației din albumul trimis de studenții de la „România Jună”, în care, printre altele, se spune: „Glorie ție, poete, glorie și ani mulți, ție, care însuși ești gloria neamului românesc”, Alecsandri îi răspunde: „Înainte, înainte, junime română! Fie ca ultimii pași, ce-mi rămîn de făcut, să fie întovărașiți și susținuți de răsunetul faptelor tale triumfale!”²⁶.

În anul 1890, la moartea lui Vasile Alecsandri, întreaga Românie simțea durerea pierderii unuia dintre cei mai vrednici fii ai săi. Dincoace de munți în Transilvania, la Brașov, după comemorarea oficiată la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, fură relevate meritele lui Vasile Alecsandri ca poet și ca luptător pentru eliberarea națională și socială a românilor. În sala festivă a liceului „Andrei Șaguna”, Andrei Bîrseanu în fața elevilor, a profesorilor și a unora dintre părinții elevilor prezintă pe larg viața și opera dispărutului odată cu omagiile, aduse acestuia elogii pentru munca depusă pe tărîm literar cît și pe teren social. Încheind, Andrei Bîrseanu adause: „Alecsandri a fost român în simțirile sale, român în faptele sale și același român în scrierile sale”²⁷.

Festivități de comemorare a vieții și operei lui Vasile Alecsandri se făcuseră în Transilvania cu ocazia morții sale nu numai la Brașov, ci și la Sibiu și în alte părți, Alecsandri fiind „poet al tuturor românilor, nu numai al românilor moldoveni”.

Popularitatea lui Vasile Alecsandri între brașoveni se menținu și după moartea sa. În sălile de spectacole ale orașului cît și în cele improvizate sau existente în comunele din județ atît poeziile cît și piesele sale de teatru au fost mereu prezente în programele serbărilor organizate cu diferite ocazii.

În lupta lui dîrză și în patriotismul său luminat, Vasile Alecsandri a sprijinit din toate puterile cu graiul și cu condeiul lupta tuturor românilor din cele trei mari provincii românești. Noi cei de astăzi, urmași ai celor, care luptau la 1848 pentru dreptate și eliberare socială și națională, vom păstra mereu în inimi recunoștința pentru dragostea și avîntul cu care Vasile Alecsandri a îmbrățișat această cauză, care era a întregului popor român.

²⁵ *Ibidem*, pag. 48.

²⁶ „Anuarul Gimnazului mare public român din Brașov”, pe anul școlar 1890/1891, pag. 77.

²⁷ Ion Brașu, *op. cit.*, pag. 50.

VASILE ALECSANDRI À BRAȘOV

(résumé)

Après l'échec de la révolution de mois de mars 1848 de Moldavie, Vasile Alecsandri part secrètement de Iași vers les Monts de l'Allemand et passe la frontière en Transylvanie le 16 avril, en arrivant le 25 avril à Brașov. Ici il vient en relation avec les révolutionnaires brachoviens: Gheorghe Barițiu, Andrei Mureșianu, Iacob Mureșianu, Scurtu et Gheorghe Nica, qui il rencontre souvent dans la „Cassine“.

Il soutienne les revendications des Roumains de Transylvanie, qui avaient convoqué la grande assemblée de Blaj pour le 3/15 mai 1848. À cet effet il participe à cette grande assemblée ensemble avec des autres révolutionnaires de Moldavie.

Combien de temps se trouve-t-il à Brașov, Alecsandri publie dans les périodiques: „La Gazette de la Transylvanie“ et „La feuille pour la sagesse, le coeur et la littérature“, plusieurs oeuvres, les unes politiques, les autres littéraires. Particulièrement importantes étaient les poésies: „Aux Roumains“, „15 Mai 1848“ et „La ronde paysanne de la Transylvanie“. Aussi dans ce temps là, Vasile Alecsandri publie une brochure sous le titre: „Au nom de la Moldavie, de la bonté et du Dieu“. Après cela avec les autres révolutionnaires, venus de Moldavie, il imprime une proclamation, adressée de la Moldavie, en demandant au peuple de lutter contre Mihail Sturza. Une autre oeuvre élaborée maintenant est „Nos principes pour la réforme de la patrie“.

Parce que les autorités locales ont commencé à poursuivre de près l'activité des révolutionnaires, Alecsandri quitte la ville de Brașov a 5 juin, partant en Bucovine, ou est-il mentionné le 13 juin 1848.

Mais Alecsandri est aussi présent a Brașov avec ses oeuvres et sa personnalité encore après ce temps. A l'âge de soixante ans est-il fêté par Andrei Birseanu et par d'autres étudiants brachoviens, membres de la société „Jeune Roumaine“ de Vienne. An 1890 il est commémoré a Brașov à l'occasion de sa morte. Après cela, son oeuvre est souvent présent dans les festivités occasionnelles de la région de Brașov jusque aux nos jours.

SPRE ACTUL ENERGIC AL ÎNTREGII NAȚIUNI ROMÂNE **(Din cronica luptei pentru unirea Moldovei cu Muntenia)**

de MIRCEA MUȘAT

Continuare firească a luptelor sociale și naționale duse de poporul român de-a lungul zbuciumatei și dramaticei sale istorii, expresie a cerințelor obiective, fundamentale de dezvoltare a societății noastre, a aspirațiilor și năzuințelor seculare de progres, unitate și independență națională, nutrite și dospite în cele mai de jos straturi ale societății, Revoluția română de la 1848 avea să fie înfrântă datorită împotrivirii înverșunate a forțelor reacționare, retrograde interne, sprijinite din plin prin intervenția brutală a imperiului otoman, țarist, și habsburgic, profund ostile tendinței de emancipare a poporului român, eliberării sale naționale și sociale, unirii lui într-un singur stat. „Dar — așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — înfringerea revoluției de la 1848 a frinat evoluția socială a României, a amânat cursul evenimentelor, dar n-a putut împiedica idealurile de libertate, progres social și o viață mai bună... Revoluția începută în 1848 a continuat să se desfășoare sub diferite forme, găsindu-și expresia în realizarea unirii principatelor, în înfăptuirea reformelor sociale ulterioare, în toate transformările și mișcărilor revoluționare care au avut loc în țările românești, apoi în România, până la revoluția socialistă”.

Revoluția română de la 1848 fusese înăbușită în sânge. Fruntașii ei au fost nevoiți să ia drumul greu al exilului. Boierimea conservatoare, cu sprijinul reacțiunii internaționale își reinstala dominația. Imperiul țarist — în calitate de „protector” — și Imperiul otoman — în calitate de suzeran — se grăbiră să încheie, la 19 aprilie—1 mai 1849, Convenția de la Balta-Liman, prin care-și legiferau „până la consolidarea liniștei interne” dreptul de a ocupa cu trupe Moldova și Muntenia. Domnii celor două țări române — considerați ca înalți funcționari ai Imperiului otoman — nu mai erau aleși pe viață, ci numiți direct de sultan, pe termen de 7 ani. Adunările obștești ordinare se suspendau, rămânând a fi înlocuite cu Consilii sau Divanuri ad-hoc în care să intre „boierii cei mai de frunte ai țării”. Se prevedea, de asemenea, înființarea unor Comisii speciale însărcinate cu revizuirea Regulamentului Organic și indicarea modificărilor celor mai „potrivite” pentru „îmbunătățirea pe care o cere situația actuală a Principatelor și abuzurile administrative ce s-au produs...”. Pe timpul cît avea să dureze ocupația turco-țaristă, cele două imperii continuau a avea în principate câte un comisar

extraordinar, însărcinat a „urmări mersul lucrărilor şi politica domnilor”. În baza aceleiaşi Convenţii au fost numiţi domni pe şapte ani: Barbu Ştirbey în Muntenia şi Grigore Al. Ghica în Moldova.

Administraţia acestor domnitori, îngrădită — atît prin rolul atribuit boierimii conservatoare cît şi prin controlul exercitat de reprezentanţii civili şi militari ai celor două imperii — se remarcă totuşi printr-o serie de măsuri care încercau să amelioreze în parte, unele din cauzele care au generat marea ridicare la luptă din anul 1848. Sesizînd acest fapt, N. Bălcescu scria în 1850: „Revoluţia era atît de îndreptăţită de relele care o precedaseră, încît şi cele două Puteri îşi luaseră de comun acord angajamentul solemn de a reforma acest monstruos Regulament care strivea de optsprezece ani de zile Principatele”.

Dar, perioada de relativă acalmie care a urmat, mai ales din aprilie 1851 — după evacuarea trupelor de ocupaţie —, nu a durat nici doi ani încheiaţi. În vara anului 1853, liniştea care părea că se instalează în Europa, după anii furtunoşi ai revoluţiei, este întreruptă de conflictul pentru rivalităţi economice şi politice, pentru anexiuni şi expansiuni teritoriale şi comerciale în Orient şi în sud-estul european. Pe bună dreptate K. Marx scria în aprilie 1853: „Ori de cîte ori uraganul revoluţionar se linişteşte pentru moment, se impune inevitabil din nou pe tapet una şi aceeaşi chestiune: eterna „problemă orientală”.

Izbucnit între Rusia şi Turcia, ca urmare a refuzului celei din urmă de a accepta cererea Rusiei cu privire la „protectoratul asupra creştinilor ortodocşi”, conflictul militar dintre Rusia şi Turcia, intrat în istorie sub denumirea de „Războiul Crimeii” a antrenat în vîrtejul său Anglia, şi Sardinia de partea Turciei şi menţinerea, pentru moment, a Austriei şi Prusiei în neutralitate.

Pentru a constrînge Turcia să dea satisfacţie cererii amintite, la 21 iunie 1853, fără nici o declaraţie de război, armatele ţariste trec Prutul şi ocupă Moldova şi Muntenia. La 30 august sultanul ordonă domnilor români, Barbu Ştirbey şi Grigore A. Ghica, să „părăsească Scaunele întrucît nu s-ar face ca funcţionarii Porţii să stea în nişte ţări ocupate de duşmani...”. Siliţi să se pronunţe pentru politica ţaristă sau otomană, domnii români — numiţi în mai 1849 cu acordul celor două imperii — au ales o altă soluţie, plecînd la Viena, deoarece considerau Austria ca fiind neutră în acest război.

În noua situaţie creată, Imperiul habsburgic îşi pune în practică politica duplicitară considerînd că a sosit momentul pentru a ocupa ea Moldova şi Muntenia, aşa cum procedase în secolele anterioare cu Transilvania, Banatul şi Bucovina. Astfel, după o serie de manevre şi avertismente date Rusiei, prin care-i cerea să-şi retragă armatele din cele două ţări româneşti, Curtea de la Viena reuşeşte în iunie 1854 să încheie o convenţie cu Poarta otomană, prin care se obliga să contribuie la evacuarea trupelor ţariste din cele două ţări româneşti prin toate mijloacele ce-i stăteau la dispoziţie — de la negocieri amicale pînă la intervenţia armată — şi să „restabilească în Principate administraţia şi starea de lucruri legale aşa cum rezultau ele din privilegiile asigurate de Poartă”.

În faţa presiunilor habsburgice cît şi datorită faptului că operaţiunile militare se mutaseră în Crimeea, Rusia este nevoită să-şi retragă trupele

din țările române, operație încheiată în iulie 1854. Locul lor este luat de trupe de ocupație habsburgice care aduceau cu ele și pe domnitorii Știrbey și Ghica. Prin aceasta, Curtea de la Viena demonstra că „ordinea legală” pe care încerca s-o restatornească în Principatele române era cea impusă în 1849 prin Convenția ruso-turcă de la Balta-Liman.

Stabiliți în țările române, habsburgii au început imediat să lucreze după lozinca primită de la Viena: „Atenția funcționarilor împărătești în timpul ocupației trebuie să fie de la început astfel îndreptată, încât interesele naționale și economice ale Austriei să se contopească cu cele ale Principatelor”. Și într-adevăr, pentru „contopirea acestor interese” habsburgii și-au inaugurat ocupația prin abuzuri și imixțiuni directe în politica internă și externă a țărilor române, prin măsuri abuzive îndreptate în primul rînd împotriva elementelor revoluționare. Alarmată de curentul spre unire ce se accentua în toate provinciile românești, Curtea de la Viena transmitea șefilor militari din Muntenia și Moldova ordinul de a lua măsuri energice pentru a „curăța Principatele de toate elementele dubioase”.

Dorind să săvîrșească cît mai repede războiul, Puterile aliate Turciei au adresat Rusiei la 28 decembrie 1854 un memoriu de negocieri, prin care-i prezentau unele condiții pentru încheierea păcii. Pentru discutarea acestor condiții de pace după discuții preliminare, s-a deschis la 15 martie 1855 la Viena o conferință la care au luat parte: Anglia, Franța, Austria, Rusia și Turcia.

După ce marile puteri au căzut de acord asupra garantării integrității Imperiului otoman, considerată „o condiție a echilibrului european”, au trecut la discutarea situației Moldovei și Munteniei care „atingea foarte de aproape interesele obștești ale Europei”. Sfîrșitul „protectoratului rusesc” și înlocuirea lui cu „protectoratul colectiv” al puterilor europene participante la Conferință, libertatea navigației pe Dunăre ș.a. se situau în fruntea listei problemelor ce urmau să fie discutate. Cum trecerea celor două țări sub protectoratul colectiv al puterilor europene impunea de la sine și schimbarea statutului lor de organizare internă, problema unirii Moldovei cu Muntenia a devenit „o problemă europeană”, iar soluționarea ei subordonată intereselor economice și politice ale marilor puteri europene. Pe bună dreptate K. Marx scria: „Ciocnirea de interese dintre marile puteri în această parte a Europei a făcut ca nici una din ele să nu fie indiferentă față de problema Unirii țărilor române”. Războiul Crimeii a constituit de fapt, punctul culminant al luptei duse în prima jumătate a secolului al XIX-lea de către marile puteri pentru supremație în bazinul Mării Negre, pentru luarea în stăpînire a Strimtorilor și a gurilor Dunării. Soarta țărilor române intrase în combinațiile de culise ale „concertului european”, conturînd astfel atitudinea marilor puteri față de situația politico-administrativă a celor două țări române. Turcia, s-a pronunțat de la început împotriva Unirii celor două țări române. Pentru ea, Unirea însemna constituirea unui stat destul de puternic care ar fi dus în ultima instanță la limitarea influenței sale economice și politice, și în același timp, ar fi constituit un pas hotărîtor spre dobîndirea independenței prin înlăturarea suzeranității ei. Pentru Austria, Unirea însemna spulberarea aspirațiilor ei anexioniste sau cel puțin de înfeudare economică și politică a celor două țări. Totodată, făurirea statului român

prin Unirea Moldovei cu Muntenia însemna recunoaşterea nucleului politic naţional, centrul în jurul căruia urma să graviteze aspiraţiile de unire ale românilor din toate provinciile româneşti aflate sub ocupaţie străină. Anglia, interesată în menţinerea Imperiului otoman care se afla la remorca intereselor ei economice şi politice, motiva că momentul unirii celor două ţări „este încă inoportun”. Rusia — urmărind dezmembrarea Imperiului otoman şi înlăturarea influenţei habsburgice din ţările române ca şi din Peninsula Balcanică, se pronunţa în favoarea cauzei româneşti. Chiar din timpul ocupaţiei ţărilor române, Rusia lansase formula Unirii Principatelor şi independenţa lor sub un prinţ de familie rusă. Franţa, sprijinea unirea deoarece socotea că un stat român unit, la Dunărea de jos, va fi un punct de sprijin al influenţei politice şi al expansiunii economice franceze în sud-estul european. În acelaşi timp, referindu-se la scopurile politice urmărite de Napoleon al III-lea, K. Marx arăta că „în forul său interior Bonaparte nutreşte speranţa că va pune, cu ajutorul Rusiei, un Bonaparte pe simulacrul de tron al unei Româнії improvizate cu ajutorul protocoalelor diplomatice”.

Cînd se trecu la discutarea celorlalte condiţii de pace, pe care trebuia să le accepte Rusia, aceasta refuză, şi Conferinţa îşi întrerupse lucrările fără nici un rezultat. Însemnătatea pe care a avut-o pentru ţările române această conferinţă constă în aceea că ea a luat pentru prima dată în discuţie problema unirii Moldovei cu Muntenia, conturînd, în acelaşi timp, şi poziţia marilor Puteri faţă de acest act istoric.

Pe bună dreptate istoricul T.W. Riker arăta că „Războiul Crimeii a făcut din cauza Moldo-Muntenilor o problemă europeană”.

De la Viena, Conferinţa şi-a mutat lucrările la Constantinopole, în ianuarie 1856, „unde — aşa cum spune N. Iorga — trebuia să se discute într-o atmosferă turcească soarta poporului nostru”. Aşa se face că la această Conferinţă, ideea unirii celor două ţări nu mai apare deloc în discuţia delegaţilor, „pentru a nu jigni ţara-gazdă”. În schimb, Conferinţa adoptă o serie de măsuri care întreceau aproape aşteptările Turciei. Protocolul din 11 ianuarie prevedea: „Valahia şi Moldova ale căror teritorii fac parte întregitoare din împărăţia otomană, vor păstra ca şi în trecut o cîrmuire separată şi neatîrnată, domniile vor fi numiţi de Poartă; Principatele vor fi reprezentate în relaţiile cu ţările străine de către agenţii sultanului, iar tratatele încheiate de Turcia sînt valabile şi pentru cele două ţări”.

Dar, aceste hotărîri conservatoare stabilite la Constantinopole, împotriva voinţei poporului român, erau depăşite de evenimente şi nu puteau dăinui.

Spiritul reformatoare al anului revoluţionar 1848 ţinea trează conştiinţa maselor populare româneşti. Lupta pentru Unire, pentru înfăptuirea statului naţional român reprezenta, în acelaşi timp, lupta pentru eliberare socială şi politică, pentru o ţară democratică nouă, cu administraţie şi legi noi, reformatoare. Legăturile dintre frunzaşi revoluţiei române de la 1848 exilaţi în principalele capitale europene şi cei din ţară se întesc. Unirea Moldovei cu Muntenia unea într-un torent toată conştiinţa şi forţa unui popor hotărît să-şi făurească alt destin. Numeroase gazete unioniste ca: „Zimbrul”, „Steaua Dunării”, revista „România literară” ş.a. fac mare o agitaţie în favoarea unirii. Coloanele presei apusene sînt pline de articole prin care se explică opiniei

publice progresiste dorințele românilor și scopul luptei lor. Hotărârile potrivnice Unirii elaborate la Constantinopole au determinat proteste și frământări în toate straturile societății românești. Zeci și zeci de memorii, adrese și petiții — semnate sau anonime — curgeau către cabinetele din Londra, Paris, Petersburg, Viena sau Constantinopole, sau către reprezentanți ai opiniei publice progresiste sprijinitori ai cauzei românești. Numeroase comitete unioniste organizează masele de la orașe și sate în lupta pentru cauza Unirii.

În această atmosferă și-a deschis lucrările, la 28 februarie 1856, Congresul de la Paris avînd ca scop principal încheierea păcii și stabilirea „echilibrului european” zdruncinat în urma Războiului Crimeii. Pe lângă reprezentanții celor cinci puteri — Turcia, Austria, Franța, Anglia și Rusia — au participat și reprezentanții Sardiniei și Prusiei.

Delegații marilor puteri participante la Congres, deși cunoșteau dorința unanimă de Unire a poporului român, s-au pronunțat pentru aceasta sau împotriva ei, în măsura în care constituirea statului unitar român satisfacea sau împiedica interesele economice și politice ale țării lor.

Problema Unirii celor două țări române a fost ridicată de Franța în ședința din 8 martie, cînd chestiunea Principatelor s-a aflat pe ordinea de zi. Deschizînd dezbaterile asupra acestei probleme, Walewski — ministrul de externe francez și președintele Congresului — a spus: „Înainte de a se atinge chestiunea noii organizări a Principatelor, este de cercetat dacă ele trebuie a mai trăi sub o organizare separată și dacă nu ar fi în interesul atît al acestor țări, cît și al Europei, ca ele să fie întrunite într-un singur stat”. Pe această poziție s-a situat și reprezentantul delegației ruse, Orlov. Delegatul Angliei, Claredon — se pare sub influența lui Napoleon al III-lea, cu care avusese mai înainte o convorbire — sprijină și el propunerea lui Walewski, afirmînd că „dorințele poporului trebuiesc luate în seamă”. Reprezentantul Austriei, Buol, care credea că a găsit în această frază puntea de salvare ca problema Unirii să fie aminată de Congres, răspunde imediat că: „nu se poate lua vreo hotărîre, fără a se consulta mai întîi dorințele poporului”. Reprezentantul Turciei, Ali-Pașa, care se considera cel mai cunosător în această problemă, nu pierde ocazia să arate că despărțirea acestor două țări datează din cele mai vechi timpuri și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor”, că „tulburările ce au domnit în Principate erau de dată recentă și că nu pot fi atribuite stării de separațiune a celor două țări”. Cu alte cuvinte, el caută să arate că Congresul pierde timpul cu discutarea unirii celor două țări, deoarece înseși ele nu doresc acest lucru.

Așa se ivi la Congres ideea convocării unui plebiscit care să consulte dorințele românilor. Astfel „Austria și Turcia — cum spune Riker — își frînează armele în propriile lor mîini”.

După lungi dezbateri, Congresul reuși să semneze la 30 martie 1856, cu pana unui vultur imperial, „Tratatul de pace”.

În problema țărilor române se stabilise următoarele:

Se desființează protectoratul Rusiei, instituit în urma păcii de la Adrianopole; principatele sînt scoase de sub tutela Turciei și puse sub garanția celor șapte Puteri; sultanul în colaborare cu ambasadorii Puterilor semna-

tare de la Constantinopole, va întocmi un firman electoral în baza căruia să se convoace în ambele țări, adunări care să reprezinte interesele tuturor claselor; o comisie specială de informare, compusă din reprezentanții celor șapte Puteri, se va întruni la București și va culege dorințele poporului, asupra viitoarei organizări a Principatelor. Rezultatele vor fi trimise la Paris, unde printr-o Convenție se va stabili organizarea lor și vor fi comunicate românilor printr-un Hâtîșerif; Tratatul mai prevedea că în cazul cînd liniștea internă în Principate va fi amenințată sau compromisă, Poarta nu putea interveni cu trupe, fără aprobarea celorlalte Puteri.

Scoaterea țărilor române de sub tutela Turciei și punerea lor sub garanția colectivă a celor șapte Puteri, era un pas spre unire. Se păstra suzeranitatea Porții, dar așa cum spune istoricul german Haner, „ce suveran poate fi acela care nu are dreptul de a intra într-o țară ce și-o pretinde a lui?”

Cum plebiscitul nu se putea ține „într-o țară năpădită de baionetele străine”, congresul avu grijă să ia în discuție și retragerea trupelor austriece. Întimpinînd o puternică opoziție din partea Austriei — care invoca motivul retragerii mai întîi a trupelor rusești din sudul Basarabiei revenit Moldovei, dezbaterile se încheiară cu o frază generală: „Retragerea să se facă cît mai curînd cu putință”.

În momentul cînd Congresul și-a încheiat lucrările, nimeni nu bănuia că vor exista atîtea greutăți în aplicarea și respectarea hotărîrilor lui. Lupta pentru realizarea Unirii trecea în sarcina poporului român hotărît să înfrîngă forțele retrograde interne și dificultățile externe.

În primăvara anului 1856, lupta pentru Unire intra într-o fază nouă, răscolită acum și de hotărîrea luată de Congresul de la Paris de a consulta dorințele românilor în privința viitoarei lor reorganizări. Mișcarea unionistă a luat amploare mai ales în Moldova, unde avea și sprijinul autorităților în frunte cu domnitorul Grigorie Al. Ghica, care în ultimele luni de domnie trecuse hotărît pe poziții unioniste.

Amploarea luptei pentru Unire, care cuprindea zi de zi masele cele mai largi a determinat pe unioniștii din Iași să formeze la 25 mai 1856 „Asociația Unirii”, alegînd în aceeași zi un „Comitet al Unirii” format din 39 de membri, printre care se numărau patrioții și revoluționarii români: M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri și alții. Numeroase ziare, reviste, broșuri, foi volante, memorii și petiții sprijineau activ cauza Unirii. În adunări unioniste, județele trimit unul după altul către „Comitetul Unirii” din Iași adeziuni în sprijinul măreței cauze a poporului român. Puternice legături se realizează între unioniștii din Moldova și cei din Muntenia. Unirea devenise cauza vitală a poporului român.

Intensificarea luptei pentru unirea Moldovei cu Muntenia determină o reacție violentă din partea boierimii reacționare antipatriotice, sprijinite prin toate forțele de Austria și Turcia. Lupta împotriva Unirii devenise mobilul acțiunii separatistilor interni și externi. Cum Unirea trebuia împiedicată numai în una din cele două țări, toate manevrele separatistilor s-au îndreptat spre Moldova, care era mai departe de sediul Comisiei Speciale de Informare stabilită la București, și unde se găseau mai mulți adepți ai separatismului, îndeosebi în rîndul boierimii conservatoare, care-și vedea „amenințată” prin Unire puterea politică și economică.

Folosindu-se de „încrederea” acordată de Congresul de la Paris, care lăsase la „bunul simț al Porții schimbarea domnitorilor actuali”, Turcia, constatînd că aceștia împiedică „libera rostire a dorințelor țării” luă hotărîrea înlocuirii lor. La 26 iunie 1856, în urma unei depeșe telegrafice trimise de Poartă, domnitorii Ghica și Știrbey au fost nevoiți să părăsească scaunele. În această situație, conform articolului 18 din Regulamentul Organic, locul lor trebuia luat de o locotenență domnească formată din trei: președintele Divanului, logofătul dreptății și ministrul treburilor dinlăuntru, care erau în funcție la plecarea ultimului domn. Aceștia nu aveau dreptul să acorde titluri de nobleță, să destituie funcționari și nici să numească dregători în anumite funcții decît ca suplinitori pînă la confirmarea lor de către viitorul domn. Profitînd de faptul că celelalte Puteri nu cunoșteau „prevederile” Regulamentului Organic, Turcia și Austria au considerat momentul prielnic pentru a numi în cele două țări oameni fideli politicii separatiste, cu ajutorul cărora să înceapă lupta pentru distrugerea mișcării unioniste de masă și a partidului unionist. În acest scop au fost numiți în grabă cite un singur caimacam în fiecare țată: Teodor Balș în Moldova și Alexandru Ghica în Țara Românească. Prin aceasta, șirul încălcărilor prevederilor Tratatului de la Paris abia începea.

Numirea lui Teodor Balș a fost bine gîdită de cele două țări potrivnice Unirii. Balș era unul dintre cei mai mari boieri ai Moldovei și deținea și funcția de șef al grupării reacționare separatiste. Puțin inteligent, dornic să ajungă domn, apărătorul fidel al separatismului, acesta era, în cîteva cuvinte, acela care făcuse jafuri bănești pe lingă demnitarii turci, vrînd să fie sigur că ajunge caimacam și apoi domn al Moldovei. Acum el era chemat să-și dea „examenul” în fața stăpînirii care-i pretindea un singur lucru: „împiedicarea unirii Moldovei cu Muntenia”.

La începutul căimăcămiei, Balș a căutat pentru moment să-și camufleze politica separatistă, lăsînd pentru un timp unioniștilor toată libertatea pe care o primiseră de la domnitorul Ghica. Dar după puțină vreme, considerînd că „puterea” îi este consolidată, caimacamul, la ordinele Austriei și Turciei, pornește la luptă hotărît să înăbușe treptat toate glasurile care cereau Unirea. Astfel, în urma unui ordin primit de la Poartă, Balș dădu la 10 septembrie 1856, un decret pentru desființarea libertății presei și introducerea cenzurii. Sub îndrumarea directă a generalului austriac Gablenz și a consulului acestei țări la Iași, Gödl de Lonnay, Balș anulează concesiile făcute de Ghica unei societăți franceze de navigație, care deținea monopolul pe rîurile Prut și Siret, cit și proiectul de înființare a unei bănci acordate Prusiei. Prin aceasta el demonștra că servește cu zel interesele economiei și politice ale țărilor care-l sprijineau.

Conșus și încurajat în permanență de Turcia și Austria servind interesele grupării conservatoare a mării boierimi, caimacamul a început acțiunea pentru schimbarea tuturor funcționarilor care sprijineau unirea și înlocuirea lor cu oameni cărora nu li se cerea altceva, ca de altfel și lui, decît să lupte și să apere cauza separatistă. Arestările, schingiuirile, împotriva unioniștilor, se țîn lanț și toate acestea pentru a demonștra că Moldova nu dorește

unirea". Cu fiecare zi se organizau mijloace tot mai violente împotriva unirii, ajungându-se pînă acolo încît se interzicea chiar şi îmbrăcarea costumelor naţionale.

Pentru a-şi consolida poziţia, Balş hotări să dizolve vechiul Divan judecătoresc, în decembrie 1856. Lista noului guvern separatist, proaustriac şi proturc a fost întocmită de Balş cu concursul şi sub direcţia supraveghere a consulului austriac. Ministru al finanţelor a fost numit Nicolae Vogoride, ministru dinlăuntru Nicolae Cantacuzino, iar Nicolae Istrati — teoreticianul separatismului, fu numit şef al Departamentului lucrărilor publice.

În aceste împrejurări, cînd abuzurile, teroarea şi josniciile caimacaului Balş nu mai cunoşteau margini, unioniştii din ţară şi din afară adresează zeci de petiţii şi memorii marilor Puterii în care cereau să se pună capăt prigoanei din ţările române şi să se respecte clauzele Tratatului de la Paris.

La 13 ianuarie 1857, după lungi discuţii, Firmanul de convocare a Divanurilor Ad-hoc era întocmit, trupele austriece urmau să se retragă din ţările române pînă la 30 martie acelaşi an, iar Comisia Specială de Informare era aşteptată să sosească la Bucureşti. În aceste condiţii, unioniştii din Moldova s-au constituit, la începutul lui februarie 1857, în „Comitetul Electoral al Unirii”, adoptînd şi un program de acţiune, afişînd în văzul tuturor dorinţele poporului român din Moldova.

Gîndindu-se că a sosit momentul să dea o nouă lovitură unioniştilor prin desfiinţarea acestui Comitet şi, în acelaşi timp, urmărind să cheme trupele turceşti să ia locul celor austriece, Balş adresează Porţii o „plîngere” în care declară că nu mai poate face faţă „singur tulburărilor interne provocate de unionişti”. În urma acestui fapt, situaţia se agrava şi mai mult, Moldova găsindu-se din nou în faţa unei ocupaţii străine.

Dar la 1 martie 1857, o moarte fulgerătoare puse capăt caimăcămiei lui Teodor Balş, „acest bun şi harnic gospodar” cum îl numea Poarta otomană.

Primăvara anului 1857, părea că alungase norii negri ai furtunii dezlănţuite de Balş. Moartea caimacamului, retragerea trupelor austriece, redactarea firmanului, sosirea membrilor Comisiei Speciale de Informare la Bucureşti, toate păreau că duc la o schimbare a situaţiei din Moldova.

Disparînd astfel cel mai înverşunat duşman al unirii şi cea mai supusă unealtă a Turciei şi Austriei, unioniştii din Moldova au început să ceară puterilor garante o căimăcămie de trei, aşa cum prevedea Regulamentul Organic. „... Subscrişii cred că combinaţia cea mai fericită ar fi aceea a unei căimăcămii în trei, numiţi ad-hoc şi luaţi în afară de Consiliul actual căci altfel nu ar fi decît continuarea sistemului în contra căruia noi am formulat mai înainte plîngerile noastre...”. O căimăcămie de trei membri susţinea la început şi Consulul francez la Iaşi, Victor Place, care îi spunea lui Walewski: „Daţi-mi voie a persista în propunerea ce am prezentat mai înainte a unei căimăcămii de trei membri... Orice căimăcămie individuală are de rezultat, mai mult sau mai puţin, de a da naştere la speranţe de Hospodar şi este foarte greu pentru un om care are puterea să nu caute a realiza speranţele sale”.

Dar Turcia şi Austria nici nu se gîndeau la o căimăcămie de trei, ci singura greutate pe care ele o întîmpinau pînă acum era aceea a alegerii omului

cel mai potrivit" dintre pretendenții care „ciulise urechile încă odată cu boala lui Balș". Într-adevăr, după moartea lui Balș, pretendenții la căimăcămie au început să roiască în jurul consulilor de la Iași, dar mai ales de la Constantinopole, unde făceau promisiuni și ofereau „daruri". Printre aceștia, se numără V. Ghica, Nicolae Istrati, Alexandru Moruzzi și alții, cunoscuți ca apărători ai cauzei separatiste. Referindu-se la aceasta, consulul Franței la Iași, Victor Place, raporta contelui Walewski: „De câteva zile asist aici la un spectacol care mă scîrbește. Boala caimacamului abea a luat o întorsătură mai gravă și candidații la succesiunea lui au și început să se miște. După moartea caimacamului activitatea lor a devenit și mai mare și după obiceiul țării toți au făcut uz de bani pentru a-și sprijini candidatura. Unii dintre ei au îndrăznit să vină și la mine să ceară sprijin și nu sînt în stare să spun cîte promisiuni și jurăminte de imparțialitate mi-au făcut pentru a obține ajutorul meu". Printre aceștia se număra și viitorul caimacam Nicolae Vogoride. Iată ce declara el lui Place: „Subsemnatul avînd încredere în loialitatea Franței și în simpatia sa față de Principate, m-aș simți fericit de a avea sprijinul guvernului ei pentru a fi numit caimacam... Promit să administrez cu cea mai mare nepărinire și să nu stingheresc cu nimic, alegerile libere care se apropie".

Turcia pentru care schimbarea cît mai deasă a puterii în Principate era un izvor nesecat de venituri, hotărăște totuși la 7 martie 1857 să pună capăt acestui „spectacol" și anunță „oficial" numirea lui Nicolae Vogoride în funcția de caimacam al Moldovei. „M.S. Sultanul a binevoit a vă numi caimacam al Moldovei. Firmanul de numire vi se va remite ulterior de către Domnul Fotiade personal". Iată ce scria despre Vogoride la 14 martie ziarul „Morning Post" ce apărea la Constantinopole: „...Prin averea și influența sa în țară el poate fi considerat ca unul dintre viitorii candidați la domnia Principatului Moldovean".

Și într-adevăr, Vogoride nu fusese ales întîmplător de Poartă să conducă cauza separatistă în Moldova, tocmai în această perioadă.

Era fiul lui Ștefanache Vogoride, fanariot de origine bulgară recentă. Fusese o vreme în serviciul lui Scarlat Vodă Calimachi, iar la 1821 a fost caimacam al Moldovei. Ulterior a ajuns capuchehaia Moldovei la Constantinopole, unde se bucura de mare influență, fiind denumit și „Talleyrand al Turciei". Nicolae Vogoride, actual caimacam, fusese născut și crescut în Moldova, unde s-a și căsătorit cu fata lui Costache Conachi, cea mai bogată moștenitoare din Moldova, patroana școlilor de fete din această țară. Prin această căsătorie, Vogoride și-a mai adăugat și numele de Conachi, de care făcea mare caz, mai ales cînd voia să-și atingă scopurile sale, adică domnia Moldovei.

Iată cum ni-l prezintă pe Vogoride, un călător străin care a vizitat Moldova și pe caimacam în acelaș timp: „Are 40 de ani, frumos, cu plete lungi negre și foarte solemn. Deși grec prin familia sa, e moldovean prin leagănul său, prin căsătoria sa, prin întinsele-i moșii, francez prin studiile sale, european prin călătoriile și relații, om reprezentativ al unei epoci de tranziție cum e căimăcămia". În timpul căimăcămiei lui Balș, Vogoride a ocupat funcția de ministru de finanțe, și tot în acest timp a fost ridicat de Turcia la rangul de Rutlei-Ullea primind și dreptul de a purta uniformă de general

de divizie turc, adică de pașă. Conform cu demnitatea sa, el purta întotdeauna fesul roșu, semnul dregătorilor otomani. Înainte de a fi numit caimacam, Vogoride cu Nicolae Istrate, frații Drăghici, Constantin Catargiu și alții, făceau parte din clubul separatist prezidat de consulul austriac Gödl.

Merită să ne oprim puțin și asupra „relațiilor europene” de care pomenește călătorul amintit. Într-adevăr, tatăl său locuia la Constantinopole, unde cu toată vârsta înaintată se mai bucura încă de mare prestigiu și influență. Joana, o soră a lui Vogoride era căsătorită cu Fotiade, care deținea în acest timp rolul de capuchehaie a Moldovei la Constantinopole. Alexandru Vogoride, fratele său, era secretar al ambasadei otomane la Londra. Musurus-Pașa — cumnatul lui, era ambasador al Turciei la Londra. O altă soră a lui Vogoride era căsătorită cu fostul domnitor Mihail Sturdza.

Așadar, pentru activitatea lui de mai înainte, pentru toate relațiile lui, și mai ales pentru lipsa-i de personalitate și inteligență, Turcia și Austria își instalaseră această marionetă pe care trebuia să o manevreze din culisele Constantinopolului și ale Vienei împotriva cauzei năzuinței seculare a românilor.

Imediat după numirea noului caimacam, se citesc în București și Iași firmele de convocare a Divanelor ad-hoc. La Iași, firmanul a fost citit la 12 martie de către Cabli-Efendi, trimisul Porții și tradus în românește de secretarul de stat Alexandru Sturdza. Iată ce „recomandă” printre altele acest firman: „... Dînd acest firman, imperiul care statornicește dreptul de alegeri, sint încredințat că românii se vor felicita de statornicile îngrijiri ale înaltei Porți și vor da dovezi de recunoștință prin liniștea și moderația de care sint animați”.

Era și normal ca Poarta să nu ceară altceva românilor decît să fie „liniștiți” și să tolereze tot ceea ce avea să dezlănțuie Vogoride pentru a „păstra prezentul și a asigura viitorul” acestei țări.

Sosit la Iași, Fotiade — cumnatul caimacamului — nu s-a sfiit să declare deschis consulului Place: „Poarta nu vrea cu nici un preț Unirea și omul pe care ea l-a numit caimacam nu-și îndeplinește datoria, dacă nu lucrează pentru împiedicarea acestui act”. Așadar, lui Vogoride nu-i rămânea decît o singură alternativă — „lupta împotriva unirii”.

Trecînd repede peste perioada de instalare, Vogoride „își desvălui poziția — cum zice Iorga — fără acele metode de dibăcie care-i întreceau inteligența”. El trebuia să urmeze cu fidelitate politica înaintașului său Balș, politică care se impunea cu și mai multă „ardoare” în această perioadă cînd rostirea dorințelor țării se apropia cu fiecare zi. Astfel, cunoscînd lucrurile mai dinainte, Vogoride păstră intact întregul aparat de stat moștenit de la Balș. O singură schimbare a făcut totuși, dar și aceasta în cadrul cabinetului său, și anume: a trecut pe Nicolae Cantacuzino de la ministerul dinlăuntru la Ministerul Justiției, iar pe Costin Catargiu de la Justiție la Interne. La această ședință secretă, la care au participat printre alții Fotiade și Gödl, Nicolae Cantacuzino fiind întrebat dacă-și asumă răspunderea de a conduce alegerile viitoare, „astfel încît să nu iasă în Divan decît separatiștii”, acesta a răspuns că va lucra astfel, dar că nu-și poate lua această obligație”. Costin Catargiu, care era de față, s-a arătat dispus să-și ia această răspundere și astfel a fost numit la resortul de Interne. A doua zi, într-o ocazie solemnă,

noul ministru de interne a declarat funcționarilor săi: „Voi sdrobi, voi sfărîma Partidul unionist, și dacă un singur membru al lui va fi ales în Divan, primesc să-mi tundeți mustățile”. Nu putem ști cit de mult prețuia Catargiu „această podoabă”, adevărat este faptul că odată cu numirea lui, ofensiva împotriva unioniștilor începe cu și mai mare vigoare.

Înăugurînd „noua” politică, guvernul lui Vogoride își asuma răspunderea de a „feri alegerile de orice înrîuriri sau uneltiri care sînt de fire a aduce rătăcirea și a amenința sinceritatea alegerilor”. În acest temei începuseră amenințările, arestările, ademenirile, circularelor și decretelor, toate date în scopul „apărării sincerității alegerilor și a respectării Firmanului”. Iată ce le comunica la 21 martie 1857 Costin Catargiu, administratorilor județelor: „... pătruns de povățuirile înaltului firman și de afișul E.S. Prințul Caimacam, nu veți îngădui nici un fel de necuviință, manifestații, agitații sau înrîuriri unioniste în reședințe sau în cuprinsul ținutului”.

Ținta principală a separatiștilor devenise în această perioadă desființarea tuturor comitetelor unioniste existente în ținuturi și întreruperea oricăror legături cu Comitetul Unirii din Iași și București. Această operație trebuia făcută înainte de a se începe întocmirea listelor electorale. Pe aceeași linie, adresa secretarului de stat din 22 martie 1857 către Departamentul dinlăuntru glăsuia: „Față de urmările unei partide din acest principat, care și-a însușit dreptul de a se constitui formal în Comitete, a iscăli jurnale, a publica programe și proclamații litografiindu-le, S.A.I. găsește de cuvință a da următoarea deslegare: Niște asemenea Comitete neștiute de guvern avînd ramificații în toate reședințele ținutale, nu pot fi îngăduite, căci pe cînd guvernul este mișcat de cea mai vie dorință să vadă la alegeri o completă nepărtinire, aceasta aduce rătăcire și amenință sinceritatea alegerilor”.

În această atmosferă de îngrădire a oricăror libertăți, poporul român, unioniștii din Moldova, trebuiau să aducă mai departe activitatea pentru înfăptuirea Unirii. Lupta devenea din zi în zi tot mai grea. Conducerea destinelor țării era încredințată unor oameni care făceau totul pentru a mulțumi Poarta și a-și atinge scopurile lor personale. „Alegerea lui Nicolae Vogoride, C. Catargiu, N. Cantacuzino ș.a. pentru a purta cruciada contra ideii naționale — spunea Victor Place — nu este nici fericită, nici onorabilă. Niciodată acești oameni n-au provocat o reprobare mai generală într-o țară unde sînt cu toate acestea destule motive ca oamenii să fie indulgenți”.

Cu cît se apropia ziua întocmirii listelor electorale, cu atît prigoana împotriva unioniștilor creștea. Persecuțiile, arestările, încep să fie la ordinea zilei. Iată ce scria Comitetul Unirii din Bîrlad, Comitetului Central al Unirii din Iași: „În timpul adunării unul dintre neguțători, Ștefan Dobrovici, a fost chemat afară prin oamenii poliției. Neieșind acela a fost pîndit în calea lui de poliție, a fost dus la telegraf unde era și administratorul ținutului și silit să arate pe toți cei care au fost în adunare spre a fi arestați, precum s-a și făcut. Pe profesorul școalei publice, Popescu, pe motiv că a asistat la adunare, l-au depărtat din postul său cu porunca departamentului culturii că nu-și urmează datoria. Pe Tudor Alexe din satul Chileni, administrația a trimis pe însăși maiorul de jandarmi, l-au ridicat și l-au închis la cazarmă. Sînt comisari în toate ocoalele care lucrează contra unirii”.

Asemenea scrisori de protest la actele violente ale guvernului sosesc din toate colțurile țării. O scrisoare din Dorohoi vorbea de scoaterea lui Iancu Anastasie din postul de președinte al „Sfatului Municipal” pe motivul că participase la adunări unioniste“.

Abuzurile separatiștilor aveau la bază declarația făcută de Costin Catargiu, unioniștilor: „Am să vă satur de întruniri și de asociații”. De fapt, dacă Vogoride era întrebat de ce săvârșește aceste fapte, răspunsul era același: „pentru a apăra sinceritatea alegerilor”.

La sfârșitul lunii martie 1857, trebuia să se înceapă întocmirea listelor electorale în vederea ținerii alegerilor și convocării Divanurilor Ad-hoc. Dar abia sosită la București, Comisia Specială de Informare este nevoită să-și întrerupă lucrările, deoarece caimacamul din Muntenia, Alex. Ghica, care voia și el să amâne alegerile, a cerut Comisiei unele lămuriri asupra aplicării Firmanului, și anume: trebuia să se dea tuturor preoților drepturi electorale sau numai acelor care formau treapta cea mai înaltă în ierarhie ortodoxă?”; „cum aveau să fie stabilite diferite categorii de proprietari într-o țară în care nu există statistici vrednice de încredere?”; „aveau deținătorul unei proprietăți ipotecate drept de vot?” ș.a.

Primind aceste „nedumeriri”, Comisia care nu avea competența necesară spre a se pronunța asupra lor, trebuia să le defere comisiei ambasadoriei de la Constantinopole. Până la primirea răspunsurilor ea fu nevoită să-și întrerupă activitatea.

Profitind de acest fapt, Turcia și Austria socotesc că acum este momentul prielnic pentru a termina cu alegerile din Moldova. Înțepat din toate părțile, Vogoride fu nevoit să declare că „nedumeririle ridicate de Ghica sînt valabile numai pentru Muntenia, iar în ceea ce privește Moldova, care are alt specific de viață și organizare nu întîmpină nici o greutate în buna desfășurare a alegerilor”. Totul, cu cea mai mare grabă, pentru întocmirea listelor electorale și falsificarea alegerilor.

Dindu-și seama că victoria separatiștilor în alegeri nu se poate realiza numai prin violență, se hotări atragerea de partea lor a tuturor oamenilor corupți, compromiși, incapabili, cărora dindu-le diferite funcții și titluri li se cerea un singur lucru: să voteze împotriva unirii. Iată ce ne relatează Victor Place despre aceste lucruri: „Aga Nicolae Burki, membru al Divanului de Apel s-a pomenit destituit și înlocuit cu Pappofil, care sub guvernul Ghica a fost scos din serviciu pentru defraudări considerabile dovedite și condamnate într-un referat al Ministerului Justiției. Dl. Ștefan Silion, destituit și înlocuit de asemenea cu Dl. Dimitrie Burduja, omul de afaceri al Prințului Vogoride”. Caimacamul deschide porțile armatei pentru toți acei ce simpatizau cu el dînd ranguri de ofițeri la oameni care niciodată nu fuseseră în armată. Numărul ofițerilor creștea cu fiecare zi, ajungînd ca la o armată de 2 000 oameni să fie vreo 60 de colonei în afară de cei 30 care așteptau să fie numiți. Printr-o scrisoare, Costin Catargiu anunța astfel pe prefectul de Putna: „Am vorbit cu E.S. Caimacamul în favoarea fiului D-tale Mitică spre a fi înaintat la gradul de ofițer. Deși sînt incredințat că nu face nimic și bate ulițele, dumitale însă nimic nu ți se poate refuza”. Vogoride semnează în grabă mii de decrete de boerie, — titluri și numele rămînînd în alb. În momentul alegerilor, prefectii aveau dispoziție să-i cheme pe alegători și

să le arate „ce oferă guvernul în schimbul unui simplu vot împotriva Unirii”. În același timp, sperie pe țărani că dacă vor vota pentru unire, „aceasta le va duce fiii la lucrul șoselelor și cetăților tocmai la Craiova”. Pe proprietari îi speria cu împărțirea pământului, iar pe preoți cu introducerea religiei catolice ca religie a statului. În acest scop au și fost difuzate manifeste prin țară în care se cerea împărțirea pământului și introducerea catolicismului, manifeste pe care separatiștii din Moldova le atribuiau unioniștilor din Muntenia. Prefecții se întreceau în abuzuri și amenințări, căutînd să înșele și să intimideze pe țărani și pe micii proprietari cu puterea lor administrativă. De fapt, ei erau aceia care trebuiau să întocmească listele de alegători și tot ei aveau dreptul să le revizuiască, deci să-și „îndrepte” propria lor operă.

În aceste împrejurări grele pentru viitorul Moldovei și al poporului român membrii Comitetului Central Electoral din Iași întocmesc o petiție în care arată toate abuzurile săvîrșite de Vogoride și pe care le prezentase Comisiei Speciale de Informare de la București.

Treziți de știrile ce veneau din Moldova, membrii Comisiei iau hotărîrea de a merge la Iași. Sosirea lor în capitala Moldovei a avut loc între 18—21 aprilie 1857. În timpul acestei deplasări, comisarul Franței, Talleyrand, călători în triumf de la București și pînă la Iași. La Bacău, „trăsura a fost deshămată și trasă de mulțimea care purta steaguri tricolore naționale ale unirii”. Tot astfel fură primiți și delegații țărilor care sprijineau cauza dreaptă a poporului român. În schimb, „delegatul Austriei — cum mărturisește V. Place — a fost primit cu o răceală pe care cred că a simțit-o. În locul populației atît de numeroasă care de bunăvoie s-a dus întru întîmpinarea celorlalți comisari, și pe care i-au aclamat cu atît entuziasm, el a întîlnit la barieră opt persoane”. Dar — „delegatul Austriei și Turciei — după cum bine spune Riker — au avut și ei mulțumirea de a fi adus „încurajări” caimacamului Vogoride”.

La Iași, membrii Comisiei deși constataseră măcar în parte abuzurile săvîrșite de Vogoride, n-au putut interveni, deoarece Congresul de la Paris dădea dreptul Comisiei doar la un rol de „supraveghere a bunei desfășurări a alegerilor”. Singurul rezultat practic și imediat al comisarilor veniți la Iași putem spune, a fost înlăturarea din guvern a „sălbaticului apărător al unei cauze pierdute”, Costin Catargiu. Iată ce-i scria V. Place contelui Walewski despre această schimbare: „Reprobarea generală a devenit atît de mare și ultimele lui măsuri purtau pecetea unei astfel de mari nerușinări încît Turcia însăși a recunoscut că avea într-însul un prieten prea compromiștor”.

Înlăturarea lui Catargiu nu însemna decît un schimb de persoane. Locul lui fu luat de logofătul Vasile Ghica, alt separatist declarat, acela care fusese propus de austrieci să fie caimacam după moartea lui Balș. Vasile Ghica, noul ministru de interne, nu aducea cu el decît mai multe forme de luptă și mai multă prudență, fiind astfel mult mai periculos decît înaintașul său.

Așadar, sosirea comisarilor la Iași nu schimbase nimic din atitudinea caimacamului Vogoride și a guvernului său. Așa se face că la 23 aprilie caimacamul repeta ordinul prin care declară orice manifestație pentru unire ca o nelegiuire care trebuie să atragă după sine aplicarea legilor după gravitatea delictului”. Totul se desfășura acum în cea mai mare grabă pentru

a se termina cu alegerile din Moldova, pentru ca un vot potrivit unirii să vină din Iaşi şi să lovească cu toată tăria şi în votul ce se ştia bine că nu poate fi împiedicat din partea Divanului din Muntenia". Iată ce-i comunica consulul austriac Gödl lui Vogoride chiar în seara cînd membrii comisiei speciale sosiseră la Iaşi: „Impuneţi-vă autoritatea şi nu pierdeţi nici o clipă, totul să se desfăşoare energic şi repede”.

Vogoride, ca o marionetă dă fulgerător indicaţii prefecţilor săi să întocmească listele de alegători. Secretarul de stat Paul Balş adresează la 4 mai un ordin departamentului de interne prin care-i cerea: să se confişte şi să se distrugă orice program sau proclamaţie care ar avea tendinţe unioniste peste tot locul, unde s-ar găsi în ţară”. Mulţi frunţaşi ai Unirii sînt arestaţi. Cînd consulul francez a cerut lămuriri asupra acestui lucru, Vogoride cu ajutorul lui Gödl, bineînţeles, a răspuns că: „Acestea sînt chestiuni de ordin tern”. De fapt, Gödl era acela care conducea acum cauza separatistă. Iată ce mărturisea el, reprezentantului său Buol la Constantinopol, în legătură cu întocmirea listelor electorale: „Mă voi îngriji personal ca toate numele care nu sînt întrutotul „justificate” conform firmanului, să fie îndepărtate”.

Ar fi poate nedrept din partea noastră dacă i-am atribui lui Vogoride prea multă iniţiativă asupra acţiunilor luate de el împotriva unirii. Corespondenţa secretă întreţinută de el în perioada 3 aprilie—20 mai 1857, demonstrează clar cine conducea politica separatistă din Moldova. Cele 17 scrisori ajunse în mîinile unioniştilor prin intermediul sorei lui Vogoride — se pare în schimbul unei sume de bani — apreciată la 4 000 de galbeni — demonstrează elocvent cine se afla în spatele lui. Iată, de exemplu, ce-i scria caimacamului Vogoride, fratele său Al. Vogoride, secretar al ambasadei otomane din Londra: „Mă grăbesc să-ţi spun că lordul Palmerston este cu totul contra unirii. După cum ţi-am mai spus este mare nevoie să-ţi dai din timp toate silinţele ca Moldovenii să nu-şi exprime dorinţele pentru unire, pentru a te face vrednic de bunăvoinţa înaltei Porţi şi de sprijinul Angliei şi Austriei, care şi ele sînt împotriva Unirii. Trebuie să lucrezi cu isteţime şi fineţe, avînd faţă de Moldoveni o atitudine generoasă, faţă de boieri politicoasă, şi loveşte în Unire. Trebuie să le spui că Unirea nimiceşte drepturile Moldovei şi nu poţi consimţi ca în timpul domniei tale să se îndeplinească asemenea faptă”. În altă scrisoare, acelaşi demnitar îl sfătuia: să urmezi orbeşte pe consulul austriac, de ar fi chiar mai scirbos, şi cu toate defectele sale. Trebuie să te gîndeşti că acest om lucrează numai după instrucţiunile guvernului său şi cînd va fi mulţumită Austria va fi mulţumită şi Turcia şi Anglia. Va veni în curînd ziua cînd te vei bucura şi tu de rodul muncii tale”. Pe aceeaşi linie, Musurus-Paşa, ambasadorul Porţii la Londra scria lui Vogoride: „Eu nu doresc nimic altceva decît aceea să urmaţi aceeaşi cale ca şi pînă acum şi astfel numele vostru va deveni ilustru în Europa, iubit de Moldoveni, demn de a fi rostit de generaţiile viitoare”, iar cumnatul său, Fotiade, Capuchehaia Moldovei la Constantinopol, îi scria în legătură cu pregătirea alegerilor: „Mă mărginesc a-ţi atrage atenţia să acţionezi energic asupra alegerilor pe care trebuie să le grăbeşti cît se poate de multe căci totul depinde de

rezultatul lor". Asemenea scrisori primește Vogoride și de la tatăl său cit și de la Stradford și Prokesch — ambasadorii Angliei și Austriei la Constantinopole.

Susținut și înconjurat din toate părțile, Vogoride își continua „energic” politica de falsificare a alegerilor în văzul membrilor Comisiei Speciale de Informare, căreia Congresul îi atribuisese doar rolul de spectator al abuzurilor pe care le vedea, dar pe care nu era legal să le împiedice”. Toți funcționarii statului, care manifestau cea mai mică simpatie față de Unire, sint schimbați fără nici o teamă. Este suficient să arătăm că din 107 membri cîți formau Divanul Judecătoresc înainte de Balș, rămăseră acum în funcție numai nouă. Sint semnificative în acest sens, cuvintele de protest adresate de unioniștii din Moldova, Comisiei Speciale de Informare de la București: „Cum poate cineva să-și închipuie că un Tratat care a costat atîtea jertfe, atîta sînge și atîta suferință, un Act care a fost dezbătut și subscris de cele mai mari puteri din lume, așa de curînd să fie sfărîmat în aplicarea sa și redus la o înșelătorie veterată. Cum să-și închipuie cineva că un singur funcționar al Înaltei Porți, un caimacam, ar ajunge fără frică de pedeapsă să-și bată joc de o țară nenorocită”.

În fața acestei situații, la 12 mai 1857, ambasadorul Franței la Constantinopole, Thouvenel, ceru lui Resid-Pașa (Marele Vizir) să-i comunice lui Vogoride că trebuie să suspende pregătirea alegerilor pînă ce Comisia va da răspuns la „nedumeririle” lui Ghica. Neprimind răspuns, Thouvenel, stărui din nou și după multe tergiversări se hotări să se țină o conferință la 30 mai. La această ședință, după discuții destul de furtunoase se hotări a se trimite telegrafic instrucțiuni lui Savfet — reprezentantul Turciei la București —, care să-i comunice la rîndul său lui Vogoride să țină seama de răspunsurile lui Ghica” spre a fi aplicate cît mai exact cu putință în afară de cazurile excepționale care ar fi particulare Moldovei”. În această formă, instrucțiunile nu prevedeau nimic care să-l împiedice pe Vogoride de a fi el însuși judecătorul a ceea ce era sau nu aplicabil în Moldova”. Așadar, caimacamul, îmbrăcînd și „toga de judecător” își continua nestîngherit activitatea de falsificare a listelor electorale. Listele întocmite de către prefectii separatiști au fost trimise la Iași și „examineate definitiv” sub supravegherea consulului austriac Gödl. V.Placel relatează acest lucru într-o scrisoare către Walewski: „Dl. Gödl a supravegheat această lucrare pînă în ultimul moment, mergînd adeseori la tipografia statului în timpul cît se tipăreau listele și acolo încă a mai făcut ștersături”.

„Operația” de întocmire a listelor electorale fiind gata, guvernul anunță la 11 iunie 1857 publicarea lor „într-o ironică împrejurare — cum spune Riker — cînd Savfet trimise vorbă lui Vogoride „că nu va lipsi să-i aducă la cunoștință hotărîrea Comisiei de la Constantinopole, stabilită la 30 mai”.

„Din 2000 mari proprietari cîți figurau în Moldova, numai 350 erau trecuți în listele întocmite. Din 20 000 proprietari mici, numai 2 264 au fost incluși în ele. Clasa profesiorilor libere era reprezentată de 11 alegători, iar cele 15 tirguri, reședințe de ținuturi erau reprezentate prin 1 788 de alegători, cînd chiar în tablele vistieriei figurau 12 000 de neguțători și meșteșugari. Fuseseră excluși din liste chiar și unioniștii de frunte, cum erau Panu, Mavrogheni ș.a. Protestele unioniștilor erau respinse, deoarece judecarea acestora

se făcea de organele ocîrmuirii. Ele se respingeau fără să aibă nici un fel de rezoluție pentru a nu avea dovadă că au fost înaintate și respinse. „Dintre toți dregătorii — spune N. Iorga — numai Alexandru Cuza, în care Vogoride văzuse un prieten și un sprijinitor, reprimindu-l în miliție ca sublocotenent, pentru a-l înainta în cîteva luni la gradul de maior și aghiotant al său și dîndu-i Administrația Covurluiului, demisionă ca protest contra listelor de alegători”.

Demisia răsunătoare a viitorului domn din funcția de pîrcălab al Galatîlor în semn de protest împotriva samavolniciilor separatiste la care nu vroia să fie asociat a produs mare vîlvă. Delegațiile, protestele și memoriile unioniștilor către Comisia de la București și către ambasadorii de la Constantinopole se intensifică.

În ciuda persecuțiilor la care era supusă, mișcarea unionistă capătă caracter de masă. Întreg poporul era angajat în lupta pentru unire și indignarea maselor era atît de mare față de samavolniciile guvernului, încît țara se afla pe punctul de a începe o mișcare violentă, lucru de care se temea Place, care-i raporta lui Walewski: „Pînă acum poporul s-a mulțumit în căile legale, dar cred că a ajuns la ultimele margini ale răbdării și dacă se îngăduie a se face alegeri în condiția de față, nu răspund de liniștea publică”. Turcia abia aștepta acest lucru pentru a-și întemeia cererea ei pe care o și trimisese Franței și Angliei „că este necesar să se trimită trupe în Moldova, deoarece agitațiile care domnesc aici pot să provoace tulburări imediate”.

Neținînd seama de nimic, Vogoride fixă data alegerilor pentru ziua de 12 iulie 1857. Se părea că Unirea este sacrificată, prin victoria cauzei separatiste în alegerile „pregătite” cu atîta grijă.

În fața abuzurilor și josnicilor la care se dedau separatiștii în frunte cu Vogoride, în fața amestecului direct al Turciei și Austriei, sprijinite puternic de Anglia, celelalte Puteri care sprijineau Unirea nu puteau să mai rămînă pe poziția de pînă acum. Situația la București și Constantinopole devenise încordată.

La 25 iunie, ambasadorii Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei la Constantinopole adresară Porții o notă identică, prin care îi aduceau la cunoștință că „nu pot lua legătura cu un Divan care nu exprimă adevăratele dorințe și trebuințe ale țării”. În fața acestei situații, Turcia, zădărnicită, era gata să cedeze și să dea dispoziție să se revizuiască listele electorale, dar încurajată de Austria și Anglia își revine și ordonă lui Vogoride să procedeze la alegeri. Iată ce-i scria Stratford lui Vogoride: „Situația Principatelor Dunărene este critică și viitorul lor depinde de guvernele lor. Nu mă îndoiesc de situația cu care dumneavoastră o să justificați încrederea Înaltei Porți. Sint bucuros să întrețin cele mai bune legături cu D-voastră”. Stratford trimite și pe secretarul său Alison, ca însărcinat special la Iași, spre a se interesa de listele electorale. După cîteva zile acesta comunică lui Stratford: „Listele nu pot fi socotite ca totul lipsite de față sau blam, au fost însă întocmite în mod legal și corect”.

Evenimentele duceau din zi în zi la o agravare tot mai serioasă a relațiilor dintre marile Puteri. Iată ce declara Claredonn — ministru de externe al Angliei — la acuzația lui Walewski, care-l făcea vinovat de tot ceea ce se întîmpla în Moldova pe Stratford, reprezentantul acestei țări la Constan-

tinopole: „Nu sînt informat prea bine de ce se întîmplă în Moldova, dar cred că n-are rost ca pentru o provincie barbară de la capătul Europei, pacea în lume să fie tulburată“. Oare chiar atît de nevinovat și indiferent era guvernul englez față de această „provincie barbară“ care s-a ridicat să tulbure pacea lumii? Adevărat este că lupta din interiorul țării, ce se purta între unioniști și separatiști, se reflecta acum, pe plan extern, în lupta aprigă dintre Marile Puteri care-și vedeau îndeplinite scopurile lor economice sau politice, sprijinind cauza unionistă sau separatistă. Și această luptă se mutase pentru moment în culisele ambasadurilor de la Constantinopole.

La 7 iulie ambasadorii Franței, Rusiei, Prusiei și Sardiniei cer Porții să dea răspunsuri clare la următoarele întrebări: Dacă interpretările Comisiunii relative la Muntenia erau obligatorii și pentru Moldova?; dacă cele 30 zile prevăzute de firman pentru examinarea listelor electorale, nu trebuiau considerate după ce listele electorale vor fi fost rectificate?; dacă Vogoride nu trebuie să suspende pregătirile electorale, pînă ce vor fi examinate aceste întrebări?. Reprezentantul Turciei, Resid-Pașa propune din nou o conferință pentru a stabili aceste lucruri, dar acest răspuns fu respins categoric de cele patru Puteri. Constrins, Sultanul consimți aminarea alegerilor cu încă 15 zile, timp în care să se revizuiască listele, conform cu interpretările Convenției. Se părea că lucrurile merg către o înțelegere. Deși, cînd reprezentanții Angliei și Austriei au auzit de această hotărîre a Sultanului, redactară în grabă o notă de protest prin care învinuiau Poarta că a luat hotărîri de una singură „călcînd în picioare prevederile Tratatului de la Paris“ și mai mult, se amesteca în treburile interne ale Moldovei“. Ei constring pe Sultan să accepte aminarea alegerilor numai cu 8 zile. Sultanul este nevoit în ultimă instanță să accepte propunerea care-i venea din partea „prietenilor“ și care-i era și lui mult mai convenabilă, propunere pe care i-o comunică și lui Vogoride, dar nu și reprezentanților celor patru Puteri. Astfel că unele țări știau că alegerile sînt aminate cu 15 zile, iar altele cu 8 zile.

Anglia, Austria și Turcia cîștigaseră prima bătălie, deoarece alegerile din Moldova, aminate numai cu 8 zile, începură pe data de 19 iulie 1857. Victoria separatiștilor în Moldova era inevitabilă. Ei nu prevăzuseră însă că pe listele de alegători redactate cu atîta migală, se mai stercuseră și unioniști nedeclarați și astfel marea majoritate a celor înscrși pe liste se abținură de la vot. Din cei 3 263 preoți, rămaseră înscrși pînă la urmă 193, dintre care au votat 17. Din 3 000 mari proprietari s-au înscris 465, dintre care s-au prezentat la vot 207. La celelalte categorii de țigoveni, meșteșugari, orașeni. etc., numărul celor care s-au abținut era și mai mare.

Așa gîndeau Turcia și Austria să interpreteze hotărîrile Tratatului de la Paris ca să arate „adevăratele dorinți ale românilor“.

Problema Unirii ajunsese atît de departe în relațiile internaționale, încît nu se mai putea da înapoi fără o știrbire a prestigiului celor patru Puteri și, în primul rînd, al Franței, care nu era dispusă să rămînă învinsă de diplomația Angliei, Austriei și Turciei. Puși în fața faptului împlinit, cei patru ambasadori cer Porții la 29 iulie, printr-un ultimatum, să anuleze alegerile din Moldova. La acest ultimatum, Turcia răspunde că ea nu poate anula alegerile, deoarece ea este doar o simplă cosemnatară a Tratatului de la Paris. În schimb, ea poate doar „amîna convocarea Divanurilor ad-hoc,

pînă ce Puterile se vor întruni din nou şi vor hotări întreaga chestiune". Răspunsul dat de Turcia fu respins din nou de cei patru ambasadori şi într-o convorbire avută cu Sultanul, Thouvenel îl făcu vinovat de tot ce se întîmplase, pe Resid-Paşa. Sultanul, crezînd că poate linişti conflictul, hotări să-l înlocuiască pe Resid-Paşa din funcţia de Mare Vizir cu Mustafa-Paşa. Noul guvern turc, după multe dezbateri, propuse ca cei doi caimacami să fie chemaţi la Constantinopole şi anchetaţi, iar rezultatele să fie discutate într-o conferinţă a ambasadorilor.

Văzînd că Turcia caută să tergiverseze lucrurile, dar în fond ea nu este dispusă să anuleze alegerile pentru care depusese atîta „trudă”, cei patru ambasadori declarară la 5 august 1857 rupte relaţiile cu Poarta otomană. Europa se găsea astfel din nou în pragul unui război. „Dacă o chestiune ca aceasta — spunea Clarendon — ar fi să aprindă un război în lume, niciodată istoria n-ar putea să creadă într-o cauză atît de neînsemnată pentru evenimente atît de mari”.

Reprezentantul Franţei, Thouvenel, crezînd că ruperea relaţiilor ar fi putut influenţa politica Turciei, hotări să-i facă o vizită Sultanului pentru a vedea care este poziţia Porţii faţă de acest conflict declarat, dar neînceput. Iată ce relatează el despre această convorbire: „Am fost anunţat M.S.Sultanul care îndată ce m-a văzut a venit spre mine cuprins de o mare emoţie. Am luat cuvîntul şi i-am zis: „Sire, de mai bine de o oră nu mai aveţi la Constantinopole ambasadorul Franţei, am dorit însă să iau concediul meu de la M.V. ca un simplu particular onorat de bunăvoinţa voastră”. Sultanul a rămas înpietrit dinaintea realităţii unui fapt desăvîrşit. Cu încetul a recăpătat vocea şi după expresiuni foarte abile pentru persoana mea el mi-a zis cu durere: „sînt foarte nenorocit de o asemenea întîmplare, de ruptura relaţiilor cu o Putere care a făcut totul pentru Imperiul meu şi pentru mine, sînt nenorocit că acestea se petrec fiind Abdul Medgid sultan”. Aceste cuvinte au făcut pentru mine lumină”, căci am văzut că nu se mai poate remedia nimic. Am răspuns: „Sire, nu vreau să vă prelungesc o scenă care tulbură inima M. Voastre”.

Aşadar, Turcia, Austria şi Anglia nu erau dispuse să anuleze alegerile chiar cu riscul unui război. Dar războiul fu oprit de compromisul de la Osborne.

Napoleon al III-lea, văzînd că din cauza Angliei nu poate înfrînge rezistenţa Turciei, se hotări pentru un compromis cu Anglia. Înţelegerea a avut loc la Osborne între Napoleon al III-lea şi regina Victoria a Angliei, însoţită de lordul Palmerston.

După discuţiile purtate între 6—10 august 1857, s-a ajuns la un compromis prin care: Franţa renunţă la Unirea ţărilor române, mulţumindu-se numai cu o unire vamală, militară şi judecătorească, iar Anglia făgăduieşte în schimb să obţină de la Turcia anularea alegerilor. Astfel, Napoleon al III-lea a obţinut anularea alegerilor sacrificînd „fondul”, adevărata Unire — cauza supremă a poporului român.

La 10 august, Walewski trimite următoarea telegramă lui Talleyrand la Bucureşti: „Cred că anularea alegerilor va fi pronunţată la Constantinopole. Se va începe revizuirea listelor electorale se va termina în 15 zile... Vrem pe cît e posibil a trece cu buretele peste trecut”. În acelaşi timp, Musu-

rus-Pașa trimitea și el Porții următoarea telegramă: „Clarendon mi-a confirmat că renunțarea Franței la unirea Principatelor este completă și mi-a recomandat din nou să ținem cel mai mare secret asupra acestui punct”.

Acest secret a fost într-adevăr bine păstrat. Poporul nu știa decât atât: Puterile care-l susțin au reputat victoria. Ordinul de anulare a alegerilor falsificate trebuia să sosească din moment în moment. La 21 august, la două săptămîni după înțelegerea de la Osborne, Ali-Pașa trimite Caimacamului Moldovei următoarea telegramă: „Înalta Poartă, în baza înțelegerii stabilite cu cele șase Puteri semnatare ale Tratatului de la Paris, vă ordonă: Să anulați alegerile ce s-au făcut în această provincie; să revizuiți listele electorale; să procedați la noi alegeri după 15 zile de la primirea acestui ordin”.

A doua zi apare ordinul caimacamului Vogoride, adresat Consiliului Administrativ Extraordinar, prin care anunța anularea vechilor alegeri cu rezultatele lor și ținerea unor noi alegeri peste 15 zile, accentuându-se în mod deosebit: „Să nu se împiedice în nici un chip libera consfătuire a alegerilor ori de ce opinie ar fi. Orice amestec direct sau indirect al autorităților, va fi considerat ca abuziv și pedepsit. Autoritățile avînd numai partea administrativă; a priveghea ținerea liniștei și a bunei rînduiei în timpul alegerilor”. Referindu-se la această „nouă” atitudine a lui Vogoride, Riker spunea: „Dacă-și atrăsese neplăceri pentru că se folosise de situație ca să zădărnicească unirea, era acum gata a se arunca în tabăra opusă cu tot atîta însuflețire, numai să-și mulțumească în acest fel Suveranul și să-și scape politicește pielea”.

Om fără personalitate, fără prea multă inteligență și de stul de lacom, condus în toate acțiunile lui de agenții politicii turcești și austriece, Vogoride era capabil să slujească pe toți care i-ar fi asigurat domnia. Chiar și în momentul de față, Vogoride slujea mai departe politica Turciei, politică care corespundea tot atât de bine cu a separatiștilor din Moldova. Atît țările potrivnice Unirii, cit și separatiștii din Moldova nu renunțaseră la luptă dar își dădeau seama că trebuie să sacrifice alegerile în schimbul asigurării că „oricare va fi dorințele Divanurilor, Unirea tot nu se va mai face”. Pentru a ilustra mai bine acest fapt, este suficient să cităm o parte din telegrama lui Musurus-Pașa trimisă Porții: „S-a convenit că oricare va fi opinia Divanurilor ad-hoc, Anglia și Franța în întrunirea Conferinței de la Paris, vor menține suzeranitatea Porții și își vor da toate silințele pentru a restatornici în Principate, o organizare care le va uni în ceea ce privește raporturile lor militare, financiare și juridice, însă sub guvernarea a doi hospodari separați. Poarta va fi scăpată de toate încurcăturile momentului și de celelalte cari se vor fi ivit mai tîrziu, cîștigînd punctul principal: părăsirea definitivă a Unirii”.

Deci anularea alegerilor din Moldova nu însemna pentru Turcia și separatiștii de aici pierderea bătăliei, ci doar îndeplinirea unui lucru formal pentru a cîștiga „fondul”: asigurarea dată de Franța și celelalte Puteri că Unirea nu se va mai face.

Dar „fondul” acestei probleme de care vorbeau ei nu se găsea pe plan extern, acolo unde-l căutau, ci în interior, aici unde procesul de dezvoltare a societății românești cerea cu necesitate înfăptuirea Unirii, aspirație seculară a poporului român.

Cînd se află de anularea alegerilor, lumea românească — cum spune V. Place — fu în culmea fericirii. Noile alegeri care au început la 20 septembrie 1857 s-au desfășurat într-un entuziasm general. O mare însuflețire domnea pretutindeni. „Din 86 deputați aleși, numai 6 erau separatiști. Nimeni nu bănuia că pînă la urmă toți deputații, afară de doi (Alecă Balș și Episcopul Nectarie) aveau să sfîrșească votînd pentru Unire”.

În această însuflețire generală își încep lucrările Divanurile ad-hoc, care au fost după secole de mizerie, întîile adunări naționale care sub ochii Europei întregi au rostit cu vrednicie voința națiunii române”.

La mijlocul lui octombrie 1858, în baza hotărîrilor Convenției de la Paris, Sultanul trimite un firman prin care pune capăt căimăcămiei de tristă amin-tire a lui N. Vogoride, înlocuind-o cu căimăcămia de trei. Cu aceasta se încheie o etapă grea din lupta dusă de poporul român pentru înfăptuirea unității și independenței sale naționale.

Cu toate greutățile ce au urmat, cu toată opoziția forțelor reacționare, antipatriotice interne și externe, poporul român a reușit, la 24 ianuarie 1859, la numai 11 ani după revoluția de la 1848, să înfăptuiască actul demnității naționale, punînd temelii de granit statului român prin Unirea Moldovei cu Muntenia. Se deschidea astfel poporului român drumul spre cucerirea independenței naționale în 1877 și făurirea statului național român unitar, în granițele sale firești, — încheiat la 1 decembrie 1918.

(Resumé)

L'auteur presentet la lutte pour unification politique entre les principautés roumaines la Valachie et la Moldavie, pendant l'années 1853—1859.

BIBLIOGRAEIE

- K. Marx și F. Engels — *Opere*, vol. 9, București, Editura Politică, 1959.
- K. Marx și F. Engels — *Opere*, vol. 11 și 12, București, Editura Politică, 1962.
- V. I. Lenin — *Opere complete*, vol. 24, București, Editura Politică, 1964, vol. 29, 1959; vol. 6, 1961.
- D. A. Sturdza — *Acte și documente relative la renașterea României*, vol. II, III, IV, V, Ed. C. Gobl, București, 1889.
- D. A. Sturdza — *Insemnătatea Divanurilor Ad-hoc din Iași și București*, Ed. C. Gobl, București, 1889.
- *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, Rapoartele Consului Austriei din Iași.
- *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. II, București, Ed. Academiei R.P.R., 1959.
- *Acte și documente*, vol. II—V, București, 1890, Corespondență politică.
- *Istoria diplomației*, vol. I, București, 1962.
- E. V. Tarle — *Războiul Crimeii*, vol. I și II, București, 1952.
- A. D. Xenopol — *Războiul dintre Ruși și Turci și înfrângerea lui asupra țărilor române*. Iași, 1880, ed. H. Goldner.
- A. D. Xenopol — *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, București, 1922.
- A. D. Xenopol — *Istoria contemporană a poporului român*, Iași, 1890, ed. H. Goldner.
- A. D. Xenopol — *Istoria Partidelor Politice*, vol. I, partea a II-a, București, 1911.
- T. W. Riker — *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1940.
- Manolache Drăghici — *Istoria Moldovei pe 500 de ani pînă în zilele noastre*, Iași, 1857.
- N. Iorga — *Istoria Românilor*, vol. IX, București, 1938, Ed. Cartea Românească.
- N. Iorga — *Istoria Românilor prin călători*, București, 1922, Ed. Cultura neamului Românesc.
- N. Iorga — *Studii și documente*, vol. XVIII, București, 1911.
- N. Iorga — *Corespondența lui Știrbei Vodă*, București, 1904.
- N. Soutzo — *Memories — Publies par Panaiotti — Rizos Wienne*, 1899.
- A. Oțetea — *M. Kogălniceanu, — opere*, vol. I (introducere), București, 1946.
- „Steaua Dunării” — 1855—56—57, Iași.
- „Zimbru” — 1856, Iași.

ADEVĂRATUL MAIORESCU — ÎN ACȚIUNEA DE SUSȚINERE A PRIMULUI LICEU ROMÂNESC BRAȘOVEAN*

de VASILE OLTEAN

Astăzi, cînd se împlinesc 125 ani de la înființarea primului liceu românesc brașovean, fiecare filă a istoriei sale merită o deosebită atenție. A rămas însă necunoscut un capitol de neașteptată valoare, înscris în perioada 1873—1900 prin acțiuni mărețe și temerare ale mentorului junimist Titu Maiorescu, capitol iluminat astăzi prin documentele descoperite în arhiva istorică a Muzeului Primei Școli Românești și în Arhivele Statului Brașov.

1. Din istoria unei subvenții „Alexandru Ion Cuza”.

Înființat la 1851, primul gimnaziu românesc avea să reziste material în primii săi zece ani de existență grație susținerii lui de negustorii brașoveni cu puternice implicații culturale și sub patronajul a două biserici românești (din Schei și Cetate) pentru a evita amestecul oficialităților în sistemul de învățămînt, alegerea limbii de predare și a cadrelor. După zece ani intervenind sărăcirea rapidă a negustorilor români, datorită procesului de transformare a negustorilor comerciali, gimnaziul este amenințat cu desființarea. Intervine însă acțiunea cunoscută a lui Ion Maiorescu (tatăl junimistului), care obține așa zisa „subvenție Cuza” (1859) pe baza drepturilor istorice ale românilor brașoveni¹.

După alți zece ani, cînd Eforia școlară intenționează să înființeze o școală reală și alta comercială, încă de mult proiectate, se hotărăște „să se facă o cerere la Ministerul competent al României să mărească subvenția, căci poporul suferă mult din lipsa școalelor reale și comerciale”². În ciuda situației critice cauzate de „războiul vernal al Austro-Ungariei cu România” aflăm³ că în 18 iunie 1868 „s-a votat pentru școalele reale și comerciale 23000 lei noi”, dar, așa după cum ne-o dovedesc protocoalele, pînă la 1873 se primiseră doar 10.000 lei. În această nouă ipostază rolul lui Ion Maiorescu este preluat de fiul său, acum pe poziții politice cheie și în permanente legături cu brașovenii. Intențiile sale ne sînt cunoscute încă din 1871 cînd, într-o scrisoare către sora sa Emilia Humpel,⁴ Titu Maiorescu îl sfătuiește pe

* Comunicare ținută cu ocazia împlinirii a 125 de ani de la înființarea Gimnaziului „Andrei Șaguna”, Brașov, 1975.

¹ Andrei Bîrseanu, *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1902.

² Textul complet al adresei, în Protocolul ședinței parohiale din 13/25 februarie 1868 din Arhiva muzeului.

³ cf. telegrama lui Diamandi Manole în protocolul ședinței din 22 iul/3 aug. 1868.

⁴ Torouțiu, *Studii și documente literare*, București 1893, VI, p. 8.

Ion Meșotă, directorul liceului (fostul său coleg brașovean) să scrie un articol informativ despre situația învățămîntului românesc de la Brașov pentru a fi publicat în „Convorbiri literare” cu scopul de a crea o atmosferă viabilă, premergătoare intenției sale de a obține pentru brașoveni o subvenție din partea statului român. Într-o a doua scrisoare⁵ aflăm alte amănunte: „De la vizita domnitorului la Iași, înainte de 8 zile, situația mea politică s-a schimbat în favoarea mea, de aceea te sfătuiesc să menții școala de la Brașov, deoarece voi avea influență în Țara Românească și deci voi putea-o ajuta să progreseze”. Evident că se referea la viitoarea acțiune de a obține o nouă subvenție în favoarea școlilor brașovene, acțiune cunoscută prin celebrul discurs ținut în ședința parlamentară din 10 martie 1873⁶ în urma căruia obține votarea unei legi speciale de completare a vechii subvenții cu 5000 franci anual. Corespondența inedită a acestei perioade, aflată în arhiva muzeului amintit, mărturisește atașamentul lui Maiorescu față de acțiunile școlarizante ale brașovenilor dar și abilitatea sa în a depăși „împrejurările atît de puțin favorabile instrucțiunei publice”⁷, desigur cu referire la războiul vamal cu atîtea implicații negative și în domeniul cultural, certitudinea survenind dintr-o altă scrisoare: „Știe oricine ce voință aveți să ridicați învățămîntul la români punindu-l pe baze sigure și raționale, așa încît să poată deveni focarul regenerării națiunii românești. Permiteți-ne Domnule Maiorescu, ca cel puțin pe calea aceasta, căci calea publicațiilor ne este interzisă, a vă exprima în numele nostru al tinerimei studioase și a întregii poporațiuni române din Brașov cea mai sinceră și mai adîncă mulțumită”.

Odată cîștigată, subvenția cunoștea piedici de transmitere fiind emisă prin consulatul austro-ungar. În acest sens protocolul ședinței parohiale din 4/16 februarie 1874 menționează hotărîrea de a se trimite la T. Maiorescu o delegație a Eforiei compusă din: Constantin Popazu (unchiul lui Maiorescu), Diamandi Manole și prof. Dr. Ion Lapedatu pentru a mijloci la minister ca subvenția să se înainteze direct Eforiei pentru a nu se mai pierde atîta timp cu formalitățile. Rezultatul este comunicat de Maiorescu printr-o scrisoare adresată directorului Meșota la 26 februarie 1874, fiind favorabil brașovenilor întrucît „școalele de la Brașov sînt de caracter privat” și aveau deci dreptul unor legături directe. Acțiunea a nemulțumit însă oficialitățile Transilvaniei și, ca urmare, ministrul instrucțiunii, Trefort, apostrofează pe brașoveni prin mitropolitul Procopiu Ivanciovici invocînd desconsiderarea „dreptului internațional”. Campania se continuă prin revistele timpului și în primul rînd prin „Közerdek” din Budapesta în paginile căreia sînt defăimați profesorii gimnaziului fără să accepte dreptul de apel al acestora care prin directorul Ioan Meșota trimite un articol justificator nepublicat de revistă⁸, iar prin personalitățile timpului se ajunge la cele mai înalte foruri din Viena și Budapesta pentru ca situația să nu fie înțeleasă și interpretată greșit.

În timpul acestor frămîntări pe teren transilvănean, la București faptele cunoșteau demersuri similare. În ședința parlamentară din 11 martie 1874

⁵ *Idem*, p. 9.

⁶ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, București, 1897, I, p. 193–4.

⁷ Arhivele Statului, Fond Eforie XXV/1861, scrisoarea din 28 mai 1873.

⁸ Andrei Bîrseanu, *op. cit.*, p. 194–201.

deputații opoziției interpelează pe Titu Maiorescu, acum ministru al cultelor și instrucțiunii publice, care este realitatea cu această subvenție. Pe de altă parte, baronul Celice, consulul general austriac prezintă o plingere în privința „atitudinii ostile” a lui Maiorescu în administrațiune prin legea subvențiunii de la Brașov⁹. Așa încît căderea din minister a lui Maiorescu (în 30 ianuarie 1876) trebuie atribuită într-o oarecare măsură și acestor fapte, cum de altfel reiese și din însemnările sale zilnice.

În același timp „Telegraful Român”¹⁰ reproduce ordonanța ministerială din 2 aprilie 1874 prin care se interzice instituțiilor confesionale și a celor susținute de comunități de a cere sau de a primi ajutor de la state din afară, lege în directă legătură cu faptele de la Brașov. O urmare directă este și obligația de demisionare din Eforie a celor mai aprigi luptători pentru susținerea materială a liceului: Ioan G. Ioan (casier), Diamandi Manole și chiar Costantin Popazu¹¹. Lupta nu este totuși abandonată decît pentru moment căci la 18/30 aprilie 1877¹² se hotărăște „trimiterea unei deputațiuni la împăratul-rege cu un memorand despre unele cauze momentuoase între care se cuprinde și chestiunea donației ce are să primească pentru școale de la Statul Român”. Acțiunea însă este fără succes și dacă am urmări în continuare protocoalele ședințelor am avea impresia unei abandonări a luptei. Realitatea este însă alta: la indicația lui T. Maiorescu, brașovenii cumpără moșii în România din ale căror venituri aveau posibilitatea materială să-și întrețină școlile fără nici o perturbare politică, așa cum vom vedea în capitolul următor.

2. Problema moșilor.

Din cele mai vechi timpuri brașovenii dețineau moșii în Țara Românească. Este cunoscută dania familiei lui Mihai Viteazul (1602) prin moșia Micșunești (Ilfov) precum și a Smarandei Bălăceanu (fiica vestitului agă, erou al luptei de la Zărnești) prin dania moșiei „Carcaleții Vechi și Redea Barbului” (Buzău) la 1750.

Este surprinzător, cum la 1882, încă în plină perioadă a războiului vama și de lipsuri materiale evidente ale românilor brașoveni se observă preocuparea permanentă de a cumpăra mai multe moșii și numai în România folosindu-se de apanajul bisericii Sf. Nicolae (susținătoare materială a Gimnaziului și cu drepturi istorice în Principate). Ca atare, protocolul ședinței din 31 ianuarie 1882 menționează intenția de a cumpăra moșia „Zindăreni” a lui Costantin Marothea din București, formîndu-se în acest scop o delegație compusă din Costantin Popazu, Nicolae Strevoiu și Ion Petric, toți în directe legături cu Maiorescu. După o lună¹³ se încearcă cumpărarea moșiei „Stîlpul Buzăului” a lui Cristofor Filitis din Buzău precum și a moșiei „Rotunzeni” din județul Buzău, ultimele două la propunerea declarată a lui Titu Maiorescu. Pînă la urmă după multe întrevederi cu Maiorescu se cumpără în același județ cu vechea moșie „Carcaleții vechi”, unde între timp se înființase

⁹ Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, București, 1942, vol. I, p. 239.

¹⁰ Numărul 19 din 1875. Ion Rădulescu Pogoneanu.

¹¹ cf. protocoalele ședințelor parohiale.

¹² protocolul ședinței din 18/30 aprilie 1877, arhiva muzeului.

¹³ cf. protocolului ședinței din 4 februarie 1882.

de către brașoveni și o școală¹⁴, moșiile „Metelcu” și „Sudiții” (Buzău). Protocolul ședinței din 3 noiembrie 1882 menționează că primii pași sînt făcuți numai de Maiorescu care oferă un acout pentru „Metelcu” de 103.125 lei pentru a fi cumpărată de la boierul de origine turcă Zappa (care prin testament lăsase o mare avere pentru școlile din Turcia)¹⁵ iar mai tîrziu „marele binevoitor” avea să se ofere a „delătura piedica ce ar fi prevăzută în legea țării contra cumpărării de moșii prin străini și pe de altă parte să expedieze împrumutul pentru restul ce ne lipsește”. Cert este că demersurile n-au putut fi ușor rezolvate întrucît o instituție n-avea dreptul să cumpere moșii în țară străină și ca urmare Maiorescu se oferă personal să depășească această piedică oferind împreună cu Teodor Rosetti, cunoscutul junimist 165.000 lei, iar restul pînă la 470.000 lei (cu cît se cumpărase moșia)¹⁶ sînt împrumutați tot de Maiorescu prin casa de schimb C. Steriu¹⁷. Ne surprinde această filantropie a mentorului junimist într-o perioadă de grele lipsuri materiale pentru el însuși, întrucît încă din 1871 pentru 12 ani de zile este lipsit de catedră iar veniturile sale materiale se limitau la cele juridice, ca avocat particular. Însemnările zilnice ale acestei perioade sînt semnificative: „Grije apoi în privința banilor. Acum n-am chiar nimic, 6 franci. Am primit oarecare sume de la clienți. De două săptămîni nu vine nimic. În același timp însă cerințe. Pentru proprietarul meu impozite 90 de franci. Mittei pentru Slavici 67 de franci și traiul zilnic. M-am adresat lui Melik, lui Stern în zadar”¹⁷. Deci se poate înțelege motivul real al apelării lui Maiorescu la T. Rosetti (cu care se va înrudi chiar prin cea de-a doua căsătorie) și, după cum ne informează Pogoneanu¹⁸ chiar cumnata lui Maiorescu Agnes Lepetre oferă un ajutor de 5000 lei.

Correspondența inedită a acestei perioade aflată în arhiva muzeului amintit, semnată de Maiorescu și brașoveni dovedește o participare însuflețită la acțiunea de cumpărare a acestor moșii în special a membrilor Eforiei școlare încît nu putem să nu ne dăm seama că de fapt se urmărea soluționarea problemei materiale a liceului. Confirmarea ne survine din protocolul ședinței din 25 noiembrie 1884 conform căruia, Costantin Popazu, recent venit dintr-o delegație de la București (desigur de la Maiorescu) arată că „s-a răspîdit fama în Cameră că moșia Metelcu s-ar fi cumpărat pentru școlile centrale din Brașov și s-ar fi transcris pe numele lor”. În condițiile politice ale timpului confirmarea acestui zvon nu putea fi de bun augur pentru brașoveni și de aceea se preferă infirmarea zvonului. Dar în continuare aceiași membri ai Eforiei prin mijlocirea lui Maiorescu angajază arendaș la Metelcu pe Iordache Iliescu iar la Sudiți pe Dumitru Georgescu. Correspondența confirmă mai multe procese (cu fostul arendaș Ghiță Popescu, cu Valente, etc.) asupra cărora nu insistăm din circumstanțe de spațiu, pe care Maiorescu le susține gratuit și le cîștigă după îndelungate eforturi în favoarea brașovenilor. Un

¹⁴ Vasile Oltean, *O școală românească din Mureșul susținută de brașoveni*, în „Drum nou”, din 30 mai 1974.

¹⁵ cf. Protocolul ședinței din 3 noiembrie 1882.

¹⁶ Arhiva muzeului, scrisoarea lui C. Ciurcu de la Casa de schimb C. Steriu, fond inventariat, 26 noiembrie/8 decembrie 1882.

¹⁷ *Însemnări zilnice* I. p. XXIII.

¹⁸ *Ibidem*.

mare avantaj în favoarea școlilor l-a constituit cîștigarea „taxei de transmitere” pentru ambele moșii prin intervenția directă a lui Maiorescu (în expresie valorică 27.000 lei pentru primii cinci ani). Acestora li se adaugă procesele: Ciurcu, Voina și cel cu Statul Român pe care le vom discuta în capitole aparte, toate menite a elucida o latură puțin tratată și interpretată publicistic — Maiorescu avocat — capitol ce are menirea de a completa fericit personalitatea cărturarului.

3. *Procesul Vasile Voina.*

Cărturar brașovean, președinte al Eforiei, protopop al Brașovului, lipsit însă de o lucrare monografică, Vasile Voina înscrie o pagină valoroasă în acțiunea de susținere a învățămîntului brașovean în această perioadă tristă. Avînd antecedente de prietenie cu Titu Maiorescu, Take Ionescu și Nicolae Filipescu, cunoscuții juriști bucureșteni grație și rudelor sale (bunica soției Maria Cirstoceă decedază în 1894 în capitală lăsîndu-i o frumoasă avere iar la București locuia la cumnata sa Munteanu, str. Cuza nr. 24) îl, aflăm pe Vasile Voina în permanente legături cu oamenii politici din România, delegat mai ales în „problema moșiilor”. În ciuda unei motivații totuși Voina este permanent urmărit de autorități.

Și dacă de la 1875 nu se mai știe nimic clar în privința subvenției nu înseamnă că brașovenii au renunțat așa de ușor la un drept care presupunea propria lor existență intelectuală. Investigațiile noastre au pornit de la o mărturisire tirzie a lui Arsenie Vlaicu¹⁹, directorul de altădată al școlii comerciale și membru al Eforiei, mărturie conform căreia exista un registru special, secret, ce consemna dania din Principate în perioada noastră de discuție, registru care se păstra la Vasile Voina acasă, îngropat într-o cutie de tablă în grădina casei, de unde era scos de Voina și secretarul contabil al Eforiei (Ion Seneuce) înainte ca primul să facă un nou drum în România. Registrul a fost căutat de mai multe ori de oficialități, care erau cumva informate, însă astăzi nici noi nu le-am aflat în vechea arhivă a muzeului, dar prin protocoale, documente și corespondență s-ar putea intui conținutul.

Pe de altă parte, plecarea lui Voina la București era precedată de un schimb de telegrame de alt înțeles (de obicei în problema moșiilor) sau de multe ori întîlnirea avea loc la Timiș, după cum informează însuși prefectul Brașovului Maurer pe ministrul instrucțiunii Banfy²⁰. Nu de puține ori aceleași informații confirmă vizita lui Maiorescu făcută lui Voina la orele 10 seara urmată de plecarea primului în plină noapte spre București, la întîlnire nelipsind membrii Eforiei (de obicei Vlaicu și Sterie Stinghe, ultimul casierul Eforiei). Toate aceste fapte aveau să preceadă procesul în discuție.

Primul episod se desfășoară în 1892 cînd, printr-o lege specială se impune școlilor din Transilvania mărirea salariilor profesorilor, iar pentru rezolvare, Vasile Voina, ca vicepreședinte al Eforiei apelează prin Titu Maiorescu la Take Ionescu, pe atunci ministru al cultelor și instrucțiunii, care răspunde

¹⁹ Protocolul ședinței parohiale din 4 februarie 1938, arhiva muzeului.

²⁰ Arhivele Statului Brașov, fond arhiva prefecturii.

prompt printr-o coletă de 90.000 lei²¹. Suma, deși impresionantă, avea să se completeze în același an²² cu încă 178.546 lei și 45 bani în hîrtii de valoare pe care-i aduce la cunoștință în ședința din 4/16 decembrie 1892, Nicolae Strevoiu (fostul coleg al lui T. Maiorescu) ca fiind dați „de un binefăcător anonim ca dar pentru școlile noastre”, cu dorința de a fi întrebuințați în achitarea celor mai urgente datorii. Calculată suma, se poate observa că nu era altceva decît subvenția datorată de România pentru ultimii 5 ani, cu dobinzi cu tot. George Costoșman, în lucrarea citată, menționează repetarea gestului pentru anii: 1893, 1894 și 1895. În tot acest timp frapează deseale treceri peste graniță ale lui Vasile Voina consemnate de pretorul Pânczel din Predeal, la cererea consilierului regesc Mihail Maurer de Ūrmös²³ conform cărora îl aflăm pe Voina însoțit chiar și de cunoscutul revoluționar Axente Sever²⁴. În urma trecerii din 14/28 iunie 1892 în România, este arestat și Vasile Voina alături de alți 50 de români pe care-i menționează ziarul „Turda”²⁵.

Faptele lui Voina n-aveau să-i fie iertate și urmarea o aflăm din protocolul ședinței din 9 noiembrie 1894 conform căruia, directorul băncii, „Albina”, Valeriu Bologa, aflat în acea perioadă în directă corespondență cu Titu Maiorescu (correspondență inedită în arhiva muzeului), citește un articol din periodicul bucureștean „Voința Națională”²⁶ intitulat „Chitanțele” prin care Voina este defăimat pe motivul că banii ridicați de la Ministerul instrucțiunii „au rămas în punga sa”. Considerînd faptele, grave insinuări la adresa directă a școlilor brașovene, Bologa propune să-i fie cerute lui Gogu Constantinescu, directorul ziarului, să dovedească mărturia. Discuția avea să fie reluată în ședința Eforiei prezidată de Nicolae Strevoiu²⁷, dar în ciuda ambelor adrese ziarul nu răspunde nimic. În această situație, Titu Maiorescu se oferă să susțină gratuit procesul în favoarea lui Voina, proces care abia în 1897 se termină, dar fără multă popularizare pentru a nu denatura lucrurile, așa cum decurge din scrisoarea lui Maiorescu din 29 mai 1897 aflată în arhiva muzeului.

Un alt fapt mărunț ne atrage atenția: Gazeta Transilvaniei din 1895²⁸ consemnează că Vasile Voina este provocat la duel de către G.B.P. pentru că „la convenirea colegială a Reuniunii Române de cîntări ținută în seara de 14/16 noiembrie” ar fi pîlmuit pe una din persoanele sus-puse ale orașului. Identificăm ușor prin inițiale pe Gheorghe Bucur Pop cu care încă de multă vreme se află în relații mai puțin amicale și pe care-l vom reintîlni într-un conflict major alături de Vasile Goldiș opunîndu-se procesului cu Statul Român, așa cum vom vedea într-un capitol următor în care contribuția lui Maiorescu și a lui Vasile Voina la susținerea învățămîntului românesc se va completa.

²¹ cf. George Costoșman, *Contribuții la istoria vieții românești din Transilvania la finea veacului al XIX-lea*, în *Anuarul Academiei Teologice din Caransebeș (1939–1940)*, p. 1–84.

²² Protocolul ședinței din 4/16 decembrie 1892, arhiva muzeului.

²³ Arhivele Statului, fond Arhiva prefecturii.

²⁴ *Idem*, document 8/1892.

²⁵ nr. din 14/28 iunie 1892, p. 4.

²⁶ nr. 2980/1894.

²⁷ cf. Protocolului ședinței din 11 noiembrie 1894, arhiva muzeului.

²⁸ nr. 258–260 și 263–264 din 1895.

4. *Procesul Ciurcu.*

Cunoscutul profesor de la Gimnaziul din Giurgiu, I. G. Ciurcu, cu alese înclinații pentru sprijinirea învățămîntului românesc, înrudit cu redutabila familie de librari și cărturari brașoveni, Ciurcu, lasă prin testament la 1880 3.000 lei pe seama școlilor românești din Brașov din care să se constituie un fond de premii pentru școlarii silitori²⁹. După moartea sa, urmașii se erijează sub diferite motive tergiversînd emiterea donației. În această situație Eforia apelează la Titu Maiorescu care se oferă să-i ajute ca de obicei. Cunosînd prin tatăl său pe directorul Gimnaziului din Giurgiu, Nicolae Droc-Barcianu (care prin același testament primise tot 3.000 lei de la același Ciurcu), Maiorescu întreține cu acesta o corespondență informativă cunoscută brașovenilor³⁰ și la invitația celui din urmă însuși Barceanu scrie brașovenilor³¹. Pentru a împiedica rezolvarea testamentului, soția defunctului investește banii în case și, în ciuda punerii acestora în vînzare de patru ori, testamentul nu se rezolvă timp de 10 ani. La 1890, după ce Barceanu informează pe brașoveni³² că din acel an casele Ciurcu au intrat în patrimoniul statului, se apelează din nou la Maiorescu intrucît problema depindea de inspectoratul școlar și nimeni nu i-ar fi putut ajuta mai mult. În acest scop Maiorescu își alege ca asociat pe avocatul statului Nicolae Papadat și după doi ani de dezbateri îi aflăm implicații și pe juriștii brașoveni (membri ai Eforiei) Ioan Lengher și Nicolae Strevoiu, dar din nou fără succes³³. Din 1896 Papadat este înlocuit cu Mircea Dancovici, prin care abia la 1902 procesul succesiunii Ciurcu se termină, Eforia intrînd în posesia unui fond de 3.054,90 lei destinați școlii, prin evidenta contribuție a lui Maiorescu.

5. *Procesul cu Statul Român pentru brașoveni.*

Prin interzicerea subvenției, în 20 aprilie 1875, deși oficial se știa o conformare, totuși liceul își continua activitatea cu aceeași prosperitate în ciuda războiului vamal care determinase o sărăcire a negustorilor brașoveni, susținători ai liceului.

Frămîntările de pînă la 1895 le-am cunoscut în capitoul „Procesul Voina”; după această dată ele au ca punct final „Procesul cu Statul Român” cu multiplele lui implicații.

Încă la 27 iulie 1895³⁴ prim-ministrul Banffy scrie prefectului brașovean Maurer pentru a-i confirma dacă la Brașov există o filială a „Ligi culturale”, la care i se răspunde negativ, dar cu afirmația confidențială „sînt deplin convins că în Brașov există o filială și încă bine organizată” implicîndu-i pe Vasile Voina și Valeriu Bologa care în fiecare lună pleacă în România fără a fi supravegheați pentru tactica pe care o întrebuintează: în tren ocupă un compartiment întreg iar la Brașov țin ședințe cu ușa închisă.

²⁹ Arhivele Statului, Fond Eforie, document 3/1883.

³⁰ Corespondență inedită aflată în arhiva muzeului, fond neinventariat.

³¹ Arhiva muzeului, scrisoarea din 3 februarie 1887.

³² Arhivele Statului, scrisoarea din 19 aprilie 1890.

³³ cf. Protocoloalelor ședințelor parohiale, arhiva muzeului.

³⁴ Arhivele Statului, Brașov, fond arhiva prefecturii, doc. 124/1895.

Faptele se repetă în 27 septembrie 1895 când același ministru întreabă pe Maurer: „Cercetează dacă Voina a fost în 20 la Sinaia și în ce scop?”³⁵ Răspunsul documentat confirmă plecarea acestuia la Bușteni unde se întâlnește cu episcopul muntean Dionisio, de unde s-a îndreptat spre București „unde avea de încasat o moștenire” de unde se întoarce după o zi rămânând câteva ore la Sinaia³⁶. Drept urmare se pretinde perchiziționarea acestuia³⁷ însă fără nici un rezultat defavorabil lui Voina. După un an Banffy este informat din nou că același Voina a adus de la București din casa partidului conservator (al cărui mentor era Maiorescu) suma de 2.500 fl. și dispune cercetarea adevărului. Demersurile le aflăm din protocoalele ședințelor parohiale. La 16/28 iunie 1897 consistorul anunță sosirea unei comisii ministeriale pentru a cerceta „natura subvenției ce a primit pînă acum biserica”³⁸, pentru ca după două săptămîni³⁹ protocolul să menționeze prezența comisiei care „a revidat socotelile Eforiei și arhiva direcțiunii Gimnaziului”. Un alt document⁴⁰ consemnează chiar itinerariul comisiei care, în frunte cu prof. universitar Aurel May, prof. Ladislau Csägey și Kuncz Ianeso au vizitat mai întîi pe protopopul Ioan Petric, unde a doua zi sint chemați Virgil Onițiu (directorul Gimnaziului) și Arsenie Vlaicu (directorul școlii comerciale) și după o altă zi episcopii bisericii care aduc documente și hrisoave domnești justificative. În ultima zi este chemat Vasile Voina în calitate de președinte al Eforiei, fiind cercetate totodată și documentele bisericii din Cetate, cea de-a doua susținătoare materială a liceului. Faptele au fost cit se poate de bine justificate și comisia raportează corectitudinea brașovenilor în administrațiunea școlară.

Lucrurile n-aveau să fie liniștite pentru mult timp, căci la 26 iunie 1897 prefectul Maurer anunță pe ministrul Banffy că la Brașov, odată cu constituirea unei noi Eforii (5 iunie 1897), George Bucur Pop și Diamandi Manole, negustori brașoveni, membri ai Eforiei, l-au acuzat pe Vasile Voina că a folosit în scopuri proprii o parte din suma primită de la Ministerul instrucțiunii din România, de unde concluzia că totuși brașovenii primesc subvenție. Urmarea o aflăm abia după un an, cînd prin ordinul 1816 din 18 aprilie 1898, guvernul Transilvaniei amenință consistorul cu închiderea școlilor din Brașov pentru nerespectarea ordinului din 1875. Cearta dintre Pop și Voina a fost pentru oficialități doar confirmarea unei supoziții a oficialităților și înainte de toate a lui Banffy care încă din 1894 aflate dintr-un discurs al lui Dimitrie Sturza, șeful opoziției, ținut în sala „Orfeu” din București.

Pentru brașoveni era o perioadă critică cu implicații în buna desfășurare a elementului cultural protocoalele ședințelor confirmă faptul că se sistează cei 12.500 fl. oferiți de brașoveni anual pentru școli, se suprimă subvenția pentru asociația meseriașilor (100 fl. anual), subvenția pentru medicamentele săracilor (tot 100 fl. anual), pentru cortul studenților la maiial (200 fl. anual)

³⁵ *Idem*.

³⁶ *Idem*.

³⁷ *Idem*, document 211/1895.

³⁸ Protocolul ședinței parohiale din 16/28 iunie 1897, arhiva muzeului.

³⁹ *Idem*, ședința din 1/13 iunie 1897.

⁴⁰ Arhiva Protopoplatului Brașov, document necatalogat din 24 iun. 1897.

și chiar se sistează intenția de a se clădi un nou edificiu școlar pentru învățământul elementar (10.000 fl.). Deci, evident că în această perioadă subvenția se sistase categoric, nici măcar deghizat aceasta nu se mai emite.

În același timp, la București se pregăteau tacit contracarări prin Maiorescu, Take Ionescu și alți filobrașoveni. Gazeta Transilvaniei⁴¹ sub titlul „O discuțiune gravă în camere române” informează cititorii de un conflict ce se iscase în urma înmînării de către V. Voina a două documente „grele” lui Take Ionescu pentru a le folosi într-un eventual proces. Primul document constituia o dovadă a drepturilor istorice ale brașovenilor asupra subvenției, iar cel de-al doilea, amenințarea ministrului Banffy cu închiderea școlilor de la Brașov. Pe baza acestora în ședința de cameră (28 aprilie 1898) Take Ionescu interpelează pe D. Sturza în favoarea brașovenilor. Ziarul „Timpul” de sub egida lui Maiorescu⁴² răspunde ziarului „Dreptatea” care în numărul din 2/14 septembrie se întreba de numele brașoveanului care a înmînat documentele lui Take Ionescu. Faptele sînt preluate de „Gazeta Transilvaniei” care prin articolul „O lămurire”⁴³ și apoi printr-un nou articol „În afacerea actelor citite în camera română privitoare la școlile din Brașov”⁴⁴ ia apărarea lui Voina reproducînd și nerecunoașterea lui Sturza a afirmațiilor atribuite lui în sala „Orfeu” cu 5 ani înainte. Înștiințările date de revistele timpului sînt mult mai ample, dar din circumstanțe de spațiu nu le reproducem în materialul de față.

Singura soluționare în cadrul acestei tensiuni publice se găsea într-un proces. Ca atare în ședința din 27 septembrie 1898 a comitetului parohial se alege o comisie care să „studieze datoria Statului Român” față de biserica Sf. Nicolae, susținătoare materială a liceului brașovean. Pe de altă parte, Maiorescu, văzînd neajunsurile pricinuite prin Take Ionescu, își ia asupra sa acțiunea de proces alegîndu-și asociați pe Vasile Lascar și Costantin Dissescu, președinți de partid diferite, tocmai pentru a nu se interpreta ca o problemă de partid ci o problemă națională⁴⁵. Între timp în Camerele Legiuitoare se reluase discuția asupra subvenției iar T. Maiorescu interpelează din nou pe Sturza, acum prim-ministru, fapte reproduse în „Gazeta Transilvaniei”⁴⁶ sub titlul „Dreptul bisericii și al Gimnaziului românesc din Brașov”. Sînt cunoscute discursurile mentorului junimist ținute în Parlament în favoarea școlilor brașovene⁴⁷, remarcabile mai ales prin dovada unei cunoașteri amănunțite a istoricului vieții culturale brașovene. Corespondența cit și protocoalele ședințelor din această perioadă mărturisesc o interesare asiduă a lui Maiorescu pentru rezolvarea situației.

După prima înfățișare, cînd cei trei avocați hotărîsc aminarea procesului, președintele tribunalului Ilfov anunță că prin prim-ministrul de justiție a sosit o telegramă prin care comitetul parohial din Cetate retrace procura avocaților. Lămurirea am putut-o afla din contextul a două adrese inedite

⁴¹ nr. din 2/14 mai 1898.

⁴² nr. din 3/15 septembrie 1898.

⁴³ nr. 193 din 4/16 septembrie 1898.

⁴⁴ nr. 196 din 8/20 septembrie 1898.

⁴⁵ Arhiva muzeului, scrisoarea lui Maiorescu din 28 oct. 1898.

⁴⁶ nr. 265 din 3/15 decembrie 1898.

⁴⁷ cf. Protocolul ședinței parohiale din 17 noiembrie 1899.

(aflate în arhiva muzeului) din 3/15 martie 1899 semnate de Gheorghe Bucur Pop și Vasile Goldiș în numele brașovenilor din Cetate prin care invocă dreptul celor trei avocați de a susține procesul cu Statul Român fără asentimentul lor, căci prin actul de fundare a Gimnaziului brașovean se stabilise ca ambele biserici (din Schei și Cetate) să aibă datorii și drepturi de susținere a școlilor românești. La prima aparență, fapta ar fi interpretată negativ la adresa semnatarilor și tocmai Vasile Goldiș atât de cunoscut pentru faptele sale unioniste ca tribun și publicist. Dar cunoscând în totalitate faptele ne putem da seama că de fapt aceștia au salvat o cauză pe care însuși Maiorescu ca jurist n-o intuise. Ordinul 8949 al Consistorului⁴⁷ cere „rezolvarea pe cale amicală a diferendului cu Statul Român. . . prin pertractări diplomatice între guvernul ungar și român”. Edificatoare sînt telegramele și scrisoarea⁴⁸ mitropolitului emise pentru Vasile Voinea și citite în ședința din 13/25 noiembrie 1899: „guvernul român ar accepta să depună pentru școlile din Brașov o fundațiune cu un capital de 926.000 franci” — se spune în scrisoare, iar în telegrame: 1. „Vino degrabă aici (nn. la Sibiu) în cauza știută”, 2. „În cauza știută așteaptă și epistola mea”, 3. „Arată-mi telegrafic decisiul comitetului în cauza știută”, 4. „Întîrzierea mă compromite și pe mine și periclită și cauza, dacă nu se va rezolva, îmi spăl mîinile, lăsînd asupra voastră răspunderea de urmări”, 5. „Timpul fiind scurt, cauza momentuoasă, să pleci imediat dîncolo (nn. la București) cu conculsul pentru retragerea procesului în condiția indicată” — de unde înțelegerea intervenției celor din Cetate, în această perioadă în directă legătură cu mitropolitul.

Gazeta Transilvaniei redă proiectul de lege semnat de Take Ionescu pentru renta anuală de 38.500 lei cu un adaus de 15.500 lei (neplata rentei pe ultimii cinci ani) și dobînda de 38.500 lei, iar pe de altă parte două articole semnate în acest sens de Dr. Vasile Saftu și Vasile Voinea din partea brașovenilor⁴⁹.

În acest context amînarea procesului era inevitabilă, fapt confirmat și de protocoale⁵⁰ conform cărora Arsenie Vlaicu este trimis la București pentru ca în înțelegere cu T. Maiorescu să amîne procesul pentru 28 ianuarie 1900, în eventualitatea că nu se va respecta proiectul de lege amîntit. Lovinescu⁵¹ menționează chiar o întîlnire a lui Maiorescu cu ministrul austro-ungar Auerenthal la 16 noiembrie 1899, cînd se pertractează o rezolvare diplomatică a chestiunii. Ca urmare legea se votează în Cameră la 29 ianuarie 1900.

Faptele discutate au cunoscut răsunset și prin publicațiile timpului. Redăm pentru cei interesați doar sumarul bibliografic: Revista săptămînală „*Liga Română*”, București, nr. 24 din 14 iunie 1898, nr. 39 din 4 oct. 1898, nr. 12 din 1899. Revista „*Telegraful Român*”, Sibiu, nr. 51 din 9/21 mai 1898, nr. 66 din 18/30 iunie 1898, nr. 100 din 17/29 septembrie 1898, nr. 123 din 7/19 noiembrie 1898, nr. 124 din 10/22 noiembrie 1898 și Periodicul „*Tribuna poporului*”, Arad, nr. din 3 decembrie 1898.

⁴⁶ cf. Protocolului ședinței respective.

⁴⁸ Gazeta Transilvaniei nr. 17 din 23 ianuarie 1900.

⁵⁰ Protocolul ședinței din 22 noiembrie 1899.

⁵¹ Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, București, 1972, p. 282.

Astăzi, când liceul a ajuns la cea de-a 125-a aniversare, însumând în palmaresul vieții lui culturale mărețe realizări, cunoscute publicisticii, faptele patronate de Maiorescu, fost elev al acestei școli, vin să confirme o latură puțin cunoscută și tratată în lucrările de pînă acum — aceea de jurist iar pe de altă parte dovedesc că însăși activitatea de jurist era închinată aceluiași ideal culturalizant.

LE VRAI MAIORESCU DANS L'ACTION DE SOUTENANCE DU PREMIER LYCÉE ROUMAIN DE BRAȘOV

(Résumé)

Grace à lettres inédites et à d'autres documents de l'archive historique du Musée de la Première École Roumaine on évoque la personnalité du grand représentant de „Junimea“, Titu Maiorescu qui a beaucoup soutenu le premier lycée de Brașov. On a en vue l'avocat Maiorescu plus que l'érudit. Ses actions juridiques, elles aussi, soutiennent des buts culturels.

POZIȚIA „GAZETEI TRANSILVANIEI” FAȚĂ DE PROBLEMA ȚĂRĂNEASCĂ ȘI RĂSCOALA DIN 1907

de MARGARETA SUSANA SPĂNU

Marea răscoală din România anului 1907, care a ridicat la luptă țărănimea împotriva exploatării tot mai intense a moșierilor și arendașilor, pentru pământ, pentru lichidarea apăsătoarelor resturi feudale, a avut un puternic răsunet în teritoriile românești aflate sub dominație străină.

În rindurile maselor populare transilvănene formate în majoritate de țărani, țelurile pentru care luptau răsculații au găsit înțelegere și aprobare deoarece „țărănimea formează nu numai în România, ci în toate țările locuite de români, temelia poporului nostru. Ea este izvorul cel mai curat pentru primenirea și inviorarea tuturor claselor sociale”¹.

Știrile care soseau din România în Transilvania, unde milioane de țărani români suportau pe lângă jugul social și pe cel național erau urmărite cu multă atenție. Masele populare de aci și-au manifestat simpatia încă de la primele vești referitoare la începuturile răscoalei, iar pe măsura amplificării luptei țărânimii din România, solidaritatea cu frații de peste Carpați se concretizează printr-o vie stare de agitație².

De altfel, întreaga opinie publică transilvăneană a fost ocupată de evenimentele din România, evenimente care și-au găsit o permanentă reflecție în presa din Imperiul Austro-Ungar.

„Gazeta Transilvaniei” din Brașov care a urmărit încă de la apariția sa (1838) „istoria tuturor frământărilor, care au zbuciumat poporul nostru”³, a acordat un spațiu larg în paginile sale problemei țărănești din România. Astfel, în primăvara anului 1888, puternica răscoală a țăranilor de la sud de Carpați este urmărită cu multă atenție de gazeta brașoveană care în articolele: „Tulburările țărănești din România”, „Mișcarea țăranilor din România” sau la rubrica „Știri telegrafice” informează cititorii săi despre eveni-

¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 20 mai/2 iunie, 1907.

² Augustin D e a c, *1907 văzut peste hotare*, Ed. Științifică, București, 1967, p. 97. Asupra acestei probleme și-au adus contribuția: Gh. M a t e i, *Răsunetul internațional al răscoalei țăranilor din 1907*, E.S.P.L.P., București, 1957; Ion N i c o a r ă, *Presa brașoveană despre răscoala din 1907*, în *Studii și articole de istorie*, III, București, 1961.

³ „Gazeta Transilvaniei”, număr jubiliar, iunie 1908, p. 45.

mentele anului 1888. Sint prezentate inceputurile acestei răscoale, determinată de „neomenoasa (...) administrație comunală față de țărani”⁴, desfășurarea, precum și reprimarea ei⁵.

Sesizînd necesitatea rezolvării problemei agrare, Gazeta Transilvaniei încheie șirul articolelor referitoare la acest moment din istoria luptelor țărănimii, atenționînd asupra oportunității și necesității luării unor măsuri „cît mai curînd spre binele țării și a poporațiunii ei”⁶.

Cînd în anul 1907 a izbucnit „marea vîlvătaie revoluționară”⁷ care a arătat că România „suferă de o rană adîncă care-i amenință întreg organismul ei și de la vindecarea căreia atîrnă întreaga ei existență”⁸, Gazeta Transilvaniei se dovedește a fi pe o poziție foarte avansată, depășind condiția unei publicații burghezo-democratice. Opinia sa se situează categoric pe critica de fond a orînduirii social-politice existente pe care merge pînă la a o considera determinantă în însăși existența statului român. Cu această preocupare pentru soarta țaranului, Gazeta urmărește în detaliu evenimentele din România. Atitudinea sa este totodată expresia solidarității cu care românii din Transilvania „au urmărit totdeauna cu toată căldura inimii toți pașii spre bine, întreaga dezvoltare politică, economică și culturală a celor două principate de odinioară, unite după mari greutăți de aproape o jumătate de veac într-un singur stat”⁹.

În această perioadă „Gazeta Transilvaniei” era condusă de dr. Aurel Mureșianu care preluase redacția din mîinile tatălui său Iacob Mureșianu încă de la 1 ianuarie 1878¹⁰.

Consecvent liniei tradiționale ale acestei vechi tribune de luptă a transilvănenilor, dr. Aurel Mureșianu va imprima ziarului un puternic caracter militant, avînd însă o deosebită grijă de a se menține în limitele unei obiectivități și independențe politice, excluzînd orice fel de apartenență de partid¹¹. În orientarea Gazetei privind atitudinea luată față de răscoala din 1907, dr. Aurel Mureșianu a dovedit un remarcabil spirit progresist care, deși situat la limitele unui legalism caracteristic burgheziei liberal-democratice, descifrează totuși sensurile profunde sociale și politice ale stărilor care au generat răscoala din România.

Încă din luna martie 1907 dr. Aurel Mureșianu își precizează opinia în articolul de fond „Întîmplările din România”¹², considerînd că „sunt triste și dureroase evenimentele ce le-a produs această răscoală care s-au ivit și au

⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 75, 5/17 aprilie, 1888.

⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 76, 6/18 aprilie, 1888, „Gazeta Transilvaniei”, nr. 75, 5/17 aprilie, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 78, 8/20 aprilie, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 83, 14/26 aprilie, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 85, 16/28 aprilie, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 84, 15/27 aprilie, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 88, 20 aprilie/2 mai, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 91, 23 aprilie/5 mai, 1888; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 94, 29 aprilie/11 mai, 1888.

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 94, 29 aprilie/11 mai, 1888.

⁷ Augustin Deac, *op. cit.*, p. 79.

⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 20 mai/2 iunie, 1907.

⁹ *Idem*.

¹⁰ Mircea Băltescu, *Dr. Aurel Mureșianu și Gazeta Transilvaniei*, în *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov, 1969, p. 135.

¹¹ *Idem*.

¹² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 56, 11/24 martie, 1907.

trebuie să se ivească (sublinierea ns.) ca să servească de puternic avertisment întregii pături conducătoare din țară...”, dar totodată își exprimă dorința ca „răscoalele să poată fi potolite cât mai curînd și să se pună capăt vărsării de sînge”¹³.

În continuare, dr. Aurel Mureșianu, făcînd tot mai mult loc în coloanele ziarului problemelor țărănești și desfășurării răscoalei, pe lîngă o amplă informare a opiniei publice, deschide și calea unei profunde analize atît asupra cauzelor cît și a consecințelor social-politice determinate de ridicarea la luptă a maselor populare. Dînd tonul acestor analize, continuă publicarea articolelor de fond cu virulentul rechizitoriu intitulat „Jale și durere în Țara Românească”¹⁴.

Subliniind că „țara singerează din cauza mizeriei și adîncei nemulțumiri a țăranului mult năpăstuit, stors și nedreptățit”, apreciază că acestui fapt i se datorește ca o consecință firească că „țărani din România și-au luat refugiul la acest mijloc disperat al revoltei”.

„Motivele principale ale răscoalei țărănești sunt a se căuta în traiul rău al țăranului, recunosc cu toții, dar cu toții din pătura conducătoare a țării, fără deosebire de avere, rang și inteligență, au păcatele lor, pentru că nu s-au îngrijit cum trebuia, și la timp, de soarta țăranului și îmbunătățirea ei” arată dr. Aurel Mureșianu, precizînd însă că principala vină este a „marilor proprietari” a căror viață politică de exploatare o demască¹⁵.

Limitele ideologice ale gîndirii sale se relevă în momentul în care respinge calea revoluționară de revendicare a drepturilor țăranimii, reclamînd o urgentă intrare în legalitate, căreia însă îi cere din partea conducerii țării o profundă înțelegere și o reală bază de „îmbunătățire a soartei țăranilor prin reforme bune, folositoare și înțelepte”¹⁶.

Această adevărată campanie de dezbatere a problemelor ridicate de răscoala țăranilor din România este organizată de dr. Aurel Mureșianu prin asigurarea unei largi arii de informare a opiniei publice, și, în paralel, analiza semnificațiilor sociale și politice generate de aceasta, în care pe lîngă articolele sale face loc unor competente și amănunțite opinii ale altor autori, avînd însă grijă ca acestea să se situeze în corcondanță cu poziția imprimată de el Gazetei.

De-a lungul a șapte luni și în cadrul a 59 de numere *Gazeta Transilvaniei* dezvăluie cititorilor tabloul complex al ridicării la luptă a țăranimii de peste munți, expresie a respectării tradiției acestei publicații de a informa în mod temeinic și cu toată probitatea mai cu seamă despre evenimentele din România.

Din cercetările întreprinse apreciem că această muncă redacțională a fost sarcina permanentă a lui Victor Braniște, pe atunci angajat în redacția *Gazetei* și care urmărește desfășurarea luptei țăranilor din surse directe (corespondența cu România) și din presa românească și străină, să prezinte cursul evenimentelor răscoalei din 1907.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 60, 16/29 martie, 1907.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

În articolele de fond „Întîmplările din România”¹⁷, „Situatiunea în România”¹⁸, „Jale și durere în Țara Românească”¹⁹, „Evenimentele din România”²⁰, „La alegerile din România”²¹, „O pagină din dezvoltarea economică a României”²², în rubricile cu caracter permanent: „Știrile zilei”, „Ultimile știri”, „Cronica din afară”, „Revista politică” sau în articole ocazionale sînt urmărite cu interes și pe larg toate momentele răscoalei și evenimentele din perioada ce a urmat înăbușirii ei.

Conștienți că „chestiunea țărănească (...) este o [chestiune] a țării întregi”²³ și că ea este urmărită cu viu interes și de românii din provincii aflate sub stăpînire străină, redactorii publicații din Brașov au acordat o mare importanță informării cît mai corecte și variate a cititorilor.

În acest scop sînt publicate paralel cu articole de fond, informații primite de la corespondentul din România al Gazetei, știri preluate din presa românească și străină și deseori articole din aceste ziare. Cu obiectivitate sînt utilizate referiri la evenimentele din primăvara anului 1907, preluate din presa românească, indiferent de orientarea politică a acesteia.

Întîlnim în paginile Gazetei Transilvaniei citate numele ziarelor „Patriotul”, „Conservatorul”, „Țara”, „Neamul Românesc”, „Evenimentul”, „Acțiunea”, „Patria” sau „Voința națională”. De asemenea este evidentă grija pentru informarea cititorilor săi asupra interesului stîrnit de răscoala țăranilor din România în rîndul opiniei publice din lume, prin publicarea unor fragmente din comentariile și articolele apărute în ziarele engleze („The Times”, „Daily Mail”, „Daily News”), italiene („Corriere della Sera”, „Nazione”), franceze („La Temps”) sau austriece („Neue Freie Presse”, „Die Zeit”).

Selecția pe care o operează și faptul că aceste fragmente sînt reluate de Gazetă, demonstrează grija redacției de a evidenția poziția în majoritate favorabilă a presei străine față de eroica luptă a țărănimii române și mai ales atitudinea opiniei publice internaționale care, încunoștințată despre cauzele adînci economico-sociale ce au stat la baza răscoalei²⁴, a sesizat necesitatea rezolvării problemei agrare în folosul țărănimii²⁵.

Atît publicarea în martie 1907, cînd răscoala țăranilor atinge punctul său culminant, a numeroase articole dedicate acestui eveniment, articole care ocupă pagini întregi ale Gazetei, cît și interesul manifestat față de consecințele social-politice ale răscoalei din România, sînt dovezile unei atitudini angajate față de soarta țărănimii române. Totodată, răscoala a fost pentru Gazeta Transilvaniei o nouă ocazie (după cea din 1888) de analiză și investigație social-economică și politică a unei probleme fundamentale a istoriei României — problema agrară.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 56, 11/24 martie, 1907.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 58, 14/27 martie, 1907.

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 60, 16/29 martie, 1907.

²⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 66, 25 martie/5 aprilie, 1907.

²¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 20 mai/2 iunie, 1907.

²² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 171, 2/15 august, 1907.

²³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 20 mai/2 iunie, 1907.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 57, 13/26 martie, 1907; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 63, 20 martie/2 aprilie, 1907; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 86, 15/28 aprilie, 1907; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 151, 15/28 iulie, 1907.

²⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 63, 20 martie/2 aprilie, 1907.

În decursul întregii campanii de presă desfășurată de Gazeta Transilvaniei (martie-august), o permanentă preocupare a fost aceea de a înțelege și explica cauzele care au generat puternica ridicare la luptă a țăranimii române. Aceasta a prilejuit realizarea unui veridic tablou al situației robului pământului la începutul secolului XX. Considerat „blind ca un miel, îngăduitor și cu îndelungă răbdare față cu toate umilirile și nedreptățile ce la îndură de secole”, țăranul român a devenit în primăvara lui 1907 „Tigru înfiorător”²⁶. Aceasta, pentru că țăranimea trăia „în condițiuni cu totul nemulțumitoare și a fost cuprinsă de o disperare așa de mare, încât s-a văzut îndemnată în multe părți ale țării a-și lua refugiul la acte de violență”²⁷. De fapt, pentru cunoscătorii din acea perioadă a problemei agrare, răscoala țăranilor nu a fost o surpriză, căci „țăranului muncitor îi erau de 3—4 decenii închise toate căile și drumurile de a putea progresa ori a se putea plînge cuiva și de a-și căuta dreptul său”²⁸. Sînt afirmațiile făcute în articolul „O pagină din dezvoltarea economică a României” de către Ioan de pe Văcăreza²⁹.

Autorul, în acest bogat material care se întinde de-a lungul a trei numere ale Gazetei Transilvaniei (nr. 171, 173, 177), face o documentată și realistă analiză a situației țăranimii din România și de aici a cauzelor care au determinat declanșarea răscoalei.

Lipsa de pămînt, doleanța de secole a țăranului român, legea rurală din 1864 și consecințele acesteia suferă o profundă cercetare din partea autorului care subliniază că „împroprietărirea și emaniparea (...) a fost mai mult o ficțiune decît o liberare a brațelor, vitelor și uneltelor de muncă (...)”, ea rămînînd doar pe „hîrtie”³⁰.

Apreciînd lipsa de pămînt ca o problemă fundamentală a chestiunii țărănești din România dar și din Transilvania, publicația brașoveană în paginile sale, de-a lungul anului 1907 (și după înăbușirea răscoalei)³¹, a acordat o atenție deosebită acesteia. În știrile publicate, în articolele de fond sau preluate din presa românească și străină, în fruntea cauzelor izbucnirii revoltei țărănești este omniprezentă nevoia de pămînt a sătenilor.

Totodată, Gazeta sesizează, ca o caracteristică a agriculturii românești de la începutul secolului XX, extinderea sistemului mariiarendări, a parazitismului marii proprietăți funciare și, ca urmare, puternica reacție a țăranimii împotriva arendașilor, asociațiilor arendașești, a cămătarilor de tot felul.

În numărul său din 16/29 martie 1907, Gazeta Transilvaniei, în articolul „Jale și durere în Țara Românească”, arată: „marilor proprietari, boieri și neboieri le plăcea să petreacă o mare parte a anului în străinătate, risipind banii primiți de la arendașii lor, pe cînd aceștia își exercitau acasă meseria

²⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 171, 2/15 august, 1907.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 20 mai/2 iunie, 1907.

²⁸ *Idem*.

²⁹ Cercetările întreprinse nu ne-au permis identificarea celui care a folosit acest pseudonim. Este cert însă că a fost un foarte bun cunoscător al problemei agrare din România dar și din Transilvania.

³⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 171, 2/15 august, 1907.

³¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 235, 24 octombrie/6 noiembrie, 1907.

de a despuia pe țărani ca să se îmbogățească ei însuși, dar mai ales stăpîinii lor, ca de pildă, în cazul trustului Fischer care ținea în arendă zeci și sute de moșii, ca să poată aduna milioane din sudoarea amară a țăranului”.

Intensa exploatare a țăranului român, pe baza unui sistem mixt întemeiat pe imbinarea noilor relații capitaliste cu rămășițe feudale, constituie o altă cauză a răscoalei din 1907, evidențiată de *Gazeta Transilvaniei*. Tot Ioan de pe Văcărea în articolul „O pagină din dezvoltarea economică a României”, referindu-se la acest sistem, notează: „sistemul de apăsare cu claca, dijma și datoriile de tot felul au rămas și au persistat, și s-au înrăutățit mult din an în an grație dezvoltării vertiginoase și nefirești a agriculturii mari, a unei concurențe neegale și nemiloase”³². Cu multă înțelegere pentru viața grea a țăranului răsculat, același autor arată: „Acum să-și inchipuie oricine soarta săteanului muncitor ținut cu recolta lui pe cîmp trei luni de zile pe un ger de 23°C și poate la distanță de mai mulți kilometri de sat în zăpadă de 2—3 metri”. Și continuă: „de cîte ori nu se întîmplă aceasta că-i țin cu porumburile nedijmuite pe cîmp pînă ce trece gerul bobotezei ca să mai stoarcă cine știe ce de la ei și să-i pună la noi învoieli și noi umiliri”. Pentru că nu există „nici o autoritate, nici o persoană care să le ajute ori să se intereseze de soarta și durerea lor”, Ioan de pe Văcărea conchide: „firește și paciența de voie a țăranului poate să aibă o margine”³³. Mai ales că „azi nu mai ai pe moșie un băț de lemn, n-ai casă de locuit decît o hrubă, n-ai grajduri nici magazii pentru produse, șoproane pentru unelte și nutreț, nu ai nimic”³⁴. Iată de ce țăranii în primăvara lui 1907 „cu o putere nemai întîlnită în istoria ridicărilor la luptă a maselor populare „cer pămînt, cer să fie tratați omeneste și mai cu blîndețe, să nu mai fie supti și schingiuiți de lacomii arendași care ar vrea să tragă trei piei de pe ei, vreau ca păsurile lor să fie judecate cu dreptate și mai vreau și alte multe, căci e lung pomelnicul bietului țăran”³⁵.

Clarificarea caracterului răscoalei țăranilor din 1907 a fost una din cele mai esențiale și mai viu disputate probleme în presa burgheză din Transilvania din acea perioadă³⁶. „*Gazeta Transilvaniei*” este una din acele publicații care a apreciat în mod just de-a lungul adevăratei sale campanii de presă din martie pînă în august 1907, sensurile reale ale caracterului agrar al acestei răscoale. Încă din martie 1907 Aurel Mureșianu constată în cunoscutul său articol „Jale și durere în Țara Românească” că „nu este pentru prima oară că țăranii din România și-au luat refugiul la acest mijloc desperat al revoltei. Nu mai începe îndoială că mișcarea este agrară”³⁷.

Paralel cu analiza cauzelor care au determinat declanșarea luptei țăranilor din primăvara anului 1907 „*Gazeta Transilvaniei*”, încă din numărul 45 (27 februarie/12 martie) începe să informeze asupra desfășurării răscoalei.

³² „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 55, 10/23 martie, 1907; „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 56, 11/24 martie, 1907; „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 60, 16/29 martie, 1907; „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 171, 2/15 august, 1907.

³³ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 177, 11/24 august, 1907.

³⁴ *Idem*.

³⁵ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 60, 16/29 martie, 1907.

³⁶ Augustin Deac, *op. cit.*, p. 30.

³⁷ *Idem*.

În cadrul rubricilor „Evenimentele din România”, „Știrile zilei”, „Ultimele știri” sînt publicate date despre începutul luptei, extinderea ei în Moldova apoi în Muntenia și Oltenia. De relevat este faptul că în aceste numere redacția gazetei prin publicarea pe prima pagină a unor articole de fond care analizează motivele răscoalei, iar în celelalte pagini la rubricile amintite, a datelor despre evoluția evenimentului, transformă această publicație într-o adevărată cronică a ridicării țărănimii.

Urmărind evenimentele se consemnează că „primele începuturi (...) s-au ivit în comuna Flămînzii, județul Botoșani ținută în arendă de Moki Fischer...”³⁸, răscoala extinzîndu-se „tot mai amenințător”³⁹ din Moldova în Muntenia și Oltenia. Sînt prezentate momente de mare înclăștare ca acela din Pietroșani (județul Vlașca) unde „peste 2 000 de țărani cu steaguri roșii în frunte (...) au devastat palatul prințului Știrbey” sau lupta dintre cei 2 000 de oameni (țărani n.n.) care au reacționat cu topoare și ciomege la intervenția armatei (comunele Găujani și Arsache, județul Vlașca). De asemenea se relatează despre puternica ciocnire cu armata care a avut loc în comuna Căcaleți cu ocazia căreia au căzut numeroși morți și răniți de partea răsculaților⁴⁰. În numărul 67 din 24 martie Gazeta Transilvaniei anunță restabilirea liniștii, iar în numerele care au urmat ea nu a încetat să se ocupe de modul în care autoritățile românești, nevoite „să recunoască existența unei probleme agrare în România”⁴¹ încearcă să îmbunătățească situația maselor țărănești.

Astfel sînt urmărite dezbaterile din „camerele române” care se referă la problema agrară cît și măsurile privind îmbunătățirea situației țărănimii concretizate în elaborarea unor legi cu conținut agrar.

În paginile Gazetei se afirmă necesitatea unor reforme „prin care soarta țărănimii s-ar putea schimba spre bine și prin care mulțămirea și buna înțelegere s-ar putea restabili din nou între diferitele clase sociale”. Se face apel la „multă judecată, multă prevedere și mai virtos multă abnegare de sine și mult patriotism, ca problema... (țărănească n.n.) să se poată dezlega spre mulțumirea tuturor și spre binele țării întregi”⁴².

Tot în paginile Gazetei Transilvaniei se află reflectat și modul în care diferite clase și categorii sociale, partide și grupări politice din România au reacționat la evenimentele din primăvara anului 1907.

Cititorii sînt informați despre ajutoarele date țăranilor de muncitorii din Galați la 14 martie pentru ocuparea Palatului administrativ, în urma ciocnirii cu armata cîzînd 12 morți⁴³.

De asemenea din știrile publicate reiese solidaritatea mișcării socialiste din România cu lupta țărănimii.

Astfel, la rubrica „Ultimele știri”, se spune că membrii cercurilor socialiste din București, Brăila și Galați: au început să distribuie în comunele din

³⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 177, 11/24 august, 1907.

³⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 58, 14/27 martie, 1907.

⁴⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 58, 14/27 martie, 1907.

⁴¹ „Era Socialistă”, aprilie, 7/1977, p. 26.

⁴² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 113, 20 mai/2 iunie, 1907.

⁴³ Ion Nicolară, *op. cit.*, p. 417.

jurul Bucureștilor manifeste revoluționare⁴⁴, iar peste câteva zile la aceeași rubrică pe scurt se anunță solidaritatea membrilor cercului socialist „România muncitoare”⁴⁵ cu cauza celor ridicați la luptă.

O contribuție reală la sprijinirea luptei țărănimii române în 1907 au avut-o studenții din cele două centre universitare — București și Iași — animați de fierbinți simțăminte de solidaritate cu lupta și cauza dreaptă a țărănimii. Ei au manifestat în sprijinul revendicărilor exprimate de răsculați, au condamnat reprimarea și regimul de teroare instaurat în timpul evenimentelor revoluționare⁴⁶.

Ecoul acestor acțiuni ale tinerimii din România este ilustrat și de faptul că *Gazeta Transilvaniei* acordă un spațiu important știrilor referitoare la întrunirile studenției⁴⁷, la demonstrațiile din București și Iași, la memoriul studenților bucureșteni și ieșeni⁴⁸ care conținea propuneri pentru îmbunătățirea soartei țărănimii.

Și fraternizarea soldaților cu țărani răsculați a fost înfățișată de *Gazeta Transilvaniei*⁴⁹. Astfel, corespondentul publicației brașovene, în articolul „Scrisoare din București”, relatează că Consiliul de război al Corpului de armată aflat la Stănești a judecat 75 de soldați „care (...) au refuzat să tragă focuri asupra răsculaților...”⁵¹.

Alături de țărânie în zilele lui martie 1907 s-au aflat și intelectualii satelor. Asupra acestui aspect atenționează *Gazeta Transilvaniei* în numărul 81 cînd anunță descoperirea de către autoritățile române a unei societăți secrete „Pentru dezrobirea țăranilor”, cu un întreg program de revendicări politice și economice. Membrii acestei societăți, învățători, au răspîndit manifeste în care se făcea un apel călduros la lupta pentru dezrobirea țăranilor.

În aceeași idee de a informa cît mai complet cititorii atît asupra răscoalei din România cît și implicația ei în viața social-politică, redactorii *Gazetei Transilvaniei*, de-a lungul a 10 numere, vor publica date despre Vasile M. Kogălniceanu și procesul în care a fost implicat. Interesul *Gazetei* manifestat față de personalitatea acestui intelectual care a vădit „ani de-a rîndul o preocupare susținută față de problemele statului românesc și ale economiei agrare”⁵² a fost determinat de strînse legături care au existat între familia Mureșenilor și familia Kogălniceanu⁵³.

⁴⁴ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 56, 10/23 martie, 1907.

⁴⁵ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 66, 23 martie/5 aprilie, 1907.

⁴⁶ Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, 1907, *intelectualii și răscoala*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1974, p. 129.

⁴⁷ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 57, 13/26 martie, 1907.

⁴⁸ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 57, 13/26 martie, 1907.

⁴⁹ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 53, 8/21 martie, 1907.

⁵⁰ Ion Nicolară, *op. cit.*, p. 418.

⁵¹ „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 159, 18/31 iulie, 1907.

⁵² Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, *op. cit.*, p. 52.

⁵³ Arhiva Mureșenilor, nr. 11.932, nr. 5942, nr. 11933.

Recentele cercetări întreprinse în Arhiva Mureșenilor au scos la iveală noi documente. Acestea întregesc cunoașterea vechilor și strînselor legături care au existat în decursul timpului între Iacob, Aurel Mureșlanu și Mihail și Vasile Kogălniceanu.

Atît corespondența aflată în Arhiva Mureșenilor cit și atenția deosebită și spațiul mare acordat în coloanele Gazetei Transilvaniei, ne îndreptătesc a considera că în afara legăturilor de prietenie între dr. Aurel Mureșianu și Vasile M. Kogălniceanu a existat și o comunitate de vederi social-politice, explicabil accentuată în perioada răscoalelor țărănești din 1907.

* * *

Față de amploarea pe care „Gazeta Transilvaniei” a dat-o evenimentelor din anul 1907 și aspectelor social-politice ale problemei agrare, putem considera că ne aflăm în fața unei participări active la dezbaterile provocate de acestea, o luare de poziție semnificativă pentru opinia publică a românilor transilvăneni. Gazeta Transilvaniei, prin orientarea dată de dr. Aurel Mureșianu, pătrunde adînc în cauzele reale ale problemei agrare cu mult discernămint și punînd la bază principii evident progresiste, limitele sale rezumîndu-se la neacceptarea apelului la mase și a căii revoluționare în soluționarea problemelor sociale, aderînd la calea legalistă, inerente mentalităților de clasă și democrației liberale burgheze.

LA POSITION DE LA „GAZETA TRANSILVANIEI“ VIS-À-VIS DU PROBLÈME AGRARE ET LA REVOLTE DE 1907

(Résumé)

Dès le commencement de la révolte des paysans de 1907 de Roumanie, *Gazeta Transilvaniei* (La Gazette de la Transylvanie) a pris position vis-à-vis de l'enlèvement du peuple et le problème agraire, en déclanchant une vraie campagne de presse. La position de la gazette est nettement affirmé dans le sens que la classe paysanne est, non seulement en Roumanie mais dans toutes les rés régions habitées par les roumains, le fondement même du peuple roumain, et, en conséquence, l'oppression à laquelle a été soumise et le manque de droits a attiré le déclanchement des revoltes des paysans.

En analysant les événements, les rédacteurs de la gazette se situent sur une position avancée, en apportant une critique de fond du régime social-économique de Roumanie.

En suivant en détail, pendant sept mois (mars—août) en 59 numeros, dans les articles de fond, aux rubriques „Les nouvelles du jour“, „Les dernières nouvelles“, „La chronique externe“, „La revue politique“, le tableau de la vie sociale-politique de Roumanie, *Gazeta Transilvaniei* (La Gazette de la Transylvanie) a prouvé une intense préoccupation pour la compréhension et l'explication des causes qui ont engendré l'enlèvement à la lutte de la classe paysanne roumaine. La gazette, par une participation active a ces débats, apporte une prise de position significative pour l'opinion publique des roumains de Transylvanie.

Situé entre les limites d'un libéralism democrat-bourgeoise, La gazette, sans accepter l'appel aux masses et la voie révolutionnaire comme moyen de solution des problèmes sociales, pénètre profondément dans le soustrat réel des causes et des conséquences du régime bourgeois de Roumanie.

TRADIȚII DE LUPTĂ ȘI LEGĂTURI INTERNAȚIONALISTE ALE TINERETULUI BRAȘOVEAN (1921—1947)

de DORICA BUCUR

Parte a mișcării revoluționare și democratice din România, lupta tineretului a urmat neabătut de-a lungul întregii sale istorii traiectoria de eroism și glorie pe care proletariatul român a trasat-o în contextul idealului de independență națională și libertate socială.

Tineretul, dintotdeauna dinamic și receptiv la nou, a îmbrățișat cu entuziasm idealurile de libertate națională și dreptate socială aducându-și aportul la înfăptuirile noi ale societății.

Dintre principiile fundamentale ale învățaturii marxist-leniniste, solidaritatea internațională cu forțele înaintate de pretutindeni și întrajutorarea reciprocă cu celelalte detașamente înaintate ale popoarelor au caracterizat întotdeauna mișcarea revoluționară și democratică din România din care făcea parte integrantă și mișcarea de tineret¹. Astfel, tineretul român a aderat la toate evenimentele interne dar și la acelea care se declanșau dincolo de fruntariile patriei, acțiunile sale de solidaritate cu tineretul revoluționar și democratic din aceste țări îmbrăcînd o întreagă paletă de forme.

Parte integrantă a mișcării tineretului din România, lupta tineretului revoluționar și democratic din județul Brașov, sub directă îndrumare a organizației locale a P.C.R. s-a solidarizat de-a lungul anilor cu idealul proletariatului din întreaga lume, cu cauza înaintată a tuturor luptătorilor pentru democrație, progres social și libertate națională.

După istoricul Congres din mai 1921, de creare a Partidului Comunist Român, lupta tineretului din întreaga țară și din județul Brașov a continuat și a ridicat pe o treaptă superioară cele mai înaintate tradiții patriotice și internaționaliste ale mișcării muncitorești și de tineret din România.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, eveniment ce a deschis o nouă epocă în istoria omenirii, a avut un puternic ecou în rîndul tineretului progresist din Brașov care a omagiat an de an prin adunări sau demonstrații victoria, dar în același timp în 1921 a luat arma în mînă pentru a trece activ la apărarea revoluției greu încercată în acele momente. Astfel, mai mulți tineri impresio-

¹ Nicolae Căușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976, Editura politică, 1976.

nați desigur și de copiii sosiți la noi în țară din unele regiuni ale Rusiei Sovietice, bîntuită de secetă, și-au procurat banii necesari pentru a pleca „în Rusia să se înscrie în armata bolșevică.”²

La Brașov, în toată perioada interbelică, s-a aniversat Marea Revoluție din Octombrie și prin răspîndiri de manifeste în zilele premergătoare evenimentului, iar perioada 1—10 noiembrie a constituit un prilej deosebit de a se face propagandă amplă în rîndul tuturor muncitorilor atît tineri cit și vîrstnici. Au fost răspîndite manifeste, pe drumul și în fața fabricii de celuloză din Zărnești, în diferite cartiere din Brașov, în colonia minei de cărbuni „Concordia” din Vulcan. Aria de răspîndire a manifestelor a cuprins și toată zona industrială a orașului Brașov și anume uzina de avioane I.A.R., fabricile Schiel, Scherg, Tellmann, Hess, uzina electrică și altele³.

La aniversarea jubiliară de 10 ani prin grija partidului și a tineretului comunist s-au răspîndit larg și publicațiile organizației Blocul Muncitoresc Țărănesc care a apărut în număr festiv, dedicat în exclusivitate evenimentului⁴. Constatăm așadar că la Brașov an de an tineretul s-a preocupat de aniversarea acestui eveniment, ocazie cu care se făceau cunoscute și primele succese ale regimului socialist din Uniunea Sovietică.

Pentru activitatea depusă mulți din comuniști, între care și tineri au fost arestați. În timpul anchetei aceștia au dat dovadă de curaj și spirit de răspundere recunoscînd că fac parte din organizația comunistă și că au desfășurat activitate propagandistică. În cuvîntul său unul din comuniști, după ce a arătat convingerile sale politice, a relevat faptul că mișcarea devine tot mai puternică și că la idealurile comuniste aderă, din ce în ce mai mulți cetățeni de profesii diferite: muncitori, țărani, intelectuali și ofițeri. Un aspect interesant îl constituie faptul că dintre cei 11 arestați, 9 au fost tineri. În ceea ce-i privește pe ceilalți doi, unul din cazuri e deosebit de semnificativ pentru a ilustra cum ideile comunise atrăgeau tot mai mulți cetățeni de diferite convingeri politice. Un fost plutonier de jandarmi, reformat în 1922, pentru cauză de boală, a trecut în organizația comunistă, motivînd că nimeni nu s-a interesat de soarta lui și că nu primește nici o pensie pentru anii serviți în slija țării.⁵ Acesta nu este un caz singular ci este o dovadă că tot mai mulți oameni de profesii și convingeri politice diferite, unii din ei după o lungă perioadă în slujba regimului burghezo-moșieresc, s-au desolidarizat de vechile rînduiri militînd activ pentru instaurarea unei noi orînduiri.

Anul 1932 a marcat apariția ziarului „Ifju bolșevik” (Tînărul bolșevic) editat de secțiunea din Brașov a Uniunii Tineretului Comunist din România care a constituit dovada unei cotituri în viața tineretului comunist brașovean⁶. Pe lingă materialele care consemnau evenimentele locale, ziarul a ilustrat principiul internaționalismului proletar publicînd articole referitoare la suc-

² Arhivele statului Brașov, fond Prefectura Brașov, cabinet, nr. 872/1921.

³ Arh. St. Brașov, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov din anii 1917—1944, nr. 9, 10, 44, 63.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arh. St. Brașov, loc. cit., nr. 213.

⁶ Titu Georgescu, Mircea Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă, 1921—1944*, Ed. științifică, Buc., 1963, p. 151.

ceșele pe care le înregistra primul stat socialist din lume: de reținut în acest sens este articolul „Cum se construiește socialismul în Uniunea Sovietică, pentru apărarea revoluționară a Uniunii Sovietice”⁷.

Cu prilejul împlinirii a zece ani de la Congresul tineretului socialist de la Berlin care a hotărât afilierea acestuia la Internaționala comunistă, organizația din Brașov a U.T.C. credincioasă principiului internaționalismului proletar a decis aniversarea acestui eveniment prin întruniri, demonstrații și răspîndire de manifeste⁸.

Tineretul din Brașov și-a manifestat solidaritatea și cu alte prilejuri la diferite congrese internaționale ilustrînd dorința de pace și solidaritate internațională.

*Sub conducerea Partidului Comunist Român
împotriva fascismului și războiului*

În împrejurările creșterii pericolului fascist, P.C.R. a militat pentru o largă coaliție democratică în cadrul căreia Uniunea Tineretului Comunist a contribuit la crearea frontului popular antifascist.

În perioada creșterii pericolului fascist și a războiului care atenta la independența și suveranitatea popoarelor, U.T.C. din România, iar ca parte integrantă a acesteia, organizația locală din Brașov, a organizat întruniri și demonstrații de protest, a tipărit și răspîndit manifeste, sau a fost reprezentată în diferite comitete care au luptat pentru apărarea unor personalități marcante ale mișcării muncitorești internaționale.

În perioada interbelică, ziua de 1 august, a fost socotită ca zi de luptă împotriva războiului imperialist, în acest spirit organizația locală U.T.C. Brașov a organizat în mai mulți ani acțiuni care să marcheze această dată. Este de consemnat faptul că în anul 1929 sub îndrumarea secției locale a P.C.R., tinerii comuniști au început pregătirea zilei de 1 august încă din iarnă de la o întrunire care a avut loc la 8 februarie 1929 într-o casă conspirativă din Brașov⁹.

Legăturile dintre organizația U.T.C. și P.C.R. erau deosebit de intense iar schimburile de materiale propagandistice erau frecvente. Cu ocazia zilei de 1 august 1929, socotită în perioada interbelică zi de luptă împotriva războiului imperialist un tînăr utecist a înmînat unui membru al organizației P.C.R. Brașov, 12 exemplare din ziarele „Viața muncitoare” și „Munkaselet” pentru a le răspîndi în rîndul muncitorilor de la tunelul Teliu. Ambele conțineau articole referitoare la importanța zilei de 1 august. În „Viața muncitoare” nr. 22 din 11 august 1929, articolul „De 1 August muncitorimea a demonstrat împotriva războiului imperialist și pentru apărarea Uniunii Sovietice”, menționa că : „Această campanie, abia începută în ziua de 1 August, va fi dusă, pînă la completa dărîmare a regimului burghez”. „Munkaselet” nr. 3 din 27 iulie 1929 în articolul „1 August” chema întreaga muncitorime din România la luptă pentru răsturnarea regimului burghez¹⁰. Pentru agitație în rîndul

⁷ Arh. St. Brașov, loc. cit., nr. 177,

⁸ *Ibidem*, nr. 178.

⁹ *File din Istoria U.T.C.*, Editura politică, Buc., 1971, p. 160.

¹⁰ Arh. St. Brașov, fond Parchetul tribunalului Brașov, dosar nr. 1180/1929.

muncitorilor tineri și vîrstnici, cei doi au fost deferiți justiției și condamnați la două luni închisoare¹¹. Aceeași preocupare pentru sărbătorirea zilei de 1 august s-a remarcat și în anii următori. S-au organizat greve, întruniri și demonstrații de protest împotriva războiului în uzine și fabrici, pe străzi de asemenea s-au răspîndit manifeste¹². Pentru ca acțiunile să fie cît mai bine organizate, U.T.C. și P.C.R. din Brașov au primit sprijinul conducătorilor de la centru care și-au pus toată experiența și iscusința lor în organizarea unor manifestări cît mai ample. Pentru anul 1933, alături de formele amintite s-au prevăzut și altele de mai mare amploare și diversitate între care și arborarea de steaguri roșii. Pregătirile intense au determinat organele de conducere din Brașov să efectueze arestări în rîndurile uteciștilor¹³.

În vremurile grele prin care a trecut poporul chinez, cînd militaristii japonezi, în tentativa de a ieși din criza economică de supraproducție au declanșat, la 18 septembrie 1931, aventura expansionistă împotriva Chinei ocupînd Manciuria, P.C.R. și U.T.C. a mobilizat masele largi muncitoare de tineri și vîrstnici din întreaga țară, la o vastă acțiune de sprijinire politică și morală a luptei duse de poporul chinez pentru apărarea independenței și integrității patriei sale¹⁴. Tineretul din Brașov și-a declarat deplina sa solidaritate cu lupta eroică a tineretului chinez într-un manifest lansat de Comitetul regional din Țara Birsei al P.C.R. și U.T.C. În noiembrie 1932 se arăta că în China de aproape un an imperialismul japonez măcelărește sutele de mii de chinezi revoluționari¹⁵ care luptă pentru independență, integritate națională și o viață nouă.

În 1933, cu ocazia zilei de 1 Mai, Secțiunea din Brașov a P.C.R. a lansat un manifest intitulat: „Muncitori! Muncitoare! Muncitori tineri! Săraci țărani! Proprietari mici! Invalizi de război! Văduve și orfani! Pensionari! Soldați!” prin care îi chema pe toți să lupte cu elan pentru „Apărarea revoluționară a Chinei Sovietice”¹⁶.

Materialele propagandistice pentru sprijinirea luptei eroice a poporului chinez, între care manifestul sus-menționat și revista „Mișcarea comunistă din China” au fost răspîndite nu numai în Brașov, ci și la Rîșnov unde uteciștii au făcut totodată propagandă și pentru a coopta cît mai mulți adepți la ideile comuniste¹⁷.

Uniunea Tineretului Comunist din Brașov, credincioasă principiului de cinstire a marilor evenimente din istoria proletariatului internațional și a personalităților sale, în conformitate și cu indicațiile primite din partea Comitetului Regional Ardeal al P.C.R., prin Circulara adresată comuniștilor și uteciștilor, a organizat comemorarea a 50 de ani de la nașterea marelui dascăl al proletariatului, fondatorul socialismului științific, Karl Marx¹⁸. La adunarea

¹¹ *Ibidem*, dosar nr. 1927/1929.

¹² *Ibidem*.

¹³ Arh. St. Brașov, Loc. cit., nr. 192.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 225.

¹⁵ C. Botoran, Gh. Ung, *Partidul Comunist Român în fruntea acțiunilor de solidaritate cu lupta revoluționară a poporului chinez*, în „Anele de istorie”, nr. 4/1971, p. 57.

¹⁶ Arh. St. Brașov, loc. cit., nr. 213.

¹⁷ Arhiva I.S.I.S.P., cota A XVII 44.

¹⁸ Arh. St. Brașov, fond Parchetul tribunalului Brașov, dosar nr. 2635, fila 3—4.

care a avut loc în ziua de 3 martie 1933, la care au participat 70 de persoane „majoritatea tineri muncitori” conducătorul lucrărilor a evocat personalitatea „marelui luptător socialist” de la moartea căruia la 18 martie 1933 se împlineau 50 de ani. El a mai anunțat programul manifestărilor organizate cu acest prilej. A arătat că la căminul muncitoresc din strada Morii nr. 7 (azi strada Matei Basarab nr. 15) urma să se țină o mare adunare comemorativă, să se răspindească ziare care evocau figura marelui întemeietor al învățaturii marxiste, pentru a fi cunoscută de cât mai mulți muncitori, tineri și vîrstnici¹⁹.

Pe aceeași linie de cinstire a memoriei înaintașilor, uteciștii din Brașov au organizat săptămîna de propagandă „Lenin — Liebnacht — Luxemburg” în care toate nucleele au făcut o strictă programare a sedințelor și manifestățiilor de stradă. S-a împinzit orașul cu manifeste și lozinci scrise pe zidurile clădirilor, s-au arborat, cu toată vigilența autorităților, drapele roșii²⁰.

În același an ziarul „Tinărul muncitor” organ central al secțiunii de tineret de pe lângă Sindicatele unitare arăta că tineretul sărbătorește „Amintirea a trei uriași ai luptelor proletarietului: Lenin — Liebnacht — Luxemburg. Toată viața lor n-a fost decît o neîntrepută jertfă pentru cauza muncitorimii și țărănimii. Moartea lor a fost incununaarea vieții lor: Ei au murit luptînd așa cum au trăit luptînd”²¹. Tineretul din Brașov nu putea sărbători mai bine această memorabilă zi decît prin muncă și luptă²². Ziua sărbătorii celor trei mari luptători ai proletarietului a fost marcată prin răspîndiri de manifeste. Un manifest editat de P.C.R. și U.T.C. Secțiunea Brașov a fost confiscat de la tinărul comunist Iosif Szekely în seara de 19—20 ianuarie a anului 1931²³. Manifestul era adresat deopotrivă muncitorilor tineri și vîrstnici fără deosebire de naționalitate, el fiind tipărit atît în limba română cît și în maghiară²⁴. Manifestul intitulat „Muncitori! Muncitoare! Tovarăși!” editat de Secțiunile P.C.R. și U.T.C. din Brașov în anul 1932, cheamă la intensificarea luptei cu prilejul aniversării zilei lui Lenin—Liebnacht—Luxemburg. Manifestul a fost răspîndit și afișat pe numeroase străzi din Brașov la 14 ianuarie 1932 și a constituit probă de acuzare în procesul a doi tineri comuniști arestați în timpul îndeplinirii acestei misiuni²⁵. În anii următori acțiunile dedicate acestei zile au continuat, lor adăugîndu-li-se și răspîndirea unei reviste intitulată „Lenin — Liebnacht — Luxemburg”²⁶, care descrie viața și activitatea celor trei mari luptători, pildă pentru toți comuniștii.

Pe linia relațiilor internaționaliste ale tineretului din Brașov, cu tineretul din alte țări, se remarcă legăturile și schimbul de experiență purtat între organizația U.T.C. Brașov și organizația comunistă „Znamenska” din U.R.S.S., regiunea Odesa. În scrisoarea organizației U.T.C.L. Znamenska din regiunea Odesa, adresată organizației U.T.C. Brașov se arătau unele aspecte din activitatea acesteia. A fost făcută o descriere a regiunii în care activează, a spe-

¹⁹ Arhiva I.S.I.S.P., cota A XVII 52.

²⁰ Arh. St. Brașov, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov din anii 1917—1944, nr. 220.

²¹ *Ibidem*, nr. 197.

²² „Tinărul muncitor”, an II, nr. 1, din ianuarie 1930.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 26, dosarul nr. 18, fila 1.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 32, fila 2.

cificului ei economic și al aportului pe care îl aduc tinerii la dezvoltarea vieții economice. Lozinca lor era: „Lupta pentru piine este lupta pentru socialism”. Se arăta că alături de lupta pe plan economic, un aspect important al activității lor este latura educativă pentru îndeplinirea sarcinilor și responsabilităților trasate de partid. Scrisoarea se încheia arătându-se că: „3.500 de uteciști ai organizației noastre așteaptă răspuns de la voi. Să întărim solidaritatea internațională proletară pentru închegarea unui front unic al proletariatului împotriva pericolului imperialist”²⁷.

În scrisoarea de răspuns a organizației din Brașov erau descrise condițiile grele de luptă ale ilegalității, eroismul și curajul tinerilor din acest oraș. Era menționată în scrisoare o demonstrație a șomerilor care a avut loc la Brașov la sfârșitul lunii decembrie 1932 în timpul căreia au fost purtate pancarde cu textul: „Vrem piine și ajutor de stat pentru șomeri!”. În timpul amintitei demonstrații au fost arestați 9 tineri comuniști. În scrisoare uteciștii din Brașov cereau ca tinerii comsomoliști să le împărtășească din experiența lor²⁸. Aceștia le trimiteau sfaturi, pilde de organizare și îndemnuri la continuarea neîncetată a luptei pînă la victoria finală²⁹.

Mișcarea revoluționară și democratică de tineret din România și-a manifestat solidaritatea cu mișcarea tineretului de pretutindeni, împotriva războiului imperialist și pentru obținerea unor condiții de muncă și viață mai bune pentru toți cei exploatați. Manifestațiile organizate cu prilejul zilelor internaționale ale tineretului au devenit prilejuri de exprimare a sentimentelor de care erau animați tinerii brașoveni.

În 1930, Uniunea Tineretului Comunist din Brașov a hotărît ca împreună cu tineretul din celelalte țări să sărbătorească „în zilele de 6.- 7 septembrie, aniversarea zilei sale prin răspindire de manifeste și demonstrații de stradă”³⁰: Această sărbătoare a prilejuit tineretului brașovean exprimarea sentimentelor sale de solidaritate cu generația tinăra din întreaga lume, dorința sa de libertate și pace.

Continuînd tradiția anilor anteriori și la chemarea Partidului Comunist Român, în ziua aniversării luptei tineretului comunist internațional, la 6 septembrie 1940, uteciștii din Brașov, sub conducerea comuniștilor Grigore Răceanu și Marin Muscalagiu, au încercat să organizeze demonstrații împotriva dictatului fascist de la Viena, exprimîndu-și hotărîrea de a lupta cu arma în mînă pentru apărarea integrității teritoriale a României³¹.

Instaurarea, în ianuarie 1933, a dictaturii hitleriste în Germania, a fost întîmpinată cu o puternică împotrivire din partea forțelor democratice de pretutindeni și în special de către organizațiile comuniste și comuniste de

²⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 4429, fila 189.

²⁸ *Ibidem*, fondul 108. dosarul nr. 27.

²⁹ La 15 ianuarie 1919 au fost uciși în Germania de către dușmanii muncitorilor luptătorii comuniști Karl Liebknecht și Roza Luxemburg, menționează ziarul „Brazda”, anul I, nr. 3, 1931, p. 1. V. I. Lenin a încetat din viață la 21 ianuarie 1924.

³⁰ În urma Conferinței internaționale a tineretului socialist de la Berna, din aprilie 1915, și ulterior, a Congresului de constituire a Internaționalei comuniste a tineretului din noiembrie 1919, s-a hotărît ca prima duminică a lunii septembrie să fie sărbătorită Ziua Internațională a tineretului, prin demonstrații de protest împotriva războiului imperialist, afirmarea solidarității internaționale a tineretului revoluționar, a luptei hotărîte pentru obținerea unor condiții mai bune de muncă și viață pentru tot tineretul muncitor exploatat.

tineret. Proletariatului român îi revine cinstea de a fi fost primul care prin luptele de amploare din ianuarie-februarie 1933, s-a ridicat împotriva fascismului imediat după venirea sa la putere.

Solidari cu luptele muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Grivița din Capitală din ianuarie-februarie 1933, comuniștii și uteciștii din Brașov au arborat steaguri roșii la locuri vizibile, în fabrici, au organizat întruniri și demonstrații exprimându-și astfel adeziunea cu marile lupte de clasă, declanșate pentru realizarea aspirațiilor de libertate și dreptate socială³². De asemenea, ca o reacție împotriva instaurării dictaturii hitleriste, deținuții politici de la închisoarea din Brașov, între care și tineri, au comemorat ziua Comunei din Paris, eveniment glorios pentru istoria proletariatului internațional. În cadrul întîlnirii conspirative care a avut loc în închisoare în perioada 18—22 martie 1933, a fost analizată lucrarea lui Karl Marx consacrată Comunei din Paris ca și diverse probleme legate de activitatea Ajutorului Roșu Internațional³³.

Eveniment scump proletariatului din România și din județul Brașov, Comuna din Paris a fost sărbătorită și prin tipărirea de broșuri păstrate cu grijă dar și cu multe riscuri de comuniști. Astfel, la unul din tinerii comuniști din Rîșnov, la percheziția domiciliară efectuată s-a depistat broșura „Acum 61 de ani” — Comuna din Paris³⁴.

Considerînd pericolul hitlerist instaurat în Germania drept cel mai mare pericol pentru omenire, Uniunea Tineretului Comunist sub îndrumarea înțeleaptă și permanentă a P.C.R. s-a încadrat în mișcarea patriotică de închegare a unui larg front antifascist a tuturor forțelor democratice din țară. Tinerii din Brașov în frunte cu uteciștii au protestat vehement împotriva politicii revizioniste promovată de Germania hitleristă. Sentimentele lor patriotice au fost puternic afirmate în cadrul mitingului antirevizionist organizat la Brașov în 29 mai 1933³⁵.

Oamenii muncii din județul Brașov în frunte cu comuniștii și uteciștii și-au manifestat simpatia și deplina lor aleziune cu insurecția antifascistă a proletariatului austriac din anul 1934, importantă acțiune pe plan internațional împotriva politicii de acaparare a hitlerismului german; Comitetul local din Brașov constituit în acest scop a organizat o serie de acțiuni la care au fost larg antrenati tinerii uteciști. Ei au răspîdit manifeste, au răspuns listelor de subscripții pentru ajutorarea materială a antifasciștilor austrieci, lansată cu această ocazie³⁶.

O nouă etapă în intensificarea mișcării antifasciste a fost parcursă de către tineretul democratic din Brașov în vara anului 1934 cînd a fost asasinat cancelarul Austriei, Dolfuss, care s-a opus anexării țării sale de către Germania hitleristă. Răspunzînd chemării P.C.R. organizația locală Brașov a U.T.C.

³² Arh. St. Brașov, fond Chestura poliției Brașov, serviciul siguranței, dosar nr. 4/1930.

³³ Darea de seamă asupra stării de spirit a populației din raza Chesturii poliției municipiului Brașov, din punct de vedere economic, social și politic în cursul lunii septembrie 1940, în arhiva Muzeului județean Brașov.

³⁴ Mircea Băltescu, Emil Poenaru, *File din activitatea și lupta comuniștilor brașoveni*, Brașov, 1971, p. 62.

³⁵ Olimpiu Matichescu, *Îniversarea Comunei din Paris în mișcarea muncitorească din România după crearea P.C.R. (1921—1924)* în *Studii*, 1972, nr. 2.

³⁶ Arh. St. Brașov, fond Parchetul tribunalului Brașov, dosar nr. 1180/1933.

³⁷ „Dimineața”, 30 mai 1933.

și P.C.R. au organizat o serie de demonstrații de protest în fața reprezentanței lor diplomatice ale Germaniei hitleriste, Italiei fasciste, Japoniei militariste și Austriei³⁷.

Uniunea Tineretului Comunist din Brașov și-a exprimat deplin solidaritatea cu victimele terorii fasciste din diferite țări ale continentului european.

La chemarea P.C.R. și U.T.C. tineretul progresist din Brașov a luat parte activă la acțiunile de solidaritate internațională pentru apărarea lui Ernst Thälmann, președintele Partidului Comunist din Germania și a altor comuniști germani. Tineretul comunist și antifascist din Brașov a fost reprezentat în Comitetul pentru eliberarea lui Ernst Thälmann constituit în cursul anului 1935, comitet care a lansat o chemare în presă, semnată de 53 de muncitori, țărani, intelectuali români, germani și maghiari în care se punea: „Cerem să fie eliberați odată cu Ernst Thälmann, toți antifasciștii întemnițați în Germania”³⁸. În același timp, Comitetul pentru eliberarea lui Ernst Thälmann din Brașov a trimis o telegramă ministerului de justiție din Berlin în care se cerea „eliberarea lui Thälmann și a tuturor antifasciștilor închiși”.

La chemarea Comitetului pentru eliberarea lui Ernst Thälmann și a Ajutorului Roșu, tinerii din Brașov împreună cu ceilalți oameni ai muncii au demonstrat în seara zilei de 19 august 1935, ora 22, 30, în fața Comitetului german din localitate, spărgându-i geamurile cu pietre înfășurate în hirtie pe care erau scrise pamflete și lozinci antihitleriste în limba germană ca: „Jos teroarea fascistă!”, „Jos cu regimul singeros al lui Hitler, care pregătește războiul!”, „Libertate pentru Thälmann!”³⁹.

În cursul anului 1936 acțiunile pentru eliberarea lui Ernst Thälmann au continuat. S-au semnalat alături de acțiunile de masă și proteste izolate dar energice ale tinerilor comuniști brașoveni. Astfel, în 28 aprilie 1936, a fost arestat tânărul comunist Ștefan Benedek care a preluat de la un tovarăș un pachet cu 150 de manifeste ce urma să le răspindească cu ocazia zilei de 1 Mai. Arestat și anchetat este dovedit a fi unul din fruntașii mișcării comuniste din Brașov, animat de înălțătoare sentimente de solidaritate internațională cu victimele nazismului. Principiile sale de solidaritate internaționalistă l-au determinat și „a expediat o telegramă la Berlin protestând împotriva arestării comunistului Ernst Thälmann”⁴⁰. El întreținea de asemenea legături cu organizații din străinătate ale tineretului comunist, activitate pentru care tribunalul l-a găsit vinovat și tânărul comunist a fost condamnat⁴¹.

O pagină impresionantă în suita tradițiilor internaționaliste ale proletarietului brașovean, ale mișcării democratice și revoluționare de tineret din acest oraș, o constituie mișcarea de solidaritate cu lupta eroică a poporului spaniol împotriva agresiunii fasciste, pentru libertate, democrație și independență națională.

La chemarea organizației locale P.C.R. și U.T.C. din Brașov, tineretul a luat parte activă la acțiunile întreprinse de Comitetul pentru ajutorarea

³⁷ *Elogiu marilor victorii*, Brașov, 1971, p. 101.

³⁸ *Din lupta antifascistă pentru independență și suveranitatea României*, Editura militară, București, 1971, p. 45.

³⁹ „Dimineața”, 28 iulie 1935; *Elogiu marilor victorii*, Brașov, 1971, p. 100.

⁴⁰ Arhiva Muzeului județean Brașov, fond istorie contemporană.

⁴¹ Arh. St. Brașov, fond Parchetul tribunalului Brașov, dosar nr. 986/1936, fila 4.

Spaniei republicane⁴², care prin întruniri, demonstrații și manifestații, a articolelor publicate în presa progresistă locală, a făcut cunoscut în rîndurile cititorilor, minunata epopee a luptei eroice a poporului spaniol. În același timp tinerii au participat cu entuziasm la campania de strîngere a fondurilor destinate sprijinului luptei poporului spaniol pentru libertate și independență.

Cu ocazia zilei de 1 Mai 1937, oamenii muncii din Brașov împreună cu tineretul entuziasat și hotărît să sprijine lupta poporului spaniol, au organizat o adunare antifascistă⁴³.

În anii următori 1937, 1939, acțiunile de sprijinire a luptei eroice a poporului spaniol au continuat; la chemarea U.T.C. s-au organizat adunări de protest, s-au răspindit liste de subscripție, colectîndu-se sume de bani, alimente, îmbrăcăminte, medicamente⁴⁴.

Dar expresia cea mai înaltă a spiritului de solidaritate a poporului român față de lupta poporului spaniol, a constituit-o participarea a 500 de voluntari români — majoritatea din ei tineri — alături de reprezentanții altor 50 de popoare, la lupta cu arma în mînă împotriva fasciștilor pe fronturile războiului susținut de Republica Spaniolă⁴⁵.

Din toamna anului 1935, pînă în iunie 1936, cînd a fost arestat, instructor al C.C. al P.C.R. pentru regiunea Brașov a fost comunistul Gheorghe Chioresan. Tînăr și entuziasat, el a cunoscut lupta comuniștilor și uteciștilor de aici, a îndrumat-o și coordonat-o în sensul cuceririi drepturilor politice și economice dar și pe calea solidarității internaționale⁴⁶. El însuși făcea parte din cei care activau pentru recrutarea voluntarilor pentru Spania, și pentru ajutorul care se trimitea. Activînd în anii 1935 și 1936 la Brașov, tînărul comunist a împărtășit din experiența sa de muncă uteciștilor, simțîndu-se strîns legat de aceștia, de locurile în care împreună au organizat acțiuni de sprijinire a eroicului popor spaniol.

În anul 1937, tînărul comunist Gheorghe Chioresan și-a exprimat dorința de a pleca voluntar în Spania. Sub pretext că vrea să viziteze expoziția internațională de la Paris, a părăsit țara îndreptîndu-se spre Spania. După un scurt popas la Paris, mai mulți voluntari antifasciști români și de alte naționalități au plecat spre granița spaniolă. În zona de frontieră au fost arestați de grănicerii francezi. După o scurtă detențiune au plecat din nou spre pămîntul de foc al Spaniei care îi atrăgea irezistibil. Trei zile și trei nopți, plini de curaj și bărbăție, au înfruntat greutățile excaladării Pirineilor, ca să ajungă și mai convinși de necesitatea prezenței lor pe pămîntul Spaniei luptătoare. În cadrul brigăzilor internaționale acest cavaler al liberății care activase înainte de plecare ca instructor la Brașov, s-a dovedit a fi un „voluntar între voluntari”. A participat la luptele din Estremadura, Aragon, pe frontul din Valencia și Teruel unde la 14 iulie 1938 a fost rănit. Spre sfîrșitul războiului cînd voluntarii erau deja îmbarcați pentru a fi repatriați, guvernul revoluționar le-a solicitat un nou sprijin pentru o misiune de sacrificiu; acoperirea retragerii

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Ion Băbici, *Solidaritatea poporului român cu războiul național revoluționar din Spania*, în „*Analele de istorie*”, nr. 4/1966, p. 101, 110.

⁴⁴ „Cuvînt liber”, 1 și 22 august 1936; *Elogiu marilor victorii*, Brașov, 1971, p. 102.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Tineretul comunist în acțiune*, Editura științifică, București, 1972, p. 316.

populației civile din zona Barcelona, spre frontiera franceză. Gheorghe Chioresan, alături de ceilalți voluntari români, s-a înscris pentru această deosebit de grea misiune, fără a cumpăni riscurile, asigurând în acest fel drumul populației spaniole spre Franța. Acest lucru a fost posibil datorită încrederii desăvârșite pe care o aveau în idealul pentru care au luptat, ceea ce a mărit convingerea că foștele democratice vor reuși să-și facă datoria pînă la capăt. După îndeplinirea ultimei misiuni cu arma în mînă Gheorghe Chioresan și tovarășii lui au părăsit pămîntul însingurat al Spaniei, unde dăduseră dovadă de înălțătoare acte de curaj și eroism și au traversat cu încredere frontiera Franței⁴⁷.

În anii de ascensiune și de agresivitate a Germaniei hitleriste, tineretul progresist din Brașov și în primul rînd uteciștii s-au solidarizat cu tineretul țărilor care se apărau cu arma în mînă împotriva cotropitorilor fasciști. Astfel, tineretul s-a alăturat cu tot elanul campaniei de ajutorare morală și materială a cetățenilor cehoslovaci refugiați în România⁴⁸. La Făgăraș, 800 de refugiați civili au fost primiți cu căldură și înțelegere de populație între care și numeroși tineri și autorități, care le-au acordat găzduire și ajutor medical iar țăranii din satele învecinate i-au întîmpinat în gară cu alimente⁴⁹.

La 1 septembrie 1939, Germania hitleristă a atacat Polonia, dezlănțuind în acest fel cel de-al doilea război mondial. Încă din primele zile ale invaziei, mulți polonezi și-au părăsit patria și căminele refugiindu-se în țara noastră. Numărul polonezilor sosiți în România se cifrează la apro-imativ 100.000, găzduiți cu aceeași ospitalitate de poporul român. Brașovul a fost unul din orașele care și-au deschis porțile în fața refugiaților iar tineretul le-a făcut o primire călduroasă. Brașovul a fost și gazda unui membru al guvernului polonez și anume Ioșef Beck, fost ministru de externe al Poloniei⁵⁰.

Cînd Germania hitleristă a invadat în vara anului 1941 teritoriul Uniunii Sovietice, Uniunea Tineretului Comunist sub îndrumarea permanentă a P.C.R. a ridicat cu hotărîre glasul împotriva agresiunii, în care România a fost tirîită de către dictatura militară-fascistă, împotriva voinței ei. Animați de un fierbinte patriotism și internaționalism proletar, uteciștii și întreg tineretul democrat din județul Brașov la indicațiile organizației P.C.R. s-au alăturat luptei arătînd că războiul în care România a fost tirîită pe nedrept, trebuie lichidat iar țara să se alăture coaliției antihitleriste. În manifestul lansat de Secretariatul Comitetului local al P.C.R. din Brașov adresat tuturor comuniștilor se arăta că: „Vremea care s-a scurs de la atacul banditesc contra Uniunii Sovietice pînă acum, a fost pentru noi o vreme de luptă zilnică și grea, o vreme de luptă îndirjită”⁵¹. Se arătau mai departe greutățile care le-au avut de înfruntat comuniștii „pentru aceea că partidul nostru în primul rînd a arătat și

⁴⁷ Arhiva Comitetului județean, P.C.R. Brașov.

⁴⁸ *Voluntari români în Spania*, Editura politică, București, 1971, p. 424, 428, 431, 470; Mircea Băltescu, Emil Poenaru, *File din activitatea și lupta comuniștilor brașoveni*, Brașov, 1971, p. 138–139.

⁴⁹ *Tineretul comunist în acțiune*, Editura științifică, Buc., 1972, p. 317.

⁵⁰ „Universul”, 22 martie, 1939.

⁵¹ A. Loghin, D. Tuțu, *Sprîjinul acordat de România refugiaților polonezi...*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, nr. 4/1968, p. 39–51.

⁵² Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXVI–15.

arată că războiul împotriva popoarelor din Uniunea Sovietică duce la pieirea poporului român⁵². Uteciștii au dovedit că își iubesc poporul și au „pășit la luptă concretă de distrugere a mașinăriei de război hitleriste”⁵³.

Nenumăratele acțiuni de sabotaj întreprinse direct de uteciști sau la care și-au adus activ contribuția au constituit numai un aspect al acestei lupte. În uzinele Astra, I.A.R., Rogifer-Tohan, Schiel, C.F.R. și alte întreprinderi brașovene, tinerii au făcut inofensive armele, au deteriorat vagoanele și avioanele pentru ca ele să nu mai poată fi utilizate pe front. Această luptă grea și plină de riscuri a fost purtată eroic zi de zi de inginerii și curajoșii uteciști brașoveni sub conducerea organizației locale P.C.R.

O pagină eroică în lupta de solidaritate internațională a tinerilor români cu cauza popoarelor cătropite de Germania hitleristă au înscris-o mulți tineri antifasciști care au luptat pe frontul din Spania sau cei care se aflau pe teritoriul Franței și s-au înrolat în detașamentele de partizani francezi, punându-și viața cheazășie în lupta împotriva forțelor fasciste.

După trecerea frontierei în Franța, Gheorghe Chiorean împreună cu alți tineri români, foști combatanți în războiul din Spania au fost internați în lagărul de la Saint-Cyprien și Gurs. Cînd trupele hitleriste au atacat Franța, Gheorghe Chiorean s-a înrolat în mișcarea de rezistență franceză, unde a făcut parte din grupa de partizani condusă de Alexandru Buican. A participat la multe acțiuni alături de Nicolae Cristea și alți eroi români ai rezistenței franceze. A fost apoi conducătorul unei grupe de români din rezistența franceză, cu care a distrus caravane de camioane, a incendiat depozite, a organizat deraieri de trenuri, ca în decembrie 1942 să fie descoperit și arestat împreună cu Marin Selea și deținuți pînă în vara anului 1943. În zilele insurecției pariziene, împreună cu ceilalți tovarăși, a luptat cu arma în mînă pe baricadele capitalei franceze. A continuat lupta și în zilele următoare adăugînd un nou episod în lista luptelor comune duse de români și francezi pentru libertate și democrație împotriva fascismului⁵⁴.

Victoria insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste de la 23 august 1944 și participarea României, cu toate forțele la războiul anti-hitlerist, a constituit expresia desăvîrșită a luptei poporului român împotriva fascismului, contribuția sa fundamentală la înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste. În „Batalionul de cadre U.T.C.” care a luptat cu eroism dincolo de fruntariile patriei pentru eliberarea popoarelor ungar și cehoslovac din robia hitleristă, între cei care au udat cu sîngele lor pămîntul acestor țări, la loc de cinste se înscriu și numele uteciștilor voluntari din Brașov.

Sub flamura Partidului Comunist Român pe drumul noii societăți!

Eliberarea de sub dominația fascistă și desfășurarea revoluției populare care a avut loc în țara noastră au deschis noi și largi orizonturi de manifestare a simțămîntelor patriotice și internaționaliste ale tineretului brașovean.

În condițiile luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și apoi ale construirii socialismului, activitatea desfășurată de organizația din Brașov a U.T.C. a dus mai departe și a ridicat pe o treaptă superioară tradi-

⁵² *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem.*

țiile de luptă internaționalistă din anii marilor bătălii din perioada ilegalității. Organizația din Brașov și-a îndeplinit și își îndeplinește cu cinste rolul de ajutor de nădejde al partidului în educarea comunistă a tineretului, în mobilizarea lui la lupta alături de întregul popor pentru construirea socialismului⁶⁶. „Munca de educație — aăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R. — trebuie să cultive în sufletul tineretului sentimentul nobil al solidarității internaționale cu lupta tineretului de pretutindeni, pentru libertate, împotriva războiului și imperialismului, pentru progres social”⁶⁶.

În primii ani ai erei libertății, tineretul din județul Brașov a contribuit cu entuziasm la lupta tineretului din zona balcanică pentru lichidarea rămășițelor fascismului. Într-un mare miting al tineretului progresist din Brașov, desfășurat în 29 iunie 1945, pe terenul de sport „Olimpia”, s-a arătat că organizația din Brașov a aderat la Organizația Tineretului Antifascist Mondial pentru a-și putea exprima solidaritatea cu Congresul Balcanic Antifascist al tineretului. Moțiunea votată de tineretul progresist din Brașov se încheia cu urarea „Țăiască tineretul balcanic antifascist! Trăiască tineretul mondial antifascist”⁶⁷.

În luna august a anului 1946 și-a desfășurat lucrările la Brașov primul Congres Național al Tineretului Democrat din România, la care au participat și delegații ale tineretului din țările prietene.

În timpul congresului s-au formulat propuneri pentru o colaborare trainică și sinceră a tineretului român cu tineretul din celelalte țări. Populația brașoveană a salutat evenimentul printr-o mare adunare la care au vorbit reprezentanții autorităților locale și ai tineretului după care s-a dat cuvântul tinerei Ketyon Boomla delegata tineretului indian și membră în Consiliul Federal Mondial al tineretului democrat. Vorbitorii și-a exprimat satisfacția pentru constituirea Federației Naționale a Tineretului Democrat din România și aderarea ei la Federația mondială „care devine astfel o unitate și mai puternică de luptă pentru libertate”.

În salutul adresat de delegatul iugoslav Radomir Katonia acesta a mulțumit tinerilor români participanți la acțiunile de refacere a Iugoslaviei și în entuziasm general a înminat drapelul de muncă șefului brigăzii.

Reprezentantul tineretului sovietic, Iacov Gusilov a salutat adunarea cu câteva cuvinte rostite în limba română. Manifestația s-a încheiat cu o mare horă în care s-au înfrățit tinerii din toate țările participante, sosiți la Brașov pentru acest eveniment⁶⁸.

An de an „Săptămîna mondială a tineretului” a prilejuit manifestări de mare amploare și entuziasm ale tineretului din județul Brașov. În ziua de 21 martie 1946 a avut loc la Brașov un mare miting la care au participat tinerii din uzinele și fabricile brașovene I.A.R., Astra C.F.R., Metrom, Tellmann, Schiel, Scherg, Voina și altele iar alături de aceștia, tineretul studios. În cuvîntul său unul din vorbitori a arătat că „Uniți vom putea dejuca toate uneltrile reacțiunii, vom putea reclădi țara distrusă și vom putea clădi o Românie

⁶⁶ *România în rezistența franceză*, Editura politică, București, 1969, p. 101–102.

⁶⁸ Florea Dragne, *Internaționalismul mișcării revoluționare de tineret din România*, în „*Analele de istorie*” nr. 1/1972, p. 33–49.

⁶⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, volumul III, p. 47.

⁶⁸ „*Drum Nou*”, 2 iulie 1945.

liberă, democratică și înfloritoare, așa cum o dorim noi"⁵⁹. O adunare plină de entuziasm s-a desfășurat și în Făgăraș în piața din centrul orașului frumos împodobită⁶⁰.

În spiritul apelului F.N.T.D. din România care arăta că: „Această aniversare este simbolul luptei și muncii tineretului din toate țările pentru realizarea unei păci durabile, pentru libertate, pentru democrație și o viață mai bună. Prin munca noastră, a tuturor, Săptămîna Mondială a Tineretului să ajute la desăvîrșirea păcii și înfrățirii tuturor popoarelor lumii”⁶¹ și tineretul brașovean alături de cel din întreaga țară a ilustrat cu ocazia Săptămîinii Mondiale a Tineretului sprijinul pe care îl dau generațiile tinere operei de consolidare a democrației și păcii⁶².

Tineretul din Brașov și din întreaga țară „cunoscînd lupta hotărîtă și plină de eroism a tineretului grec pentru eliberarea patriei sale de sub jugul cotropitorilor fasciști, pentru pace, democrație, independență și progres . . , considerînd procesul intentat Organizației Tineretului Democrat din Grecia de către organele de stat ca o încălcare a celor mai elementare drepturi democratice”⁶³ s-a solidarizat cu lupta eroică a tineretului grec, a cerut „cu toată energia suspendarea imediată a procesului și eliberarea tutuinerilor patrioți greci”⁶⁴.

Pe marile șantiere de reconstrucție ale patriei și apoi ale construcției socialismului, tineretul a fost mereu activ, și prezent. Tineretul brașovean, la fel cu cel din întreaga țară, într-un elan de solidaritate internațională, s-a constituit în brigări de muncă patriotică care au participat activ la refacerea economică a țării vecine și prietene, Jugoslavia. La apelul guvernului jugoslav prin care se cereau voluntari pentru lucrările de reconstrucție, s-au prezentat numeroși tineri din țară și din județul Brașov care s-au constituit în brigăzi de muncă patriotică „Filimon Sîrbu” participă, alături de eroicul tineret iugoslav, la refacerea a peste 3.600 de poduri distruse de fasciști⁶⁵.

În anul următor alte brigăzi de muncă patriotică au fost constituite. Din brigada „Ștefan Plavăț” au făcut parte 19 tineri din Brașov, brigadă care a „pus umărul alături de tineretul iugoslav și cel din Ungaria, Grecia, Suedia, Australia, Palestina, Arabia etc”., nu numai pentru construcția unei căi ferate ci și pentru făurirea unei armonii de nezdruccinat a popoarelor balcanice și de pretutindeni”⁶⁶. Brigada „Ștefan Plavăț” s-a dovedit a fi la înălțimea acestui frumos exemplu de prietenie, muncind cu rîvnă și devotament pentru nevoile tineretului și poporului iugoslav. S-a dus prin aceasta și o largă contribuție la dezvoltarea relațiilor dintre cele două popoare. Brigada „Ștefan Plavăț” a fost citată ca exemplu de muncă acolo în Jugoslavia cu distincția „Udarnika”⁶⁷ (Fruntașă).

⁵⁹ „Drum Nou”, 16 august 1946.

⁶⁰ „Drum Nou”, 24 martie 1946.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² „Drum Nou”, 22 martie 1947.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ „Drum Nou”, 19 ianuarie 1947.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ „Drum Nou”, 22 august 1946.

⁶⁷ *Ibidem*.

A treia brigadă de muncă patriotică care a contribuit la reconstrucția Iugoslaviei și din care au făcut parte tineri din Brașov a fost brigada „Horia, Cloșca și Crișan”. Tinerii au muncit exemplar 45 de zile pe șantierul Samaci-Sarajevo iar brigada a fost declarată „Udarnika” (frunțașă) și evidențiată de două ori. Elanul dovedit de tinerii brigaderi din Iugoslavia i-a însuflețit și în activitatea depusă în brigăzile din țară pentru refacerea României și apoi a construcției socialismului⁶⁸.

Consecventă spiritului profund internaționalist care străbate întreaga sa activitate, Uniunea Tineretului Comunist din Brașov, în anii socialismului, și-a propus drept unul din obiectivele esențiale intensificarea și adîncirea relațiilor de colaborare și prietenie cu organizațiile de tineret din toate țările și în primul rînd cu cele din țările socialiste. Aceste relații au cunoscut și cunosc și în prezent o multitudine de forme cum sînt: realizarea a numeroase schimburi de delegații, contacte, întîlniri, vizite, consultații, ceea ce a permis un larg și bogat schimb de experiență, cunoașterea realizărilor și proceselor complexe legate de edificarea societății socialiste în fiecare țară, a formelor de educație comunistă, a tinerei generații⁶⁹.

*

Conștientă de răspunderea ce îi revine, bazîndu-se pe o tradiție de luptă care îi face cinste și sub conducerea P.C.R., organizația județeană Brașov a U.T.C. va milita și în continuare pentru a-și aduce contribuția proprie, la activitatea internațională a Uniunii Tineretului Comunist, la realizarea obiectivelor esențiale de educare patriotică și internaționalistă a tineretului, în spiritul ideilor, principiilor și obiectivelor politicii externe a partidului și statului nostru de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ibidem.*

KÄMPFERISCHE TRADITIONEN UND INTERNATIONALISTISCHE VERBINDUNGEN DER JUGEND VON BRAȘOV (KRONSTADT) (1921 — 1947)

(Zusammenfassung)

Als integrierender Bestandteil der Jugendbewegung Rumäniens war der Kampf der revolutionären und demokratischen Jugend aus dem Kreis Brașov (Kronstadt), unter der unmittelbaren Anleitung der lokalen Organisation der Rumänischen Kommunistischen Partei im Laufe der Jahre solidarisch mit dem Ideal des Proletariats aus der ganzen Welt, mit den hohen Zielen aller Kämpfer für Demokratie, sozialen Fortschritt und nationale Freiheit.

Alljährlich feierte die Kommunistische Jugendorganisation aus Brașov (Kronstadt) den Sieg der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution durch Aktionen zur Verbreitung von Manifesten in den Arbeitervierteln und Industriezonen sowie durch Gedenkversammlungen. Auch anlässlich des 1. Mai wurden Manifeste verbreitet, ferner Propagandamaterial zur Unterstützung des heldenhaften Kampfes des chinesischen Volkes, Gedenkversammlungen zu Ehren der Begründer des wissenschaftlichen Sozialismus sowie anderer Kämpfer des Proletariats.

Auf dem Gebiet der internationalen Verbindungen wird der Erfahrungsaustausch hervorgehoben, der zwischen der Jugend aus Brașov (Kronstadt) und der aus der Sowjetunion stattfand.

Der antifaschistische Kampf der Jugend aus Brașov (Kronstadt) zeigte sich besonders durch Solidaritätsaktionen bei der Insurrektion des österreichischen Proletariats, dann zur Verteidigung von Ernst Thälmann, dem Vorsitzenden der Kommunistischen Partei Deutschlands sowie anderer deutscher Kommunisten, ferner durch aktive Teilnahme am heldenhaften Kampf des spanischen Volkes gegen die faschistische Aggression.

Nach der Entfesselung des zweiten Weltkrieges solidarisierte sich die Jugend von Brașov (Kronstadt) mit der Jugend jener Länder, die bewaffnet gegen die faschistischen Bedrücker kämpften. Während der Dauer des ganzen Krieges organisierten die Jungkommunisten zahlreiche Sabotageaktionen in mehreren Betrieben aus Brașov (Kronstadt).

Nach dem Sieg des nationalen bewaffneten antifaschistischen und antiimperialistischen Aufstandes vom 23. August 1944, wirkte die Jugend von Braşov (Kronstadt) voller Begeisterung für den wirtschaftlichen Wiederaufbau des Landes. Auf den grossen Baustellen für den Wiederaufbau des Vaterlandes und die Erbauung des Sozialismus war die Jugend stets gegenwärtig und tätig.

Die Organisation des Kommunistischen Jugendverbandes aus Braşov (Kronstadt) erbringt unter der Leitung der Rumänischen Kommunistischen Partei ihren eigenen spezifischen Beitrag zur internationalen Tätigkeit des Kommunistischen Jugendverbandes aus Rumänien.

DIN TRADIȚIILE UNEI ȘCOLI MILITARE BRAȘOVENE

de MIHAI ROMANCA

Brașovul, cu munții și pădurile lui, cu străvechile așezări și locuri istorice, cu puternicele lui obiective industriale ocupă un loc important în cadrul impresionantului tablou al României contemporane.

Miile și zecile de mii de vizitatori ai acestui loc pitoresc al patriei, privind Brașovul de pe Timpa — străjerul secular al orașului, sau de pe drumul ce duce spre Poiana Brașov, se gîndesc, cum e și firesc, la Uzinele de autocamioane, la Uzinele de tractoare, la Uzina „Rulmentul” și la multe altele care, prin produsele lor de calitate au dus faima țării noastre peste hotare.

Și totuși, în acest decor bogat, mai există ceva care poate e mai puțin cunoscut trecătorului prin Brașov: ȘCOALA MILITARĂ DE OFIȚERI ACTIVI ARTILERIE ANTIAERIANĂ ȘI RADIOLOCAȚIE „LEONTIN SĂLĂJAN”. Cine o cunoaște, nu o separă, ci o consideră parte integrantă a peisajului brașovean. În fiecare an, pe porțile acestei școli, ies ofițeri temeinic pregătiți care apoi sînt repartizați în diverse unități de pe întreg cuprinsul țării, veghind la apărarea independenței și suveranității naționale a poporului român.

Școala are o bogată tradiție, formată de-a lungul a cca. 36 de ani¹. Înființată la sfîrșitul anului 1939 cînd fascismul german deja cîmpănea o serie de state și cînd era grav amenințată independența și integritatea teritorială a României, Școala de artilerie anteriană se situa, alături de întreaga armată, în rîndul forțelor națiunii noastre care militau pentru apărarea ființei naționale, a pămîntului strămoșesc.

Apărarea gliei străbune constituia un obiectiv principal al întregului proces instructiv-educativ. Cu ocazia depunerii jurămintului militar de către prim aserie de elevi ai Școlii militare de ofițeri de artilerie antiaeriană, comandantul școlii spunea: „Ați început să aveți un rol, o misiune de îndeplinit în apărarea fruntariilor și cerului românesc.. Pregătindu-vă să deveniți ofițeri activi și de rezervă în artileria contra aeronavelor, muncind zi de zi și fără preget pentru a învăța să minuiți tunul antiaerian, trebuie să aveți în cugetul vostru un singur gînd, acela de a servi țara, acela de a putea să vă îndepliniți o înaltă misiune: în timp de pace instruindu-vă și instruind la rîndul vostru pe alții, în timp de război jertfindu-vă la datorie”².

¹ S-a creat la 10 decembrie 1939. Inițial a avut sediul în București, iar din 1948 în Brașov.

² Buletinul centrului de instrucție al artileriei aeronavelor, nr. 1, ianuarie 1940, p. 147.

Oțelirea caracterelor și dezvoltarea spiritului de jertfă era considerată o sarcină de prim ordin a școlii. Sînt foarte semnificative, în acest sens, cuvintele comandantului³ care spunea că „Tunul antiaerian nu trebuie să tacă decît cînd ultimul servanț va fi încetat să trăiască”⁴.

În școală s-a instituit un obicei, ca în fiecare an să aibă loc serbarea predării tradiției de către elevii absolvenți, elevilor de anul I. Tradiția a fost concretizată prin următoarele cuvinte: „Noi promoția I-a de ofițeri ai școlii de artilerie contra aeronavelor vrem să punem la temelie armii noastre în plină reînnoire un pergament de tradiție, ieșit din inima și cugetul nostru tînăr și entuziasmat.

Gîndul nostru mergînd către noi promoții viitoare va lega astfel firul energiilor și inimilor noastre într-un singur crez:

„Cît mai mult și cît mai bun”
„Știință și conștiință”.

Iar mai presus de toate, caractere: șef și camarad, primul la datorie.

Să purtăm și să transmitem din an în an focul sacru de armă și de corp făcînd din arma noastră un singur ideal și din spiritul de sacrificiu crezul iubirii de patrie...⁵.

Înflăcăratele cuvinte ale acestui text constituie un legămînt solemn al tinerilor ofițeri și al elevilor de slujire cu credință și devotament a scumpei noastre patrii.

În ciuda tendințelor claselor exploatatoare de a ține armata izolată de viața politică, de frămîntările poporului, în situația de „marea mută”, în școală ca și în celelalte unități militare se cunoșteau evenimentele principale internaționale și pericolul fascismului pentru pacea și securitatea popoarelor. Aceasta se explică, în primul rînd, prin activitatea desfășurată de partid în armată pentru atragerea ei la lupta revoluționară și, în al doilea rînd, prin atitudinea profund patriotică a majorității cadrelor care nu îmbrățișau politica prohitleristă, promovată de virfurile reacționare din România, mai ales începînd cu anul 1940⁶.

O indignare profundă a produs în rîndurile efectivului școlii odiosul dictat de la Viena din 30 august 1940 prin care o parte a Transilvaniei era cedată Ungariei hortyste. Elevii au fost adunați în seara aceleiași zile în careu, iar comandantul — Lt. col. Bungescu Ion — a vorbit cu ochii în lacrimi despre actul impus de statele fasciste care a „sfîrtecat o parte din trupul țării”.

³ Bungescu Ion — viitorul general — a fost inventatorul aparatului central care-l poartă numele, autorul multor studii și experiențe în ce privește tragerile antiaeriene, iar în timpul războiului antihitlerist a săvîrșit acte de bravură fapt pentru care a fost citat prin mai multe ordine de zi date de comandamentul Armatei a 4-a.

⁴ Arhiva M. St. M., fond C. I. A. A., dosar 806/8, p. 9.

⁵ *Buletinul Centrului de instrucție al artileriei antiaeriene*, anul II, nr. 1—2—3, mai 1941, p. 390.

⁶ Vezi col. Constantin Nicolae, „Din activitatea P.C.R. pentru atragerea armatei române la lupta de restabilire a independenței și suveranității patriei (1940—1944)”, în *Din lupta antifascistă pentru independență și suveranitatea României*, Editura militară, 1969, p. 130—163.

⁷ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond Centrul de instrucție al artileriei antiaeriene, dosar 24, fila 5.

În zilele care au urmat, ofițerii, subofițerii, elevii și militarii în termen și-au manifestat hotărîrea de a lupta, alături de întregul popor, cu arma în mînă pentru apărarea integrității teritoriale a României. Orele de repaus erau transformate în discuții pline de îngrijorare pentru soarta țării. Unii elevi, îndeosebi din teritoriul cedat, vărsau lacrimi, gîndindu-se la familii, la meleagurile natale, la glia străbună înroșită cu singele înaintașilor noștri și care acum era din nou cotropită.

În una din seri, elevul B. Popovici, admirator al versurilor lui O. Goga, a declamat poezia „Noi”.

„La noi sint codri verzi de brad
Și cîmpuri de mătasă;
La noi atîția fluturi sînt,
Și-atîta jale-n casă

.....
.....⁷

După încheierea minunatelor versuri ale poetului din Rășinari, elevul P. Dumitru a scos din buzunar ziarul „Universul” pe care i l-a procurat cineva. În ziar era descrisă demonstrația de la Sibiu împotriva Dictatului de la Viena. El a dat citire cuvintelor unui ofițer participant la demonstrația de protest: „Dacă nu vom ști să ne apărăm drepturile noastre sfinte, nu merităm să purtăm uniforma militară”⁸.

Un elev din teritoriul cedat Ungariei hortyste adresa părinților din comuna Ghiolț o scrisoare în care spunea printre altele: „Inima mi se sfîșie de durere cînd mă gîndesc că o parte din trupul țării ne-a fost răpit în mod barbar. Cînd ne-a spus comandantul despre acest lucru, a început să plîngă, iar după el am vărsat lacrimi cu toții și am scrișnit din dinți. Să nu fiți supărați că o să fim despărțiți o perioadă de timp! Vom lupta pînă la sacrificiul suprem pentru redobîndirea teritoriului cedat. Sper că nu peste mult timp va filfii din nou tricolorul românesc pe meleagurile unde a trăit și a luptat legendarul Gelu”⁹.

Avînd ochii scăldați în lacrimi, elevii școlii își aminteau de vremurile trecute, cînd nu o dată poporul nostru a fost nevoit să guste din asemenea amaruri. Dar la fel ca întregul popor ei nu și-au pierdut încrederea în viitor, își exprimau ferma lor hotărîre de a lupta pentru redobîndirea independenței naționale. Cîntecele patriotice „Pe-al nostru steag e scris unire”, „Răsunset” „Tricolorul”, „Deșteaptă-te române!” și altele, pornite din inimile dirze ale elevilor, îi îmbărbătau, le dădeau imbold și speranțe.

De asemenea, ulterior, în rîndul elevilor era foarte frecvent un cîntec adus de românii refugiați sau expulzați din teritoriul răpit de Ungaria hortystă, din care redăm o strofă:

„Dac-am plecat, Ardealule din tine,
Nu-i vina noastră, iarăși vom veni.

⁸ „Universul” din 3 sept. 1940.

⁹ Arhiva M.St.M., fond Centrul de instrucție al artileriei antiaerlene, dosar 24, fila 7; Vezi și Punctul muzeistic al școlii, panoul 1939—1944.

N-am fost învinși și nu vom fi nici miine,
Cînd ceasul biruinței va sosi!¹⁰

În acele momente grele, poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. România a fost lăsată la cheremul Germaniei, a fost aruncată de fapt în brațele forțelor hitleriste. La puțin timp după Dictatul de la Viena, a avut loc instaurarea dictaturii militaro-fasciste, pătrunderea în țară a trupelor germane, care aveau de fapt misiunea unor trupe de ocupație, România fiind apoi tirită în războiul antisovietic.

În condițiile rezistenței antifasciste din țara noastră condusă de P.C.R., în Școala de ofițeri de artilerie antiaeriană s-a manifestat o puternică stare de spirit antihitleristă. Așa, spre exemplu, atunci cînd anumiți specialiști germani au căutat să-și impună punctul de vedere cu privire la unele măsuri pe lini aporesului de instruire, neținînd seama de părerea cadrelor din școală, col. Bungeșcu s-a exprimat față de cîțiva subalterni de ai săi: „Nu sint de acord să fim încălecați. Avem și noi capul nostru, concepția noastră și apoi în România trebuie să conducă românii”¹¹.

Cu toate măsurile teroriste, de reducere la tăcere a celor care își manifestau aversiunea față de dictatura militară fascistă, față de războiul antisovietic, o parte din elevii și cadrele școlii deseori își manifestau pe față atitudinea antifascistă. Ei veneau în contact cu familiile, cu elementele revoluționare antifasciste, iar cuvîntul Partidului Comunist Român pătrundea și în școală, în ciuda regimului cazon introdus.

O parte din documentele, ziarele, broșurile sau manifestele partidului comunist, prin care acesta îndemna armata la întoarcerea armelor împotriva fascismului au fost răspindite și în rîndul personalului școlii noastre. Un asemenea document era și apelul P.C.R. adresat armatei în 1944, în care se spunea printre altele: „Ofițeri și soldați români, nu muriți pentru Hitler! Luptați alături de armatele rusești și aliate pentru: zdrobirea definitivă a hitleriștilor, eliberarea țării de nemți și slugile lor, eliberarea Ardealului de Nord și pace...”¹².

Ura și revolta față de naziști era o trăsătură caracteristică a stării morale a personalului școlii, ca de altfel a întregului popor.

Vestea răsturnării dictaturii fasciste și a scoaterii țării din războiul hitlerist, a fost primită de personalul școlii cu multă bucurie. Alături de întreaga armată română, ofițerii, subofițerii, elevii și militarii în termen din școală au întors armele împotriva fascismului. De menționat este faptul că încă de la sfîrșitul lunii aprilie 1944 Școala de ofițeri de artilerie antiaeriană a

¹⁰ Cîntecul era răspîndit și în alte părți ale țării. Vezi Dr. Traian B u n d e s c u, *Lupta poporului român împotriva Dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, Editura politică, Buc. 1971, p. 173.

¹¹ Vezi punctul muzeistic al Școlii militare de ofițeri activi artilerie antiaeriană și radio-locatie „Leontin Sălăjan”.

¹² „România liberă” din 16 iunie 1944.

fost dislocată în apropiere de Făgăraș, în comunele LISA, VOILA, SÎMBĂTA DE JOS SÎMBĂTA DE SUS și DRĂGUȘ, împreună cu întreg Centrul de instrucție al artileriei antiaeriene¹³.

Din punct de vedere tactic, o parte din subunitățile Centrului de instrucție al artileriei antiaeriene și ale școlii de ofițeri au făcut parte din gruparea tactică de est a Corpului de munte¹⁴. De altfel, cooperarea strinsă între artileria antiaeriană, aflată în zona Brașov și Corpul de munte de sub comanda generalului Ion Dumitrache era o trăsătură caracteristică a operațiunilor desfășurate în această regiune.

Misiunea principală a subunităților școlii și a Centrului de instrucție al artileriei antiaeriene era de a bara comunicațiile pe direcțiile de pătrundere a trupelor germano-hotryste spre Brașov, de a împiedica trupele fasciste să producă pagube întreprinderilor și instituțiilor, de a dezarma și de a respinge atacurile trupelor hitleriste și hortyste ce ar fi încercat să-și recucească pozițiile și să-și regrupeze forțele.

De asemenea cu tehnica de artilerie antiaeriană s-au format subunități care aveau misiunea de a doborî orice țintă aeriană care ar fi intrat în zonă.

În urma notelor telefonice nr. 11.777 a Comandamentului Apărării Antiaeriene și nr. 3.312 a Regiunii I aeriene, efectivele școlii au încetat subordonarea față de comandamentele germane și au început să acționeze cu hotărîre, alături de vînătorii de munte, și militarii celorlalte unități aflate în Țara Birsei, pentru dezarmarea trupelor fasciste și eliberarea acestei regiuni¹⁵.

Centrul de instrucție și Școala de ofițeri de artilerie antiaeriană au fost organizate pe detașamente, fiecare din acestea avînd misiuni bine precizate.

În cele ce urmează relatăm cîteva episoade din luptele duse de efectivele școlii. În comuna Arpașul de jos exista un atelier al uzinelor I.A.R. Brașov, unde se găseau avioane românești în reparație. Atelierul dispunea de un aerodrom. Detașamentul constituit din cadre și elevi din școală a apărut terestru și aerian aerodromul, împiedicînd aterizarea aviației inamice în acest loc.

Din cadrul Școlii și a Centrului de instrucție al artileriei antiaeriene s-a constituit un divizion, sub comanda cpt. Bărcănescu Marin care a dovedit mult curaj și eroism în lupta cu inamicul în apropiere de Olt.

În toate punctele și localitățile unde au fost dislocate, cadrele, elevii și trupa au dovedit o înaltă măiestrie ostășească, iscusință, bărbăție și curaj în lupta cu inamicul. Amintim în această privință luptele duse de ostașii Bateriei „Vickers” la ieșirea din defileul Oltului care au respins un inamic superior numeric; pe cei din bateriile „Bofors” și „Rheinmetall” care au tras pînă s-au înroșit țevile tunurilor și cu toate că au avut pierderi în oameni, au rezistat eroic pînă la respingerea trupelor germano-hortyste; amintim de iscusința cu care în timp de noapte, prin luptă corp la corp, a fost ocupat depozitul hitlerist din gara Voila de către 20 de elevi conduși de un ofițer și doi subofițeri; de bravii artileriști antiaerieni — elevi și cadre —

¹³ În iunie 1944 comandant al școlii a fost numit col. Georgescu Ion, iar col. Bungescu a primit funcția de Șef de stat major al Corpului blindat. Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Direcția personal, dosar 146, p. 51.

¹⁴ *România în războiul antihitlerist*, Ed. Ministerului Apărării Naționale, 1966, p. 120.

¹⁵ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond C.I.A.A., dosar 28, filele 1, 2.

care au luat parte activă la luptele de la Hărman, Simpetru, Prejmer, Ilieni Sfintu Gheorghe și în alte localități. În jurnalul de operații al Comandamentului artileriei antiaeriene se spune printre altele: „În sectorul nord Brașov, toată speranța opririi atacului german este în artileria antiaeriană”¹⁶. Desigur, aprecierea se referă și la celelalte unități de artilerie antiaeriană în primul rând la Regimentul 4 A.A. care a jucat un rol foarte important în luptele din zona Brașov.

Pe parcursul participării la operațiunile militare din zona Brașov, subunitățile școlii au acționat terestru și aerian, făcând față unor situații destul de grele. În luptele purtate ele au capturat 168 prizonieri și numeroase materiale de război ca: tunuri, aparate centrale, altitelemetre, aparate de ascultare, telemetre, proiectoare, autovehicule, căruțe cu cai și altele¹⁷.

Contribuția școlii militare de artilerie antiaeriană la lupta împotriva fascismului nu poate fi limitată numai la aspectul participării nemijlocite a subunităților acestora la luptele ce au avut loc, ci trebuie subliniată contribuția ei la pregătirea în timp scurt a unui mare număr de ofițeri care au încadrat unitățile de artilerie antiaeriană. Tinerii absolvenți ai școlii au dovedit în luptele purtate că posedă o înaltă măiestrie militară, calități morale și de luptă deosebite ca: devotament nețărmurit față de patrie și popor, curaj, dîrzenie, spirit de sacrificiu etc.

Astfel, în luptele insurecționale din Capitală și împrejurimi, tinerii absolvenți ai școlii de ofițeri de artilerie antiaeriană s-au acoperit de glorie în lupta cu inamicul. Amintim pe lt. Ion Chirculescu, comandant al bateriei 102, pe locot. Constantin D. Georgescu despre a cărui baterie, în ordinul de zi nr. 2472 din 1944 se spune: „Eroica acțiune a bateriei 175 artilerie antiaeriană, comandată de locot. Constantin Georgescu a fost totdeauna hotărîtoare, în bună măsură acțiunile ce au avut loc la Băneasa și împiedicînd pătrunderea trupelor germane în Capitală”¹⁸; pe sublocotenentul Virgil Sălăgeanu, cdt. al secției 2 din bateria 117 antiaeriană care, împreună cu ostașii pe care-i comanda, încercuți în zona Băneasa de forțe superioare, au tras asupra dușmanului pînă au terminat muniția, iar apoi au luptat corp la corp, jertfindu-se la datorie, contribuind la zdrobirea inamicului ce încerca să pătrundă în București.

Nu numai pe teritoriul țării noastre, ci și în luptele din Ungaria și Cehoslovacia, absolvenții școlii militare de ofițeri artilerie antiaeriană s-au acoperit de glorie în înclătarea cu dușmanul. Iată ce relatează generalul maior Onofrei Eugen: „Eram atunci, în 1944 tînăr sublocotenent, absolvent al școlii militare și comandam o secție (pluton) într-o baterie de artilerie antiaeriană. Ecoul de la 23 August ajunsese ca fulgerul și în bateria noastră, amplasată undeva, pe litoral, la gurile bătrînului Danubiu. Vestea ne-a umplut inimile de bucurie. . . Toți militarii Bateriei 210, ai întregului Regiment 2 artilerie antiaeriană au luptat cu eroism și vitejie greu de descris. De la gurile Dunării și pînă la porțile Vienei, am fost martorul multor acțiuni duse de bravii artileriști antiaerieni”¹⁹.

¹⁶ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond C.I.A.A., dosar 235/10, p. 73.

¹⁷ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond C.I.A.A., dosar 28, fila 203.

¹⁸ „De veghe” nr. 33 (1032), 17 august 1966.

¹⁹ Ziarul „De veghe” din 6 mai 1967.

În anii revoluției și construcției socialismului în patria noastră, paralel cu transformările uriașe ce au avut loc în întreaga societate, în școală s-au produs mutații adânci sub toate aspectele: al selecționării elevilor, al educării și instruirii, al înzestrării cu armament și tehnică de luptă etc. Cadrele și elevii au participat la evenimentele complexe ce au avut loc în Brașov în procesul construcției socialiste, afirmându-se ca un element integrat în lupta tuturor oamenilor muncii conduși de partid, pentru făurirea socialismului. Prezența efectivelor școlii se face simțită din plin nu numai în laboratoare, pe terenurile de instrucție sau în poligoanele de tragere pentru formarea deprinderilor necesare cadrelor armatei noastre, ci și pe șantierele brașovene, la adunatul recoltei, ca și într-o serie de acțiuni comune pe linia educației socialiste a tineretului, a competițiilor sportive, diverselor festivități ale oamenilor muncii din municipiul și județul Brașov.

De înalt patriotism au dat dovadă elevii școlii cu ocazia unor calamități naturale ivite în Brașov sau împrejurimi (inundații, înzăpeziri, incendii etc.), intervenind cu foarte multă hotărâre pentru salvarea cetățenilor aflați în primejdie și a bunurilor. Iată câteva exemple: în 1962 a izbucnit un incendiu în pădurea din apropierea localității Săcele, jud. Brașov. Focul se stingea cu multă iuteală și amenința să distrugă mii de hectare de pădure. Alături de oamnei ai muncii, au participat la stingerea incendiului și militari din Școala de ofițeri sub comanda căpitanului Spînu Dimitrie. Trei zile și trei nopți, fără întrerupere, au luptat cu flăcările focului pînă la localizarea și apoi lichidarea definitivă a incendiului. Ofițerii, elevii, militarii în termen ai școlii nu și-au precupețit eforturile, cățărîndu-se pe pantele abrupte ale munților, renunțînd la somn, servind masa în condiții grele, conștienți fiind că apără bunul poporului. Pentru contribuția adusă de ei la stingerea incendiului, Sfatul popular al orașului Brașov a trimis o scrisoare de mulțumire comandantului școlii. O situație asemănătoare a fost și în 1963 cînd efectivele școlii au participat la stingerea incendiului din pădurea Vlădeni.

De asemenea, în timpul marilor inundații ofițerii, elevii și trupa din școală, alături de oamenii muncii din municipiul și județul Brașov au participat cu patriotism la toate acțiunile organizate pentru prevenirea și combaterea efectelor inundațiilor. Ostășește, cu hotărâre și curaj, efectivele școlii, pătrunse de sentimentul înaltei datorii și răspunderi față de popor și-au făcut datoria cu dăruire comunistă.

În spiritul concepției Partidului Comunist Român privind apărarea patriei, concepție oglindită în Legea nr. 14 privind organizarea apărării naționale a Republicii Socialiste România, cadrele și elevii școlii își aduc contribuția la pregătirea populației din Brașov pentru apărarea patriei. Pe baza măsurilor luate în cadrul consiliului local al apărării, cadrele din școala militară de ofițeri activi artilerie antiaeriană și radiolocație „Leontin Sălăjan” contribuie la instruirea gărzilor patriotice, a detașamentelor de pregătire militară a tineretului, a formațiunilor de apărare locală antiaeriană împărtășind cu pasiune din experiența și cunoștințele lor în domeniul militar. De asemenea, numeroși tineri brașoveni, muncitori, elevi, studenți s-au

folosit de baza materială a școlii pentru a-și desăvîrși pregătirea ca ostași ai patriei. Cu ocazia venirii în școală ei au ținut să viziteze și punctul muzeistic, să ia cunoștință de tradițiile bogate ale acestei instituții. E semnificativ faptul că numai în acest an de învățămînt au fost în școala noastră cca. 1 600 tineri din municipiul și județul Brașov.

AUS DEN TRADITIONEN EINER MILITÄRSCHULE AUS BRAȘOV (KRONSTADT)

(Zusammenfassung)

Die Militärschule für aktive Offiziere mit der Spezialität Luftabwehr-Artillerie und Funkortbestimmung „Leontin Sălăjan“ ist ein integrierender Bestandteil der abwechslungsreichen Landschaft von Brașov (Kronstadt). Alljährlich verlassen gut ausgebildete Offiziere diese Schule, welche fähig sind, die revolutionären Errungenschaften des Volkes sowie die nationale Unabhängigkeit und Souveränität des Vaterlandes mit Entschlossenheit zu verteidigen.

Die Schule blickt auf eine reiche Tradition zurück. Sie wurde zu Ende des Jahres 1939 gegründet, als der deutsche Faschismus bereits eine Reihe von Staaten bedrückt hatte und als die Unabhängigkeit und die territoriale Integrität Rumäniens bedroht waren. Die Offizierschule für Luftabwehr-Artillerie war damals, wie die ganze Armee, ein Teil jener Kräfte der rumänischen Nation, die mit Entschiedenheit für die Verteidigung des nationalen Bestandes und der Heimat Erde kämpften. Der gesamte Unterricht und die Erziehungsarbeit an der Schule wirkten für die Pflege der hohen moralischen und kämpferischen Eigenschaften, die zur Verteidigung des Vaterlandes notwendig sind.

Trotz der Tendenzen der ausbeutenden Klassen, die Armee vom politischen Leben und von den Anliegen des Volkes zu isolieren, waren sowohl in der Schule als auch in den anderen Militäreinheiten die wichtigsten internationalen Ereignisse bekannt, ebenso auch die Gefahr des Faschismus für den Frieden und die Sicherheit der Völker. Dies erklärt sich einerseits durch die von der Rumänischen kommunistischen Partei in den Reihen der Armee entfaltete Tätigkeit und andererseits durch die tief patriotische Haltung der Mehrheit der Lehrkräfte, die die prohitleristische Politik der reaktionären Führungsschichten nicht billigten.

Eine tiefe Empörung löste in den Reihen der Schulangehörigen = Lehrkräfte und Schüler das berühmte Wiener Diktat vom 30. August 1940 aus, wodurch ein Teil von Siebenbürgen an Horthy-Ungarn abgetreten wurde. Die Offiziere, Unteroffiziere, Schüler und Militärdienstpflichtigen auf zeigten offen ihre Missbilligung über die Zerstückelung des nationalen Gebietes, und bekundeten auch gleichzeitig ihre Entschlossenheit, für die Wiederherstellung der territorialen Integrität Rumäniens zu kämpfen.

Unter den Bedingungen des antifaschistischen Widerstandes in Rumänien, der von der Rumänischen Kommunistischen Partei angeleitet wurde, herrschte in der Offiziersschule für Luftabwehr-Artillerie eine ausgeprägte antihitleristische Stimmung. Dies zeigte sich in verschiedenen Vorfällen zwischen rumänischen und deutschen Offizieren, in der Verbreitung von Dokumenten, Zeitungen, Broschüren und Manifesten, die von der Rumänischen Kommunistischen Partei herausgegeben wurden und in denen die rumänische Armee aufgefordert wurde, ihre Waffen gegen den Faschismus zu richten.

Die Nachricht von dem Sturz der faschistischen Militärdiktatur und dem Austritt Rumäniens aus dem hitleristischen Krieg wurde vom Personal der Schule mit viel Genugtuung aufgenommen. An der Seite der gesamten rumänischen Armee kehrten die Offiziere, Unteroffiziere, Schüler und Militärdienstpflichtigen der Schule ihre Waffen gegen den Faschismus. Da sie in die Nähe von Făgăraș (Fogarasch) verlegt war, unterstand die Offiziersschule für Luftabwehr-Artillerie vom taktischen Standpunkt aus betrachtet dem Gebirgsjäger-Korps. Sie leistete ihren Beitrag zur Zerschlagung des Versuchs der deutschen und Horthy-Truppen, nach Brașov (Kronstadt) vorzustoßen, zur Verteidigung der Betriebe sowie zur Entwaffnung der Faschisten in dieser Zone. Es wurden Luftabwehr-Artillerie-Untereinheiten gebildet, die den Auftrag hatten, jedes Feindobjekt, das in den Luftraum eindrang, abzuschiessen.

In allen Stellungen und Ortschaften, wo sie eingesetzt wurden, bewiesen die Offiziere, Schüler und Truppen hohe militärische Meisterschaft, Klugheit, Männlichkeit und Mut im Kampf mit dem Feind. zur Verteidigung der Werkstätten und des Flugplatzes in der Gemeinde Arpașul de Jos, wo sich rumänische Flugzeuge in Reparatur befanden, dann die Kämpfe im Altdruchbruch, wo ein zahlenmässig überlegener Feind zurückgeworfen wurde. Es wird über die Klugheit berichtet, mit welcher zur Nachtzeit im Nahkampf von 20 Schülern, die von einem Offizier und zwei Unteroffizieren geführt wurden, das hitleristische Depot im Bahnhof Voila besetzt wurde. Die Arbeit erzählt von den tapferen Artilleristen aus der Offiziersschule, die aktiv an den Kämpfen bei Hărman (Honigberg), Sînpetru (Petersberg), Prejmer (Tartlau), Ilieni, Sfintu Gheorghe und anderen Ortschaften teilgenommen haben.

Der Beitrag der „Militärschule für Luftabwehr-Artillerie“ zum Kampf gegen den Faschismus kann nicht nur auf den Aspekt der unmittelbaren Teilnahme der Untereinheiten der Schule an den Kämpfen beschränkt werden. Es verdient auch hervorgehoben zu werden, dass die Schule in kurzer Zeit eine grosse Anzahl von Offizieren ausbildete, die den Luftabwehr-Artillerieeinheiten zugeteilt wurden und aus dem Ringen mit dem Feind ruhmreich hervorgingen.

In den Jahren der Revolution und des sozialistischen Aufbaus in Rumänien, vollzogen sich in der Schule auf allen Gebieten tiefgreifende Umwandlungen, die ihr die ihr diejenigen nennzeichen verliehen, die für die von der Rumänischen Kommunistischen Partei geschaffene Volksarmee charakteristisch sind.

Die Lehrkräfte und die Schüler der Schule waren im sozialistischen Aufbauprozess stets an der Seite der Werktätigen von Brașov (Kronstadt). Schulangehörigen sind nicht nur in den Laboratorien, auf den Exerzierplätzen und Schiessstätten zur Bildung der für die Armee notwendigen Fertigkeiten anwesend, sondern auch auf den Baustellen, bei gemeinsamen Aktionen zur sozialistischen Erziehung der Jugend, bei Sportwettkämpfen, bei verschiedenen Festlichkeiten der Werktätigen des Munizipiums und des Kreises Brașov (Kronstadt). Ebenso haben die Schulangehörigen bei einigen Katastrophenfällen — Überschwemmungen, Schneeverwehungen und Bränden — mit viel Entschiedenheit für die Rettung der gefährdeten Menschen sowie der Güter gewirkt.

Im Geiste der Auffassung der Rumänischen Kommunistischen Partei über die Verteidigung des Vaterlandes trägt die Schule für aktive Offiziere für Luftabwehr-Artillerie und Funkvorbestimmung „Leontin Sălăjan“ zur Ausbildung der Patriotischen Garden, der Jugend-Abteilungen und der lokalen Luftschutzformationen in Brașov (Kronstadt bei.)

Die Darstellung einiger Schultraditionen geschieht im Geiste der Bestrebungen der Parteiführung sowie des Oberstkommandierenden der Streitkräfte, des Genossen Nicolae Ceaușescu, die Einheit zwischen Armee und Volk zu festigen, um unter den besten Bedingungen die Aufgaben der Vaterlandsverteidigung zu erfüllen.

„TOTUL PENTRU FRONT, TOTUL PENTRU VICTORIE” CONTRIBUȚIA OAMENILOR MUNCII DIN ORAȘUL BRAȘOV

de ȘTEFAN MIKLOS

Odată cu insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din 23 august 1944, țara noastră a ieșit din coaliția războinică antisovietică. Din acest moment — și în urma Convenției de armistițiu, țara noastră s-a angajat să participe alături de armata sovietică la războiul cauzei drepte, pentru înfrângerea deplină a Germaniei fasciste-hitleriste, cu o forță militară de peste 250.000 ostași, reprezentând toate armele. Războiul contra cotropitorilor fasciști a început, în primul rînd împotriva forțelor militare hitleriste aflate în țară, apoi pentru eliberarea nordului Transilvaniei, răpit prin odiosul Dictat de la Viena din 30 august 1940.

În acel timp, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a lansat lozinca mobilizatoare „Totul pentru front, totul pentru victorie!” către toți locuitorii patriei, dar îndeosebi către poporul muncitor din uzine și de pe ogoare, ca să facă totul pentru asigurarea frontului cu toate cele necesare, pentru cucerirea cît mai grabnică a victoriei asupra fascismului.

Masele largi populare — muncitorii din orașul Brașov au răspuns cu însuflețire și cu atașament patriotic chemării P.C.R. Despre aceste lupte de organizare și de muncă eroică vorbesc elocvent documentele de arhivă și ziarele locale contemporane.

După evenimentele din 23 august 1944, primul și cel mai important lucru care stătea în fața muncitorilor din Brașov, era munca de organizare sub îndrumarea directă a comitetului județean P.C.R.; au fost create comitetele de fabrică și alese comitetele de sindicat pe întreprindere sau pe ramuri de activitate. Despre rolul comitetelor de fabrică ziarul local „Drum nou” din 10 ianuarie scria următoarele: „Comitetul de fabrică, organul de conducere al muncitorilor din fabrică are printre îndatoririle sale de a apăra toate interesele muncitorilor și pe acea de a instrui, pe linie politică, pe muncitori, conducindu-i în acțiunea de luptă contra reacțiunii. Comitetul de fabrică trebuie să impună patronului sarcina aprovizionării, cu dreptul de a controla această acțiune. Clicile reacționare din sinul fabricilor trebuiesc supravegheate, demascarea lor să se facă din timp”¹.

Organizațiile de partid, comitetele de sindicat și comitetele de fabrică au luptat cu hotărîre pentru înfăptuirea chemării P.C.R. pentru sprijinirea războiului antihitlerist. Astfel, fabrica de armament Astra din Brașov deja

¹ „Drum Nou” anul II nr. 99 din 10 ianuarie 1945, pagina 3.

în luna septembrie 1944 a început fabricarea tunurilor anticar. Pentru acest scop cu telegrama din 6 septembrie adresată Direcției Generale se cere: „Procurați urgent sulfatul cupru cristalizat — ad cermat 6334 — stop. Neccesităm neîntârziat pentru tun anticar”². Tot la data de 6 septembrie se cere: „urgent dispuneți livrarea materialului — ad comanda 24.878 — stop. Oțelul urgent necesar producției de război”³. Cu trei zile mai târziu, telegrafio se cere forului superior din capitală: „Intervenți pentru organizarea transport materiale tun anticar restante pentru etapa a doua stop — materiale gata de expediere la Reșița — în uzină avem material numai pentru două săptămîni”⁴. La 27 septembrie se cere Direcției Generale să intervină la gara Codlea pentru obținerea de vagoane cu destinația la stația de încărcare de muniții Astra Orăștie, pentru transport de bombe Brandt necesar urgent frontului⁵.

Din procesul-verbal din 8 septembrie al Comitetului de Direcție al Uzinelor Astra — armament — Brașov, rezultă că acesta nu a acceptat cedarea celor 150 tone de trolil Direcției superioare chimice din M.I.A.P.R., deoarece acesta nu a oferit cu nimic mai mult peste prețul de cumpărare a explozivului. Și din aceasta se poate constata că elementele reacționare din conducerea superioară a Astrei, au căutat să asigure un profit și nicidecum să țină seama de interesele țării pentru asigurarea producției de armament⁶.

La 3 octombrie conducerea uzinei din Brașov raportează telefonic Direcției Generale: „Ca urmare reducerii de comenzi proiectile și focoaase pentru circa două mii lucrători nu vom avea lucru. Lipsa de materiale pentru tunuri va provoca în scurt timp aceeași situație. Rugăm arătați situația Ministerului pentru a se găsi soluția continuării activității”⁷.

Datorită faptului că aprovizionarea uzinei din Brașov se făcea de către Direcția Generală din București, aceasta se realiza foarte anevoios datorită elementelor reacționare care existau în centrala din capitală, care căutau să saboteze producția de război. Astfel, între 14 octombrie și 30 noiembrie de șapte ori s-a cerut procurarea a peste 600 tone de oțel cilindric și laminate, fiind urgente pentru comenzi militare⁸.

Direcțiunea uzinelor Astra Brașov, sub presiunea muncitorilor caută să asigure continuitatea producției de război prin procurarea de materie primă.

² Arhivele Statului Brașov, fond Fabrica Română de vagoane, motoare, armament și muniții S.A. Uzinele Astra Brașov, dosar nr. 4 din 1944, fila 148.

³ *Idem*, telegrama nr. 12 521, fila 148.

⁴ *Idem*, telegrama nr. 12 590, fila 143.

⁵ *Idem*, dosar 7 din 1944, telegrama ur. 12 868, fila 301.

⁶ Arhivele Statului Brașov, fond Fabrica Română de vagoane, motoare, armament și muniții S.A. Uzinele Astra Brașov, Dosar 7/1944, Proces-verbal al comitetului de direcție nr. 301 din 8 septembrie 1944.

⁷ *Idem*, Dosar 4 din 1944, telegrama nr. 13 190 din 3 octombrie 1944, fila 125.

⁸ *Idem*, Dosar 5/1944, 14 octombrie 1944, cu adresa nr. 23 704 se cer de la DESFER București 117 tone oțel Ø32 mm cu adresa 02370, 120 tone oțel Ø42 mm, cu aceeași adresă cere 85 tone oțel cojit Ø42 mm și 70 tone Ø29 mm, cu adresa nr. 024950 din 9 noiembrie cerere de ofertă pentru 15 tone oțel tras Ø20 mm, fiind necesar foarte urgent, oferta se cere prin curier. Cu adresa nr. 026413 se revine la adresa nr. 23812 din 18 septembrie în care se cere ofertă pentru 70 tone oțel cojit Ø29 mm calitate S+30-11, la 30 noiembrie cu adresa nr. 026432 se solicită 120 tone oțel necesar comenzilor militare, fila 559-562.

Astfel, într-o adresă înaintată la București se cerea „Livrarea de urgență foi de cositor cid Cernat 5738, materialul suscitât fiind destinat pentru executarea a 200.000 focoase V.3⁹”.

Necesitatea de primă urgență a materialelor și diferitelor piese necesare producției de armament rezultă dintr-o adresă din 30 august adresată firmei METAGA din Sibiu, în care se cere de urgență depunerea ofertei printr-un curier deoarece „piesele solicitate pentru comenzi militare nu pot fi aminate”¹⁰.

Se poate constata deci că muncitorii de la uzinele Astra—Brașov au dus o luptă dirză împotriva elementelor reacționare din conducere.

Ziarul local „Drum nou” la 5 februarie 1945 relatează hotărîrea fermă a muncitorilor de la uzinele Astra: „vom lupta pentru realizarea hotărîrilor Congresului Sindicatelor Unite din România. Muncitorii sindicatelor metalurgice, chimice și sticlărie își iau angajamentul să lupte pentru mărirea producției de război”.

Și la uzinele de avioane I.A.R. Brașov a început reconstrucția halelor distruse de bombardamente aeriene din primăvara și vara anului 1944 și s-a reluat producția de război.

Ministrul Apărării Naționale, subsecretar de stat al aerului dă următorul ordin confidențial-personal către I.A.R. Regia autonomă din Brașov la 15 septembrie 1944: „— Să se ia măsuri pentru apărarea fabricii de motoare de la Caransebeș. În situația excepțională de război prin care trece țara, cer mai mult simț de răspundere și de risc. În caz de atac aerian inamic tot personalul — după posibilități — se va dispersa. Rog a se lua măsuri ca lucrul în fabrică să reîntre în normal, întrucît nu voi admite nici un fel de scutire cînd mi se va cere a prelungi termenele de livrare a comenzilor”¹². În continuare se comunică să se ia măsurile necesare „pentru urgentarea lucrărilor de terminare a halelor destinate fabricii de motoare și fabricii de celule conform ultimelor reparații, astfel ca să putem începe lucrul în ele cel mai tirziu în luna octombrie 1944, avînd în vedere cerințele imperioase ale programelor militare”. S-au luat măsuri urgente pentru asigurarea halelor cu curentul electric necesar producției, montarea celor două motoare Diesel. Un ordin al Marelui Stat Major transmis uzinelor I.A.R. de Garnizoana Brașov, prevedea „că toate coloanele ce merg pentru aprovizionarea trupelor și a diferitelor transporturi militare, vor merge grupate, cu pază puternică sub comanda unui ofițer destoinic. La 28 septembrie ordinul Comandantului militar al uzinei I.A.R. dispune „să se ia măsuri pentru a asigura paza mijloacelor de transport și a depozitelor de materiale a armatei”¹⁵.

Este interesant de menționat faptul că M.A.N. S.S.A. a comunicat la data de 18 august 1944 hotărîrea Ministerului: „Atelierul de reparat avioane I.A.R-80 de la Arpaș cu întregul său personal va trece la Ghimbav (jud. Brașov) să formeze unul singur, mărind capacitatea de lucru, astfel ca să fie

⁹ *Idem*, Dosar 5/1944, adresa nr. 025 382 din 11 noiembrie 1944.

¹⁰ *Idem*, dosar 5/1944, adresa nr. 022 140 din 30 august 1944, fila 183.

¹¹ „Drum Nou”, anul II, nr. 120, din 5 februarie 1945, pagina 4.

¹² Arhivele Statului Brașov, fond I.A.R. Brașov, anul 1944, dosar 192, fila 136.

¹³ *Idem*, fila 135.

¹⁴ *Idem*, fila 128.

¹⁵ *Idem*, fila 127.

în măsură de a da completă asistență tehnică școalei de V (înătoare). Cu întârirea care se aduce de la Arpaș atelierul de la Ghimbav va putea să aibă 140 lucrători. Maximum în 6 zile atelierul în noua formă va trebui să fie instalat și să intre în funcțiune¹⁶.

La 30 septembrie Ministerul de Război S.S.A., Direcția tehnică aeronautică cere uzinelor I.A.R. Brașov repararea de urgență a 22 avioane Savoia — 79, fiind necesare unităților de aviație militară¹⁷. Tot la 30 septembrie Direcția Administrativă a uzinei raportează Direcției Generale că vrea să readucă în uzină cei 1.200 de muncitori concediați în luna iunie 1944, fără preaviz, pentru a asigura producția de război și totodată asigurarea existenței acestor muncitori și a familiilor lor¹⁸. În continuare, se arată într-o altă adresă, că toți muncitorii care revin la uzina din Brașov pînă la 1 ianuarie 1945 de la centrele de dispersare, în afara razei județului Brașov li se va plăti misie de 14 zile plus cheltuielile de transport, celor care vin din raza județului li se va plăti 7 zile misie și 50 % pentru cheltuieli de transport¹⁹.

Muncitorii de la fabrica de avioane I.A.R. și Forja Poldi — I.A.R. Brașov, într-o mare adunare ținută la 3 februarie 1945 au adoptat o hotărîre în care se spunea: „Noi muncitorii și funcționarii din fabricile I.A.R. de avioane și Poldi — I.A.R., dîndu-și seama despre tot ce frămîntă țara și poporul român pentru care ne luăm angajamentul de a îndeplini întocmai, în interesul întregii națiuni, este necesară rezolvarea imediată a problemei celei mai importante: participarea cu maximum de efort la războiul împotriva hitlerismului prin ridicarea producției”²⁰.

La 8 februarie 1945 ziarul „Drum Nou” publică primul punct al programului de guvernare a F.N.D. sub titlul „Mărirea efortului de război”. Participarea cu maximum de efort la război alături de Națiunile Unite, pentru distrugerea cît mai grabnică a hitlerismului și pentru eliberarea popoarelor. Creșterea potențialului nostru de război va fi realizată prin întărirea și democratizarea armatei, prin cimentarea frăției de luptă dintre Armata Roșie și Armata noastră, precum și prin sporirea producției și aprovizionarea din belșug a frontului de luptă, cu materiale de război, îngrășăminte și alimente. Această măsură a fost înțeleasă de masele muncitorești, dînd dovadă de o adîncă înțelegere și de un patriotism conștient cînd au continuat să lucreze în condițiuni din cele mai grele pentru sporirea producției, în ciuda sabotajelor elementelor legionare și fasciste²¹.

În ciuda activității dușmănoase a reacțiunii de la marile întreprinderi brașovene, „clasa muncitoare face eforturi supraomenești pentru asigurarea frontului cu materialele de război”²².

¹⁶ *Idem*, fila 98.

¹⁷ *Idem*, fila 124.

¹⁸ *Idem*, dosar 210, fila 217.

¹⁹ *Idem*, dosar 204, fila 2.

²⁰ „Drum Nou”, anul II, nr. 122, din 8 februarie 1945, pagina 1.

²¹ „Drum Nou”, anul II, nr. 122 din 8 februarie 1945, pagina 5.

²² Fond I.A.R. Brașov, dosar 192/1944, fila 25, 1945 februarie 20, corespondență secretă a Subsecretariatului de Stat al Aerului direcția tehnică a aerului, serviciul fabricației către Regionala Autonomă I.A.R. Brașov; „Sîntem de acord cu cantitățile propuse de dv. pentru piese de schimb necesare reparației a 150 avioane Me-109 G, se cere lansarea imediată în fabricație a pieselor solicitate care se pot fabrica la I.A.R. Brașov.

La 1 martie se cere realizarea pieselor solicitate pentru alte 75 de avioane²³.

La 5 aprilie 1945 sub titlul „Pentru sprijinirea frontului — La Uzinele „D. Voina“ muncitorii măresc producția“, ziarul „Drum Nou“ dă o amplă relatare asupra activității muncitorilor contribuind la efortul de război: „Îndepărtînd elementele reacționare din mijlocul lor, muncitorii și-au curățat drumul spre libertate și progres“. Prin muncă cinstită și neîntreruptă ei contribuie în mod eficace la distrugerea hitlerismului... În mare măsură viața muncitorului s-a îmbunătățit, s-a transformat, el nu mai e ca în trecut un om impersonal, fără voință. Totodată ei dovedesc că nu prin teroare, asuprire, sau dictatură, muncitorul poate fi convins să muncească cu drag. Conștiința lui proprie este aceea care îl îndeamnă să depună eforturi în muncă, pe care le fac toți cetățenii militari și civili pentru a da ultima lovitură de moarte fascismului, au suflat ușurați zilele trecute cînd au scăpat de reacționarii din mijlocul lor. Acum se lucrează cu ardoare, fiecare — de la salăhor la inginer — căutînd să se afirme cu ceva, să dovedească celorlalți că și el este un muncitor conștient și un luptător antifascist. În astfel de condițiuni nici nu e de mirare că treburile merg bine și producția crește pe fiecare zi ce trece. După datele luate de la secțiile respective se poate vedea că în majoritatea secțiilor, producția s-a ridicat o dată, de două ori, chiar de 5—6 ori, față de anul trecut. Astfel secția gatere și tîmplărie mecanică au realizat o urcare de 250 % a producției de lemnărie, necesară confecționării lăzilor pentru munițiuni și căruțelor militare. Muncitorii Belbe Gheorghe, Gogea Ioan și Crețu Gheorghe au contribuit în mare măsură la aceste realizări, iar Drăgan Gheorghe declara: că e dispus să lucreze oricîte ore suplimentare, dacă aceasta contribuie ca războiul să se termine mai curînd“.

„Secția cartușe a înregistrat un spor considerabil a numărului de cartușe prelucrate, în special cînd reacționarul Gheorghe Gălbează, care prin provocările sale sabota producția, a fost gonit din fabrică de către muncitori. Azi, secția deși are un personal format în majoritate din femei și lucrători necalificați, merge cu pași mari spre progres. Față de lunile septembrie a anului trecut, producția a fost majorată de 6 ori. Muncitorii evidențiați: Despinescu Elena, Rădulescu Elena și Suteu Regina“.

Muncitorii au fost preocupați permanent cu perfecționarea muncii lor pentru a îmbunătăți calitativ produsele, pe de o parte, iar pe de altă parte pentru a reduce prețul de cost și timpul de fabricație, despre acestea relatează în continuare ziarul sub titlul: „Sînt puse în practică importante realizări tehnice“.

„Secția aruncătoare o secție mai elegantă cu un atelier luminat, lucrătorii sînt majoritatea calificați sau specialiști. Secția a ajuns la un record de producție datorită lucrătorilor David Vasile și Mitulșchi Bori, care prin modificările, îmbunătățirile și simplificările aduse aruncătorului, au realizat serioase succese în fabricație. Astfel, fabricarea costa de 10 ori mai puțin, necesită numai un sfert din timpul pe care-l cerea pînă acum și producția este de mai bună calitate . . cei doi vor lua răsplata, binemeritată deoarece au adus foloase reale prin munca lor efortului de război“. Articolul se termină

²³ *Idem*, fila 26 bis.

cu concluzia: „În general lupta muncitorilor de la uzinele D. Voina a fost încununată de succes, în urma străduinței cu care toți au colaborat la bunul mers al fabricației; cu oameni ca David, Despinescu, Belbe și alții, e normal ca producția să crească spre binele muncitorilor și întreprinderii, în interesul terminării războiului, democratizării și reclădirii țării”²⁴.

Sub titlul „Comuniștii de la Uzinele D. Voina în fruntea producției și a luptei”, ziarul „Drum Nou” arată că „elementele cinstite și capabile, care înțelegea cerințele de azi ale Patriei, depun tot efortul pentru mărirea producției de război și luptă pentru stîrpirea definitivă a fasciștilor reacționari”. Se arată în continuare că „cu toate epurațiile făcute, în uzină au mai rămas un mare număr de fasciști, care încearcă să saboteze producția. Însă comuniștii duc o luptă dirză contra acestor elemente pentru demascarea și îndepărtarea lor. Comuniștii se remarcă în mod deosebit în toate acțiunile de a ridica producția pentru terminarea grabnică a războiului”²⁵.

„Drum Nou” din 13 aprilie relatează ardoarea cu care muncitorii uzinei D. Voina luptă cu timpul și cu tehnica: „nici unul dintre noi nu s-ar fi gîndit să dea o mină de ajutor mașinei de război hitleriste. Munceam cu silă, asemenea ocnașilor, fiind bucuroși cînd venea ora de placare. Totuși noi observasem că multe din lucrurile pe care le executam ar fi putut da rezultate mai bune, dacă ar fi fost simplificate”²⁶.

Muncitorul David Vasile de la uzină a adus modificări esențiale la aruncătorul francez.

În ziua de 12 aprilie toți muncitorii uzinei D. Voina, la adunarea generală sindicală au dat glas voinței lor pentru realizări de produse suplimentare necesare luptei pentru zdrobirea fascismului și terminarea grabnică a războiului. Cu acest prilej, muncitorii au adresat următoarea moțiune către Consiliul de Miniștri: „Lucrătorii și funcționarii uzinelor D. Voina din Brașov, întrunindu-se în adunarea generală, azi 12 aprilie 1945, ne-am luat obligația să sprijinim cu tot efortul nostru Guvernul poporului, Petru Groza, prin sporirea producției, refacerea economiei interne și întărirea frontului”²⁷.

Și la celelalte uzine brașovene găsim exemple asemănătoare ca la Uzinele D. Voina, unde muncitorii depun eforturi mari pentru creșterea producției de război. „În ziua de 4 aprilie la Uzinele Astra Brașov, s-a cerut urgent executarea unei lucrări de mare importanță. Lucrarea era atît de urgentă încît se cerea să fie executată în 12 ore, fiind vorba de material de război, care urma să plece imediat în primele linii. Muncitorii conștienți au depus eforturi supraomenești și lucrarea a fost terminată în 4 ore, realizîndu-se un record pe care uzinele Astra nu l-au înregistrat niciodată. În această lucrare, s-a evidențiat deosebit comunistul Gheorghiu Constantin”²⁸.

Una dintre cele mai arzătoare probleme care se punea în timpul războiului contra Germaniei hitleriste pentru interesul economiei naționale a țării și pentru mărirea efortului de război era problema transporturilor. Muncitorii cefești din toate colțurile țării munceau din răspuțeri pentru îmbu-

²⁴ „Drum Nou”, anul II nr. 170 din joi 5 aprilie 1945, pagina 3.

²⁵ „Drum Nou”, anul II nr. 175, din 11 aprilie 1945, pagina 1.

²⁶ „Drum Nou”, anul II, nr. 177, din 13 aprilie 1945, pagina 1.

²⁷ *Idem*, anul II nr. 185 din 22 aprilie 1945, pagina 3.

²⁸ „Drum Nou”, anul II nr. 172, din 7 aprilie 1945, pagina 1.

nătățirea transporturilor și a traficului feroviar. Parcul de vagoane și de locomotive a fost redus cu mult în urma bombardamentelor din primăvara și vara anului 1944, atelierele de reparații au fost grav avariate și unele complet distruse, lipseau utilajele și sculele.

Cu toate aceste condiții grele, muncitorii de la secția a II-a locomotive a atelierelor din Brașov — de la muncitor până la inginer — au ținut să răspundă cu elan la apelurile Guvernului pentru majorarea producției și au putut realiza o producție egală cu cea din luna mai 1944. Au ieșit din miinile acestor muncitori harnici 20 locomotive care vor transporta alimente și trupe pe front²⁹.

Cu prilejul ședinței salariaților ceferiști, convocată de Comitetul de fabrică al depoului de locomotive la 31 martie 1945, la care au luat parte și reprezentanții inspecțiilor de mișcare și tracțiune, pentru a conveni asupra problemelor privitoare la circulația trenurilor și aprovizionarea frontului fără întârziere, muncitorii și-au luat angajamentul „Muncind cu elan și dragoste va fi asigurată mărirea producției și satisfacerea obligațiilor față de front ... sintem hotărâți să dăm maximum de randament; acest angajament a fost apreciat și de muncitorii de la alte întreprinderi care sint hotărâți să lupte și ei pentru susținerea frontului și înfrângerea hitlerismului”³⁰.

Imediat după încheierea armistițiului, muncitorii conștienți de la Secția I vagoane pentru transportul materialelor de front, au contribuit la punerea în circulație cât mai grabnică, a cât mai multe trenuri pentru front. Această secție a fost complet distrusă de bombardament, toate mașinile-unelte demonstrate și încărcate în vagoane, liniile distruse, hala de strungărie numai dărîmături și gropi. Apoi s-a început munca de reconstrucție; refacerea liniilor, construirea halelor, montarea mașinilor și instalațiilor, au lucrat duminici și sârbători ca să pună la dispoziția armatei sute de vagoane necesare pentru front. Secția a reușit să mărească producția cu 40 %, se fac eforturi uriașe pentru refacerea garniturilor ce treceau pe front³¹.

Serviciul exterior de circulație a avut un spor de 34 % față de perioada înainte de 23 august 1944³².

Ziarul „Drum nou” din 18 aprilie 1945 relatează pe larg marele succes al ceferiștilor din Brașov. Muncitorii de la secția mișcare zilnic pregăteau 30—40 de trenuri pentru nevoile țării și front. Frinarii și șefii de tren fac serviciu cite 3—4 zile în șir fără odihnă. Numai în luna martie 1945 au fost revizuite 2.995 de trenuri și 89.850 vagoane, iar 3.006 vagoane au fost reparate. În decurs de 6 luni au fost date circulației 84 locomotive. La secția automotoare producția s-a mărit cu 100 %, iar la turnătorie cu 120 %.

Cu ocazia adunării sindicale N. Turcu, secretarul Uniunii Sindicatelor C.F.R. s-a adresat muncitorilor ceferiști: „Ca să putem termina războiul, cu un ceas mai devreme, trebuie să fabricăm vagoane și locomotive ... să facem și noi jertfe cât de mici și să contribuim la ajutorul celor ce luptă cu arma în mină pentru libertatea noastră, a tuturor, muncind pe cimpul de luptă”³³.

²⁹ „Drum Nou”, anul II, nr. 172, din 7 aprilie 1945, pagina 3.

³⁰ *Idem*.

³¹ „Drum Nou” anul II, nr. 176 din 12 aprilie 1945, pagina 3.

³² „Drum Nou”, anul II, nr. 177, din 13 aprilie 1945, pagina 53.

³³ „Drum Nou”, anul II, nr. 181 din 18 aprilie 1945, pagina 3.

Și la fabrica de mașini „Julius Teutsch” din Brașov, muncitorii au depus eforturi pentru mărirea producției. Se lucra 10 ore pe zi și la nevoie chiar și mai mult pentru a putea face față comenzilor de război. La secția cleștărie din Târlungeni se lucrează și 11 — 11 jumate ore pe zi³⁴.

Muncitorimea din Brașov se angajează în întreceri în cinstea sărbătoririi primului 1 Mai liber în țara noastră. Pentru sărbătorirea zilei muncii, organizația P.C.R. din uzinele D. Voina a propus „Dublarea producției de război la secția de turnătorie, ridicarea cu 80 % a producției din secția de munițiuni, amenajarea și punerea la punct a secției mașini agricole. În felul acesta muncitorii de la Uzinele D. Voina vor putea să facă dovada voinței lor de a contribui la efortul general de război al țării”³⁵.

La 18 aprilie ziarul „Drum Nou”, sub titlul „Angajamente pentru 1 Mai” relatează elanul cu care muncitorii din întreprinderile brașovene (Astra, I.A.R., D. Voina etc.) lucrează pentru a întâmpina cu noi realizări în muncă marea sărbătoare de 1 Mai 1945 liber. Muncitorii și țărani se întrec pentru a veni cu un bilanț cit mai mare.

În aceste fabrici și uzine brașovene se execută lucrări ce nu se făceau nici odată în țară. Elanul maselor care se văd libere nu mai cunoaște limită”³⁶

„ALLES FÜR DIE FRONT, ALLES FÜR DEN SIEG !“ — DER BEITRAG DER WERKTÄTIGEN AUS DEM KREIS BRAȘOV

(Zusammenfassung)

Aufgrund von zeitgenössischen Pressemeldungen und Archivadokumenten bemüht sich der Verfasser, die Anstrengungen aufzuzeigen, die die Werktätigen aus dem Kreis Brașov (Kronstadt) in den Monaten September 1944 bis Mai 1945 geleistet haben, um der Losung — „Alles für die Front, alles für den Sieg“ zu entsprechen, die von der Rumänischen Kommunistischen Partei ausgegeben worden war.

Vor allem waren es die Arbeiter der Rüstungsbetriebe in und bei Brașov (Kronstadt), die sich für die Wiederherstellung der zerstörten Anlagen und für die Steigerung der Produktion von Kriegsmaterial für die antihitleristische Front einsetzten.

³⁴ „Drum Nou“, anul II, nr. 180, din 16 aprilie 1945, pagina 3.

³⁵ *Idem*, pagina 5.

³⁶ „Drum Nou“, anul II, nr. 181, din 18 aprilie 1945, pagina 3.

ISTORICUL CONSERVATORULUI „ASTRA” — BRAȘOV

de MIRCEA GHERMAN

Bogata tradiție muzicală a Brașovului a jucat un rol determinant în stimularea unor permanente inițiative și acțiuni de prestigiu. După inerenta perioadă de stagnare datorată primului război mondial și transformărilor politice care i-au urmat, obișnuința numeroaselor manifestări, realizate în trecut de societățile muzicale române, germane și maghiare, a făcut ca în scurt timp Brașovul să-și reia această activitate. Încă din anii 1919—1920, un grup de muzicieni din Brașov inițiază un ciclu de recitale camerale¹, sau ceva mai tirziu, datorită legăturilor stabilite cu alte centre din țară, concerte memorabile².

Reuniunea română de gimnastică și cîntări, care își încetase activitatea în anii războiului, întâmpină însă dificultăți pentru reorganizarea ei.

Lipsa unei personalități proeminente care să grupeze în jurul său forțele muzicale ale orașului se făcea simțită. În această perioadă vechii brașoveni, creatori ai școlii românești de compoziție, erau fie dispăruți ca Jacob Mureșianu, fie împlinindu-și datoria în alte părți ca Gh. Dima, iar tinăra generație încă nu se afirmase. Totuși, eforturile unor entuziaști melomani au reușit să reînvie societatea sub numele de „Reuniunea Gh. Dima”³.

În același timp numeroase turnee poposesc la Brașov, iar în familiile din oraș se face tot mai multă muzică. Astfel, treptat se impune tot mai acut necesitatea unei instituții de învățămînt muzical care să reunească atît forțele locale care activau independent precum și să atragă personalități din afară. Ideea unui conservator de muzică constituia principala preocupare a muzicienilor brașoveni*.

În primăvara anului 1928, conducerea reuniunii formată din Tiberiu Brediceanu președinte de onoare, Ioan Hozan președinte activ și Leo Blum dirijor, propune comitetului înființarea conservatorului. Urmează mai multe

* Mulțumesc și pe această cale profesorilor W. Schlandt și E. Irion pentru materialul documentar pus la dispoziție.

¹ Programe în Arhiva Mureșenilor de la Muzeul județean Brașov. În stagiunea 1919—1920 s-au executat Trio-uri, Cvartete și Cvintele de Beethoven, Dvorak, Brahms, Borodin, Mendelsohn, Schubert etc.

² Programe din 14.XII.1924 în Arhiva Mureșenilor; „Carpați” Anul II Nr. 37; concerte susținute de Societatea „Cîntarea României” din București.

³ Arhivele Statului Brașov, fond „Reuniunea Gh. Dima”. La această acțiune meritele principale revin avocatului Dr. Ioan Hozan, sprijinit de Tiberiu Brediceanu, în acel timp președinte al Despărțămîntului Județean ASTRA și care își stabilise domiciliul la Brașov.

dezbateri la care vor fi convocați profesori de specialitate și personalități ale vieții culturale a orașului, ajungându-se în toamna anului 1928 la hotărârea de înființare a conservatorului pus sub egida „ASTREI”⁴.

„Gazeta Transilvaniei” anunță evenimentul: „Din inițiativa unor oameni de inimă și cu sprijinul ASTREI va lua ființă în cursul lunii octombrie un Conservator de muzică la care își vor da concursul cei mai distinși profesori de muzică locali, precum și un număr de profesori aduși special în localitate. Prin aceasta se va satisface o lipsă adînc simțită, iar orașul nostru se va îmbogăți cu un institut de artă ce va ocaziona tineretului doritor de muzică să se formeze în toate domeniile muzicale, pian, vioară, orgă, celo, canto, studiile de compoziție etc. în schimbul unor taxe minimale”⁵. Interesul trezit în public aduce și publicarea planului de învățămînt⁶ după care, la data de 5 noiembrie 1928 se deschid cursurile⁷, după înaintarea cererii pentru eliberarea autorizației de funcționare la Ministerul Cultelor⁸.

În colaborare cu Inspectoratul Școlar, conducerea Conservatorului caută să îndrume și să atragă elevii talentați cărora le va crea și unele condiții speciale: reduceri de taxe pentru elevii săraci, scutirea totală de taxe pentru un elev de la fiecare școală secundară din Brașov pentru cursul de violoncel și canto⁹, precum și acordarea unor burse condiționate de starea materială și situația la învățătură¹⁰ a elevilor respectivi.

De la început reiese însă și intenția organizatorilor ca prin această instituție, pe lângă asigurarea instruirii muzicale, să se creeze și nucleul unor manifestări muzicale brașovene. Pentru aceasta conservatorul cere la 18 octombrie 1928 o autorizație permanentă ca la spectacolele organizate să se perceapă minimul de 5% al taxelor, argumentul invocat fiind scopul de a „propaga muzica în toate păturile sociale și pentru a da educația muzicală necesară elevilor Conservatorului”¹¹.

Astfel, încă din primul an Conservatorul organizează audiții muzicale săptămînale intitulate la început „o oră muzicală educativă”, manifestări care s-au bucurat de un mare răsunset și aderență la public¹².

Autorizația de funcționare este eliberată de minister la 12 ianuarie 1929¹³ alocîndu-se totodată și o subvenție în sumă de 100 000 lei¹⁴.

Organizatoric, conducerea Conservatorului este încredințată unei Eforii compuse din 11 membri: Dr. Tiberiu Brediceanu președinte, Dr. George Baiulescu, Leo Blum, Emil Geles, Dr. Ioan Hozan, Dr. Ioan Lățicu, Ion Manolescu, Constantin Moga, N. Orghidan, dr. Sterie Stinghe și Alex. Suru membri. Un comitet de direcție asigura în permanență buna funcționare a instituției, fiind format din: dr. Tiberiu Brediceanu președinte, dr. Ioan

⁴ F. Nițulescu, *Muzica românească de azi*, București 1939 p. 921

⁵ „Gazeta Transilvaniei” nr. 93 din 8 septembrie 1928

⁶ *Idem* nr. 101 din 30 sept. 1928

⁷ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*; pachet 2 fila 14

⁸ *Idem*, fila 3.

⁹ *Idem*, fila 1—2.

¹⁰ *Idem*, pachet 3 fila 67.

¹¹ *Idem*, pachet 2 fila 4.

¹² *Idem*, pachet 3 fila 15.

¹³ *Idem*, fila 60.

¹⁴ *Idem*, fila 61

Hozan și Paul Richter membri, Leo Blum secretar general¹⁵. Fondurile necesare erau obținute din subvenții și autofinanțare. Astfel subvenții permanente erau, suma votată din „fondul de spectacole” al primăriei municipiului Brașov¹⁶ și gratuitatea localului pus la dispoziție de către ASTRA¹⁷. Din aceste fonduri era constituit anual bugetul conservatorului¹⁸.

Corpul profesoral este organizat la înființare pe 15 catedre la care se adăuga personalul administrativ¹⁹ conducerea efectivă fiind încredințată lui Paul Richter care din luna noiembrie 1928 apare în acte ca „director-profesor”²⁰.

De la început se fixează un judicios program de învățământ care va suferi numai mici modificări ca urmare a creșterii exigenței²¹.

Unele schimbări se constată și în cadrul corpului profesoral și anume: începînd cu anul școlar 1929/1930 în funcția de director este numit violonistul Constantin Bobescu²², în timp ce la 1 iunie 1929 cunoscuta solistă Lucia Cosma se retrage de la catedra de canto în urma mutării la Cluj²³.

Noi profesori sînt angajați²⁴, iar în anul 1935/1936 Constantin Bobescu părăsește direcția conservatorului²⁵ conducerea efectivă rămînînd preșe-

¹⁵ F. Nițulescu, *op. cit.*, p. 922.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 2.

¹⁸ Pentru anul înființării 1928—1929 bugetul prevedea la încasări: lei 500.000 votați de Comitetul de administrație și supraveghere a impozitelor pe spectacole din Brașov și lei 750.000 taxe de învățământ suportate de elevi.

¹⁹ La înființare erau: 6 catedre pian (prof. E. Bernfeld, V. Bikerich, I. Weiss, Elena Dima, V. Mureșianu, N. Schlandt) 1 catedră orgă (prof. V. Bikerich) 3 catedre vioară (prof. C. Bobescu, W. Teutsch, S. Biemel) 1 catedră violoncel (A. Moldrich) 2 catedre canto (prof. L. Cosma, M. Munteanu) 2 catedre teorie și compoziție (prof. P. Richter, L. Blum) și personal administrativ un consilier-contabil (G. Baboie) un secretar (R. Ardeleanu) una dactilografă P. Russu, 2 pers. serviciu (P. Bartha și L. Bartha) P. Nițulescu, *op. cit.*, p. 922; Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 1 fila 1 și urm.

²⁰ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*

²¹ Funcționează 4 secții:

²² A. Secția instrumentelor (pian, vioară, violoncel) cu următoarele cursuri: I Preparator (1 an) II Inferior (max. 3 ani) III superior (max. 3 ani)
B. Secția Canto: I Inferior (max. 3 ani) II Superior (Max. 3 ani).
C. Secția Teorie și compoziție: I Inferior teorie și armonie (max. 3 ani) II Superior — contrapunct, fugă, forme muzicale și instrumentație (3 ani)
D. Cursuri auxiliare (obligatorii pentru elevii claselor de instrumente și canto cuprind: teoria generală și istoria muzicii.
Limita inferioară de vîrstă la clasele de canto, 16 ani pentru fete și 18 ani pentru băieți. O modificare apare în anul 1931 cînd se introduce la clasa de pian și un curs de perfecționare (1—2 ani) facultativ și obligația unui examen de admitere pentru primirea în anul I inferior cu susținerea materiei din anul preparator.
— Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 6, fila 2.

²³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 103 din 2 oct. 1929.

²⁴ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 13, fila 1.

²⁵ Hedwig Bauman (1928/1929, Elsa Bomches (1929/30) Sofia Munteanu (1929/1930-Florica Ciurcu (1930/1931) Alfred Novak (1931/1932) Emil Weinberger (1931/32) Ana Bickerich (1932/1933) Dinu Niculescu (1937/1938) Emerich Hermann (1937/1938) R. Ardeleanu (1941/1942) Lia Busuioceanu (1941/1942), cf. Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 1, 2, 6) 8, 13, 15.

²⁶ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 6, fila 4 și „Gazeta Transilvaniei”, nr. 65/22.VIII.1935

dintelui Tiberiu Brediceanu și secretarului Aug. Moldrich²⁶ care în acel timp conduce și o clasă nou înființată de muzică de cameră²⁷.

O schimbare se produce în forma de organizare a Conservatorului numai în septembrie 1943 când trece sub controlul și conducerea directă a Primăriei Municipiului Brașov²⁸. Noua Eforie aleasă se compune din: Tiberiu Brediceanu — președinte, dr. Sever Pop — vicepreședinte, dr. Ioan Hozan — membru, Alexandru Vodă — membru²⁹.

La data de 15 septembrie 1943, noua eforie consemnează structura viitoare a conservatorului care, acceptînd colaborarea cu organizația „Muncă și Lumină” a înaintat spre aprobare la Ministerul Muncii proiectul de funcționare. De la data de 15 septembrie 1943, numele său va fi „Conservatorul de muzică și artă dramatică ASTRA — Muncă și Lumină din Brașov”³⁰. Procesul-verbal nr. 1 din 15 septembrie 1943 consemnează preluarea atribuțiilor de conducere în noua formă de către Eforia existentă și propunerile de organizare care cuprind:

- a) Conservatorul va funcționa cu 2 secții:
- b) Secția I cuprinde elevii care urmează programul conservatorului de stat iar Secția II-a elevii cu program Muncă și Lumină.
- c) Conducerea și Administrația rămîn în sarcina Eforiei alese.
- d) Fondurile se asigură din:
 - taxele elevilor Secției I
 - subvenții acordate de oficiul Muncă și Lumină pentru elevii secției a II-a.
 - subvenții acordate de întreprinderile industriale și comerciale din raza Inspectoratului Muncă și Lumină Brașov.
 - ajutoarele Prefecturii, Primăriei și Asociației ASTRA, sau orice alte venituri și donații, la aceste puncte urmînd cele obișnuite, organizatorice³¹.

Cel de al doilea proces-verbal al Eforiei la care participă și membrii corpului profesoral, comunică reorganizarea titularilor de catedre de pînă acum și se hotărăște alegerea prin delegație provizorie a profesorului Augustin Moldrich în funcția de director iar a profesorului R. Ardeleanu ca secretar³².

În urma discuțiilor purtate în 26 și 30 noiembrie 1943 cu conducerea locală a despărțămîntului ASTRA, conservatorul înaintează acestuia o adresă prin care cere a fi considerat ca o secție a asociației, cu independență administrativă și financiară, Eforia mărindu-și numărul de membri prin cooptarea reprezentantului despărțămîntului ASTRA—Brașov³³.

În cadrul acestei reorganizări se fac noi angajări asigurîndu-se noul mod de funcționare. Astfel pentru catedra nou înființată, de artă dramatică,

²⁶ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 6, fila 5 și „Gazeta Transilvaniei”, nr. 72/15.IX.1935.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 72 din 15 noiembrie 1935.

²⁸ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 7, fila 41.

²⁹ *Idem*, fila 40.

³⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 72 din 22 septembrie 1943.

³¹ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 6, fila 22.

³² *Idem*, pachet 6, fila 27.

³³ *Idem*, pachet 13, fila 65 și 71.

se angajează de la 20 septembrie 1943 profesorul Nicolae Niculescu³⁴ care îndeplinea în acel timp și funcția de director de scenă la Teatrul ASTRA³⁵. El nu va rămâne însă mult timp deoarece la 9 februarie 1944 se consemnează plecarea sa și angajarea noului profesor în persoana lui Dimitrie Mugar³⁶.

Începînd de la această dată mai sînt angajați următorii profesori: Edda Togănel — violoncel, de la 15 decembrie 1943³⁷, Margareta Papp — acordeon și pian, de la 20 septembrie 1945³⁸, Popescu Lidia — vioară, de la 15 septembrie 1945³⁹ și Dimitrica G. Dima, fiica compozitorului Gh. Dima, la catedra de pian, începînd pe 17 iunie 1946⁴⁰.

Odată cu înfăptuirea istoricului act de la 23 August 1944, marile transformări din viața poporului român își vor pune amprenta în toate domeniile de activitate. Este începutul unui drum care va aduce întreaga țară pe făgașul firesc al dezideratelor sale, parcurgînd etape inerente de eforturi comune pentru împlinirea idealului său politic-social. Atenția deosebită acordată activității cultural-artistice și învățămîntului în cadrul programelor Partidului Comunist Român, a permis o dezvoltare largă desfășurată în condiții optime. Începuturile însă au însemnat căutări și lupte, o nouă concepție impunîndu-se.

Eforia, în ședința ținută la 28 septembrie 1944, hotărăște asimilarea elevilor din secția a II-a cu cei din secția I-a, deci în fapt revenindu-se la vechea formulă a conservatorului⁴¹. Dat fiind că tutela ASTREI nu-i putea asigura fondurile necesare, iar eventualele subvenții nu aveau un caracter sigur și permanent, se ia măsura ca taxele lunare școlare să fie încasate drept salariu, rămînînd ca taxele de înscriere să asigure problemele administrative. Funcția de secretar va fi îndeplinită prin rotație de către profesori⁴². Astfel organizat conservatorul își deschide cursurile la 1 octombrie 1944⁴³, avînd ca președinte al Eforiei pe Tiberiu Brediceanu, iar ca profesori pe:

- 1/ Moldrich Augustin — violoncel
- 2/ Mureșianu Veturia — pian
- 3/ Dima Elena — pian
- 4/ Ciurcu Florica — canto
- 5/ Alexandrescu Margareta Papp — pian și acordeon
- 6/ Weinberger Emil — vioară
- 7/ Niculescu Dinu — teorie,

catedra de artă dramatică fiind vacantă⁴⁴. Așa cum am arătat, lista corpului profesoral se va completa cu noii angajați.

O schimbare cu largă rezonanță în viața muzicală a orașului a fost înființarea în cursul anului școlar 1945—1946 a noii instituții muzicale „Con-

³⁴ *Idem*, pachet 15, fila 12 și pachet 13, fila 98.

³⁵ *Idem*, pachet 15, fila 39.

³⁶ *Idem*, pachet 13, fila 108.

³⁷ *Idem*, pachet 13, fila 85.

³⁸ *Idem*, pachet 15, fila 15.

³⁹ *Idem*, pachet 15, fila 22.

⁴⁰ *Idem*, pachet 15, fila 34.

⁴¹ *Idem*, pachet 13, fila 89.

⁴² *Idem*, pachet 7, fila 50.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Idem*, pachet 7, fila 48.

servatorul Sindicatelor Unite". Școala recent înființată atrage mulți din profesorii conservatorului ASTRA, precum și pe elevii acestora care s-au înscris la noua instituție. Elevilor li se asigura din partea noului conservator al Sindicatelor Unite învățămîntul muzical gratuit⁴⁵. Menționăm că dintre profesori au trecut complet la Conservatorul Sindicatelor Unite, Ilona Weiss — pian și Weinberger Emil — vioară, Dima Elena — pian, Alexandrescu Margareta Papp — pian și acordeon și Dinu Niculescu — teorie, numai parțial, menținându-și și obligațiile la Conservatorul ASTRA. În această situație, pentru completarea cadrelor, a fost angajată ca profesoară de vioară Popescu Lidia și rechemat vechiul profesor de la același instrument, Biemel Samuel⁴⁶.

În ceea ce privește programa analitică și organizarea cursurilor, acestea nu vor suferi modificări esențiale. Consemnăm doar ca o corectare adusă programului anterior introducerea, cu începere de la 20 septembrie 1945 în mod obligatoriu a cursului unic de „teorie, solfegii, armonie și istoria muzicii”⁴⁷.

Din programa analitică a cursului de pian, clasele profesorilor V. Mureșianu, El. Dima și M. Papp rezultă că din anul 1944 structura cursurilor era următoarea:

Curs preparator	— 2 ani
Curs inferior	— 3 ani
Curs superior	— 4 ani

Apariția celui de al IV-lea an al cursului superior se datorește numai transformării denumirii vechiului curs de perfecționare.

În paralel cu conservatorul Sindicatelor Unite, conservatorul ASTRA își va continua activitatea pînă în anul 1947 constituind astfel nucleul viitoarei Școale Populare de Artă, care funcționează pînă în zilele noastre⁴⁸.

Situația elevilor

Înființarea Conservatorului ASTRA în anul 1928 a reprezentat așa cum am arătat, un imperativ al timpului și al stadiului societății brașovene. Dificultățile întâmpinate în posibilitatea de valorificare a tinerelor talente, a numeroșilor iubitori ai muzicii, cărora condițiile politice și sociale nu le ofereau forme organizate de stat, conservatoarele existente fiind greu accesibile, mai ales elevilor cu mijloace materiale reduse, au determinat ca înființarea conservatorului ASTRA la Brașov să fie salutată cu un adevărat aflax al înscrierilor. Astfel, în anul școlar 1928/1929 s-au înscris un număr de 250 elevi⁴⁹, corespunzînd prin diversele lor stadii de pregătire, cerințelor cursurilor prevăzute.

Desigur că după primul an, în care numărul mare al elevilor este explicabil prin concentrarea provocată de lipsa pînă la acea dată a unui conservator, în anii următori se va trece la un ritm normal. Ori tocmai acesta este semnificativ pentru potențialul mare pe care la aceea epocă îl putea oferi Brașovul, avîndu-se în vedere că anii următori consemnează

⁴⁵ *Idem*, pachet 6, fila 49.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Idem* fila 24.

⁴⁸ Redăm în anexa I lista profesorilor care au funcționat în tot timpul existenței conservatorului „ASTRA”.

⁴⁹ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 2, fila 16.

cifre care variază în jurul a 180 elevi⁵⁰. Fluctuațiile normale nu vor cobori niciodată prea mult sub această cifră, un minim înregistrându-se în anul 1934/35 când, frecventează cursurile 103 elevi⁵¹.

Nici condițiile create de izbucnirea celui de al doilea război mondial nu vor face ca numărul elevilor să scadă sub acest nivel. Dimpotrivă constatăm că în anul 1943 urmează cursurile un număr total de 222 elevi din care 158 la muzică și 64 la artă dramatică⁵².

În anul 1945/1946 înscrierile prezintă o netă creștere a numărului, cursurile începând cu 255 elevi, din care însă mulți se retrag și astfel conservatorul ASTRA termină anul 1945/1946 cu un număr de 134 elevi⁵³.

Datorită persistenței taxei de școlarizare era de așteptat ca în următorul an să se reducă și mai mult numărul elevilor Conservatorului ASTRA. Totuși în ziua de 3 septembrie 1946 are loc examenul de admitere în urma căruia cei admiși precum și elevii care continuă studiile se înscriu ajungând la cifra de 376⁵⁴ încă neatinsă pînă atunci. Acest aflux de elevi care de altfel se poate impune și ca o concluzie, este rezultatul prestigiului pe care această instituție și-l cîștigase în cei 18 ani de activitate.

Reunind un valoros mănunchi de pedagogi, unii reputați interpreți ei înșiși, abordînd un program temeinic și bine orientat, conservatorul ASTRA a reușit ca în permanență să se remarce prin frumoasele rezultate obținute.

Elevii săi, care au aparținut tuturor naționalităților conlocuitoare din oraș și zona învecinată Brașovului⁵⁵ cărora li s-a asigurat și posibilitatea unor burse sau chiar gratuități, au găsit aici un climat sănătos și o bună orientare. Însuși regulamentul de funcționare la articolul 38 prevedea că: „elevii nu au voie să facă discuții sau deosebiri de rasă, limbă, religie, situație socială, politică⁵⁶.

Conservatorul ASTRA, nucleu al vieții muzicale brașovene.

Este un fapt indiscutabil că Brașovul și-a păstrat de-a lungul secolelor o continuitate a vieții sale muzicale și a manifestărilor dedicate acestei arte. Nu este mai puțin adevărat însă că, în anii care au urmat primului război mondial, sînt evidente eforturile făcute pentru menținerea acestei tradiții. Reușita a fost însă numai parțială, lipsind tocmai nucleul care să polarizeze și să dea continuitate manifestărilor. De aceea, deschiderea conservatorului ASTRA se înscrie pe agenda manifestărilor muzicale brașovene drept cel mai important eveniment în perioada interbelică. Așa după cum am mai arătat, această activitate extrașcolară atît a elevilor dar mai cu seamă a profesorilor, a constituit de la început un obiectiv principal al inițiatorilor. Roadele acestui punct de onoare înscris în programul conservatorului ASTRA, audițiile, recitalurile și concertele, precum și festivitățile realizate, constituie chiar și în condițiile optime și atît de pline ale vieții muzicale contemporane, un prilej de admirație și exemplu.

⁵⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 101 din 2 octombrie 1931.

⁵¹ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 13, fila 57.

⁵² *Idem*, pachet 15, fila 39.

⁵³ *Idem*, pachet 6, fila 49.

⁵⁴ *Idem*, pachet 6, fila 52.

⁵⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 101 din 2 octombrie 1931.

⁵⁶ Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 15, fila 53 și 111.

Trebuie să remarcăm în primul rînd audițiile muzicale care încheiau fiecare an școlar și care, desfășurîndu-se de cele mai multe ori în mai multe etape, aduceau în fața publicului rezultatele obținute de elevi. Aceste audiții au avut loc în tot cursul existenței conservatorului, analiza repertoriului abordat reliefind buna pregătire și nivelul artistic al elevilor⁵⁷.

Dacă aceste condiții însă, cu tot caracterul lor evident de înscriere în rîndul manifestărilor muzicale ale vieții culturale brașovene, mai păstrează totuși nota funcțională, de valorificare a unui an de învățămînt, recitalurile și concertele inițiate, organizate și susținute cu concursul profesorilor conservatorului rămîn evenimente de seamă în istoria muzicală a orașului.

Urmărindu-le în mod cronologic vom constata că încă înaintea începerii cursurilor propriu-zise, profesorii conservatorului organizează primul concert care deschide seria celor ce vor urma.

Anul 1928/1929:

— La 17 octombrie 1928, conservatorul ASTRA organizează primul său concert în sala „Reduta”, susținut de profesorii C. Bobescu (vioară), Augustin Moldrich (violoncel), Em. Bernfeld (pian) și orchestra simfonică a orașului, dirijor prof. Leo Blum. Programul cuprinde:

- Haydn: Concert de violoncel în Re major
- Mozart: Concert de pian în Re major
- Beethoven: Concert de vioară în Re major.

Cronicile sînt entuziaste ca și răsunetul concertului în viața brașoveană⁵⁸.

— La scurt timp conservatorul își dă concursul la organizarea sărbătoririi a 10 ani de la Unirea Transilvaniei cu România. Are loc un „Concert festiv” în care evoluează profesorii: Lucia Cosma, M. Munteanu, Em. Bernfeld, dirijori ai orchestrei fiind Leo Blum și Tiberiu Brediceanu din a cărui creație se execută și „Uvertura la Seara Mare”⁵⁹.

Tot din toamna anului 1928 mai datează și următoarele concerte cu participarea profesorilor de la conservator:

- Sărbătorirea semicentenarului independenței României (prof. Leo Blum și Em. Bernfeld).
- Festivalul Crucii Roșii (prof. C. Bobescu, M. Munteanu, Em. Bernfeld și Ilona Weiss).
- Concerte duminicale de popularizare a muzicii de cameră conduse de prof. Leo Blum.
- Concertul pianistului berlinez Carl Szreter, acompaniamentul susținut de orchestra orașului sub bagheta dirijorului Leo Blum⁶⁰.
- Două recitaluri susținute de C. Bobescu — vioară și Em. Bernfeld — pian — în Aula Honterus (în program: Tartini, Mozart, Beethoven, etc.⁶¹).

⁵⁷ Programe ale audițiilor conservatorului se păstrează în Arhiva Mureșenilor Brașov și Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*.

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 108 din 17 oct. 1928.

⁵⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 131 din 25 dec. 1928.

⁶⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 131 din 25 dec. 1928.

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 43 din 20 aprilie 1929.

Anul 1929/1930

Cu începere de la 25 ianuarie se reiau audițiile muzicale din anul precedent sub titlul „O oră muzicală educativă” avînd loc în fiecare sîmbătă, orele 4, în sala Teatrului ASTRA⁶².

— Din nou participarea la „Serbarea Unirii” care a avut loc la 1 decembrie în sala ASTRA⁶³.

— Recitalul pianistului Em. Bernfeld din 5 aprilie 1930 în sala ASTRA, cuprinzînd lucrări de Scarlatti, Beethoven, Debussy și Chopin⁶⁴.

— Recitalul violoncelistului Aug. Moldrich din 13 februarie 1930 în Aula Honterus, la pian Em. Bernfeld. În program: Brahms, Bocherini, Bach, Schubert, Dvorak, Granados și Popper⁶⁵.

— Participarea prof. C. Bobescu, A. Moldrich și Em. Bernfeld la Festivalul artistic al Asociațiunilor corpului didactic din orașul și județul Brașov — 1 febr. 1930.

— Participarea la o sărbătorire dedicată reprezentanței diplomatice a Cehoslovaciei a prof. Bobescu, Moldrich și Bernfeld care execută un trio (Dvorak)⁶⁶.

— Concert simfonic al orchestrei conservatorului în 7 aprilie 1930. Program: Grieg: Peer Gynt suita II-a

Mendelsohn: concert de pian, solistă

Ilona Weiss

Schubert: Simfonia neterminată

Beethoven: Uvertura Egmont

Dirijor C. Bobescu⁶⁷.

Este prima apariție a orchestrei formate în jurul Conservatorului ASTRA.

— Al doilea concert simfonic al orchestrei Conservatorului, în 8 iunie 1930.

În program: Mozart, Saint-Saens, Brediceanu

Dirijor C. Bobescu⁶⁸.

Anul 1930/1931

— Concertul Soc. filarmonice din 13 noiembrie 1930.

În program: Grieg și C. Bobescu (poemul simfonic „Fortuna”) Dirijor Paul Richter și C. Bobescu⁶⁹.

— Festival artistic închinat Unirii la 1 decembrie 1930,

Program: T. Brediceanu: Poem etnografic

C. Bobescu: Zăbail — poem dramatic

Orchestra orașului și a conservatorului ASTRA⁷⁰.

⁶² Arhivele Statului Brașov, *loc. cit.*, pachet 3, fila 15.

⁶³ *Idem*, pachet 3, fila 84.

⁶⁴ Program în Arhiva Mureșenilor Brașov.

⁶⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 16 din 12 febr. 1930.

⁶⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 28 din 12 martie 1930.

⁶⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 33 din 6 aprilie 1930.

⁶⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 58 din 8 iunie 1930.

⁶⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 118 din 12 nov. 1930.

⁷⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 124 din 28 nov. 1930 și nr. 126 din 4 dec. 1930.

- Recital la 18 ianuarie 1931 susținut de C. Bobescu, E. Roșca (violoncel) și W. Schlandt.
În program: Rachmaninoff, Händel, Dvorak⁷¹.
- La 15 febr. 1931 începe sub egida conservatorului un ciclu de recitale de muzică de cameră în Aula Honterus (sonate, triouri, cvartete, cvintete) care se vor ține în fiecare duminică orele 11,30 și vor fi susținute de profesori⁷². Intrarea era liberă. Au avut loc 6 concerte în zilele de 15. II, 22. II, 1. III, 8. III, 15. III, și 22. III executându-se lucrări de Beethoven, Schubert, Brahms, Rubinstein, Dvorak, Mozart, Grieg, Schumann, executate de C. Bobescu, A. Moldrich, E. Bernfeld, E. Weinberger, S. Biemel, W. Schlandt, ultimul recital programând suita de dansuri pentru instrumente de suflat de Paul Richter, dirijor fiind autorul⁷³.
- La 24 aprilie 1931 are loc concertul sopranei Florica Ciurcu în sala ASTRA cu concursul orchestrei orașului dirijată de Paul Richter⁷⁴.

Anul 1931/1932

- Reluarea ciclului de recitale de muzică de cameră începând cu duminică 7 noiembrie 1931, în Aula Honterus⁷⁵.

Aceste recitale deja consacraseră cvartetul conservatorului compus din C. Bobescu, E. Weinberger, S. Biemel și A. Moldrich.

- Recitalul sopranei Sofia Munteanu din 17 decembrie 1931 în Aula Honterus acompaniată de Paul Richter. În program: Mozart, Brahms, Hugo Wolf, Gh. Dima, T. Bredeceanu⁷⁶.
- Tot Aula Honterus găzduise la 15 octombrie 1931 recitalul pianistului W. Schlandt cu lucrări de Bach, Beethoven (Waldstein) Scriabin (Sonata nr. 9) și Chopin⁷⁷.
- Serbarea centenarului Goethe în sala liceului „A. Șaguna” la 20 martie 1932, în cadrul căreia cvartetul conservatorului execută Haydn, cvartetele op. 3 nr. 5 și op. 76 nr. 3⁷⁸.
- În 18 aprilie 1932 are loc concertul pianistei Ilona Weiss și orchestra conservatorului, dirijor C. Bobescu. În program Concertul nr. 5 de Beethoven și concertul nr. 2. de Rachmaninoff⁷⁹.

Anul 1932/1933

- Stagiunea debutează la 19 septembrie 1932 cu un concert susținut de cântărețul Gerhard Jekelius și Victor Bickerich la orgă, în Biserica Neagră, cuprinzând lucrări de Bach, Buxtehude, Pachelbel.

⁷¹ Program în Arhiva W. Schlandt Brașov.

⁷² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 16 din 13 febr. 1931.

⁷³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 17 din 15.II.20 din 22.II., 23 din 1.III., 26 din 8.III, 28 din 15.III și 32 din 22.III a anului 1931.

⁷⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 39 din 12 aprilie 1931.

⁷⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 121 din 21 noiembrie 1931.

⁷⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 128 din 17 decembrie 1931.

⁷⁷ Program în Arhiva W. Schlandt — Brașov

⁷⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 23 din 20.III și 25 din 27.III.1932.

⁷⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 31 din 17 aprilie 1932.

- În acest an manifestările cu caracter permanent sînt preluate de pianistul Emanuel Bernfeld care susține un „curs de interpretare asupra literaturii pianului”, în șase ședințe⁶⁰.
- Concert simfonic festiv la 1 decembrie 1932, orchestra orașului și a conservatorului dirijată de C. Bobescu, cu lucrări de T. Brediceanu, C. Bobescu și Gh. Dima⁶¹.
- Un interesant recital purtînd titlul „Muzică serioasă și veselă” este susținută în Aula Honterus de cîntărețul L. Schmidts și pianistul W. Schlandt la 5 nov. 1932. În program Schumann, Fritz Reuter, Max Reger, Paul Graener⁶².
- Concertul din 12 martie 1933 dat de orchestra conservatorului în Aula Honterus. În program: I. S. Bach, concert de pian, flaut și vioară; Mozart: concert de pian; Baussner: melodii (canto). Soliști profesori ai conservatorului⁶³.
- Concert simfonic la 12 aprilie 1933, soliști violonistul W. Teutsch, dirijor Paul Richter. În program: lucrări de Beethoven, Brahms și Eugen Zádor⁶⁴.
- Concert coral și simfonic în 7 mai 1933 susținut de corala Gh. Dima și orchestra orașului sub conducerea lui C. Bobescu⁶⁵.
- Recitalul sopranei Fl. Ciurcu, la pian E. Bernfeld dat în ziua de 12 iunie 1933, în sala festivă a liceului „A. Șaguna”. În program: Dima, Vidu, G. I. Baci—Iași, T. Brediceanu, A. Thomas, Drăgoi, P. Richter, C. Bobescu⁶⁶.

Anul 1933/1934

- Un mare festival cultural este organizat la Brașov în zilele de 8, 9, 10 septembrie 1933, cu ocazia adunării generale ASTRA, la care își dă concursul și conservatorul. Programul cuprinde în ziua I: „La șezătoare” de T. Brediceanu, dirijor autorul și „Crai Nou” de, C. Porumbescu dirijor C. Bobescu. În ziua a II-a: Iacob Mureșianu: uvertura Ștefan cel Mare, C. Bobescu: Zobail, Paganini și R. Wagner⁶⁷.
- Ciclul cultural-educativ este început în acest an de prof. Walter Schlandt cu un recital consacrat lui Chopin, în Aula Honterus la 28 ianuarie 1934.
Din recitalurile care urmează: 4 februarie — susținut de prof. Moldrich și Bernfeld (Saint-Saens, Debussy, Ravel); 25 febr. — prof. Biemel și Bernfeld (Händel, Mozart, Brahms: Sonate); 15 martie, C. Bobescu și Em. Bernfeld (Simfonia spaniolă de Lalo)⁶⁸.

⁶⁰ Program în Arhiva Mureșenilor. Redăm programele integrale în anexa II datorită interesului pe care îl prezintă.

⁶¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 94 din 27 nov. 1932.

⁶² Program în Arhiva Mureșenilor Brașov

⁶³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 20 din 12 martie 1933.

⁶⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 29 din 12 martie 1933.

⁶⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 35 din 7 mai 1933.

⁶⁶ Program în Arhiva Mureșenilor, și „Gazeta Transilvaniei”, nr. 39 din 21. mai 1933.

⁶⁷ Program în Arhiva Mureșenilor.

⁶⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 9. din 28.I.; 11 din 4.II; 17 din 25.II; 22 din 15.III.1934

- Recital C. Bobescu în 21 martie în sala ASTRA. În program: Beethoven (Kreutzer), Paganini⁸⁰.
- Concertul jubileului de 75 ani a Societății muzicale germane din Brașov „Männergesangsverein“ dirijat de prof. V. Bickerich. În program: Brahms, R. Lassel, P. Richter, 20 mai 1934⁸⁰.
- În 7 august 1934 are loc în Aula Honterus un „Festival de muzică franceză“ susținut de pianistul Em. Bernfeld⁸¹.

Anul 1934/1935

- Concert simfonic popular dat de conservator la 20 dec. 1934 în sala ASTRA, dirijor C. Bobescu. — În program:
Rossini: Uvertura Semiramida.
Beethoven: Simfonia VI-a
Beethoven: Marș turc din Ruinele Atenei
C. Bobescu: Preludii la Irozii
T. Brediceanu: Jocuri românești
G. Dinicu: Garofița⁸².
- 23 ianuarie 1935, concert festiv dat în sala ASTRA cu concursul corului Reuniunii Gh. Dima, dirijor C. Bobescu. În program: Iacob Mureșianu, C. Bobescu etc.⁸³
- 17 februarie 1935, recital de muzică de cameră în Aula Honterus. Triouri de Brahms și Dvorak executate de C. Bobescu, W. Schlandt și A. Moldrich⁸⁴.
- 3 martie 1935, recital Em. Bernfeld cu lucrări de Bach, Beethoven, Debussy, Chopin⁸⁵.
- Comemorarea a 250 ani de la nașterea lui I. S. Bach la 4 aprilie 1935 în Aula Honterus⁸⁶.
- Concertul sopranei Margareta Nagy, la pian Ilona Weiss, Aula Honterus în 13 august 1935. Lucrări de Schubert, Grieg, Pergolese, Mozart, Rossini etc.⁸⁷.

Anul 1935/1936

- Cu ocazia împlinirii a 60 ani ai compozitorului brașovean Paul Richter se organizează două concerte în zilele de 16. XI și 17. XI. 1935. Programele au fost formate exclusiv din lucrările lui Paul Richter.
16. XI: Uvertura festivă.
Concert în si minor pentru pian și orchestră.
Simfonia nr. 3 în sol minor

⁸⁰ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 22 din 15 martie 1934.

⁸⁰ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 42 din 24 mai 1934.

⁸¹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 62 din 5 august 1934.

⁸² „Gazeta Transilvaniei“ nr. 100 din 20 dec. 1934.

⁸³ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 4 din 13 ianuarie 1935.

⁸⁴ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 4 din 17 februarie 1935.

⁸⁵ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 18 din 3 martie 1935.

⁸⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 27 din 4 aprilie 1935.

⁸⁷ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 62 din 11 august 1935.

17. XI Sonata pentru vioară și pian Cvarterul nr. 1. în do minor.

Soliștii ambelor concerte :Arnold Fieltsche, S. Biemel, W. Schlandt, W. Teutsch, T. Dude, W. Roth⁹⁸.

- 14 ianuarie 1936 — Recital de muzică de cameră. Lucrări de Beethoven, Smetana, executate de Trio format din W. Schlandt, W. Teutsch, A. Moldrich⁹⁹.
- 8 martie 1936 — Concert simfonic dirijat de Victor Bickerich. Program Bach: Concert în do major pentru 2 pianе și orchestră; Mozart: Concert în mi bemol pentru 2 pianе și orchestră. Soliști: Ana Voileanu-Nicoară (Cluj) și Em. Bernfeld¹⁰⁰.
- 15 martie 1936. Recital Moldrich — violoncel, W. Schlandt — pian, Program: R. Strauss (sonata în Fa major) Bocherini (sonata în la major), R. Schumann (Adagio și Alegro)¹⁰¹.
- 22 martie 1936 — Recital de canto — Florica Ciurcu, la pian Ilona Weiss¹⁰².

Anul 1936/1937

- Recital W. Schlandt — pian — în Aula Honterus. Program Bach, Mozart, Schumann (Carnavalul).
- Recital Em. Bernfeld — 3 dec. 1936 — Aula Honterus. Program: Bach, Mozart, Schubert, Enescu, Bartok, Mussorgsky, Prokofiev, Ravel, Chopin¹⁰³.
- La 15 martie 1937 are loc în Aula Honterus un remarcabil concert de concerte de I. S. Bach adevărat eveniment muzical. Soliști: Ana Voileanu-Nicoară, E. Bernfeld, Nicolae Rădulescu și Victor Bickerich care dirijează și orchestra¹⁰⁴.
- Concertele periodice cultural-educative ale prof. conservatorului — 11 aprilie 1937 — Recital Em. Bernfeld. În program: Ph. Em. Bach, D. Scarlatti, R. Schumann, Debussy, I. Albeniz, R. Pick Mangiagalli¹⁰⁵.
- 19 iunie 1937 — Concert vocal simfonic Haydn: Anotimpurile, dirijor V. Schlandt¹⁰⁶.

Anii 1938/1944

- 7 aprilie 1938, Recital de pian W. Schlandt. În program Bach, Beethoven, Schumann (Davidsbündler).
- 19 februarie 1939 — Recital Trio Schlandt, Süssmann, Moldrich. În program: Schubert, Rachmaninoff¹⁰⁷.

⁹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 90 din 17 noiembrie 1935.

⁹⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 3 din 12 ianuarie 1936.

¹⁰⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 22 din 19 martie 1936.

¹⁰¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 21 din 15 martie 1936.

¹⁰² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 22 din 19 martie 1936.

¹⁰³ Programe în Arhiva Mureșenilor — Brașov.

¹⁰⁴ Programe în Arhiva Mureșenilor. Redăm în anexa III programul integral.

¹⁰⁵ Programe în Arhiva Mureșenilor — Brașov.

¹⁰⁶ Programe în Arhiva W. Schlandt — Brașov.

¹⁰⁷ Programe în Arhiva W. Schlandt — Brașov.

- 24 martie 1939 — Concert Antonio Janigro-violoncel, dirijor W. Bickerich¹⁰⁹.
- 3 martie 1941 — concert simfonic — solist W. Schlandt (Mozart, concert la major).
- 23 iunie 1941 — concert cameral Paul Richter (Sonata pentru vioară și pian, cvartet cu pian)¹⁰⁹.
- 6 august 1942 — recital C. Bobescu — vioară. În program Beethoven (Sonata Kreutzer etc.)¹¹⁰.
- 3 august 1943 — Recital E. Togănel (violoncel) L. Busuioceanu (pian)¹¹¹.
- 3 decembrie 1943 — Serată muzicală — solist W. Schlandt dirijor V. Bickerich¹¹².
- 5 februarie 1944 — concert simfonic Beethoven, dirijat de V. Bickerich. În program: Uv. Fidelio, concert de pian în sol major, simfonia a VI-a¹¹³.

*

*

*

Această bogată activitate didactică și cultural-educativă, desfășurată de conservatorul ASTRA pe parcursul a aproape 20 ani, se înscrie ca una din cele mai frumoase pagini din viața Brașovului muzical constituind totodată un valoros capitol în însăși istoria muzicii românești.

Dar pe lângă aceasta trebuie relevat și rolul pe care Conservatorul ASTRA l-a jucat în contextul vieții sociale brașovene, obiectiv principal al programului său, pe care unul din inițiatorii săi, maestrul Tiberiu Brediceanu îl caracterizează încă din anul 1931 în următorii termeni: „Prin activitatea desfășurată de conservatorul ASTRA pe teren didactic, educativ și de manifestare artistică, viața muzicală și culturală a orașului nostru a progresat peste toate așteptările. Dar pe lângă aceasta conservatorul nostru a realizat ceva și mai important: a creat o citadelă de apropiere sufletească, în care brașovenii, fără deosebire de naționalitate, se pot întruni frățește”¹¹⁴.

¹⁰⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 23 din 25 martie 1939.

¹⁰⁹ Programe în Arhiva W. Schlandt — Brașov.

¹¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 60 din 6 august 1942.

¹¹¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 58 din 4 august 1943.

¹¹² Programe în Arhiva W. Schlandt — Brașov.

¹¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 10 din 6 februarie 1944.

¹¹⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 101 din 2 oct. 1931.

PROFESORII CONSERVATORULUI ASTRA

1. Ardeleanu Romulus — secretar al conservatorului, dirijor cor, profesor vioară în anul 1941.
2. Bauman Hedwig — suplinitoare pian 1928/1929.
3. Bernfeld Emanuel — profesor pian 1928 — 1947
4. Bickerich Ana — suplinitoare canto 1932/1933.
5. Bickerich Victor — profesor pian și orgă 1928 — 1947.
6. Bietel Samuel — profesor vioară 1928 — 1947.
7. Blum Leo — profesor teorie, dirijor 1928 — 1931.
8. Bobescu C-tin, Director, 1928 — 1935.
9. Bömches Elsa — suplinitoare canto 1929/1930.
10. Brediceanu Tiberiu — Președinte al Eforiei 1928 — 1947.
11. Busuioceanu Lia — profesoară pian 1941.
12. Ciurcu Florica — profesoară canto 1930 — 1947.
13. Cosma Lucia — profesoară canto 1928/1929.
14. Dima Dimitrica — profesoară pian 1946/1947.
15. Dima Elena — profesoară pian 1928 — 1947.
16. Herman Emerich — profesor vioară 1937 — 1947.
17. Moldrich August — profesor violoncel 1928 — 1947.
18. Mugur Dumitru — profesor artă dramatică 1944.
19. Munteanu Mitică — profesor canto 1928 — 1931.
20. Munteanu Sofia — profesoară canto 1929/1930.
21. Mureșanu Velutia — profesoară pian 1928 — 1947.
22. Niculescu Dinu — profesor teorie — 1937 — 1947.
23. Niculescu Nicolae — profesor artă dramatică 1943/1944.
24. Novak Alfred — profesor vioară — 1931/1932.
25. Papp Margareta — profesoară pian-acordeon 1943 — 1947.
26. Popescu Lidia — profesoară vioară — 1945 — 1947.
27. Richter Paul — Director, profesor teorie, dirijor 1928 — 1935.
28. Schlandt W. — profesor pian — 1928 — 1947.
29. Teutsch Willy — profesor vioară 1928/1929.
30. Togănel Edda — prof. violoncel 1943 — 1947.
31. Weinberger Emil — prof. vioară 1931 — 1945.
32. Weiss Ilona — profesoară pian 1928 — 1945.

Din cei 32 profesori pe care i-a avut conservatorul ASTRA, 8 au funcționat în tot timpul existenței sale (subliniați).

**Conservatorul de Muzică „ASTRA” Braşov
Curs de interpretare asupra literaturii pianului
ţinut de către Emanuel Bernfeld,
în Aula Honterus, în şase şedinţe.**

I-a luni 17 oct. 1932

Michelangelo Rossi
Bernardo Pasquini
Domenico Scarlatti
Francois Couperin
Jean Philippe Rameau
Georg F. Händel
Iohann Seb. Bach
Iohann Chr. Bach

II luni 24 oct. 1932

Philipp Em. Bach
Joseph Haydn
W. A. Mozart
Fridr. Wilh. Rust
Ludwig van Beethoven

III-a luni 31 oct. 1932

Felix Mendelssohn
Frantz Schubert
Carl Maria von Weber
Robert Schumann
Johannes Brahms
Franz Liszt

IV-a luni 7 nov. 1932

Frederich Chopin

V-a luni 14 nov. 1932

Isak Albeniz
Paul Hindemith
Arnold Schönberg
Arthur Honegger
Darius Milhaud
Maurice Ravel
Claude Debussy
Cezar Franck
Manuel de Falla

VI-a luni 21 nov. 1932

Modest Moussorgski
Serge Prokofiev
Igor Strawinski
Sabin Drăgoi
Tiberiu Brediceanu
C. Nottara
Filip Lazăr
H. Neugeboren
Mihail Jora
Marcel Mihalovici
George Enescu
Bella Bartok
Zoltan Kodaly

**Conservatorul de muzică „Astra” Braşov
Aula Honterus — 15 martie 1937**

Concerte pentru pian şi orchestră de I. S. Bach.

Concertul în D Dur pentru pian şi orchestră
solist Emanuel Bernfeld

Concertul în C Dur pentru 2 piano şi orchestră
solişti: Ana Voileanu-Nicoară
Nicolae Rădulescu

Concertul în C Dur pentru 3 piano şi orchestră
solişti: Nicolae Rădulescu
Ana Voileanu-Nicoară
Emanuel Bernfeld

Concertul în A Mol pentru 4 piano şi orchestră
solişti: Ana Voileanu-Nicoară
Nicolae Rădulescu
Emanuel Bernfeld
Victor Bickerich

Orchestra filarmonică condusă de Victor Bickerich

L'HISTOIRE DU CONSERVATOIRE ASTRA — BRAȘOV

(Résumé)

En 1928 a été fondé à Brașov un conservatoire musical sous l'égide de la section locale d'ASTRA, et les plus proéminentes personnalités musicales de Brașov ont activé dans cette institution — les compositeurs Tiberiu Brediceanu, Paul Richter, les pianistes Emanuel Bernfeld, Veturia Mureșianu, Walter Schlandt, Elena Dima etc.

A côté de l'activité pédagogique avec laquelle le conservatoire gagnera une bonne réputation, les professeurs et les étudiants ont déroulé aussi une importante activité concertistique. Ainsi, le conservatoire, pendant ses 20 ans d'activité, reste un moment marquant dans l'histoire de la culture brasovienne, continué par l'Ecole Populaire d'Art devenue l'un des facteurs fondamentaux de l'enseignement et de la vie musicale contemporaine.

DIE GESCHICHTE DES KONSERVATORIUMS „ASTRA“ IN BRAȘOV (KRONSTADT)

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1928 wurde in Brașov (Kronstadt) von der örtlichen Sektion der „Astra“ (Siebenbürgischer Verein für rumänische Literatur und Kultur des rumänischen Volkes) ein Musikkonservatorium gegründet. Im Rahmen dieser Kulturinstitution wirkten die hervorragendsten Persönlichkeiten des Musiklebens von Brașov (Kronstadt), darunter die Komponisten Tiberiu Brediceanu, Paul Richter, die Pianisten Emanuel Bernfeld, Veturia Mureșianu, Viktor Bickerich, Walter Schlandt, Elena Dima u.a.

Ausser der reichen pädagogischen Tätigkeit, durch die das Konservatorium in guten Ruf gelangte, entfalteten seine Professoren und Schüler auch eine reiche Konzerttätigkeit. So wurde das Astra — Konservatorium im Laufe seines 20 — jährigen Bestehens zu einem bedeutenden Moment der Kulturgeschichte von Brașov (Kronstadt). Seine Tätigkeit wurde später von der Volkskunstschule fortgesetzt, die zu einem wichtigen Faktor der Musikerziehung und des Musiklebens der Gegenwart geworden ist.

VECHI COLECȚII CARE STAU LA BAZELE MUZEULUI DIN BRAȘOV

de SANDA MARIA BUTA

Activitatea culturală brașoveană a cunoscut la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru un deosebit avînt care s-a manifestat pe multiple planuri. Era firesc să nu rămînă în afara atenței intelectualilor brașoveni preocuparea pentru înființarea unui muzeu.

Primul pas spre realizarea concretă se leagă de data de 12 iulie 1908, cînd, în două camere din Tîrgul rozelor nr. 6 — azi Piața Enescu nr. 5 — au fost puse la dispoziția vizitatorilor fără a se percepe o taxă de intrare, colecțiile a cinci particulari reunite sub numele de „Muzeul Asociațiunii colecționarilor brașoveni“.

Muzeul a atras de la început un numeros public, ceea ce a determinat Asociațiunea colecționarilor să închirieze încă în același an un local mai spațios cu șase camere în Tîrgul cailor nr. 2 — azi strada Gheorghe Barițiu nr. 2¹.

Cu cinci ani mai tîrziu, în 1913, s-a pus la dispoziția Asociațiunii etajul II din localul Bibliotecii și etajul II din localul vechiului gimnaziu legate laolaltă printr-o punte de trecere. Astfel, s-a rezolvat problema spațiului și s-au creat muzeului condițiile unei rodnice activități. Muzeul a făcut atunci un salt și în privința îmbogățirii colecțiilor prin importante și numeroase obiecte și prin contopirea inventarului muzeului cu obiecte aparținînd gimnaziului „Honterus“. În 1909 Muzeul Asociațiunii Colecționarilor Brașoveni își schimbă numele în „Muzeul Săsesc al Țării Bîrsei“².

Ca fondator al muzeului este menționat Iulius Teutsch, mare animator al acestei acțiuni. Dar nu trebuie exclusi din rîndul întemeietorilor meritorii, fără a căror contribuție muzeul nu ar fi putut lua ființă și Friederich Deubel, ing. Gustav Treiber, Frantz Podek și Edward Lehmann³.

Una dintre cele mai importante secții a Muzeului Țării Bîrsei o constituia secția de științele naturii care avea la bază bogata colecție geologică și de petrografie a lui Franz Podek.

Lui Fr. Deubel i se datora colecția de zoologie, iar lui Iulius Römer cercetarea florei din Țara Bîrsei și un impunător ierbar. Iulius Teusch pune la dispoziția muzeului o colecție de etnografie și un prețios material arheologic numărînd 3.000 de piese, îmbogățit ulterior de Alfred Prox⁴, iar Gus-

¹ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt*, 1908—1910, p. 3—8.

² *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt*, 1908—1910, p. 5.

³ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums über das Jahr 1911*.

⁴ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums über die Jahre 1914—1924*.

tav Treiber un material privitor la monumentele arhitectonice și la vechile cetăți care au jucat un rol important în trecutul istoric al regiunii.

Muzeul mai dispunea la înființare și de colecția numismatică și cea de arme și steaguri a lui Edward Lehmann.

Inițial, muzeul nu cuprindea și o colecție de tablouri. Ele au fost achiziționate pe parcurs din fondurile muzeului, din donațiile particularilor, a Comunității Evanghelice și din colecția gimnaziului „Honterus” (64 de tablouri). Erau în special portrete reprezentând figuri de principii transilvăneni și demnitari din viața laică și ecleziastică a Brașovului medieval. Secția de artă plastică a Muzeului Țării Bîrsei a fost organizată abia după primul război mondial.

După obținerea spațiului din Tîrgul cailor nr. 5 muzeul deținea 8.000 de piese și funcționau următoarele secții:⁵

- sala I — secția preistorică (6 vitrine)
- sălile II, III și IV — secția etnografică.
- sala V — secția de științele naturii (5 vitrine).
- sala VI — secția geologică (3 vitrine).

La început, pentru vizitarea muzeului nu se percepea nici o taxă. Ulterior însă, pentru a mări fondul de achiziții și întreținere se percepea persoanelor individuale 1 coroană, persoanelor în grup 0,50 coroane. Muzeul este deschis duminica și în zilele de sărbătoare între orele 10—12, iar joia între orele 15—17⁶.

Asociația Colecționarilor brașoveni era alcătuită din Comitetul permanent de conducere, membrii de onoare și sprijinatorii muzeului. Comitetul de conducere nu trebuia să depășească 15 membri, care se alegeau anual. Alegerea se făcea prin vot secret, ziua și ora ședinței de alegeri fiind fixată de președinte. Ședința nu putea avea loc numai dacă participau cel puțin jumătate din membri Asociației. Din cei 15 membri ai Comitetului de conducere se alegea președintele, custodele și casierul.

Persoanele care donau inițial cel puțin 500 coroane erau trecute în rândul fondatorilor. Membrii susținători erau obligați pentru a putea face parte din Asociație să contribuie anual cu cel puțin 1 coroană și să participe la ședințele de alegeri. Aveau dreptul de a vizita gratuit muzeul.

Membrii de onoare erau și ei aleși fără a fi obligați la nici o contribuție. Din taxa de intrare și contribuțiile membrilor se constituia fondul de achiziții și întreținere⁷.

Numărul întreținătorilor muzeului era foarte mare și cuprindea persoane din Brașov, satele învecinate, Mediaș, Sibiu și Viena (Czell Hermann, Gräef Otto și Jekelius Emil). În 1908—1910, sînt consemnați 171 întreținători⁸, în 1911—1912 erau 218⁹, iar în 1913—246¹⁰.

Numărul donatorilor era de asemenea considerabil. Numai pe anul 1912 de exemplu sînt înregistrate 55 de persoane care au înzestrat muzeul cu dife-

⁵ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1908—1910*, p. 9—19.

⁶ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1908—1910*, p. 20.

⁷ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1913*, p. 3—6.

⁸ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1908—1910*, p. 21—23.

⁹ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1912*, p. 11—14.

¹⁰ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1913*, p. 10—14.

rite obiecte. Printre donatori îl găsim în acest an și pe Dr. I. Coliban, care va juca un rol de seamă cîțiva ani mai tîrziu în organizarea muzeului românesc din Brașov¹¹.

Erau în Brașov și numeroși români care își dădeau seama de necesitatea existenței muzeului ca element de cultură, ca tezaur istoric al acestui ținut. Neexistînd încă condiții pentru înființarea unui muzeu românesc au devenit susținători ai Muzeului Săsesc al Țării Birsei.

Izbucnirea primului război mondial face imposibilă desfășurarea activității muzeului. Obiectele sînt împachetate și cu sprijinul prof. univ. Tigara Samurcaș, Comitetul reușește să obțină pentru colecții pază militară.

În 1916, din ordinul Ministerului Culturii o parte din obiecte sînt transportate la Budapesta, unde vor rămîne pînă în 1918¹².

Sfîrșitul războiului nu înseamnă însă și redeschiderea muzeului. Întrucît o parte din clădirea gimnaziului Honterus fusese distrusă, cu multă greutate se vor găsi temporar 2 încăperi și astfel, în 1920 o parte din colecții sînt din nou expuse. Pentru a putea fi amenajate aceste săli, suma necesară a fost strînsă prin chetă de la populație.

Muzeul cuprindea acum doar colecția de științe naturale și colecția geologică. Pentru a facilita înțelegerea materialului expus s-a tipărit în 1920 studiul doctorului Erich Jekelins „Führer durch die geologische Abteilung”¹³.

În 1924, muzeul își va redeschide toate secțiile în vechiul local reamenajat.

În tot acest interval, Comitetul permanent nu și-a întrerupt activitatea de cercetare și achiziționare, astfel încît în 1924 colecțiile erau substanțial îmbogățite. Colecției de tablouri i s-au adăugat în 1922 patru dintre cele mai bune tablouri le pictorului E. Tamas, achiziționate de la familia artistului și încă 6 lucrări donate de G. Theiss¹⁴.

Printre membrii susținători se numărau și pictorii Hans Bulhardt, Hans Eder, Tr. Miess, Ed. Morres, Hermann Morres, W. Schachl, W. Kammer și Fritz Kim, care pe lîngă contribuția în bani au donat și tablouri¹⁵.

În 1919 Asociația Colecționarilor brașoveni își reia activitatea, avînd aceeași structură organizatorică. În funcția de președinte al Comitetului permanent este reales Iulius Teutsch, Dr. Erich Jekelius devine custode, iar Eduard Scheiser — casier.

Între 1919—1924 sînt înregistrate 80 de persoane care sprijină reorganizarea muzeului cu peste 500 lei și 4 societăți industriale care donează între 3.000 și 5.000 lei.

Numărul membrilor susținători crește după război la 510, cu toate că taxa obligatorie ce era pînă în 1923 de 5 lei, se ridică la 20 lei¹⁶.

Aceste sume, constituind fondul de întreținere și achiziții, permit Comitetului să inzestreze muzeul cu noi obiecte.

¹¹ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt 1912*, p. 7.

¹² *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums über die Jahre 1914—1924*, p. 4.

¹³ *Jahrbuch des Burzenländer sächsischen Museums, Kronstadt, 1925*, p. 5.

¹⁴ *Bericht des Burzenländer sächsischen Museums über die Jahre 1914—1924*, p. 6.

¹⁵ *Jahrbuch des Burzenländer sächsischen Museums, Kronstadt, 1925*, p. 22—26.

¹⁶ *Jahrbuch des Burzenländer sächsischen Museums, Kronstadt 1925*, p. 18—31.

Reamenajându-se etajul gimnaziului „Honterus“, muzeul dispunea de 10 săli de expoziție, cuprinzând toate colecțiile dispuse după cum urmează¹⁷:

— *Sala I* — „Brașovul vechi“ — cuprindea macheta Brașovului medieval, lucrată în gips de Fr. Hermann și 17 vitrine cu steaguri ale breslelor meșteșugarilor brașoveni.

— *Sala II* — cuprindea 8 vitrine cu arme și produse de lăcătușerie.

— *Sala III* — 8 vitrine cu obiecte de artă medievală.

— *Sala IV* — secție geologică.

— *Sala V—VI* — secția zoologică cu 17 vitrine.

— *Sala VII* — secția arheologică — cu 13 vitrine.

— *Sala VIII* — secția etnografică — cu 4 vitrine.

— *Sala IX* — secția de artă plastică.

— *Sala X* — secția de botanică.

Secția de artă plastică era împărțită în artă veche și artă modernă.

Dăm mai jos lista lucrărilor expuse¹⁸:

Pictură veche

1. Anonim — Portretul lui Petrus Clos.
2. Ioh. Mart. Stock — Portret de bărbat.
3. Anonim — Jertfă.
4. Anonim — La adăpost.
5. A. Fila — Portretul lui Elias Toth.
6. Barbenius — Femeie guralivă.
7. Barbenius — La bărbier.
8. Anonim — Portretul lui Iohana Rosina Cristoph.
9. Anonim — Grup de bărbați.
10. Barbenius — Băiețandru.
11. Ioh. Mart. Stock — Portretul lui Samuel von Seuler.
12. Hendric Schoock — Viață liniștită.
13. Anonim — Vaci odihnindu-se.
14. Anton Einsle — Portretul lui Iohann Tartler.
15. Barbenius — Fetiță cu trandafir.
16. Anonim — Iarnă olandeză.
17. Leander Louis — Scenă cîmpenească.
18. Anonim — Vinătoare de cerbi.
19. Csillagi — Portretul lui Honteri-Stenner.
20. Csillagi — Portretul D-nei Stenner.
21. Barbenius — Femeie cu tîgaie.
22. Barbenius — Bărbat cu ulcior.
23. Bartholomeus Sfranger — Portret de femeie.
23. Bartholomeus Sfranger — Portret de femeie.

Pictură modernă

24. Lotte Gottschmidt — Portretul Profesorului O. Phileps.
25. Ernst Honigberger — Portretul Dir. A. Meschendörfer.

¹⁷ *Führerbericht das Burzenländer sächtsche Museum in Kronstadt* Buchdruckerel Iohan Gött's Sohn, Kronstadt.

¹⁸ *Führerbericht das Burzenländer sächtsche Museum in Kronstadt* p. 32—34.

26. Aduard Morres — Portret de femeie.
27. Hermann Morres — Portretul profesorului Iulius Römer.
28. Szekely Bertalan — Portretul librarului Nemeth.
29. Friederich Miess — Portret de băiat.
30. F. Albrich — Cap de român.
31. Ernst Honigberger — Cap de studiu.
32. Fritz Kimm — Cap de femeie.
33. Fritz Kimm — Femeie citind.
34. Fritz Kimm — Război.
35. Ernst Honigberger — Tatăl artistului.
36. E. Tamaș — Bastionul țeșătorilor.
37. E. Tamas — Cap de studiu.
38. E. Tamas — Autoportret.
39. E. Tamas — Sf. Gheorghe.
40. E. Tamas — Portret de fată.
41. E. Tamas — Mama artistului.
42. Karl Dörschlag — Wihelm Tel.

Cu aceste tablouri s-a inaugurat expoziția permanentă de artă plastică. În sala rezervată acestei colecții se organizau periodic expoziții temporare din patrimoniul muzeului și expoziții ale pictorilor brașoveni.

Din fondul de achiziții și prin donații în perioada în care a funcționat această secție, colecția s-a îmbogățit cu încă 55 de picturi în ulei, 4 sculpturi și 113 lucrări de grafică, majoritatea aparținând artiștilor Hans Hermann și W. Kamner. Toate aceste lucrări fac astăzi parte din patrimoniul muzeului de artă din Brașov.

Dar din păcate muzeul Sătesc al Țării Birsei, după cum îl arată însuși denumirea trebuia să aibă un tot mai pronunțat caracter național și nu este de mirare, într-o perioadă cînd cercurile naționaliste burgheze urmăreau să facă imposibile acțiunile comune între naționalitățile conlocuitoare.

În asemenea condiții era firesc ca într-un oraș cu vechi tradiții de cultură românească ca Brașovul să apară și un al doilea muzeu cu caracter românesc.

Inițiativa o luă curînd după primul război mondial Asociația Culturală ASTRA. Urmărind în „rapoartele generale” ale Asociației găsim încă din 1926 de la înființarea Despărțămîntului ASTRA — Brașov, o permanentă preocupare pentru înființarea unui muzeu. În 1927 prin achiziționarea primelor tablouri de la Anticariatul Ardealul Cluj¹⁹, se pun bazele colecției de pictură ale viitorului Muzeu Regional al Țării Birsei. Dar muzeul rămănea doar un deziderat din lipsa unui local. Tot din lipsa spațiului de depozitare și stringerea materialului era foarte anevoioasă. Totuși în 1933 prin Decizia Consiliului de Miniștri din 26 ianuarie, Consiliul Agricol, care deținea trei camere la etajul Bibliotecii ASTRA, le eliberează. Astfel, pe baza Hotărîrii Consiliului Județean Brașov din 21 nov. 1928, Societatea ASTRA se poate extinde²⁰. Dar nu existau încă toate condițiile pentru organizarea unui amplu muzeu. „Există local, dar sîntem împotriva improvizățiilor,

¹⁹ *Raport general Astra — Brașov, 1927—1928, p. 54.*

²⁰ *Raport general Astra — Brașov, 1932—1933, p. 20.*

vrem un lucru temeinic care să înfrunte anii”²¹. Pînă la înființarea muzeului cele trei camere destinate acestei instituții au fost folosite pentru diferite expoziții organizate de Societatea ASTRA și pentru expozițiile pictorilor români. Sălile au fost inaugurate cu „expoziția pictorilor brașoveni de azi” deschisă cu prilejul Serbărilor ASTRA din 8–10 septembrie 1933, unde au expus Olga Braniște, I. Teodorescu, M. Popa și V. Maximilian. La închiderea expoziției pictorii au donat ASTREI cîte o lucrare pentru muzeu²².

Din 1933 pînă în 1937 au mai fost deschise în aceste săli expoziția de caricaturi a pictorului M. Iorda, expoziția de pictură a unui grup de pictori din țară, expoziția de pictură M. Reiner, expoziția de pictură I. Iorda și expoziția de pictură Uca Manolescu—Voina²³.

Existența localului destinat muzeului a însemnat și un stimulent pentru îmbogățirea colecțiilor, atât din fondurile Societății ASTRA, care erau însă mici, cît și, în special, din donațiile colecționarilor particulari.

În 1936 sînt înregistrate pentru²⁴:

— *Colecția de istorie* 342 obiecte

— *Colecția numismatică*: 1 141 monede începînd cu anul 880 î.e.n. pînă în 1936, 308 medalii, 320 bancnote, 42 insigne.

— *Colecția etnografică*: 134 ouă încondeiate din Țara Birsei, 68 păpuși din lemn, reprezentînd portul național din toate ținuturile locuite de români și 4 steaguri din Șchei:

— Floarea Omida

— Floarea Rubeana

— Floarea Rubeană și Cruciulița

— Floarea Virful Brăduceanului

— *Colecția de pictură*:

1. Mișu Popp — Portretul lui Teodor Spuderca
2. Mișu Popp — Portretul lui Voica Popea
3. Mișu Popp — Portretul lui Neagoe Popea
4. Mișu Popp — Portretul lui Nicolae Popea
5. Mișu Popp — Portretul lui Maria Ioan
6. Mișu Popp — Portretul lui Teodor Ioan
7. Mișu Popp — Portretul lui Dimitrie Iancovici.
8. M. Drăgan-Cabadaeff — Muzicantul
9. M. Drăgan-Cabadaeff — Frățiorii
10. M. Drăgan-Cabadaeff — Țiganca
11. A. Murnu — Dr. Alex. Bogdan
12. G. Mircescu — Țăran bătrîn
13. E. Popea — Pod în Toledo
14. Moldovanu — Flori
15. M.L. Reiner — Aquarelă

²¹ Ion Coliban, *Raport general Astra — Brașov, 1926–1936*, p. 31.

²² *Raport general Astra — Brașov, 1937*, p. 32.

²³ *Raport general Astra — Brașov, 1937*, p. 24.

²⁴ *Raport general Astra — Brașov, 1936*, p. 54–56.

16. M.L. Reiner — Oraș iarna
17. M.L. Reiner — Peisaj din Cairo
18. M.L. Reiner — Stradă din Cairo
19. Olga Branioco — Coprine
20. Olga Branioco — Biserica Sf. Nicolae
21. I. Teohari — Carol I
22. Gh. Lazăr — Crini
23. Uca Manolescu — Natură statică
24. S. Perachim — Argăsitorii
25. V. Maximilian — Pe după Iniști
26. M. Maximilian — Piatra Craiului
27. V. Maximilian — Stradă în Șchei
28. V. Maximilian — Pe după Iniști
29. V. Maximilian — Spre fabrica Schmidt prin pădure
30. V. Maximilian — Biserica din Săliște
32. V. Maximilian — Restaurantul Turcu din Poiană; Stradă din Sibiu
33. Anonim — Portretul unui magistrat
34. Anonim — Portretul unui necunoscut
35. C. Vella — Flori.

Muzeul își mărește colecțiile ajungând ca în 1939 să fie înregistrate 53 de tablouri și 2 582 obiecte pentru secțiile de etnografie și istorie²⁵. Prin achiziții și donații ulterioare colecția de pictură se va îmbogăți cu lucrări de Gh. Tattărăscu, Șt. Dimitrescu, I. Teodorescu-Gion, Camil Ressu și cu încă 11 lucrări de Mișu Popp. Cele 36 de lucrări aparținând acestui pictor brașovean au intrat în patrimoniul muzeului nostru. În urma expoziției retrospective din 1957 s-au achiziționat în câ 17 tablouri, muzeul din Brașov deținând astăzi cea mai bogată colecție Mișu Popp.

Munca de cercetare și achiziție a celor ce s-au străduit să înființeze Muzeul regional al Țării Birsei a fost întreruptă de cel de-al doilea război mondial.

Intelectualii români strinși în jurul ASTREI, tot atît de entuziaști ca și cei de naționalitate germană au dus în perioada dintre cele două războaie mondiale o muncă susținută de colecționare, lăsînd în urma lor un bogat și prețios material muzeistic. O colecție de pictură, o colecție numismatică, o colecție de icoane pe sticlă, o bogată colecție etnografică și un prețios material arheologic rezultat din săpăturile de la castrul roman Cumidava de lingă Rîșnov.

Majoritatea obiectelor Muzeul regional al Țării Birsei au intrat în patrimoniul muzeului nostru fiind astăzi expuse și apreciate de vizitatori la adevărata lor valoare. O parte însă nu au mai putut fi recuperate în urma războiului.

Colecția care a făcut însă posibilă deschiderea Muzeului de artă și care se impune prin valorile sale artistice este marea colecție Alessiu. Ea este cea mai prețioasă colecție a muzeului nostru, cuprinzînd lucrări din creația artiștilor Th. Aman, I. Andreescu, Șt. Luchian, N. Vermont, Gh. Petrașcu,

²⁵ Fondul Astra, nr. 1656, Biblioteca municipală Brașov.

și în special N. Grigorescu. Colecția se datorează avocatului C. Alessiu, mare iubitor de artă și unul dintre întreținătorii materiali ai lui N. Grigorescu în perioada de studii.

Cele 28 lucrări care fac astăzi mândria muzeului din Brașov au fost cumpărate sau primite în dar de avocatul Alessiu de la marele pictor. Sînt lucrări din toate perioadele astfel încît se pot urmări fazele creației sale. Muzeul din Brașov a rezervat celui mai mare pictor român două săli spațioase în care este expus acest prețios tezaur al artei plastice românești.

Întreaga colecție Alessiu cuprinde 39 lucrări în ulei, 2 lucrări de grafică, 93 obiecte de artă decorativă, în special vase orientale

Constantin Alessiu și-a desfășurat activitatea de avocat și colecționar de artă în orașul Brăila pînă în anul 1939 cînd se stingea din viață. Ca fost elev al liceului din Brașov, Alessiu a înțeles să doneze prin testament colecția sa liceului brașovean cu dorința de-a fi expusă.

La 1 octombrie 1939, avocatul familiei Alessiu, A. Orescu adresează o scrisoare conducerii liceului anunțînd donația și rugîndu-i să facă demersurile necesare pentru a intra în posesia ei²⁶.

La 15 octombrie sînt aduse de la Brăila obiectele donate.

Într-un raport adresat Eforiei²⁷ directorul liceului Dr. Ion Moșoiu remarcă importanța educativă a acestui mărinimos gest și solicită sprijinul unui arhitect pentru amenajarea citorva săli în care colecția să fie expusă.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a întrerupt însă lucrările de amenajare a expoziției. Lucrările au fost aranjate într-o sală, servind doar ca material didactic și neputînd fi admirate de public. În 1945 cînd în localul liceului se amenajează un spital, întreaga colecție Alessiu a fost depozitată la biserica Sf. Nicolae. În 15 februarie 1950 cînd s-a deschis Muzeul regional cu prima sa secție, cea de artă plastică, lucrările din colecția Alessiu au putut fi puse din nou la dispoziția publicului vizitator.

Aceste trei colecții stau la baza actualului muzeu de artă, care oferă astăzi vizitatorilor o desfășurare bogată de valori de artă dintre cele mai reprezentative pentru toate perioadele de dezvoltare ale plasticii românești.

În toamna anului 1949, cînd s-a pus problema reorganizării muzeelor vechi și înființarea unor muzee de tip nou, s-a luat și la Brașov inițiativa creării Muzeului județean.

Astfel la 15 februarie 1950 s-au inaugurat în sălile de la etajul „Casei Sfatului” — destinată în 1949 drept clădire pentru muzeu — o secție de etnografie și o secție de artă plastică, care a funcționat aproape 20 de ani în această clădire. În martie 1970, în rîndul marilor evenimente culturale prin care Brașovul urcă noi trepte de spiritualitate, s-a înscris și reorganizarea Muzeului de artă în noul său sediu din B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 21.

La înființarea ei în 1950, pinacoteca număra 704 piese provenite din vechile colecții brașovene și din donațiile Galeriei Naționale care a înzestrat muzeul nostru cu 86 de lucrări în ulei, cu 222 lucrări de grafică și 43 sculpturi.

²⁶ Eforia Școalelor, Centrul Ort. Rom. Brașov, nr. 192/1939, 4 oct. 1939.

²⁷ Eforia Școalelor, Centr. Ort. Rom. Brașov, nr. 152/1939, 23 nov. 1939.

Din vechile colecții din Brașov ne-au parvenit 103 lucrări în ulei, 63 lucrări de grafică și 3 sculpturi. De la Muzeul regional al Birsei ne-au rămas 49 picturi în ulei, 3 lucrări de grafică, iar din colecția Alessiu a liceului Șaguna — 39 picturi în ulei, 2 lucrări de grafică și 92 obiecte de artă decorativă.

În cei 25 de ani de activitate ai Muzeului de artă din Brașov, s-au depus eforturi susținute pentru îmbogățirea colecției. Pornind de la un patrimoniu relativ modest, prin ajutorul acordat de organele administrative de stat și locale, care ne-au repartizat anual lucrări și prin achizițiile făcute de muzeul nostru, am ajuns astăzi să avem peste 2 100 de piese.

Pe baza informațiilor oferite de vechile colecții și de materialul nou achiziționat, s-a trecut pe un plan superior la cercetarea sistematică a patrimoniului, în funcție de principalele necesități ale expoziției permanente.

Colecția Muzeului de artă slujește atât ca material de cercetare pentru elaborarea unor comunicări și publicații științifice, cât și pentru îmbogățirea permanentă a expoziției de bază, organizarea unor expoziții retrospective și a numeroaselor expoziții temporare.

LES COLLECTIONS QUI ONT CONSTITUÉ LE MUSÉE DE BRAȘOV

(Résumé)

La fondation d'un musée à Brașov a ses antécédents depuis l'an 1908 quand 5 collectionnaires Iulius Teutsch, Friederich Deubel, Gustav Treiber Ed. Iulius Lehmann et Frantz Podek donnés leurs collections. C'est ainsi que c'est fondé, „Muzeul sășesc al Țării Bîrsei”.

Depuis la réorganisation du section locale ASTRA, en 1923, la problème du fondation d'un musée roumain est renouvelé, mais manquant l'édifice nécessaire, c'est seulement en 1936 qu'on peut organiser un exposition, en obtenent un place convenable.

En 1939 est constituée la collection du lycée Andrei Șaguna, avec la donation de l'avocat Constantin Alessiu.

Des ci dessus fonds reunis, en ajoutant les donations parvenus des Galleries Nationales, on a fondé en 1950 la pinacoteque de Brașov ayant à l'inauguration 704 pièces, chiffre dépassant aujourd'hui 2 000 pièces.

UN SFERT DE VEAC DE ARTĂ PLASTICĂ BRAȘOVEANĂ

de ANCA POP SÂNDULESCU

Traversind în spațiu și în timp un sfert de veac, constatăm că artiștii brașoveni au reușit să facă din lucrările lor o puternică manifestare a unei arte plastice militante, a unei arte care prin soluțiile originale și îndrăznețe propuse, prin orientarea către om și viață se constituie ca un veritabil mesaj uman și social.

Fenomen de suprastructură, arta oglindește schimbările petrecute în baza materială a societății noastre, pe parcursul acestui pătrar de veac ce s-a scurs, în relațiile sociale noi, ca și apariția și dezvoltarea unor trăsături spirituale noi. Era firesc deci, ca preponderența temelor legate de om și viață să ocupe un loc tot mai mare în preocuparea plasticienilor. Artiștii — creatori de valori materiale și spirituale, participă activ la mărețul program al României contemporane de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, afirmată tot mai puternic pe plan internațional.

Frământată de fenomenele necesității progresului, arta a cunoscut o animare rodnică a creației, cu variații calitative care au marcat în permanență starea de spirit novator a artiștilor. Pe acest fundal al artei plastice din România se detașază ca o nomă bine individualizată creația brașoveană.

Crescută pe un teren fertil, în care genul creator al românilor, maghiarilor și sașilor a conlucrat, arta plastică brașoveană rodește astăzi cu o pregnantă vitalitate, trăgându-și seva dintr-o tradiție recunoscută. Ea îmbină prin reprezentanții ei dangătul clopotului din vechea cetate medievală, cu neastîmpărul Brașovului industrial, cizelura fină a meșteșugarilor de odinioară cu măreția realizărilor de azi. Este orașul de altădată cu liniștea patriarhală, pandant al Brașovului trepidant, activ și neobosit de azi.

25 de ani de creație plastică, 25 de ani de continui prefaceri și transformări, o cronică în imagini a mutației de valori și viziuni. Uitindu-ne înapoi cu un sfert de veac, putem afirma, fără a ne hazarda, că mișcarea plastică brașoveană reprezintă un front larg, puternic unit, în care s-au dezvoltat artiști din toate generațiile, creatori cu personalități bine conturate.

Uniți la început în Sindicatul scriitorilor, muzicienilor și plasticienilor (1944), avînd în spate o tradiție și o experiență a înaintașilor, creatorii au activizat formulări plastice noi, corespunzătoare condițiilor, concepțiilor și spiritului epocii noastre.

Constituirea în 1950 a U.A.P.-ului, nu a însemnat altceva decât o renaștere pe plan oficial a unei creații originale, determinată de necesitatea de a sesiza adevărurile vieții, creație bazată pe tendințe novatoare, stimulată puternic de politica culturală a partidului.

Cu o moștenire bogată, dacă ne gândim numai la creația lui Mișu Popp și Constantin Lecca care au sprijinit prin creația lor idealurile de unire și propășire socială de la 1848, deschizând astfel alături de ceilalți pictori pașoptiști calea realismului modern — cu un climat spiritual și cultural ce amintește de vechile bresle meșteșugărești și cu vestigii ale trecutului ce vorbesc la orice pas de vechiul burg — artiștii brașoveni au creat în multiple genuri abordate. Atît capul de expresie ca și pictura de gen, atît peisajul cît și natura statică, sînt genuri pe care plasticienii noștri le-au continuat, căutînd să le racordeze cît mai mult posibil la aria artei europene și aceasta nu a fost deloc greu, dacă ne gândim că unul din artiștii de avangardă care a contribuit la nașterea abstracționismului, era originar din Brașov și se afla pentru totdeauna aici: Mattis-Teutsch.

Format în climatul european de după primul război mondial, alături de Klee, Kandinski și de întreaga școală a Bauhausului, pictorul brașovean Mattis-Teutsch (1884—1960) militează pentru fundamentarea unor idealuri sociale culturale noi, contribuții de mare originalitate la dezvoltarea fenomenului plastic de după 1944. Apropierea și afinitatea pentru Kandinski, îl va face pe artist să se alăture abstracționismului liric, îndreptîndu-se spre un expresionism muzical pătruns de o înclinare umanistă. Dacă în aceste lucrări artistul meditează asupra sensurilor formei asupra structurii lor, descoperind în arabescul floral simbolul organizării ideale a lumii, mai tirziu captivat de exactitatea, ordinea și simetria tehnicii, s-o fixeze pe pînză în forme plastice de un geometrism acuzat, dirijată de omul etalon, omul situat în centrul universului, echivalent al virtuților cavalerești de altădată.

Ideea fundamentală a artei sale „omul și societatea timpului său, cu tot ce este caracteristic pozitiv, creator, cu idealurile sale, trebuie să fîe substanța artei constructiv-sociale”, a atras o serie întreagă de artiști, al căror mentor spiritual poate fi considerat pe drept cuvînt. L-am putea numi un nucleu sau un punct nodal unde se întîlnesc artiști formați la școli cu renume din București, Budapesta, Viena sau München, artiști ce au traversat numai planul creației determinați de o viață scurtă și ale căror lucrări au rămas prezente în amintirea generației, sau artiști a căror rațiune este însăși Țara Bîrsei.

Prin formația și înclinările sale Irina Lukasz (n. 1902), va fi terenul fertil pentru lecția celui care a deschis drumul către constructivismul realist. Simbolismul plastic cultivat, ca și angajarea în compoziții tematice, amintesc intervenția indicativă a lui Mattis-Teutsch.

Echilibrate și logice dar nu lipsite de poezie și picturalitate, apar peisajele celui care pe drept cuvînt se numește pictor al Scheiului. Rapsod al vechiului cartier de tradiție românească al orașului, Ștefan Mironescu (n. 1904) aduce în universul său pictural o intensitate lirică nebănuită a imaginilor pictate. Universul său este universul visării curgătoare, unduitoare ca o neliniște, în care prin tușe nervoase, dar ușoare, delicate și rafinate, își etalează culorile în cîmpuri destul de largi. Pretutindeni găsim modulații, un fel de blindă

reverbrare, nici un contur dur, brutal. Pinzele sale sînt comunicative, într-un continuu dinamism, într-o continuă mișcare. Contaminat de culoarea impresionistă, el conferă lumină și căldură fiecărei pinze, chiar atunci cînd pasta are o materialitate sesizantă. Dar Mironescu este și pictorul vremurilor noastre, al transformărilor revoluționare, tratate în aceeași manieră.

Interesul pentru impresionism, l-a manifestat și Stavru Tarasov (1883—1961), pictorul care se stabilește la Brașov, aducînd cu el o întreagă experiență artistică acumulată încă din anii studenției. Debutînd ca portretist, gen în care se simte bine influența școlii mîuncheneze și a lecției flamando-olandeze însoțită în muzee, Tarasov se va îndrepta spre peisaj, pe care nu-l vede ca pe un pretext sau decor convențional și lipsit de viață, ci ca un echivalent poetic al motivului în fața căruia artistul vibrează sincer.

Ioan Mattis (n. 1913) se definește în arta plastică brașoveană printr-un stil personal, pe care nu-l putem încadra în nici un curent sau școală. Sensibilitatea și lirismul îl poartă spre o manieră specifică și posibilitatea folosirii unei palete cromatice atît de variate este desigur una din calitățile sale creatoare. Receptiv la tot ceea ce natura și lumina compun o imagine vibrantă, la interferența om-natură, Ioan Mattis realizează imagini lirice pline de muzicalitate, fără a se îndepărta de la o artă de idei.

Mergînd pe același lirism, menținîndu-se întotdeauna în sfera realului, lucrările lui Artur Leiter (n. 1904) tîlmăcesc într-o viziune de factură constructivistă, își păstrează totuși poezia și picturalitatea. Calitățile sale de desenator vizibile în ritmul amplu al volumelor ca și simțul perspectivei, fac din lucrările artistului echivalența senzațiilor vizuale, percepute prin calitatea lor afectivă.

Practicînd în exclusivitate o pictură realistă, Eduard Morres (n. 1884) transmite în imagini sobre și expresiv construite aspecte ale lumii contemporane, lipsite adeseori de căldură și însuflețire.

Pe linia imaginii construite, cu vibrații cromatice se situează și Karl Hübner (n. 1902), Ana Hadiac (n. 1910), Stefan Balint (n. 1929), Neculai Codreanu (n. 1930). Fie că este vorba de naturile statice sau peisajele Anei Hadiac sau Codreanu, fie că este vorba de compozițiile lui Hübner sau Balint, putem vorbi de același lirism, pictorii rămînînd fideli însă, permanent imaginii realiste.

Manifestîndu-se deopotrivă prin intermediul picturii și al graficii, în imagini de egală calitate, o serie de nume au continuat tradiția ducînd peste hotare realizările plastice brașovene.

Continuator al lui Hans Eder în domeniul portretului, Friedrich Bömches (n. 1916) dovedește importante resurse de portretist, dezvăluind complexitatea vieții lăuntrice a personajelor. Lucrările sale (ulei și grafică) oferă o imagine exterioară a unei tensiuni lăuntrice, a unei necesități interioare. Pentru Bömches tabloul nu este compoziție și ordine, ci expresie. Aria expresionistă în care se încadrează artistul e particularizată prin propriile sale calități plastice și prin proporțiile sale optice. Incercînd să îmbrățișeze umanitatea ca gen, nu numai cazul individual, Bömches caută să reprezinte o lume în tăria ei elementară. Pictura lui, ca și grafica, comunică simpatia față de semenii săi. Oamenii în întreaga lor măreție și simplitate se transformă în simboluri cu valori universale, lucru sesizabil în uleiuri, dar mai ales în grafică, în ilustrațiile la Dostoievski și Kafka. Lucrările sale ne invită să-i

investigăm și să-i descoperim orizonturile, să-i cunoaștem plămuirile pentru a-i putea pătrunde chemarea la realizarea unei arte mobilizatoare, de un bogat conținut ideatic.

Interesul pentru om, tradus prin portret și compoziție (ulei și grafică) îl găsim și la Zina Blănuță Etscherberger (n. 1913). Structură temperat solară, Z. Blănuță ia în posesie latura frumoasă a lucrurilor, a realității, arta ei degajând un sentiment stenic. Parcurgind multiple etape în creația sa, frământată și preocupată de tot ceea ce nu s-a spus până acum, artista, a reușit să dea la iveală o construcție energic articulată a unei lumi solemne așa cum o vede un artist inteligent. Relevant pentru crezul artistei este mai ales ciclul intitulat „Eroica”. Ideea luptelor eroice ale muncitorilor de la care pleacă este ilustrată aici, atît prin formă cit și prin culoare. Siluetele filiforme ce se proiectează în întreaga pînză, ca întruchipare a unei credințe și care amintesc de latura spirituală a siluetelor lui El Greco, imprimă lucrării armonie și ritm. Atît tipul de stilizare a formei, cit și preferințele cromatice, mărturisesc o viziune formată în spiritul adînc al realului, știind să integreze amănuntul narativ într-un ritm de un intens dramatism.

Intenția de a glorifica, de a eterniza ceea ce este făcut de om, o găsim și în lucrările artiștilor Zoica Gavrilescu (n. 1913), Grigore Zircovschi (n. 1912), Mihail Petrescu (n. 1915), fie că este vorba de un ulei sau de o grafică, fie că este vorba de un peisaj oarecare, de un moment dramatic sau de o construcție industrială. Deși primii doi plasticieni manifestă afinități estetice impresioniste, la M. Petrescu găsim un neastîmpăr tradus prin linii viguroase, rezumative, fără a ține prea mult seama de detalii, evocînd însă în chip admirabil volumele, greutatea, materialitatea ființelor și a lucrurilor. Este totodată și singurul pictor care reînvie vechea artă a iconarilor pe sticlă din Transilvania, evocînd diverse legende sau momente istorice ale țării noastre.

Tradiții și tendințe ce sînt preluate și duse azi mai departe de o generație ce continuă intențiile spre rigoarea compoziției aceeși preocupare pentru portret sau pentru motivul uman în general. Prin disponibilitățile sale multiple, Eftimie Modălcă (n. 1936), abordează numeroase genuri artistice, creînd imagini plastice de o valoare artistică autentică. Format la Academie ca muralist, artistul practică în egală măsură pictura de șevalet și grafică împletind ingeniozitatea creatoare cu abilitatea minii de artizan. Traversînd diferite etape — posibilități de folosire a imaginii sintetice și narative — atras de cele mai noi invenții plastice europene și poate mai mult de posibilitățile simultane de redare a unui obiect, etape punctate de o muncă laborioasă, E. Modălcă este creatorul unui număr impresionant de lucrări. Nu-i rămîn străine nici arta decorativă, nici încercările de artă ambientală sau de vitraliu. Ca un leit-motiv apar în creația sa, punctînd timpul și spațiul, figurile eroilor legendari, a celor pe care istoria îi cinstește. Remarcabilă în creația artistului rămîne acea etapă a unei realități poetizate, realizată printr-o cromatică surdinizată de griuri fine și diafane, descoperindu-l ca pe un iubitor de armonii rafinate cu adînci rezonanțe emoționale. Temperament optimist nu numai prin temele abordate, dar și prin paleta cromatică încărcată de tonuri strălucitoare de cele mai multe ori ale culorilor pure — paletă abordată ulterior și pastelată, paralel cu cea menționată. E. Modălcă este

creatorul unor compoziții monumentale inspirate din trecutul glorios al patriei. Grafica sa excelează în desenul cu penița, de o precizie greu egalabilă, sugerînd un rafinament al inciziei, o eleganță a desenului și totodată un aparat imagistic sensibil la realitate.

Cunoscuți deopotrivă ca pictori și graficieni Alexandrina Gheție și Kaspar Teutsch, propun soluții proprii universului pictural practicat.

Tablourile Alexandrinei Gheție (n. 1935) au o permanentă tendință de construcție, de a compune armonios un univers cromatic. Nevoia de forme este din ce în ce mai puțin simțită și, prin insistența picturii, prin consistența neobișnuită a pastei, pictorița demonstrează că materia este în stare să determine forma, spațiul și lumina, că în loc să aibă un rol pasiv poate deveni element esențial al operei. Evoluția lineară succesivă, care a dus-o pe artistă spre simplificarea imaginii se poate urmări mai bine în desene unde iese la iveală o realitate interioară, cerebrală a creatoarei, motivînd într-un fel și preferința de ultimă oră spre forma obiectuală, sau spre compozițiile seriale.

Kaspar Lukas Teutsch (n. 1931) este un artist derutant prin posibilitățile și mai ales prin realizările sale. Pictura gestuală, tapiseria, planșele decorative, serigrafia, sînt genuri îmbrățișate cu succes de pictor, toate ducînd în ultimă instanță la o marcantă viziune decorativă. Îmbrățișînd mai mult figuralul, artistul caută să imbine realitatea artistică cu tehnica — convins fiind de fuziunea lor — creînd spectaculoase serigrafii (ca și uleiuri de altfel) în care ritmul, tensiunea, mișcarea, se impacă armonios cu geometria, cu spațiul comensurabil. K. Teutsch reușește să dea în lucrările sale o sinteză între o gândire profund cerebrală și migala desenului, plasticitatea sesizabilă.

O concepție spațială interesantă domină uleiurile Aureliei Mărgineanu Stoe (n. 1940). Compunînd într-un mod personal, îmbrățișînd multiple privești și perspective, artista conferă imaginilor sale o notă filozofică și solemnă.

Susținînd o „interacțiune sentimentală ce se stabilește între om și natură”, Teodor Rusu (n. 1935) apare ca un peisagist de mare virtuozitate. Semnificativă în creația sa este etapa în care pictorul revoltat de tehnicismul modern ce transformă omul într-un robot își grefa această revoltă pe un peisaj sau pe un portret, apelînd la semne cartografice, la semne tehnice, imagini ce produceau asupra privitorului un adevărat șoc. Stabilindu-se deocamdată la peisaj, contemplarea senină și echilibrul sufletească, ca și simplificarea produsă de ochiul atent al artistului, duc la apariția pe pînză a unor imagini de o extremă luminozitate, realiste pînă la dramatism grațioase pînă la rafinament frizînd chiar hiperrealismul.

Din aceeași generație, în continuare căutări, mai fac parte Viorica Kovacs (n. 1939) ale cărei pînze ca și acuarele, mărturisesc că sensibilitatea delicată și vigoarea conceptuală pot fi armonizate într-o viziune personală, păstrată la limita dintre figurativ și nonfigurativ. Ileana Sbircea Mureșan (n. 1940) cu o concepție decorativă puternic vizibilă în lucrările sale crează un ansamblu structurat de volume cu viziune decorativă ce și-a găsit fericită expresie în panourile textile spre care artista se îndreaptă în ultima vreme.

Ultima expoziție a lui Florin Butnaru (n. 1936) a adus în fața publicului lucrări purtînd pecetea maturității stilistice a artistului. Sensibilității cro-

matice ce însoțea de regulă lucrările sale s-a alipit acum construcția solidă a peisajului văzut ca o arhitectură de corpuri geometrice, cu jocuri de suprafețe plane, de culori calde și reci. Florin Butnaru nu este un vizionar, întreaga sa creație potențându-se pe realul bine cunoscut dar niciodată epuizat.

Pentru Alexandru Iacubovici (n. 1941), culoarea, acea putere mirifică a ei, nu este decît un suport, un pretext, pentru temperamentul tumultuos al artistului care vrea să pătrundă în misterul lumii, a tot ce-l înconjoară, recurgînd de multe ori la o viziune suprarealistă.

Dar dacă arta plastică brașoveană poate înscris în palmaresul ei nume ca Mattis-Deutsch, Hans Eder sau Șt. Mironescu, E. Modălcă, nu trebuie să uităm că au existat o serie de artiști pentru care grafica, prin modalitățile ei multiple de exprimare constituie principalul mijloc de comunicare și exprimare plastică.

Dacă ne gîndim la Valeriu Maximilian sau Iosel Kamner, vedem că artistul emerit Gustav Kollar moștenise o disciplină — acuarela — tradițională pentru Brașov, practică cu multă pasiune. Kollar va încerca în acuarelă ca și impresioniștii de altfel — să restituie adevărul ei vizual, semnificația ei de percepție directă, de trăire picturală nemijlocită a realității. El rămîne un colorist preferînd în locul formelor pulverizate, lumina filtrată.

În aceeași tehnică plină de spontaneitate, de vervă cromatică se dezvoltă și acuarelele lui Dinu Vasiu (n. 1914), lucrări ce merg pe linia observației realist-spontane, contribuind la răspîndirea unui nou gust estetic. Acuarela practică de Dinu Vasiu, adversară a acumulării analitice de amănunte și făcută parcă anume pentru a exprima luminozitatea și vibrația atmosferică este minuită cu pricepere dînd compoziției farmec și o tonalitate afectivă caldă, tradusă într-un colorit adecvat.

Abordînd cu un pronunțat simț al epicului realitatea sau apropiindu-se cu lirism discret de gestul mărunț ce relevă ample semnificații umane Eugenia Vătășan (n. 1911) transcrie într-un registru figurativ realități cotidiene.

Dar evenimentele realității constituie o sursă permanentă și pentru cei ce fac grafică publicitară cum este cazul lui Gheorghe Kőrösi (n. 1914) sau cei ce fac grafică umoristică cum este cazul lui Constantin Cazacu (n. 1920). O creație ce se inspiră din realitate și țintește tot în ea, dar în sens instructiv, C. Cazacu dă dovadă de o mare capacitate de sinteză și transfigurare concisă, în termeni satirico-umoristici, a unei realități evocată în esența ei, dar grăitoare prin ea însăși.

Cultivînd pregnant tradiția graficii militante, Eugen Vegh (n. 1908) demonstrează prin opera sa „că arta nu trebuie să aibă decît un singur scop: acela al educației socialiste, comuniste“. Apărînd ca un mijloc de critică făcută cu scopul educativ și moralizator, caricatura și desenul politic stigmatizează în cazul artistului de care ne ocupăm — în cîteva trăsături de creion sau cărbune, personalități sau momente ale unor vremi trecute, avînd astăzi caracter de document.

Dedicați în întregime acestei discipline — grafica — Helfried Weiss (n. 1911) și Harald Meschendörfer (n. 1909), se numără printre graficienii de prestigiu. Cu un cîmp mai larg de inspirație, indiferent de natura graficii practicate, de tipul ei vizual (în culori sau alb-negru), acuratețea liniei carac-

terizează personalitatea lui H. Weiss sugerînd rînd pe rînd forța sau grația. Multitudinea materialelor folosite — lemn, linoleum, zinc — ca și multitudinea tehnicilor, sînt puse în slujba ideii sau temei pe care vrea s-o ilustreze. Operînd prin simboluri, grafica sa militantă se constituie ca semn al unității de gîndire și convingeri, un univers de semne obiective, la care artistul, ca și iubitorul de artă, aderă pe temeiurile unei experiențe de viață socială comună și de credință comună, unanim recunoscute și acceptate.

Trecînd prin mai multe faze în creația sa, încercînd diverse tehnici și modalități de exprimare, de la grafica de timbru, pînă la opart, Harald Meschendörfer cu înclinația sa permanentă spre decorativ și sintetic, pune una din cele mai interesante probleme ale artei plastice contemporane, cea a formelor geometrice gîndite nu numai ca entități plastice ci și ca elemente ce fac parte dintr-o mulțime. Practicînd uneori compoziția serială, alteori lucrări de sine stătătoare, H. Meschendörfer crează o sinteză între știință și artă, lucrările sale caracterizîndu-se printr-o stilizare elevată din dorința graficianului de a scoate în evidență ceea ce este tipic, ceea ce este esențial. Cu un caracter puternic decorativ, dar încălzită de un suflu poetic, creația sa, care ne amintește de arta cinetică sau de pictura optică, este tot mai mult apreciată și asimilată azi în contextul artei ambientale.

Tradiția grafică în Brașov este continuată de o serie de tineri artiști. Verona Bucur Bălaș (n. 1943) readuce în compozițiile cu flori și păsări, cu scene din viața țăranilor, cu obiceiurile lor, tematica satului cu o vădită înclinație spre narativ. Este lumea lucrărilor sale în ulei, ceracolor sau panouri decorative. Preferința pentru această tematică stă în dorința artistei de stilizare a elementelor florale, vegetale, animaliere și în general apropierea de decorativ este redată prin plasarea volumelor în spațiu, prin alternarea de zone ce explorează resursele materialului.

O linie expresivă, intensă, încărcată de sensuri, o găsim în grafica Marceli Bozoșan Rădulescu (n. 1942) preocupată de echivalențele alb-negrului. Linia cînd gravă cînd subțire, urmărește cu multă ingeniozitate un joc de arabescuri, întotdeauna motivat. Măiestria minuirii liniei și a formei, originalitatea compoziției, puterea de observație, de creare a atmosferei, fac din M. Bozoșan Rădulescu o graficiană cu o personalitate artistică bine conturată.

O problemă complexă realizată printr-o tehnică tot complexă — gravura — îi aparține graficianei Veronica Bodea Tatulea (n. 1947). Tehnica cu tradiție, gravura este folosită de data aceasta pentru a exprima prin mijloace tehnice clasice, viziunea unei lumi moderne așa cum o vede artista. Există o întrepătrundere în arta sa, între motivul de inspirație contemporan și tehnica clasică.

Pe Köllö Margit (n. 1944) o găsim continuu preocupată de rezolvarea permanentei tensiuni între masele de negru și de alb, graficiană sugerînd variații și efecte în care subiectul devine eroul principal, imaginile transformîndu-se în semne figurative care activează conștiința umană.

O dominantă cerebrală pregnantă străbate întreaga creație grafică a Renatei Mildner Müller (n. 1940), fiecare lucrare pîrînd o rezolvare a unei probleme de cantitate cromatică, de dinamică a liniilor, de forță, de perspectivă.

Astăzi cind lumea întreagă este dominată de spiritul trepidant al tehnicii, de mitul mașinii, Levente Csutak (n. 1940) crează într-o manieră proprie un mit al omului, omul văzut ca un Icar modern, dominînd cu mijloace proprii noi astre și constelații. Dar atenția sa nu se îndreaptă numai în această direcție, lucrările sale nonfigurative purtînd rigoarea intelectuală a geometriei. Indiferent de tematica abordată, artistul, a știut să redea prin delicatețea celor două nonculori mai multă culoare decît cu pensula.

Alături de pictură și grafică, sculptura ca și artele decorative își are reprezentanții ei. Abordînd o viziune clasică a portretului, sculptorița Margarete Depner (1889—1970) se dovedește a fi fost o atentă observatoare a psihologiei comportamentului uman. Contemporană cu Kollar și Honigberger, cu Tarasov și Mattis-Teutsch, Margarete Depner întregeste aspectul unei epoci artistice cu recunoscute contribuții.

Continuatoare a operei și avînd aceeași viziune, sculptorița Margit Timar Miklos (n. 1923) crează prin capetele sale de copii ca și prin lucrările monumentale realizate, o punte de legătură între generația ce a precedat-o și generația pe care o reprezintă.

Viziunea decorativă a ceramistului Ștefan Bilciu (n. 1927) este sesizabilă și diferențiată în lucrările create, urmărind o diminuare a granițelor tradiționaliste dintre pictură, sculptură, arte decorative, genuri bine și clar conturate. Umor, spontaneitate și invenție, acestea sînt atributele lucrărilor realizate de artist. În materialul plastic al ceramicii artistul imaginează forme care în momentul arderii capătă autonomia și atributele generale ale unui obiect devenit acum semnificativ.

Mergînd pe ideea redării obiectelor în puritatea lor arhitecturală și autenticitatea lor, Alexandru Albert (n. ?) este creatorul unor interesante forme spațiale ca și a unor plăci ceramice în care narativul este și el simplificat la maximum. Expresie ale unei atitudini creative de bună esență nativă, lucrările sale anunță un artist cu interesante posibilități plastice.

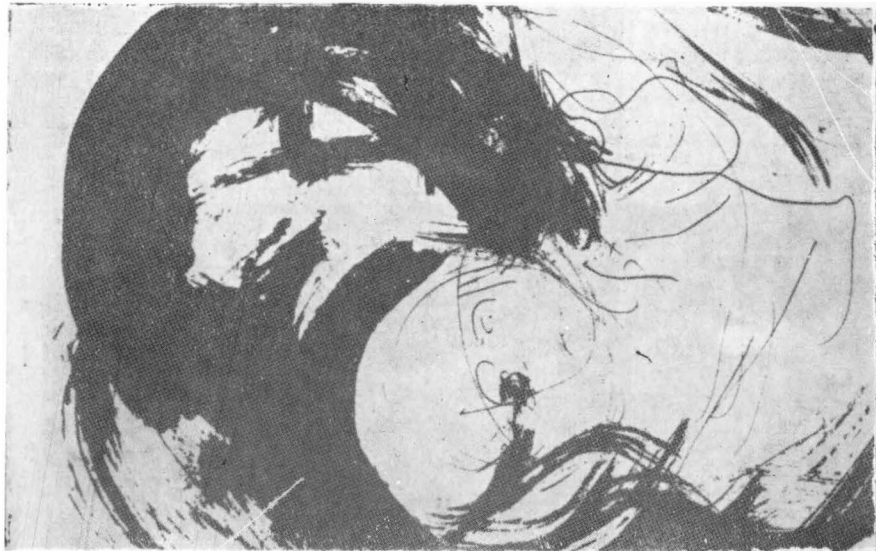
Ceramistul Petre Matei (n. 1936) s-ar putea defini prin tendința de investigație în domeniul posibilului. Formele sale se dezvoltă sub influența gîndirii matematice, sub semnul teoriilor combinatorii, plecînd de la secțiunea figurilor geometrice.

Dedicată celor 25 de ani de creație plastică brașoveană, antologia făcută și-a propus reperele acestui proces de angajare în definirea propriei personalități a fiecărui artist. Mai mult decît o desfătare estetică, arta trebuie să se adreseze conștiinței, este mesajul general uman, pe care artiștii brașoveni l-au înțeles indiferent de generație, de temele abordate sau de tehnicile uzitate.

Brașovul continuîndu-și tradiția, a rămas unul din centrele artistice recunoscute ce contribuie prin propriul aport la conturarea fenomenului plastic din țara noastră. Condițiile sociale ale acestor ani de mari transformări au imprimat artei un suflu de umanitate și de aprofundare a conținutului, ajutîndu-i să exprime mai pregnant problematica socială și morală a omului societății noastre.

1. Dinu Vășiu — „Zi de vară” (acuarelă)

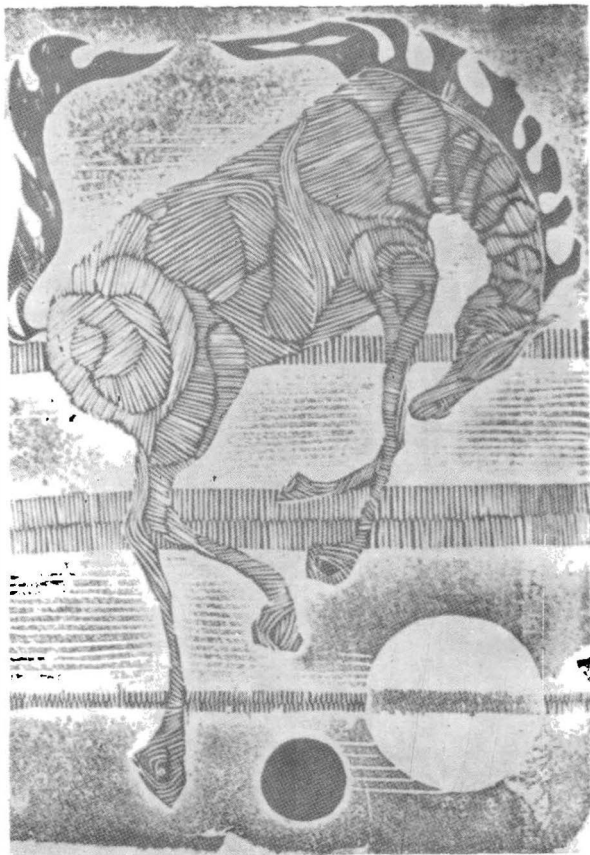
2. Friedrich Bömches — „Compoziție” (tus)

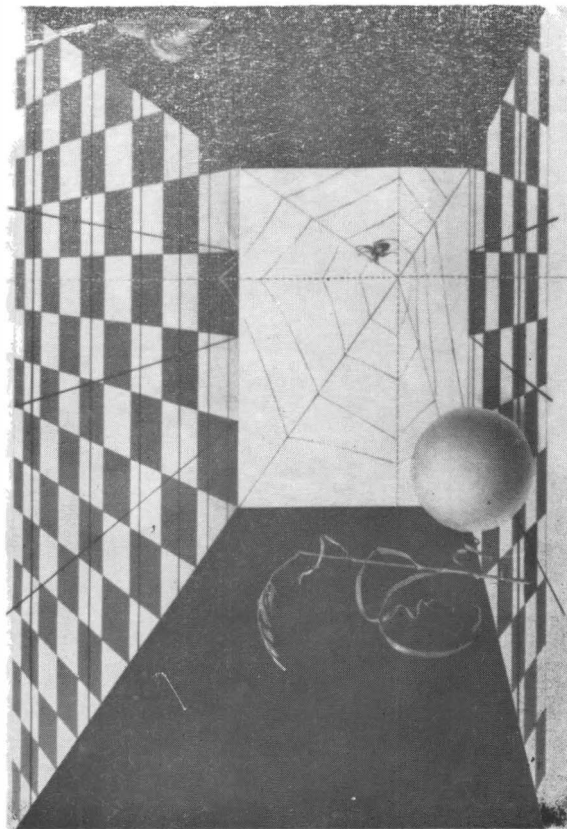
3. *Arthur Leiter* — „Odihnă în pădure“ (acuarelă)

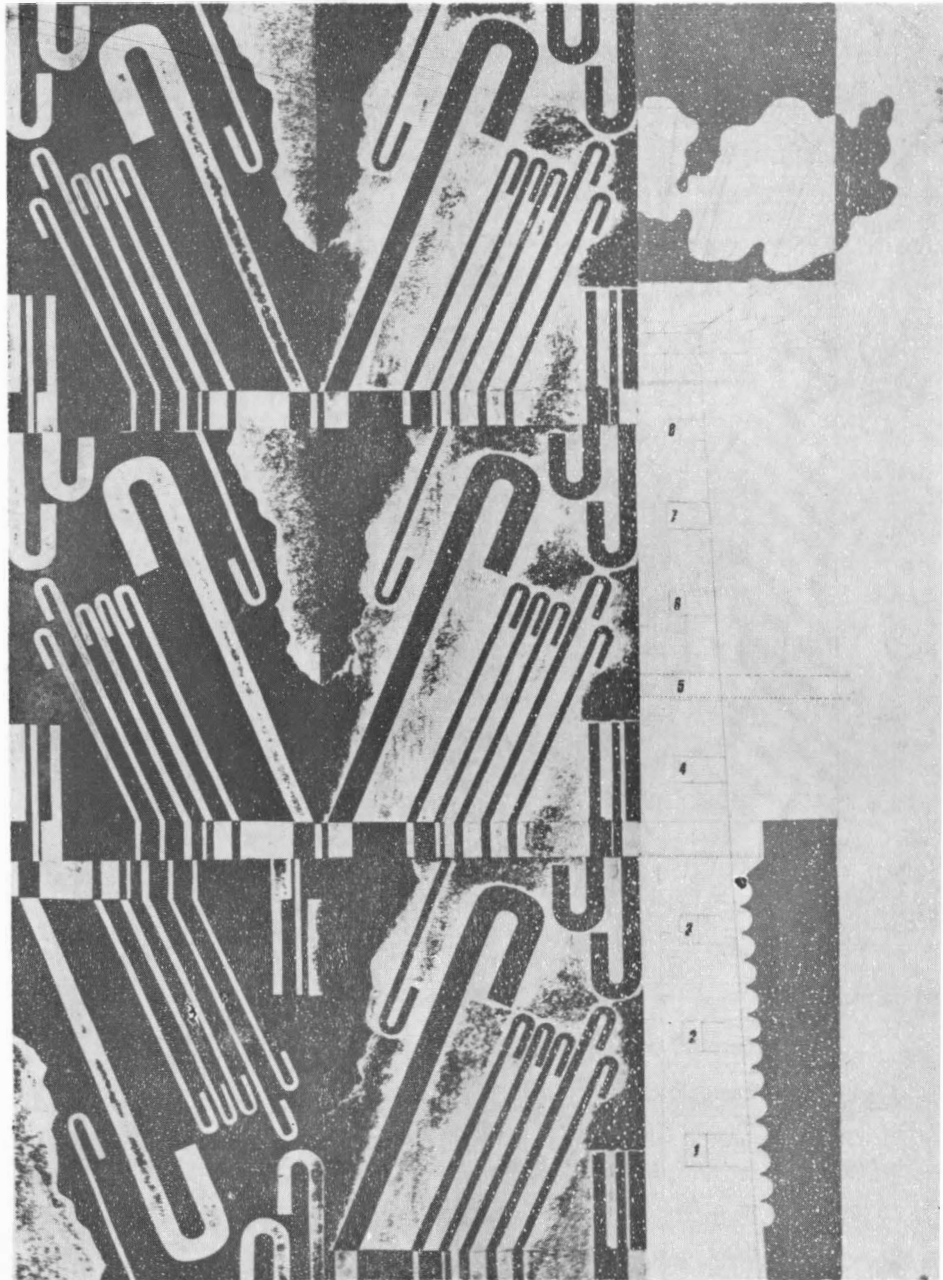
4. *Helfried Weiss* — „Spre vale“ (gravură pe lemn)

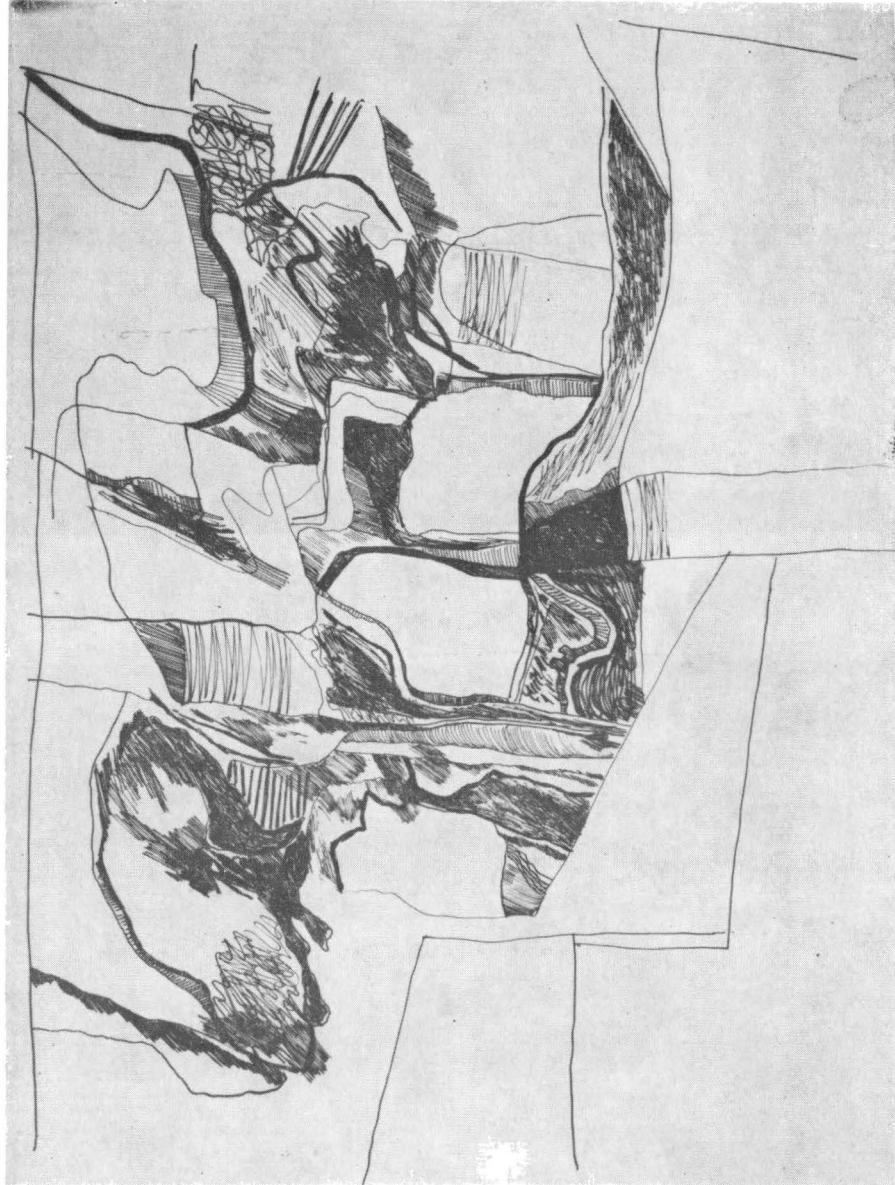
6. Veronica Bodea Tatulea — „Singurătate“ (linogravură)

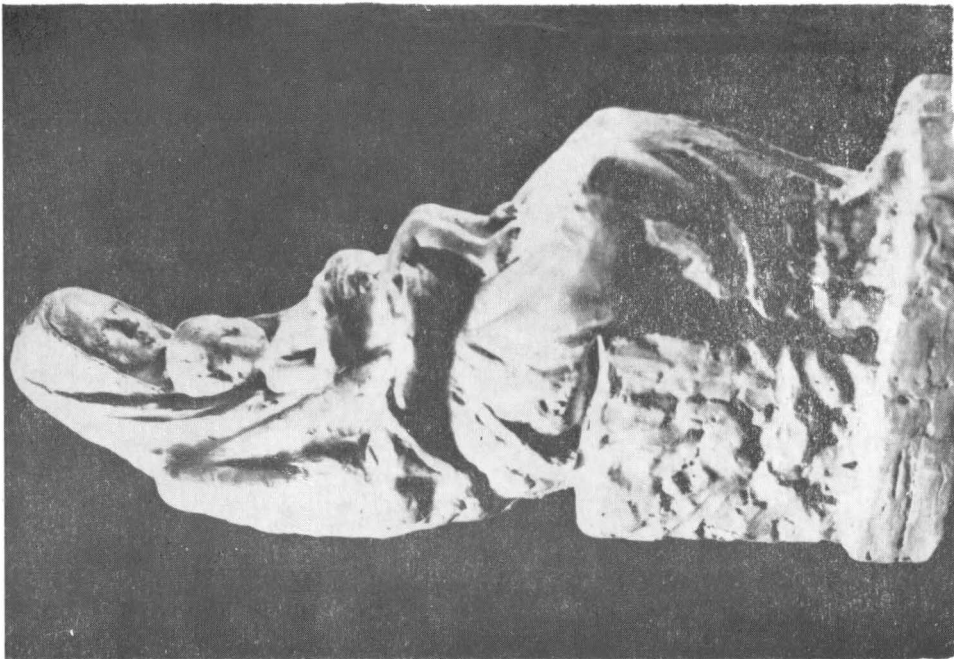
5. Harald Meschendörfer — „Spațiul real“ (tehnică mixtă)

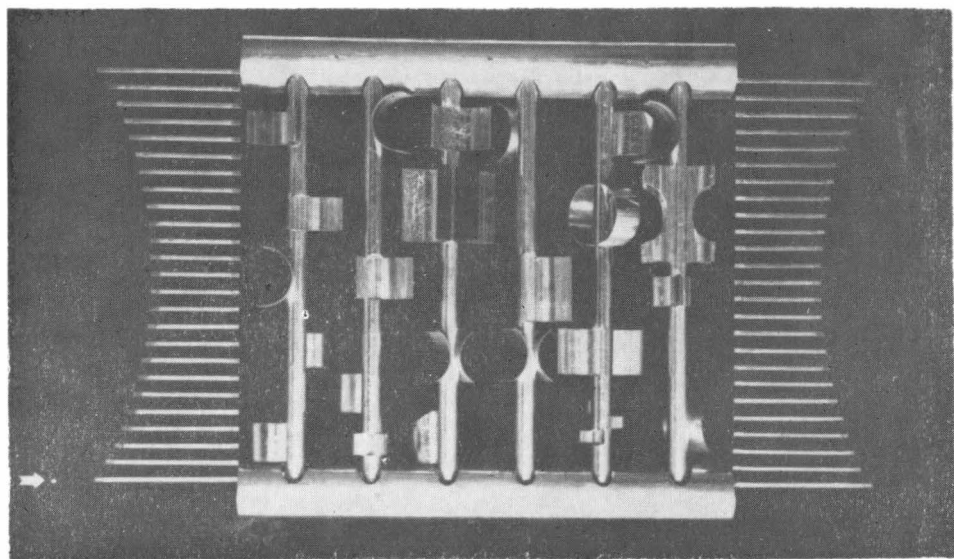
7. Kaspar Deutsch — „Castelul de apă“ (tehnică mixtă)

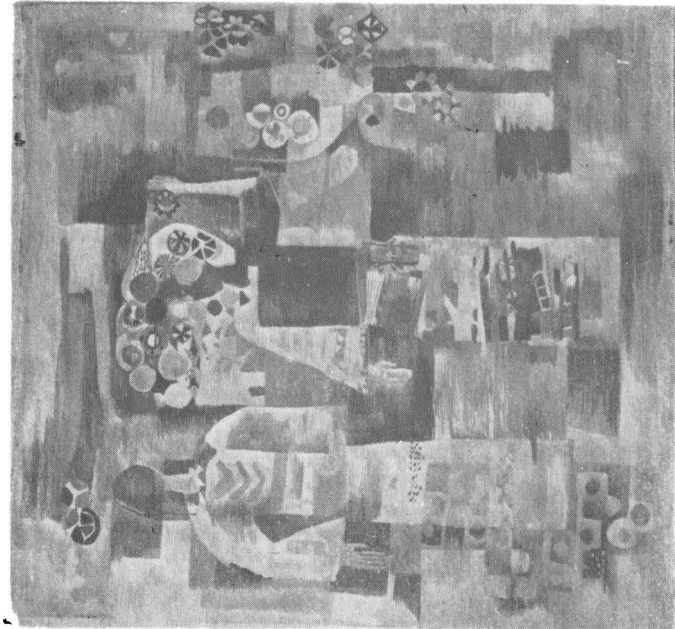
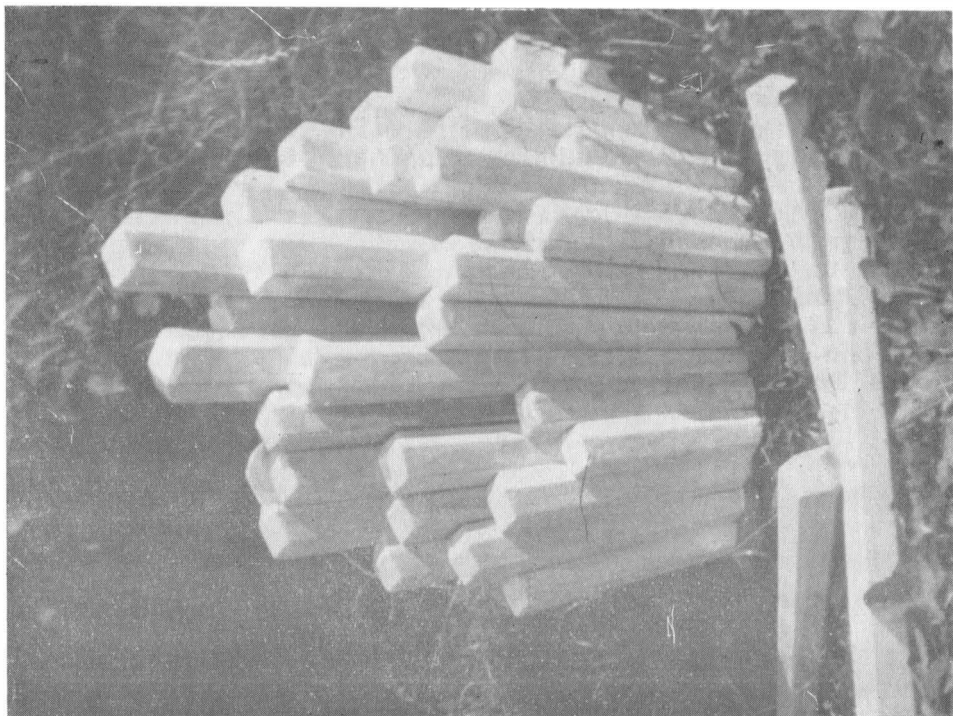
8. *Alexandrina Gheție* — „Copaci“ (tuș)

9. Margarete Depner — „Maternitate“ (ghips patinat)

10. Mircea Asciul — „Compoziție cinetică“ (metal)

11. Margit Kollo — „Mireasa (tapiserie)

12. Petre Matei — „Structură primară“ (ceramică);

EIN VIERTELJAHRHUNDERT AUS DER BILDENDEN KUNST IN BRAȘOV (KRONSTADT)

(Zusammenfassung)

Die Arbeit untersucht wie die Umwandlungen in den 25 Jahren seit der Gründung der Filiale des Verbandes der Bildenden Künstler aus Brașov (Kronstadt) in der Kunst wiedergegeben werden. Er wird auf die künstlerische Atmosphäre eingegangen, die vor der Gründung des Verbandes der Bildenden Künstler bestand sowie auf den geistigen und schöpferischen Beitrag seiner Begründer.

Die bildende Kunst aus Brașov (Kronstadt) entwickelte sich auf dem fruchtbaren Boden, auf dem der schöpferische Geist mehrerer Nationalitäten zusammenwirkte. Sie entfaltet sich mit einer besonderen Lebenskraft und baut auf eine anerkannte Tradition auf. Die Verfasserin weist auf die beiden siebenbürgischen Maler Mișu Popp und Constantin Lecca hin, die mit ihrem Schaffen die Ideale von sozialem Fortschritt und Vereinigung der rumänischen Länder in der Zeit der Revolution von 1848 unterstützten und so den Weg für den modernen Realismus eröffneten. Es ist die empfängliche künstlerische Atmosphäre, in der später Mattis-Teutsch die avantgardistischen Ideen seiner Ästhetik entwickeln sollte. Der richtungsweisende Einfluss von Mattis-Teutsch kann im Schaffen derjenigen Künstler beobachtet werden, die seine Schüler waren und für die er ein geistiges Vorbild darstellte. Die Verfasserin beschreibt dann in chronologischer Reihenfolge die Künstler aus Brașov (Kronstadt) beginnend mit der älteren Generation bis zu den jungen Absolventen, wobei sie jeden mit einigen Sätzen charakterisiert. Es werden die verschiedenen Genres verfolgt, die von den Künstlern aus Brașov (Kronstadt) gepflegt werden. Dabei wird gezeigt, dass neben Malerei und Graphik, Keramik, Bildhauerei und dekorative Kunst einen wichtigen Platz einnehmen. Dadurch wird Brașov (Kronstadt) zu einem anerkannten Kunstzentrum, das seinen Beitrag zur bildenden Kunst Rumäniens leistet.

RELIEF CU DIANA

MINERVA NISTOR

Acest monument, modest ca proporție și execuție, se află în colecția Muzeului de istorie din Aiud, unde se păstrează și alte reliefuri și valoroase pietre funerare romane ¹.

A fost găsit în satul Jucul de Sus pe un teren arabil ^{1a}. Locul descoperirii ar putea fi partea de hotar numită Budulăul Mic (Țigla) la 3 km sud de satul Juc unde s-au mai găsit materiale romane: resturi de zidărie, țigle, olane etc. ².

Relieful a fost descris sumar, acum 30 de ani, de Silvio Ferri ³.

Este lucrat din piatră de conglomerat nisipos fragil — nu din marmoră cum notează Ferri — avînd înălțimea de 0,42, lățimea de 0,29 m iar grosimea de 0,10.

Sculptura prezintă pe fundalul unei nișe în formă de aedicula, rotunjită la marginea superioară, o divinitate feminină văzută din față, stînd în picioare pe un postament. Brațele și picioarele sînt scurte, în schimb corpul și mai ales capul domină membrele prin volum, creînd impresia de disproporție și asimetrie. Părul buclat este strîns într-un mic coc deasupra frunții. Fața mare cu ochii inexpresivi, nasul proeminent și fruntea înaltă dau o expresie severă, aproape bărbătească; sprîncenele și buzele în schimb, sînt destul de fin conturate. Gitul este prea subțire față de acest cap masiv, iar corpul, un corp nedevelopat de față tînără contrastează cu expresia matură a feței. Brațele și miinile care trebuie să execute mișcări diferențiale l-au pus pe autorul sculpturii în fața unei probleme greu de rezolvat pentru el. De aceea mina stîngă, care ține un arc, este mare, cu degetele groase, pe cînd dreapta care parcă scoate o săgeată dintr-o tolbă, agățată la spate, e mică ca de copil iar brațul, îndoit din cot, este mult prea scurt.

La prima privire ne dăm seama că relieful reprezintă pe zeița Diana în obișnuitul costum de vînătoare.

Veșmintul de un croi cît se poate de simplu îmbracă sobru corpul zeiței. Este obișnuita tunică scurtă pînă la genunchi și îndoită încît formează un fel de volan foarte puțin ondulat la jumătatea coapselor (chitonul de tip doric). Minecile scurtate acoperă doar umerii. Cîteva cute abia schițate ale fustei aduc puțină viață în simplitatea austeră a veșmîntului.

¹ Minerva H. Nistor, un tip rar de medalion roman funerar, în *Acta Musei Apulensis*, III. Ed. Acad. R.P.R. 1961, p. 276.

^{1a} Informație manuscrisă a lui Ștefan Téglas care l-a văzut în anul 1890 în colecția Bethlen din Aiud.

² Informație în scris de la I. I. Russu.

³ Silvio Ferri, *Arte romanae sul Danubio*, Milano, 1933, p. 348 și fig. 465.

Cizmele, ajungând aproape pînă la mijlocul pulpelor, sînt și ele simple și neornamentate. Singura piesă vestimentară neașteptat de bogată este eșarfa sau capetele mantalei (acest amănunt nu se poate distinge clar) cu care este încinsă zeița peste mijloc. Formînd două încolăciri groase în față, eșarfa este petrecută peste brațul stîng cu capătul atîrnînd în spate, iar capătul drept flutură liber în falduri bogate pe lingă corpul static al zeiței. Vom mai reveni la acest amănunt interesant, remarcat și de Silvio Ferri ⁴.

Relieful nostru este o reprezentare plastică a scenei de vînătoare în care nu lipsesc simbolurile obișnuite ale Diane: arcul și tolba cu săgeți. Pe cînd tolba este abia schițată, arcul este executat admirabil cu curburi elegante și coarda perfect vizibilă.

Zeița este înfățișată într-un peisaj simbolic cu vegetația stilizată și figurații zoomorfe. În colțul drept de sus se distinge o viță de vie cu trei frunze și un ciorchine iar în colțul opus, jos, vedem un mic copac și în fața copacului un iepure fugind spre dreapta. Nu lipsește nici obișnuitul însoțitor al Diane, ciinele de vînătoare care se ridică în două labe pe lingă piciorul stîng al zeiței. Descoperim în autorul lucrării un înzestrat sculptor animalier deoarece la ambele animale detaliile anatomice sînt redată cu multă fidelitate. Și aici remarcăm însă disproporția care se manifestă în toată lucrarea. Ciinele, care, după structura corpului, pare a fi un ogar, este mult prea mic în comparație cu iepurele. Motivele figurative din nișă dispuse cu iscusință, constituie ansambluri decorative de multă delicatețe. Este de remarcat că imaginea zeiței nu apare schematizată și integrată în complexul ornamental, ci o găsim prezentată independent și reliefată mai puternic decît restul.

Relieful, dealtfel în stare de păstrare destul de bună, este mutilat de două perforații, una la bază și una în partea de sus, evident aplicate mai tîrziu, probabil de posesorul lui pentru a putea fi expus într-un sanctuar al Diane.

Diana, o străveche divinitate italică a suferit încă de timpuriu influențe străine. Altheim susține că o zeitățe pregrecească, de origine orientală (Asia Mică) ar fi stat la baza cultului Diane, care apare încă în sec. VII î.e.n. în forma ei arhaică ca „stăpîna animalelor” ⁵.

Cultului Diane i s-a suprapus pînă la o totală contopire cultul zeiței Artemis, datorită influenței crescînde a culturii și artei grecești asupra romanilor ⁶.

Cultul zeiței Artemis a absorbit multe culte locale suferind la rîndul său modificări prin influența acestor culte. De aici diversitatea tradițiilor cultice ca și a epitetelor date zeiței în funcție de localitatea sau regiunea unde se practica cultul respectiv ⁷.

Divinitate complexă, Artemis prezintă nenumărate aspecte, uneori contradictorii. ca acela de fecioară intangibilă și de divinitate a fertilității,

⁴ Ferri dă ca analogie un relief de marmură provenind din Lon pe Dunăre care reprezintă pe Artemis fugind, ibidem 348—349.

⁵ Franz Altheim, *Römische Religionsgeschichte*, I. p. 94—95, Baden-Baden, 1951.

⁶ Daremberg—Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines (abreviat DA)* Paris, 1892, II, 1, p. 130, 154.

⁷ Ibidem, p. 132—135.

de zeița lunii luminoase și a nopții, de zeița vânătorii și de ocrotitoare a animalelor, de divinitate a munților, pădurilor și a apelor dar și de protectoare a orașelor, de zeiță a războiului, crudă și răzbunătoare dar și tămăduitoare, de ocrotire a fetelor tinere și a logodnicilor dar și a femeilor măritate și a copiilor nou născuți, de divinitate a nașterii și a morții⁸.

Aceste contradicții se explică parțial prin trecerea ideii religioase de la un stadiu primitiv la unul mai elevat⁹, parțial prin asocierea Artemisei cu Apollo ale cărui contribuții au trecut și asupra ei și parțial prin contopirea ei cu alte divinități, mai mult sau mai puțin asemănătoare, de ex. cu Hecate, o zeitate a lunii, a nopții, cu caracter funebru. Asimilindu-se cu divinități din regiuni îndepărtate, din Tracia, Scythia, Chersones, Artemis a primit cite ceva din caracterul lor primitiv și barbar¹⁰.

Cultul zeiței Artemis bucurându-se de mare prestigiu în antichitate a pătruns sau, mai bine zis, s-a reîntors în Orient¹¹ (Asia Mică, Persia, Babylonia) creind diverse culte semi-elenice, semiorientale¹². Însă asimilarea s-a făcut aici numai parțial, uneori numai prin preluarea numelui grecesc, esența divinității rămânând cea orientală. Altfel în Italia. Aici — deși cu numele schimbat — asimilarea era integrală încît cu greu se mai pot distinge caracterele divinității primitive italice. Diana arhaică pare să fi fost însă o zeitate a munților și pădurilor și să fi primit atribuția de zeiță a lunii numai după contopirea ei cu Artemis¹³. Două sanctuare străvechi ale Dianei au existat în Italia, de unde cultul ei s-a răspândit în restul țării, amîndouă situate în regiuni împădurite; cel de la Aricia din munții Albani și cel de pe muntele Tifata în apropiere de Capua. Diana Tifatina era venerată ca zeița vânătorii și ocrotirea animalelor¹⁴.

Diana Aricina (numită și Nemorensis după lacul cu același nume din apropierea sanctuarului) pare să fi avut inițial un cult singeros, barbar, de aceea Strabo o aseamănă cu Artemis Tauropolos¹⁵. Ea era protectoarea nașterii și a vieții femeilor și i se dădea și numele de Lucina¹⁶ (Lucitoare)

⁸ *Ibidem*, p. 132—135, 140—149; și Paulya (RE) Stuttgart, 1865, II. 1, col. 1338—1354.

⁹ W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Leipzig, 1884—86, I, 1, p. 558 și urm.

¹⁰ Din contopirea ei cu o divinitate din Cherasones căreia i se aduceau jertfe omenști a rezultat Artemis Tauropolos, al cărei cult, introdus la Atena, păstra, deși atenuat, unele elemente de cruzime, cf. DA, II, 1, p. 135—137.

¹¹ Atribuții caracteristice Artemidei grecești, sînt împrumutate de la divinități orientale, bineînțeles cu mult înainte de a suferi, ele la rîndul lor, influențele cultului grecesc, cf. DA, II, 1, p. 149.

¹² De exemplu, cultul vestitei Artemis-Diana de la Efes, inițial un cult orgiastic, asimilat mai tîrziu parțial cultului grecesc și care s-a răspândit mai ales prin negustori în întregul bazin mediteranean, pînă la Marsilia. Este cunoscută imaginea cultică a zeiței cu partea inferioară a corpului în formă de coloană iar cea superioară acoperită cu mulți sini, cf. DA, II, 1, p. 149—152.

¹³ *Ibidem*, p. 154.

¹⁴ Au fost găsite monede ale orașului Capua cu capul Dianei. Pe antifixe de teracotă o vedem pe Diana călare cu arcu în mînă (*ibidem* fig. 2395) iar pe o frescă păstrată tot în muzeul din Capua e înfățișată în costum de vînătoare, *ibidem*, p. 155; și REV, I, Stuttgart, 1903, col. 326—327.

¹⁵ DA, II, 1, p. 154 cu nota 597.

¹⁶ Multe descoperiri făcute la Nemi (daruri votive, capete de femei, inscripții,

ceea ce o apropie de Luna. Sub influența grecească a primit și atribuirea de zeiță vinătorii. În strînsă legătură cu cultul de la Aricia era cultul Dianei la Roma. Diana în Aventino era protectoarea orașului avînd și un caracter politic. Sărbătoarea ei principală ca și aceea a Dianei Aricina se ținea la idele (13) lui Augustus și era numită și sărbătoarea sclavilor¹⁷ deoarece Diana se bucura de mare prestigiu în lumea sclavilor, și libertilor.

Contopirea Dianei cu Artemis care s-a înfăptuit în decursul timpului în toată Italia a fost consacrată și oficial prin serbarea seculară a lui Augustus cînd Diana alături de fratele ei Apollo a fost primită printre zeii capitolini¹⁸.

În literatura latină asimilarea Dianei cu Artemis n-a întîmpinat nici o greutate. Poeții latini o proslăveau pe Diana ca fiica lui Jupiter și a Latenei atribuindu-i faptele și caracteristicile zeiței Artemis. Tot astfel și arta plastică a preluat tipurile de reprezentare grecești ale zeiței¹⁹.

Tipurile arhaice ale Artemisei (pe vase, monede etc.) sînt multe și variate în funcție de cultul pe care îl reprezentau (Artemis cu diferite animale sălbatice, lei, pantere, dragoni, Artemis cu o floare în mină, Artemis călare sau trasă într-un car și altele). Artă elenistică, prin marii săi reprezentanți, a creat însă cîteva prototipuri dintre care cel mai răspîndit și cel mai îndrăgit de artiști era, fără îndoială, acela al zeiței vinătorii Artemis Agroterra, îmbrăcată în tunica scurtă cu andromede în picioare, în plină mișcare, cu arcul în mină, cu tolba cu săgeți, un ciine sau o ciută lîngă ea²⁰. Această imagine a zeiței a fost desigur inspirată de miturile frumoase care s-au țesut în jurul ei, al fecioarei neînfricate, care aleargă peste culmi și prin păduri în căutarea vînatului, însoțită de ciinii ei fideli. Credem că scena de vînătoare avea pentru artiștii plastici un farmec deosebit tocmai prin diversitatea mișcărilor, prin expresia mîndră, severă și tinerească a feței, prin grația corpului puternic dar feciorelnic, apoi prin elementele accesorii ca animalele și atributele. Expresia ideală și-a găsit toate aceste componente în frumoasa statuie, păstrată la Luvru pe care o cunoaștem sub numele de „Diana de la Versailles“.

Reprezentările elenistice ale zeiței au fost reluate și reproduse fără alte modificări — decît cele condiționate de iscusința artistului — de romani²¹ și prin intermediul lor răspîndite pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale imperiului.

Și în Dacia a pătruns cultul Dianei. Pe teritoriul provinciei au fost găsite întîmplător — ca în cazul reliefului nostru — sau cu ocazia săpăturilor monumente sculpturale și epigrafice care dovedesc practicarea cul-

reliefuri printre care unul reprezintă o naștere) stau mărturie pentru răspîndirea acestui cult, cf. L. Preller. *Römische Mythologie*, 2. Aufl. Berlin, 1865, p. 281.

¹⁷ După legendă Servius Tullius, fondatorul templului, el însuși sclav de origine, ar fi primit libertatea în acea zi, cf. DA, II, 1, p. 156.

¹⁸ Eveniment cîntat de Horațiu în „*Carmen saeculare*“, 1—4, 70—73, 75—76.

¹⁹ DA, II, 1, p. 156—157.

²⁰ RE, II, 1, col. 1412—1431.

²¹ DA, II, 1, p. 157.

tului zeiței²². Jones²³ ne prezintă aproximativ 25 de inscripții dedicate Dianei, fără epitet, iar altele cu epitete ca Augusta, Regina Sancta, Potentissima etc. O găsim și în asociații cu alte divinități ceea ce ne ajută să deducem atribuția zeiței la care face apel dedicantul. Inscripția de la Apulum²⁴ unde Diana apare împreună cu Aesculap, Apollo și Hygia este adresată, fără îndoială, zeiței tămăduitoare, iar în legătură cu Silvester sau Silvanus Silvester²⁵ se face apel la divinitatea pădurilor și ogoarelor. După moda timpului Diana se găsește și în asociații sincretiste cu zei orientali ca în inscripția de pe un altar, tot de la Apulum, unde apare împreună cu Serapis, Iris și alte divinități²⁶.

Problema religiilor în Dacia romană a strînit de mult interesul cercetătorilor. Varietatea zeităților venerate aici nu o întâlnim în alte provincii. Afluxul străinilor, al militarilor, sclavilor, coloniștilor, negustorilor care veneau în număr mare în noua provincie aducînd cu ei credințele și zeii lor de acasă, explică acest fenomen²⁷. Întîlnirea panteonului greco-roman cu cel oriental împreună cu influențele din vestul imperiului și din sudul Dunării, oglindesc exact poziția acestei provincii în calea drumurilor comerciale între est, vest și sud pe unde pătrundeau în mod firesc și influențele culturale, artistice și religioase.

În diversitatea cultelor practicate în Dacia surprinde la prima vedere, lipsa divinităților autohtone deși credințele religioase ale geto-dacilor erau considerate chiar și de antici ca fiind originale și deosebite de ale altor popoare²⁸. Explicația pentru dispariția aparentă a zeităților autohtone trebuie căutată în „Interpretatio romana”. Dacii, învinși și romanizați, își exprimă sentimentele religioase servindu-se de formele de reprezentare greco-romane preluînd totodată și numele grecești sau latine ale divinităților²⁹.

Specialiștii în materie atribuie unele particularități pe care le prezintă în Dacia, divinități ca Hercules, Liber, Libera, Diana, Silvanus, tocmai faptului că ar putea fi divinități autohtone ascunse sub haina romană³⁰. Ceea ce complică însă foarte mult studiul acestor fenomene este lipsa de uniformitate în interpretare; aceeași divinitate autohtonă nu apare întotdeauna sub același chip roman ci poate oscila între mai multe datorită tendințelor sincretiste ce se fac tot mai simțite în imperiul roman

²² Faptul că aceste monumente—altare, statuete, plăci votive provin din diferite localități ca Sarmizegetusa, Apulum Ampelum, Orșova etc. și sînt dedicate zeiței de către oameni din diferite categorii sociale dovedește cu prisosință răspîndirea cultului.

²³ Leslie Webber Jones, *The Cults of Dacia*, în „University of California Publications”, IX, Berkeley; 1929, nr. 8, p. 260—261.

²⁴ CIL, III, 968.

²⁵ Rev. Arch. Paris, 1913, 54 și CIL, III, 1154.

²⁶ CIL, III, 7771.

²⁷ C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan, *Istoria României*, București, 1960, I. p. 438.

²⁸ I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, în „AISC”, V, Cluj, 1944—48, p. 61.

²⁹ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945, p. 155.

³⁰ *Ibidem*, p. 153, nota 3; și A. Bodor, *Der Liber- und Libera-Kult*, în „Dacia” N.S., VII, Bukarest, 1963, p. 239.

în sec. II—III. Astfel marea divinitate traco-dacică, Bendis, se ascunde uneori sub chipul zeiței Libera, alteori sub cel al Dianei sau al Hecatei ³¹.

Bandis, înrudită cu Artemis în ce privește atribuțiile ei, a fost identificată cu aceasta deja de antici (Hesychios) avînd afinități și cu Hecate și Persephone. Cultul ei a avut o mare răspîndire nu numai în Tracia unde femeile o venerau jertfindu-i snopi de grîu ci și în Macedonia și în Grecia. În Atena cultul ei a fost introdus din motive politice pe timpul lui Pericles și, deși criticat și satirizat, s-a stabilit acolo destul de temeinic. Epitetul dat zeiței de antici (Kratines) — se referea poate la faptul că era înarmată cu două lance ³².

Picard ³³ o identifică pe Bendis într-o reprezentare arhaică (sec. VIII î.e.n.) unde zeița poartă o armă ciudată cu două vîrfuri, poate o reminiscență a celor două lăncii sau o armă specific tracică, apoi pe o monedă din orașul Abdera ³⁴ (sfîrșitul sec. V î.e.n.) care reprezintă o divinitate în poziție frontală, ieratică, cu tunică scurtă, cu o ramură în mină de care își apropie botul o ciută. Picard crede că această monedă a fost modelul pentru multe din reliefurile tăiate în stîncă de la Philippos în Macedonia (oraș nu prea îndepărtat de Abdera) unde se practica un cult singeros și orgiastic al zeiței. Deși incipțiile găsite acolo sînt toate dedicate Dianei, cercetătorii P. Collart ³⁵ și Picard însuși, care au studiat — independent fiecare — un mare număr din aceste monumente, au ajuns la concluzia că este vorba de zeița tracă Bendis asimilată — pe vremea cînd era venerată în acel sanctuar (sec. I e.n.) — complet cu Artemis-Diana. Pe cele mai multe din aceste reliefuli rupestre Bendis-Diana este îmbrăcată în tradiționalul costum de vînătoare, este însoțită de animale și înarmată uneori cu o lance (una singură) alteori cu arcul. Pe unele reliefuli ține în mină o ramură — ceea ce o apropie de imaginea de pe moneda sus-amintită. Un relief o arată pe zeiță în plină fugă cu capetele eșarfei, rulate în jurul mijlocului, fluturînd în vînt ³⁶, ceea ce aduce puțin cu reprezentarea noastră.

Dacă sugerăm posibilitatea că și sub imaginea tradițională a Dianei de pe relieful nostru s-ar putea ascunde divinitatea tracofrigiană Bendis nu ne putem baza pe dovezi precise ci, cel mult, pe raționamente de ordin general. Faptul că o zeităte feminină — Artemis Diana Bendis — era venerată și în Dacia preromană este dovedit prin descoperirile de la Piatra Roșie ³⁷ și Grădiștea Muncelului ³⁸, prima fiind o mască de bronz cu

³¹ A. Bodor, *op. cit.*, p. 239 emite o teorie interesantă cu privire la Libera. Nu mai atunci cînd Libera apare singură, fără Liber, poate fi pusă în legătură cu Diana-Hecate, resp. cu Bendis.

³² RE, III, 1, Stuttgart, 1897, col. 269—271.

³³ Charles Picard, *Sur l'iconographie de Bendis*, în „Sbornik Gavril Kacarov (Izvestija Kniga XVI)“, Sofia, 1950, p. 25, și figura 1.

³⁴ *Ibidem*, fig. 2.

³⁵ P. Collart, Philippos, *Ville de Macédoine, depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris, 1937, p. 431.

³⁶ Charles Picard, *op. cit.*, fig. 3 și 4.

³⁷ C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 117 și fig. 37—38.

³⁸ Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului, în „Materiale“, V, București, 1959, p. 397.

analogii în cultura Latène, a doua un medalion de lut ars cu chipul Dianei, o imitație a unei monede romane. La acestea mai putem adăuga un cap al Artemisei de factură elenistică, descoperită la Costești și un relief pe toaca unui pumnal găsit la Popești³⁹. Apoi „interpretatio romana“ a unor divinități autohtone este un fenomen cunoscut în întreaga antichitate și în alte provincii ale imperiului.

Opera însăși nu ne ajută prea mult în presupunerea noastră. Expresia severă a feței — deși s-ar potrivi cu caracterul totodată sălbatic și funebru al zeiței Bendis — se potrivește tot atât de bine cu Artemis-Diana în atribuția ei de zeiță a războiului sau se datorește pur și simplu neîndemînării sculptorului. Cît despre îmbrăcăminte și atribute am văzut că aparțin atât Dianei romane cît și lui Bendis după contopirea ei cu Artemis-Diana (Philippos). În alte reprezentări Bendis poartă un costum care se deosebește de cel tradițional al Dianei prin boneta frigiană și prin nebrida⁴⁰. Ciinele o însoțește atât pe Bendis cît și pe Diana, iar în ce privește iepurele am putea să ne gîndim mai degrabă la o influență celtică, deoarece iepurele, simbol al fertilității, era animal sfînt la celti⁴¹.

Poate că alte descoperiri sau cercetări mai amănunțite vor aduce argumente noi în favoarea sau în defavoarea presupunerii noastre că sub imaginea Dianei de la Aiud s-ar putea ascunde o divinitate autohtonă, probabil Bendis.

Problema este interesantă și merită să fie adîncită, dar numai un studiu amplu al întregului material privitor la monumentele religioase din Dacia o va putea elucida.

Cu privire la închinătorul anonim al monumentului nostru trebuie să ne mulțumim tot numai cu presupuneri. În orice caz era o persoană cu mijloace materiale reduse și de condiție socială modestă. Un personaj de vază dispunînd totodată de bani ar fi comandat o lucrare valoroasă de import cum e statuia găsită tot pe teritoriul nostru, numită „Diana de la Sarmizegetusa“ care reprezintă pe zeiță probabil în calitatea ei de Victrix, adică ca pe o divinitate din panteonul oficial⁴². Monumentul nostru însă nu are caracter oficial, ci popular și rustic. Diana ca protectoare a pădurilor și ogoarelor avea mulți adepți în mediul rural⁴³. De aceea este foarte probabil că relieful a fost dedicat zeiței de un proprietar rural, poate un veteran improprietărit pe pămîntul Daciei. Unele elemente figurative ne întăresc în această ipoteză. Vița de vie pe care o găsim în iconografia lui Liber-Libera, zei ai recoltelor și în special al viilor, care adesea sînt reprezentați înconjurați de frunze de viță și ciorchini, ne face să credem că închinătorul se adresa în primul rînd ocrotitoarei recoltelor. Același sens

³⁹ Istoria României, I, p. 335.

⁴⁰ Salomon Reinach, *Repertoire de la Statuaire greque et romaine*, Paris, 1897, II, p. 325, fig. 3; 1904, III, p. 255, fig. 5.

⁴¹ E. Krüger în articolul său: *Diana Arduinna* în „Germania“, I, Jahrg. Frankfurt am Main, 1917, p. 9 îl citează pe Caesar și pe Dio Cassius pentru ilustrarea acestui fapt.

⁴² H. Daicoviciu, *Diana de la Sarmizegetusa*, în „Omagiul lui C. Daicoviciu“, București, 1960, p. 138 și fig. 1—3.

⁴³ D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, București, 1957, p. 233.

poate avea și iepurele ca simbol al fertilității. În fine să nu uităm că Diana era și divinitate războinică, considerată totodată protectoarea soldaților care îi apăra de pericolele războiului.

În ce privește datarea monumentului credem că nu greșim dacă îl datăm la sfârșitul secolului II, pragul sec. III. Atunci Dacia trecea printr-o perioadă de înflorire atât economică cât și artistică ⁴⁴.

Atelierele de pietrari așezate în orașe și centrele rurale mai importante executau tot felul de comenzi, monumente funerare, plăci votive, altare, statui și reliefuri după cum se poate vedea din descoperirile făcute pe teritoriul provinciei. Pietrarii se serveau de albume de modele sau de imagini de pe monede ⁴⁵. Dar modelele clasice se transformau în atelierele provinciale în opere rustice, uneori chiar grosolan primitive.

Relieful nostru este fără îndoială o lucrare de factură provincială ieșită dintr-unul din atelierele locale din Dacia. Unde se găsea acest atelier nu putem ști.

Sculptorul anonim al reliefului s-a servit de un model arhicunoscut în antichitate. Unele elemente de îmbrăcăminte, de simboluri și gesturi le regăsim mereu în reprezentările zeiței. Anticii nu căutau originalitatea în artă. Unele modele de artă clasică elenistică trecând prin filiera artei elenistice tirzii sînt copiate apoi de romani și reproduse în albumele de modele devenind bun comun al tuturor locuitorilor de pe teritoriul imperiului. Astfel în reprezentările Dianei — cum le găsim reproduse în Repertoriul lui Reinach — gestul spre tolba cu săgeți ⁴⁶ (executat de cele mai multe ori de mina dreaptă), arcul în mina stîngă ⁴⁷, ciinele lingă piciorul zeiței ⁴⁸ eventual și alte animale, se repetă mereu — uneori cu mici modificări — ducînd de la operele clasice elenistice la cele mai rudimentare reprezentări ale artei provinciale.

Sculptorul reliefului nostru imită și el cu multă fidelitate îmbrăcăminte tradițională, gesturile și simbolurile, omite însă să redea mișcarea și avîntul caracteristic pentru zeița vîntătorii. Un singur detaliu, anume eșarfa care flutură, pare a fi o reminiscență a reprezentărilor zeiței în mișcare.

Credem că există mai multe posibilități de interpretare a acestui element. Sau autorul reliefului a avut în față un model al Dianei în mișcare și a omis din motive tehnice (eventual din lipsă de spațiu) să înfățișeze corpul în mișcare mulțumindu-se să evoce avîntul în fugă — simbolic — prin fluturarea eșarfei, sau a combinat două modele, unul static iar celălalt în mișcare, luînd din fiecare ce i-a plăcut mai mult. A treia posibilitate care ni s epare cea mai acceptabilă, este întîlnirea unor influențe stilistice opuse, atât din punct de vedere geografic cât și din cel

⁴⁴ Istoria României, I, p. 453.

⁴⁵ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 146.

⁴⁶ Salomon Reinach, *op. cit.*, Paris, 1906, I, p. 143, pl. 284; p. 298, pl. 562 (mijloc); p. 299, pl. 562 B (1209 D); p. 303, pl. 566 (1246 A) și altele.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 304, pl. 567; p. 305, pl. 569 (1212 și 1213); pl. 570; etc.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 304, pl. 567 (1208 B); p. 305, pl. 570; p. 307, pl. 572.

artistic. La ipoteza unei astfel de întâlniri ne duc și alte particularități ale lucrării, de ex. diferența între execuția personajului pe de o parte și a elementelor accesorii pe de altă parte.

Schober care a studiat arta provincial-romană în sec. I—III e.n., cu precădere arta din provinciile Gallia, Germania, Britannia, Noricum și numai tangențial aceea din Dalmația, Dacia și Pannonia a ajuns la concluzia că formele stilului clasic roman sînt supuse în arta provincială unei simplificări mai mult sau mai puțin pronunțate, care se manifestă în primul rînd printr-un regres al elementului spațial și plastic în favoarea suprafețelor plane și a contururilor lineare. Deoarece acest fenomen apare mai puternic în faza timpurie a ocupării provinciei respective autorul crede că trebuie pus în legătură nu atît cu neîndemînarea pietrarilor băștinași ci mai ales cu concepția și deprinderea lor artistică care își au rădăcinile — după părerea autorului — în arta celtică din perioada Latène ⁴⁹.

La relieful nostru putem constata o tendință spre dispariția plasticității numai la elementele accesorii de pe fundal (ciinele, iepurele etc.) care sînt abia scoase în relief, putem observa o tendință spre simplificare la corpul și veșmintul personajului, pe cînd fața și eșarfa păstrează plasticitatea unei opere clasice.

Creдем că și poziția frontală, statică, rigidă este tipică pentru arta provincială. O statueta găsită la Trier reprezintă pe Diana în această poziție. Este vorba de o divinitate autohtonă galică (Arduinna) asimilată Dianei romane ⁵⁰. Această operă prezintă multe analogii cu relieful nostru. Desigur, unele detalii ale veșmintului se deosebesc. Ca expresie a unei tradiții locale Diana Arduinna poartă partea superioară a tunicii adunată la mijlocul pieptului printr-o agrafă lăsînd astfel sinii dezgoliți. În locul eșarfei îi flutură la spate o manta umflată de vînt. Dar nu lipsește arcul, nici gestul caracteristic al mîinii stîngi spre tolbă; este prezent și ciinele de vînătoare, adică toate elementele tradiționale. Ca adaos provincial galic trebuie privit iepurele care șade lingă piciorul drept al zeiței, rozînd un măr. Iepurele este aici evident un însoțitor al Dianei pe cînd pe relieful nostru poate avea și numai rolul unui vinat oarecare.

Alte statuete și reliefuri din regiunile situate între Gallia și Germania sînt, cu mici modificări, replici ale Dianei Arduinna. Relieful de la Oberbetschendorf (Alsacia) ⁵¹ deși inferior ca execuție, reliefului de la Aiud, are și el multe asemănări cu acesta, abstracție făcînd de detaliul vestimentar amintit mai sus. Iată de ce am ținut să atragem atenția asupra posibilității unor influențe din provinciile apusene ale imperiului.

Alte analogii mai apropiate n-am putut găsi. În Repertoriul lui Reichenach care prezintă o sumedenie de statui ale Artemis-Dianei (reliefuri sînt puține) există — după cum am văzut mai sus — analogii parțiale, unele

⁴⁹ Arnold Schober, *Zur Entstehung und Bedeutung der provinzialrömischen Kunst*, în „Jahreshefte des Österr. Archäol. Instituts“, Bd. XXVI, Wien, 1930, p. 9 și urm.

⁵⁰ E. Krüger, *op. cit.*, p. 4 și urm. Autorul crede că și Diana Abnoda sau dea Abnoda din Pădurea Neagră este o formă locală a aceleiași divinități galice.

⁵¹ *Ibidem*, fig. 6; vezi și F. Koepp, *Die Weihedenkmäler in „Germania Romana“*, Bamberg, 1928, IV, tab. XXVI, 3.

privind elemente de îmbrăcăminte⁵², simboluri etc., altele felul execuției. Din această din urmă categorie face parte o Diana de la Carnuntum, de factură provincială cu înfățișarea rustică⁵³.

Ceea ce ni se pare caracteristic la monumentele provinciale este accentul ce se pune pe esențial, o tendință care se poate urmări și în opera noastră. Sculptorul nu urmărește redarea frumuseții fizice, nici măcar a proporțiilor corpului omenesc sau a proporționalității între diferitele elemente ale lucrării, este însă foarte atent să redea esențialul și caracteristicul. Astfel a știut să imprime feței personajului expresia de demnitate și autoritate ca spectatorul să-și dea seama de la prima privire că are în fața sa o divinitate. Remarcabilă este și grija cu care a sculptat arcul și celelalte accesorii ca să se poată recunoaște imediat pe cine reprezintă imaginea.

În concluzie putem spune că monumentul de la Aiud deși departe de o execuție artistică desăvârșită nu este totuși lipsit de originalitate, căldură și farmec. Redarea în forme simple, cu mijloace și procedee tehnice modeste a unor tradiții religioase seculare, problemele de interpretare a cultului Dianei provinciale, influențele artistice ce se fac simțite, toate acestea ne fac să privim cu mult interes modesta operă a unui modest pietrar din provincia Dacia.

⁵² D. Tudor, *Orașe, tirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, fig. 7; I. Andrițoiu, *O statueta a zeiței Diana*, Sargetia VIII 1970, p. 93, fig. 1, 2; Constantin Pop — Emil Nemeș, *Diana de la Ostrov*, Acta Musei Napocensis XI, 1974, p. 84.

⁵³ Cf. M. Macrea, „Culte germanice în Dacia”, în „AISC”, Cluj, 1944—48, p. 219 și urm. Salomon Reinach, *op. cit.*, II, p. 314, fig. 6.

Fig. 1 — Relief cu Diana

RELIEF MIT DIANA

— Zusammenfassung —

Das in seinen Ausmassen und in seiner Durchführung bescheidene Denkmal befindet sich im Geschichtsmuseum von Aiud (Strassburg am Mieresch). Entdeckt wurde es im Dorfe Jucul de Sus, Kreis Cluj (Klausenburg). Es besteht aus einem sandhaltigen leicht brökelnden Konglomerat; seine Höhe beträgt 0,42, seine Breite 0,29 und seine Dicke 0,10 Meter.

Die Skulptur ist in einer sich im Freien befindenden Adikula untergebracht und stellt eine dem Beschauer frontal zugewandte Göttin dar, die aufrecht auf einem Sockel steht. Ihrer Haltung und Bekleidung nach zu schliessen, verkörpert das Relief die Göttin Diana.

Die Arbeit verbildlicht auf anschauliche Weise eine Jagdszene, in welcher die für die Göttin Diana kennzeichnenden Symbole, nämlich Bogen mit Köcher und Pfeilen, nicht fehlen. Die Göttin wird im Rahmen einer symbolischen Landschaft dargestellt, umgeben von Ranken und tiergestaltigen Figuren.

Die Tatsache, dass die bei den Römern Diana und bei den Griechen Artemis genannte Göttin auch im vorromanischen Dazien verehrt wurde — erwiesen durch die in Piatra Roşie und Grădiştea Muncelului durchgeführten Ausgrabungen — bietet der Verfasserin die Möglichkeit zur Annahme, dass sich hinter der herkömmlichen Darstellung der Diana auf unserem Relief die thrakisch-phrygische Göttin Bendis verbirgt. Das Bildwerk selbst trägt tatsächlich nicht weiter zu dieser Annahme bei. Vielleicht können erst zukünftige Entdeckungen oder ausführlichere Forschungen neue Beweismittel erbringen, die unsere Mutmassung, dass sich hinter der Diana von Aiud eine autochthone Gottheit, nämlich Bendis, verbirgt, bekräftigen oder verwerfen.

Was die Entstehungsperiode des Denkmals anlangt, nehmen wir an, dass sie in die Zeit vom Ende des zweiten und Beginn des dritten Jahrhunderts fällt, da sich Dazien damals in einer wirtschaftlichen und künstlerischen Blütezeit befand.

Das Relief ist zweifellos kleinstädtischer Herkunft, erzeugt in einer örtlich begrenzten Werkstatt. Wo sich dieses Atelier befunden haben mag, ist uns nicht bekannt. Der anonyme Bildhauer bediente sich eines im Altertum sehr bekannten Modells. Das Bildwerk, obwohl weit davon entfernt, Anspruch auf künstlerische Vollkommenheit erheben zu können, zeichnet sich dennoch durch Originalität aus, von der ein gewisser Zauber ausgeht.

Responsabil de carte: FLOREA COSTEA
Tehnoredactarea: IOAN BENȚEA

**Data la cules în mai 1977. Bun de tipar: noiembrie 1977. Hîrtie scris I A 70 gr. mp. Format: 16/70 x 100. Coli tipo: 14¹/₄. Planșe: 53 Tiraj: 225
Broșate 150. Legate 50 și 25 extrase.
Apărut: 1977**

**Tipar executat la Întrepr. poligrafică Brașov
sub comanda 1048.**

BIBLIOTECĂ
MUZEULUI JUDEȚEAN
— BRAȘOV —

101

INV.
2012

